

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

MUSZLIM FENNHATÓSÁG ALATT ÉLŐ VALLÁSI
KISEBBSÉGEK: AZ IRAKI KERESZTÉNYEK JOGÁLLÁSA,
MARGINALIZÁLÓDÁSA ÉS IDENTITÁSKRÍZISEI

TÁRIK MESZÁR

TÉMAVEZETŐ:

DR. BUKOVICS ISTVÁN PROFESSOR EMERITUS

2025

TARTALOM

1./ Bevezetés.....	6
1.1. A témaválasztás indoklása és a téma tudományos aktualitása	6
1.2. Célkitűzések, hipotézisek, kutatási kérdések.....	7
1.3. A kutatási módszerek	11
1.4. Tudományági kapcsolódás	13
1.5. Tartalmi és időbeli keretek.....	13
1.6. Átírás és fordítások.....	15
2./ Az identitás kérdései: Kik azok az iraki keresztények?	17
2.1. Hogy kerültek a mai Irak területére?.....	19
2.2. Az ún. asszír kérdés: a vizsgálódás főbb aspektusai	20
2.3. Az asszír kérdés problematikája	22
2.4. Az ősi asszírok és a mai asszírok közötti kapcsolat	26
2.5. A kisebbségek identitásváltozása 2003 után	30
2.6. Asszírok régen és most.....	32
2.7. Nyelvi kérdések.....	36
2.7.1. Az arámi nyelvű mezopotámiai népesség nyelvi helyzete a kereszténység felvétele után..	36
2.7.2. A szír nyelvű források	39
2.7.3. Az arámi írások	41
2.7.4. Két- és többnyelvűség, valamint a nyelvek egymásra hatása.....	43
2.7.5. Nyelvmegtartás.....	45
2.7.6. Nyelvpolitika Irakban.....	48
3./ A mezopotámiai kisebbségek jogállása a 20. századig	54
3.1. Az iszlám hódítást megelőző időszak.....	55
3.2. Mezopotámia a muszlim hódítás után és a térség arabizációja	56
3.2.1. A védett kisebbségek (<i>ahl ad-dimma</i>) kategóriájának meghatározása.....	57
3.2.2. A kisebbségek jogállása az 'Abbászida Kalifátusban 1258-ig.....	64
3.3. Kulturális reneszánsz és az arabizáció	66
3.4. Mongolok és a sí'ita šafavidák uralma 1258 és 1534 között.....	67

3.5. Az Oszmán Birodalom rendszere.....	71
3.5.1. Az oszmánok uralma Mezopotámiában és a <i>millet</i> rendszer.....	72
3.5.2. Az oszmánok viszonya a Nyugattal és annak a kisebbségekre gyakorolt hatásai	75
3.6. Külföldi hittérítők XIX. századi megjelenése	78
3.7. XX. századi fejlemények.....	80
4./ Kisebbségek jogállása a 20-21. században.....	83
4.1. A brit megszállás Irakban.....	83
4.1.1. A kisebbségek szerepe a britek politikájában, Irakban, 1918 és 1932 között	86
4.2. Forráselemzés: az 1933-as Summayl mészárlás.....	90
4.2.1. Az Iraki Honvédelmi Minisztérium jelentése a keresztények tisztek elleni támadásáról Észak-Irakban	93
4.2.2. Az asszír keresztények, valamint a Summayl mészárlás médiában való megjelenése.....	98
4.3. Az 1930-as és 1940-es évek kisebbségekkel kapcsolatos krízisei	110
4.3.1. Zűrzavaros politikai helyzet az 1940-es években.....	111
4.4. Az 1958-as forradalom körülményei, az Iraki Köztársaság (Ġumhūriyyat al-‘Irāq) kikiáltása és a pán-arab identitás térnyerése	113
4.5. Az arab nacionalisták uralma 1963 és 1968 között	116
4.5.1. A Ba‘ġ Párt felemelkedése	118
4.6. A Őaddām-rezsim jellemzői	120
4.6.1. Az Anfāl	121
4.6.2. Az Anfāl per arab nyelvű jegyzőkönyvének összefoglalója és az iraki keresztények szerepvállalásának vizsgálata	123
4.7. Iraki keresztények a különböző háborúk időszakában (2003-ig)	126
4.7.1. A 2003-as amerikai invázió.....	127
4.8. Politikai átmenet Irakban, a XXI. században	128
4.9. Az etnikai és vallási kisebbségek helyzete 2003 után	130
4.9.1. A keresztények és más kisebbségek modern kori helyzete Irakban	133
4.9.2. Az Iszlám Állam terrorszervezet megjelenése	133
4.9.3. Az iraki keresztényekkel és más nem muszlim csoportokkal való bánásmód az Iszlám Állam visszaszorulását követően.....	135

4.9.4. Az UNHCR-jelentés.....	136
4.9.5. Az egyház szerepe az iraki keresztény lét fenntartásában.....	139
4.9.6. Az iraki keresztények ügye	139
4.9.7. Hol akadnak el az iraki kisebbségek szituációjának javítására tett kísérletek?	143
4.9.8. Jelentőségük a keresztény civilizációban: következtetések.....	145
5. Az iraki keresztényekkel folytatott interjúk tapasztalatai.....	147
5.1. Az interjúkról	147
5.2. A témával kapcsolatban korábban készült interjúk	148
5.3. Az iraki keresztények egy nagy halmazként való kezelése	151
5.4. Az interjúk során feltett kérdésekről (az interjúk felépítése)	154
5.5. Az interjúk során tapasztalt nehézségek.....	155
5.6. A tíz konkrét kérdés, amelyekre válaszokat kerestünk.....	157
6. Az iraki keresztények marginális helyzete	174
6.1. Az iraki média a XX-XXI. században és annak kisebbségi vonatkozásai	174
6.1.1. Az iraki keresztény újságírás kezdetei és hiányosságai.....	174
6.3. A legjelentősebb kisebbségi rádiók Irakban.....	179
6.4. A keresztény média helye az iraki sajtóban.....	180
6.5. Kisebbségi TV-adók.....	181
6.6. A kisebbségi média hiányosságai.....	184
6.7. A keresztényekhez köthető internetes sajtó.....	186
6.7.1. Az iraki keresztény sajtóban megjelent cikkek és írások típusai.....	189
6.7.2. Példák a négy kategóriára.....	195
6.8. A többségi társadalomhoz köthető iraki internetes sajtó	208
6.8.1. A független iraki internetes sajtó.....	208
6.8.2. Internetes médiumok, amelyekben gyűlöletbeszéd, sztereotípiák és semmibe vétel jelenik meg.....	213
6.9. Az Iraki Médiaház.....	216
6.9.1. Ajánlások az iraki kormánynak	217
7. Analógiák az iraki zsidóság történetével.....	219

8. Összegzés	223
8.1. A téma összegzése.....	224
8.1. A célkitűzések teljesítése.....	237
8.2. A hipotézisek megerősítése vagy cáfolata.....	238
8.3. Új tudományos eredmények.....	239
Bibliográfia.....	242

1./ BEVEZETÉS

1.1. A témaválasztás indoklása és a téma tudományos aktualitása

A Közel-Keleten élő etnikai és vallási kisebbségek helyzetével, valamint a muszlim országokban őshonosnak tekinthető, főként kisebbségben élő közösségekkel kapcsolatos kutatások a hazai tudományos életben elenyésző számban jelentek meg.

E kutatás az Irakban élő, vagy egykoron ott élt nem muszlim és nem arab etnikumú csoportokra irányul, és azon belül is a keresztény közösség(ek) jogállását, társadalmi és vallási helyzetét, valamint az identitásukkal kapcsolatos kérdéseket dolgozza fel.

Témaválasztásom egyik oka, hogy e csoportok narratívái kevésbé ismertek nemcsak a hazai, hanem a szélesebb publikum előtt is. Az elmúlt fél évszázadot tekintve találhatunk néhány olyan kutatót – mint például Sargon George Donabed¹, Shmuel Moreh², Vahram Petrosian³, Benjamin Thomas White⁴, Esther Meir-Glitzstein⁵, Shlomo Deshen⁶ –, akik munkáikban főként a kisebbségi nézőpontokat helyezték előtérbe, de általánosságban véve a tudományos életben is a többségi társadalom nézőpontja érvényesül a Közel-Keleten élő nem muszlim csoportok helyzetének bemutatásakor. Éppen ezért a disszertációban az arabok vagy muszlimok által írt források mellett, a szóban forgó közösség perspektíváját is számításba vesszük, hogy a vizsgált témáról minél objektívebb, komplexebb képet kaphassunk.

Az sem elhanyagolható tény, hogy a témaválasztásban döntő szerepet játszott velem született magas fokú szociális érzékenységem, korábbi, kisebbségekkel kapcsolatos kutatásaim, valamint iraki-arab nyelvismeretem, amely hidat képez kutatásom és az Irakban élő vagy onnan származó nem muszlim népesség között.

A téma aktualitását több fontos tényező együttes megléte adja, és a folyamatos demográfiai visszaesés a különböző, napjainkban is tapasztalható krízisekhez kapcsolódik. Ezek közül az

¹Donabed, Sargon George (2015). *Reforging a Forgotten History. Iraq and the Assyrians in the Twentieth Century*. Edinburgh: University Press.

²Moreh, Shmuel (2008). *The Historical Context*. In: Morad, Tamar – Shasha, Dennis – Shasha, Robert. (eds.): *Iraq's Last Jews*. New York: Palgrave Macmillan. 1–10.

³Petrosian, Vahram (2006). Assyrians in Iraq. *Iran and the Caucasus*. Vol. 10 (1), 113–147.

⁴White, Benjamin Thomas (2011). *The Emergence of Minorities in the Middle East*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

⁵Meir-Glitzstein, Esther (2004). *Zionism in an Arab Country. Jews in Iraq in the 1940s*. London and New York: Routledge.

⁶Deshen, Shlomo (1996). *Baghdad Jewry in Late Ottoman Times: The Emergence of Social Classes and of Secularization*. In: Deshen, Shlomo – Zenner, Walter P. (eds): *Jews Among Muslims*. London: Macmillan Press Ltd. 187–196.

egyik a biztonsági fenyegetések kérdése, ami az Iszlám Állam bukása után sem szűnt meg. Egyrészt azért, mert ez utóbbi csoportot nem számolták fel, csak átalakult (a nagy területek ellenőrzése helyett inkább a célzott támadásokra összpontosítanak). Emellett egyes milíciák részéről folytatódnak a földfoglalások, és az állam szintjén bizonyos esetekben diszkrimináció tapasztalható, különösen a Ninive-fennsíkon.

Ami szintén aktuálissá teszi a témát az a politikai marginalizáció; a keresztények hivatalosan jelen vannak az iraki politikában (a kvóta-rendszer jóvoltából), de a döntéshozatalban és az erőforrások elosztásában alulreprezentáltak.

Továbbá, ami a témaválasztást motiválta, hogy a keresztény közösségek nyelvének (szír) és kultúrájának megőrzése egyre nehezebben kivitelezhető az emigráció, a kényszerű lakhelyelhagyás és az arabizációs törekvések miatt.

A téma feldolgozása valójában egy ritkán kutatott témára reflektál. Habár az iraki keresztényekkel kapcsolatos kérdéseket már viszonylag sokan feldolgozták (főleg angol nyelven), és életkörülményeik, valamint biztonsági helyzetük is visszatérő téma a nemzetközi szervezetek napirendjén, azonban magyar nyelven csak nagyon kevés kutatás létezik ezzel kapcsolatban.

Továbbá véleményünk szerint a több tudományágat is szem előtt tartó megközelítés újdonságként hathat. Tapasztalataink szerint az iraki keresztényekről szóló írások korábban főként vallási vagy emberi jogi szempontokat helyeztek előtérbe, viszont többnyire elhanyagolták a nyelv és identitás kérdéseit, vagy éppen a biztonsági és politikai vonatkozásokat.

A kutatás során bebizonyosodott, hogy az Iszlám Állam terrorszervezet „vereségét” követő években még híján vagyunk olyan átfogó elemzéseknek, amelyek a keresztény közösségek újjáépítési lehetőségeiről, jogállásáról, érdekérvényesítéséről és az iraki társadalomban betöltött szerepéről szólnak. Hogy némiképp mégis prognózist adhassunk, más iraki kisebbségi csoportok (pl. zsidók) korábbi kríziseit és azok következményeit is tárgyaljuk, egyfajta párhuzamot vonva a keresztény kisebbség helyzetével.

Mindezek mellett a közel-keleti keresztények által beszélt arámi nyelvváltozatok (ez esetben a szír) arab/kurdisztáni régióban való fennmaradásának és szerepének kérdése ritkán kutatott terület.

1.2. Célkitűzések, hipotézisek, kutatási kérdések

A kutatás során mind személyes, mind szakmai célokat is felállítottunk:

1. Mivel már az alapszakos záródolgozatom is a közel-keleti keresztények helyzetét taglalta, ezért alapvető motivációt jelentett a téma sokkal mélyebb feldolgozása.
2. További személyes cél, hogy a témában való jártasságomat a lehető legmagasabb szintre emeljem.
3. A szakmai célok között pedig olyan tényezők játszottak kulcsszerepet, minthogy munkánk átfogó képet nyújtson a mezopotámiai keresztények jogállásáról a különböző történeti korszakokban, részletezve azokat a politikai, társadalmi és jogi kereteket, amelyek meghatározták helyzetüket.
4. Emellett célkitűzésként jelenik meg az iraki keresztény egyház történetének vizsgálata, különös tekintettel azokra a szakadásokra, amelyek az egyházon belül következtek be, valamint az ezekhez vezető különböző tényezők feltárása.
5. A kutatás további fontos célja a vizsgált csoport jelenlegi körülményeinek bemutatása, amely olyan témákat foglal magában, mint a többség–kisebbség viszonya, jogaik korlátozása, valamint az elvándorlás és a szülőföldön maradás kérdései.

Továbbá hat hipotézist állítottunk fel:

1. **Feltételezzük, hogy e mára jelentősen megfogyatkozott kisebbségi csoport a térség kulturális, vallási és társadalmi életének meghatározó része volt:** a mezopotámiai keresztények az egyik legrégebbi keresztény hagyományt képviselik, amelynek gyökerei egészen az első századig nyúlnak vissza. A mai Irak területén a kereszténység már a korai apostoli időkben megjelent, évszázadokkal megelőzve a muszlim arab törzsek VII. századi betelepülését. Véleményünk szerint a mezopotámiai keresztények jelentős szerepet játszottak a korai keresztény teológia, filozófia és irodalom fejlődésében, valamint a görög és szír nyelvű tudományos hagyományok megőrzésében és átadásában.
2. **Továbbá azt is feltételezzük, hogy a mezopotámiai (iraki) keresztények a múlt különböző periódusaiban, valamint jelenkorunkban a perifériára szorultak, viszont nagy erőfeszítéseket tettek azért, hogy az arab–muszlim társadalomtól eltérő identitásukat megőrizzék:** a kutatás során egyrészt bizonyítani kívánjuk, hogy marginális helyzetük miatt számos akadályba ütköznek mind a jogérvényesítés, mind a társadalmi érvényesülés terén, másrészt viszont történeti példákon keresztül

igyekszünk bemutatni, hogy mindvégig komoly ellenállást tanúsítottak és tanúsítanak az asszimilációs törekvésekkel szemben.

3. **Feltevésünk, hogy egyes iraki keresztény csoportok azon túlmenően, hogy önálló vallási közösségeket alkotnak, még az arabságtól eltérő etnikummal is bírnak, habár a központi politika ezen elgondolást elveti:** komoly dilemmát okozott, hogy a vizsgált csoport(ok) etnikai vagy vallási közösség(eknek) határozzuk-e meg. Hogy állításunkat igazoljuk, más kutatók munkáit elevenítjük fel, ami mellett az Irakban folytatott személyes interjúk tapasztalataiból is következtetéseket vonunk le, valamint ezzel kapcsolatos nyelvi kérdéseket is feszegetünk.
4. **Feltételezésünk szerint a különböző iraki keresztény felekezetek eltérő névhasználatára széthúzó generál, ami viszont hátráltatja az önértékesítési képességüket:** erre kiváló példa, hogy képviselőik sem egységes, mivel különböző elnevezésű szervezetek, szövetségek és pártok jöttek létre (pl. Assyrian Democratic Movement, Chaldean National Congress), amelyek nem fedik le az összes őshonos iraki keresztény csoportot. Meglátásunk szerint ez az autonómia törekvéseket is meggátolja.
5. **Ezenfelül feltevésünk, hogy a vizsgált csoportok marginális helyzetéhez hozzájárul az a tény is, hogy a megoldások keresése és az érdekérvényesítő képességük fejlesztése helyett saját áldozatszerepük kihangsúlyozása figyelhető meg:** erre a legtöbb példát az általuk működtetett médiumokban találhatjuk, ahol a cikkek, bejegyzések és híradások egy része közösségeik perifériára szorultságát és üldözöttségét hangsúlyozza ki.
6. **Végezetül feltételezzük, hogy más iraki kisebbségek történelmi példájából levezetve prognózist lehet adni a keresztény közösségek jövőjéről:** ennek demonstrálásához az iraki zsidó közösséggel kapcsolatos legfontosabb történések vizsgálata ad segítséget. A zsidók XX. századi üldözése, majd az országból való elvándorlásuk sok hasonlóságot mutat a keresztények jelenlegi körülményeivel.

A disszertáció főbb kérdései

Keresztények jogállása:

1. Sorsukban mikor következtek be a fordulópontok?
2. Hogyan alakult a viszony a többségi és kisebbségi csoportok között Mezopotámia történelmében?

Identitással összefüggő kérdések:

3. Miként definiálják magukat a különféle keresztény felekezetek követői a különböző történelmi periódusokban és napjainkban?
4. Milyen szakadások következtek be az asszír keleti egyházon belül?
5. Miért okoz problémát a több különböző elnevezés esetükben (szír, asszír, káld, káldo-asszír stb.)?
6. Pontosan mi okozza a széthúzást a különböző iraki keresztény egyházak követői között?
7. Az iraki keresztények hogyan viszonyulnak az anyanyelvükhöz és a többségi (arab) nyelvhez?

Perifériára szorult közösség:

8. Milyen problémákkal szembesülnek az iraki keresztények napjainkban?
9. Az élet mely területein érhető tetten marginalizálódásuk?
10. Irak társadalmi szerkezetének feltérképezésével milyen megállapítások tehetők kisebbségsszociológiai szempontból (vallási csoportok közötti és etnikai viszonyok)?

A disszertáció egy további fontos eleme, hogy bizonyítékokkal szolgáljunk az ősi asszírok és mai modern iraki asszírok közötti kapcsolat folytonosságát illetően, ami sok szempontból egy meglehetősen problematikus vállalkozás. Donabed szerint „*az asszírok nyelvi és materiális kultúrája Irak legősibb összefüggő hagyományát alkotja*”⁷, azonban ezt a folyamatosságot nagyon sok tanulmányban nem látják igazolhatónak. A világon nagyon kevés olyan magát nem asszírnak valló tudós és kutató van, aki hisz az ősi asszírok és a modern iraki asszírok közötti kapcsolatban és megpróbálja azt objektív és tudományos szempontból igazolni.⁸

További feltevésünk, hogy az iraki keresztények létét és kulturális sajátosságait a megszűnés veszélye fenyegeti. Nem elhanyagolható tény, hogy őseik már nagyon korán, az I. században felvették a kereszténységet.⁹ Az Irakban élő keresztények legnagyobb része magát asszírnak, szírnek vagy káldnak vallja (de vannak örmény, kurd és arab keresztények is).¹⁰ Kijelenthetjük, hogy a vallási és etnikai kisebbségeket sanyargató militáns és terroristacsoportok fenyegető

⁷ Donabed, 2015, 3.

⁸ Odisho, 2009, 1.

⁹ Petrosian, 2006, 113.

¹⁰ Petrosian, 2006, 114.

jelenléte az elmúlt két évtizedben alapjaiban határozta meg közösségeik életminőségét. Azonban fennmaradásuk szempontjából ugyanilyen veszélyes a diaszpórában való szétforgácsolódás is.

Végezetül az iraki keresztényekkel folytatott beszélgetések során több fontos kérdés is felmerült, amelyek az identitás, a nyelvhasználat, a vallás és a kultúra kérdésköreire reflektáltak. Ezeknél a fő célt a keresztény személyek saját narratívájának bemutatása jelenti. Az interjúk során felmerült főbb kérdések a következők:

1. Létezik arámi identitás?
2. Az „asszír” elnevezés önálló etnikumot jelöl?
3. Mely elnevezés feddi le az összes iraki keresztényt?
4. Hogyan nevezik az iraki keresztények saját nyelvüket?
5. Mennyire van jelen az iraki keresztények kollektív emlékezetében a summayli mérszárlás?
6. Mennyire közismertek köreikben az Anfāl-hadművelet keresztényekkel kapcsolatos vonatkozásai?
7. Mit okozott és milyen változásokat hozott a 2003-as amerikai intervenció az iraki keresztények életében?
8. Hogyan őrizték meg kulturális életüket az iraki keresztények a különböző korokban?
9. Melyek a kapcsolódási pontok a különböző iraki keresztény felekezetek között?
10. Melyek a keresztények elvándorlásának okai és miért térnek vissza csak kevesen?

1.3. A kutatási módszerek

A kutatás több módszertani megközelítést ötvöz annak érdekében, hogy átfogó képpel szolgáljon a vizsgált témáról. Az alkalmazott módszerek között kiemelt szerepet kap a forrás- és tartalomelemzés, az interjúkészítés, valamint a másodlagos források szisztematikus feldolgozása.

Az arab nyelvű szövegek elemzése közvetlen betekintést nyújt az iraki keresztények jelenkori kihívásaiba. Az elemzett források között szerepelnek korabeli esetleírások, keresztény vallási méltóságok kiáltványai, valamint az iraki kereszténységgel kapcsolatos politikai és társadalmi diskurzusokat tükröző írások. A forráselemzés célja kettős: egyrészt bizonyítani kívánjuk, hogy

a nem muszlim csoportokat az állami és társadalmi szereplők marginalizálták. Másrészt ezek az arab nyelvű források rávilágítanak azokra a konkrét problémákra, amelyekkel a közel-keleti arab államban élő keresztények napjainkban szembesülnek, például a jogérvényesítés területén vagy a vallási diszkrimináció és az erőszakos üldöztetések kontextusában. A témával kapcsolatos arab nyelvű szövegek lehetővé teszik az adott korszakok dinamikájának megértését.

A XX-XXI. század folyamán számos fordulópontnak nevezhető esemény következett be az iraki keresztények történelmében. A legjelentősebbek között találhatjuk az 1914–1918 közötti Sayfo népirtást, az 1933-as summayli mészárlást, az 1961–1963 közötti kurd–arab összecsapásokat, az 1969-es soryai mészárlást, a határ menti deportálásokat és falvak megsemmisítését 1977–1978-ban, és a modern kori terrorszervezetek, mint például az al-Kaida és az Iszlám Állam megjelenését Irakban. A különböző források elemzéséből világosan kiderül, hogy a keresztényeket és más kisebbségeket érintő támadások bizonyos időközönként újra és újra megismétlődtek, aminek elsődleges okai többek között a belpolitikai instabilitás és a különböző etnikumok helyzetének strukturátlansága és rendezetlensége. További fontos aspektusa a kisebbségellenes pogromoknak, hogy rávilágítanak a nem muszlim lakosság beilleszkedési zavaraira, aminek oka egyrészt a frissen létrehozott modern Irak ingtag „identitása” volt, másrészt megjelent benne a muszlim–nem muszlim ellentét is. Ez utóbbi miatt nem célszerű specifikusan az iszlámot vagy az iraki arabokat okolni, mivel az efféle társadalmi folyamatok mindig is az emberi civilizáció részét képezték, ugyanis minden „etnocentrikusan”¹¹ hangolt csoportnak megvan a maga világa, amit sok esetben egy másik csoport kárára igyekezik kifejezésre juttatni.

A kutatás másik meghatározó módszertani eszközét az iraki keresztényekkel folytatott mélyinterjúk jelentik. Alapvető célunk volt, hogy közvetlenül a közösség tagjaitól szerezzünk lényegi információt az őket érintő és leginkább foglalkoztató kérdésekről. A fő témakörök a biztonsági helyzet, a vallási és a társadalmi diszkrimináció tapasztalatai, valamint a közösségen belül megfogalmazott narratívák és identitásértelmezések köré csoportosulnak. Az interjúalanyok személyes tapasztalataikat, nézeteiket és megéléseiket osztották meg, amelyek mellett, hogy értékes adatokat nyújtottak a kutatás számára, kiegészítették és megerősítették a más forrásokból származó információkat. Az interjúk módszertani megközelítése főként kvalitatív, és célja, hogy a közösség saját hangján keresztül értsük meg azokat a kihívásokat,

¹¹ Erről bővebben lásd: Csepeli, 2006, 117-134.

amelyekkel szembesülnek, különösen a biztonság, a vallásszabadság és az identitásmegőrzés területén. Az eredmények alapján tehát olyan mintázatok és tendenciák rajzolódnak ki, amelyek segítségünkre vannak a hipotézisek alátámasztásában.

A harmadik pillért a másodlagos források elemzése képezi, amely magában foglalja mind a magyar, mind a nemzetközi szakirodalom feldolgozását. Ezek a források lehetővé teszik a vizsgált csoport helyzetének szélesebb történeti és társadalmi kontextusba helyezését, valamint segítenek a kutatás során feltárt eredmények összevetésében és értelmezésében.

A módszertani sokszínűség lehetővé teszi e nem muszlim kisebbségi csoport helyzetének átfogó és mélyreható vizsgálatát. Az arab nyelvű források és az interjúk közvetlenül a közösség történeti és jelenkori tapasztalataira fókuszálnak, míg a másodlagos források elemzése biztosítja az eredmények tudományos megalapozottságát. Ez a komplex megközelítés biztosítja, hogy a kutatás releváns és megalapozott válaszokat adjon a feltett kutatási kérdésekre.

1.4. Tudományági kapcsolódás

Ahogy láthattuk, a disszertáció több tudományághoz kapcsolódik és alapvetően társadalomtudományi szemlélettel bír, de a vallástörténeti szempontok is kihangsúlyozásra kerültek. Ebből kifolyólag többek között vizsgálat alá került a kereszténység mezopotámiai megjelenése, a keresztények jogállása és betagozódása egy muszlim többségű társadalomba a különböző korszakokban, valamint az egyházak közötti szakadások.

Mindezekkel szorosan összefügg a teológiai megközelítés is, ami főképpen a káldok, szírek és asszírok közötti különbségekre vagy éppen hasonlóságokra összpontosít. Itt leginkább az asszír keleti egyház kialakulása és dogmatikai alapvetései lettek kiemelve, valamint Nesztoriosz konstantinápolyi pátriárka szerepe az iraki kereszténység múltjában.

Ami a disszertációban viszont merőben eltérő szemléletet jelent, az nem más, mint a vallás és a biztonsági helyzet összefüggéseinek vizsgálata. A dolgozat speciális narratívából elemzi azt, hogy a szélsőséges iszlám térnyerése milyen hatást gyakorol a keresztény vallás iraki helyzetére, valamint a hívők életére. Ehhez kapcsolódóan fény derül arra, hogy mi motiválja a fundamentalistákat a keresztényekkel kapcsolatban, továbbá hogy hitéletük és az ahhoz kapcsolódó általános életvitelük mennyiben ütközik a radikális muszlimok normáival.

1.5. Tartalmi és időbeli keretek

A disszertációt a történeti bevezetésen túl két nagyobb szerkezeti egységre osztottuk. E két rész az iraki keresztények identitásával kapcsolatos kérdéseket, valamint közösségük marginalizálódását hivatott bemutatni. Ami az időbeli keretet illeti, főképpen a XX. századi és jelenkori eseményekre összpontosítunk, viszont a modern korban zajló folyamatokat nem érthetjük meg a múlt ismerete nélkül, amely elvből kiindulva a XX. század előtti korszakokra is kitértünk.

- I. A bevezető rész Irak történelmét és társadalmát ismerteti, de már itt is fontos szerephez jutnak a kisebbségi szempontok. Nemcsak történelmi, hanem nyelvészeti, kisebbségpszichológiai, biztonságpolitikai, vallási és kulturális perspektívából is elemezzük a közel-keleti ország történelmét. Ha jobban meg akarjuk érteni az Irakban lejátszódó etnikai és vallási kisebbségeket érintő folyamatokat, valamint az ott élő muszlimok és nem muszlimok között lévő dinamikát, akkor részletesen taglalnunk kell az iraki társadalom szerkezeti felépítését és rétegződését. Ezenkívül az első részben a vizsgálat fókuszja Mezopotámiára, majd Irak kisebbségeire helyeződik, főként a jelentősebb történelmi időszakokra és a főbb eseményeknél betöltött szerepükre összpontosítunk. Azonban, ha objektív megállapításokra akarunk szert tenni, akkor fel kell vázolnunk a vizsgált csoportok és a többségi társadalom kapcsolatát a különböző korszakokra lebontva.
- II. Ezt követően az iraki keresztények identitásával kapcsolatos kérdéseket taglaljuk. Ez a rész olyan témakörökből épül fel, mint a vallásuk, a kultúrájuk, vagy éppen a nyelvi viszonyaik. Rávilágítunk olyan elméletekre is, amelyek például az ókori asszír birodalmak és a ma élő iraki asszírok közötti kapcsolatot boncolgatják. Emellett bemutatjuk, hogy miért is alkotják az iraki keresztények nyelvészeti, kulturális és civilizációs szempontból is integráns részét az iraki társadalomnak és történelemnek. Éppen emiatt a disszertáció fontos részét képezik azon iraki vagy Irakból származó keresztényekkel folytatott interjúk rövid kivonatai, amelyeken keresztül olyan fontos kérdésekre keressük a válaszokat, mint az önmeghatározás, etnikai és vallási identitás, nyelvi attitűdök, nyelvhasználati szokások, kollektív emlékezet és a közösségeiket érintő történelmi fordulópontok.
- III. A kutatás következő részében az iraki keresztény közösség marginalizálódott helyzetére helyezük a fókuszot. Ezzel összefüggésben a mezopotámiai majd iraki média kisebbségekkel kapcsolatos híradásait részletezzük. Ismertetjük azokat a problémákat, amelyekkel az Irakban élő nem muszlimok találkoznak a többségi

lakosságnak szóló televízió- és rádióadások során, valamint a nyomtatott és internetes sajtóban. Konkrét példákon keresztül mutatjuk be a kisebbségi csoportokat hátrányosan érintő jelenségeket, amelyek sok esetben a diszkriminációhoz vagy éppen az alulreprezentáltsághoz kapcsolódnak. Ezt követően a mezopotámiai, majd iraki keresztény média történetét részletezzük, valamint összegyűjtjük azokat az újságokat, napi-, heti- és havilapokat, valamint folyóiratokat, amelyek segítették a keresztényeket kultúrájuk megőrzésében. Ezután az iraki keresztényekhez köthető internetes sajtó ismérveit soroljuk fel; kitérünk annak pozitívumaira és hiányosságaira egyaránt, továbbá eredeti arab és angol nyelvű cikkek magyar fordításait és kivonatait közöljük, amelyeken keresztül a felállított hipotéziseket megerősítjük vagy éppen megcáfoljuk.

Továbbá külön figyelmet szentelünk a különböző időszakokban megvalósult üldöztetésüknek és deportálásuknak, valamint a hatalommal és a muszlim lakossággal való viszonyuknak. Végül, de nem utolsó sorban a sorsukban bekövetkezett fordulópontokat taglaljuk arab nyelvű forrásokon keresztül.

A kutatást 2025. március 31-ével zártuk le, aminek értelmében az ezt követően megjelent szakirodalmi források és történések már nem képezték a vizsgálat tárgyát.

1.6. Átírás és fordítások

A disszertációban az arab szavak leírásánál a tudományos átírás a mérvadó. Ez alól kivételt képeznek azok a szavak, amelyek meghonosodtak a magyar nyelvben (mint pl. Irak, Bagdad, kalifa stb.) Az arab eredetű nevek is a tudományos átírás szerint kerülnek lejegyzésre.

A disszertációban szereplő arab szövegek fordításait saját kezűleg készítettem. Ez alól kivételt képeznek azok a fordítások, ahol a fordító személyét a lábjegyzetben feltüntettem.

Az arab eredetű szavakat a következő kiejtési szabályok szerint lehet magyarul átírni:

Arab -> ā – á <- Magyar

ī – í

ū – ú

^c – a magyar nyelvben nem szükséges kiejteni

š / s / ʃ – sz

ž – dzs

h / ħ / h – h

đ / z / ʒ – z

š – s

t / ʈ – t

g – g

q / k – k

w – v

y – j

2./ AZ IDENTITÁS KÉRDÉSEI: KIK AZOK AZ IRAKI KERESZTÉNYEK?

A témával foglalkozó kutatók számos kihívással szembesülnek az Irakban élő keresztények identitásának meghatározása tekintetében. A legfőbb kérdés az, hogy vajon vallási, etnikai vagy etnovallási kisebbségként tekintünk-e rájuk? Megfigyelhető, hogy még közösségeik körében sincs egyetértés ezzel kapcsolatban, és e kérdésre adott válasz politikai és társadalmi vonatkozásokkal is bír, amelyek erőteljesen befolyásolják helyzetüket

Az iraki keresztények egy része etnikai szempontból asszirként azonosítja magát. Ez az önmeghatározás történelmi és kulturális gyökerekre vezethető vissza, hiszen csoportjuk a szír nyelvet beszéli, amely az Újasszír, valamint az Újbabiloni Birodalmakhoz köthető. Emellett hagyományaik Krisztus után, szorosan kapcsolódnak a keresztény tradíciókhoz, így nem véletlen, hogy mára közösségeik különböző elnevezései sokszor a kereszténység szinonimájaként használatosak (például a káld szó hallatán Irakban széles körben a keresztényekre asszociálnak).¹² A gazdag vallási és kulturális örökség megalapozza önazonosságukat, de manapság számos kihívással szembesülnek. Az iraki politika ugyanis vallási kisebbségként kezeli őket, de fontos tudni, hogy sokuk különálló etnikumként tekint magára. Ennek értelmében a mindenkori iraki központi kormány figyelmen kívül hagyja etnikai sajátosságait, és csak a vallási különbözőségekre koncentrál.¹³ Ez a megközelítés tehát megfosztja őket attól a lehetőségtől, hogy kollektív etnikai identitásukat kifejezésre juttassák, amit sokan sérelmeznek köreikben.

Azáltal, hogy számos szakadás történt az ősi asszír keleti egyházon belül, valamint olykor még etnikai értelemben is eltérések vannak a különböző felekezetek tagjai között, kijelenthetjük, hogy az iraki keresztény közösség rendkívül heterogén halmazt alkot. Az asszír keresztények mellett jelentős lélekszámú kurd, arab és örmény keresztény csoport is él a közel-keleti országban. Utóbbiak több szempontból is különböznek az asszíroktól, például nyelvük, kultúrájuk és hagyományaik tekintetében, habár sok esetben tapasztalhatunk átfedéseket. Míg a kurd keresztények jellemzően kurdul beszélnek, addig a magukat arab keresztényeknek vallók az arab kultúrához kötődnek. Habár nem mindig ilyen egyszerű különbséget tenni a különböző csoportok között etnikailag, mivel a terepkutatások alkalmával bebizonyosodott, hogy sok káld keresztény arab etnikumúként hivatkozik magára, amely utóbbi állítás igazságtartalma vitatott.

¹² Donabed, 2015, 3-5.

¹³ Al-Hitāb, 2020.

Továbbá az örmény keresztények pedig saját nyelvük és vallási szokásaik révén különböztetik meg magukat. Ezek az eltérések azt mutatják, hogy az iraki kereszténység rendkívül sokszínű, és az egyes felekezetek tagjai különféle történelmi és kulturális gyökerekből merítenek.

A mai Irakban élő őshonos¹⁴ keresztényeket különféle nevekkal illetik. Kutatásunk során a leggyakrabban a szír, asszír és káld elnevezésekkel találkoztunk (mind az arab, mind az angol nyelvű interjúk során, valamint a szakirodalomban), amelyek lényegében saját felekezeteik elnevezéseire utalnak, és ahogy láthatjuk erőteljes identitásformáló erővel bírnak. A disszertációban a ma Irakban élő asszír keleti egyház követőire az asszír, a káld katolikusokra a káld, valamint a szír ortodoxokra és katolikusokra a szír elnevezést használjuk. Emellett az „iraki keresztény” megnevezést is használjuk időnként, amely értelemszerűen az összes Irakban élő keresztényt lefedi. Ez utóbbira legfőképpen akkor utalunk, ha a velük kapcsolatos törvényeket vagy bánásmódot ismertetjük, mivel az iraki törvények és társadalom nem tesz különbséget a különböző felekezetek között, amikor interakcióba lép velük. Érdekesség, hogy a modern korban az asszír szót általában már etnikai értelemben használják, míg a káld és a szír elnevezések esetében ez nem áll fenn, habár ezzel kapcsolatban nincs egységesen elfogadott álláspont.

Az „asszír” megnevezéssel összefüggésben fontos megemlíteni Petrosian (2016) kutatását, aki ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy a külföldi hittérítőknél is köszönhetően terjedt el a köznyelvben, aminek elsődleges oka az volt, hogy a nesztoriánus szóra kívántak alternatívát találni. Ez utóbbit a közösség legnagyobb része nem fogadja el, amit a terepkutatások során is tapasztaltunk, vagyis hogy a nesztoriánus elnevezés esetükben negatív konnotációval bír.¹⁵

Helyzetük több szempontból is problematikus, amihez az imént említett megosztottságuk, valamint a politikai és társadalmi kihívásaik egyaránt hozzájárulnak. Az iraki politikai rendszerre jelentékeny befolyást gyakorol a vallás, csökkentve az állam szekuláris jellegét. Ez napjainkban az iszlám síita irányzatának dominanciáját jelenti, amely a vallástudósok fatváin keresztül gyakorol hatást a hétköznapokra. Ez szűk keretek közé szorítja a nem muszlim csoportokat, nem mellesleg a kulturális és etnikai vonatkozásait is a háttérbe szorítja. Ez különösen igaz az asszír keresztényekre, akiknek többsége saját történelme és kultúrája alapján önálló etnikai csoportként kíván megjelenni, ám ezt az állami politika mindvégig megakadályozta. Az etnikai identitásuk degradálása vagy elutasítása pedig a közösség

¹⁴ Ezen elnevezés alatt az asszír keleti egyház követőit, a belőle kiváló egyházakat, valamint a szír ortodoxokat értjük.

¹⁵ Komoróczy, 2006a, 65.

önazonosságát érinti negatívan, továbbá érdekérvényesítő képességüket, politikai jogaikat és társadalmi pozíciójukat is hátrányosan befolyásolja.

A különböző keresztény csoportok közötti eltérések ellenére a vallási hovatartozás közös nevezőként szolgálhat számukra. A keresztény hit erős szálakkal köti össze őket, még akkor is, ha kulturális vagy éppen nyelvi különbségek állnak fenn közöttük. Annyi bizonyos, hogy a politikai és társadalmi helyzet az utóbbi években tovább nehezítette az iraki kisebbségek életét. A 2003-as amerikai inváziót követően a vallási és etnikai feszültségek kiéleződése miatt sokuk kényszerült elhagyni otthonát, ami miatt létszámuk is drasztikusan csökkent. Az Iszlám Állam terrorszervezet térnyerése, az általa elkövetett bűncselekmények és az üldöztetés tovább rontották a nem muszlimok körülményeit.

Az iraki keresztények jövője bizonytalan, és rétegzett identitásuk miatt különösen sebezhetőek. Nyelvük, kultúrájuk és vallási hagyományaik megőrzésére törekszenek, ám ehhez politikai támogatásra és társadalmi elismerésre lenne szükségük. Az állam részéről egy inkluzívabb megközelítés segíthetne abban, hogy egyes keresztény csoportok (pl. asszírok) vallási kisebbségi státusza mellett etnikai sajátosságait is elismerjék. Jelen kutatásból is kiderül, hogy helyzetük javítása csak identitásuk pontos és árnyalt megértése, valamint olyan politikai és társadalmi környezet megteremtését követően történhet meg, amely lehetővé tenné számukra kulturális és vallási örökségük szabad kifejezését. Ez hozzájárulna a keresztények saját otthonukban való megmaradásához, valamint Irak társadalmi kohéziójának és sokszínűségének megőrzéséhez egyaránt.

2.1. Hogy kerültek a mai Irak területére?

Az iraki kereszténység története egészen a vallás kezdeti idejéig, az apostolok koráig nyúlik vissza, ugyanis a hagyomány szerint a legelső missziók a mai Irak területe felé vezettek. Ezt több irat és szent szöveg is megerősíti, például az Újszövetség ötödik irata, amelyben meg vannak említve Mezopotámia lakói. Ez különleges helyet biztosít az iraki kereszténység számára, akiknek hagyományai ezáltal megközelítőleg kétezer évesek.¹⁶

¹⁶ Filoni, 2017, 6; Nemcsak az apostolok, hanem közvetetten és közvetlenül a zsidók is hozzájárultak a kereszténység terjedéséhez, mivel a jól bejáratott utazási és kereskedelmi útvonalakon keresztül ismertették meg az új vallással a távolabbi régiókat. Ugyanez történt Palesztinában, Szíriában és más szomszédos területeken, mivel a keresztény üzenetet itt is a zsidók terjesztették. Feltehetőleg ez a folyamat úgy zajlott, hogy a Mezopotámiában élő zsidók közül sokan, akik kereskedelem vagy zarándoklat céljából Palesztinába utaztak, megismerkedtek a krisztusi tanításokkal és visszaérkezvén lakóhelyükre azt továbbadták, aminek köszönhetően megalakultak a legkorábbi keresztény közösségek. Ez az elképzelés nagyon is reális, tekintettel a mezopotámiai zsidók nagy számára, azonban nem számít a klasszikus értelemben vett térítő tevékenységek közé. Lásd: Royel, 2017, 4-5.

A kereszténység hosszú mezopotámiai múltja során több egyházszakadás is történt, aminek okán különféle, egymástól eltérő utakat követő egyházak jöttek létre. Az asszír keleti egyház (korábban nem hivatalos nevén nesztoriánus egyház) és a szír ortodox egyház vallásjogi vitákat követően jöttek létre; az előbbi az epheszoszi zsinaton (431), míg az utóbbi a khalkédóni zsinaton (451). E két egyház hosszú ideig a mai Irak területének két legmeghatározóbb egyháza maradt, majd a XVI–XVII. században, a római katolikus misszionáriusok megjelenésének idejében létrejött két újabb hitközösség, a káld katolikus egyház (1552) és a szír katolikus egyház (1662). Ma mindkét vallási közösség számottevő követővel rendelkezik Irakban. Mindegyik kapcsolódik Mezopotámia ősi örökségéhez, de amiben különböznek elődjeiktől, hogy összekapcsolják az iraki kereszténységet Rómával, amivel egy teljesen más, a korábbiaktól eltérő irányt képviselnek.¹⁷

A hittérítés kezdeteire az első keresztény század végén került sor a mai iraki fővároshoz közeli Szeleukeia-Ktésziphónnak nevezett királyi városban. A történetet Rassam (2005) részletezi, aki elmondja, hogy „*Szent Tamás elküldte az Edesszában lévő tanítványait, hogy a város lakóinak prédikáljanak*”.¹⁸ Hozzáteszi, hogy „*Mar Addainak, Tamás apostolnak és tanítványainak kulturális emléke és hagyománya a harmadik századra már gyökeret eresztett*”.¹⁹ Ezek alapján kijelenthetjük, hogy a kereszténység már megszületésének kezdeti és formatív szakaszában Mezopotámia része volt.

2.2. Az ún. asszír kérdés: a vizsgálódás főbb aspektusai

A disszertációban különbséget teszünk az óasszír korszak, a Középasszír Birodalom és az Újasszír Birodalom asszírjai, az i. sz. után kereszténységet felvett szír kereszténynek nevezett vallás-nemzet, valamint korunk (XIX-XXI. század) asszírjai között. A különböző időszakokban élt asszíroknak nevezett csoportokra való hivatkozás során az imént felsorolt birodalmakat és korszakokat vettük alapul. A modern iraki asszírokkal kapcsolatos kutatás során öt szempontot kívánok kiemelni:

(1.) Az egyik legfőbb kutatási kérdés, hogy léteznek-e olyan bizonyítékok, amelyek igazolják az Újasszír Birodalom asszírjai és a mai modern iraki asszírok közötti kapcsolat folytonosságát²⁰. A kontinuitást támogató vélemények szerint nem szakadt meg az ún. „asszír-

¹⁷ Rassam, 2005, xv-xvii.

¹⁸ Rassam, 2005, 25-27.; Royel, 2017, 4.

¹⁹ Uo.

²⁰ Lásd: 2.4. Az ősi asszírok és a mai asszírok közötti kapcsolat című alfejezet.

tudat”, ami így egy folyamatos hagyomány meglétét feltételezi²¹. Ilyen kutató többek között Diakonoff, aki több munkájában is foglalkozik e témával.²² Azonban ezt a folyamatosságot nagyon sok tanulmányban nem látják igazolhatónak.²³

A kutatás során problémát jelenthet, hogy a ma Irakban élő szír nyelvű keresztény közösségeket napjainkban olyan elnevezéssel illetik, amelyek nem jelzik e csoportok közös eredetét. Ezen felül a kontinuitást illetően megint csak problematikus, hogy írásos bizonyítékokkal nem rendelkezünk, ami miatt a témával kapcsolatos fejtegetések esetenként csak spekulatív találgatásoknak tűnhetnek. Hogy ez utóbbit kiküszöböljük, a disszertációban történelmi ténytényeségekből igyekezünk következtetéseket levonni.

(2.) Egyik fő állításom, hogy nemcsak az ősi Mezopotámiában élő asszírok, valamint a kereszténységet felvett arámi nyelvű mezopotámiai népesség, hanem a mai modern Irakban asszírnak nevezett közösség is tevékeny résztvevője és alakítója volt a régió történelmének, ami kihatott a mai modern Irak gazdasági és szellemi felvirágzására. Ezen kívül nem elhanyagolható tény, hogy a mai Irakban asszírnak nevezett csoport elődei („*arámi nyelvű szír keresztény vallás-nemzet*”²⁴) már nagyon korán, az I. században felvették a kereszténységet²⁵, és így az őshonos kereszténység képviselőinek is tekinthetjük őket. Történelmi példákon keresztül mutatom be a modern asszírokat Irak (Mezopotámia) és a keresztény vallás, valamint keresztény civilizáció szempontjából is.

(3.) A VII. századi Mezopotámia keresztény lakossága által beszélt szír nyelv az iraki arab dialektus kialakulására és fejlődésére is komoly befolyást gyakorolt. Az iszlám hódítást követően a Mezopotámiában formálódó arab nyelvjárás eredetével foglalkozó elméletekben az arabizált népek, ez esetben a térségben élő, szír nyelvet beszélő keresztények szerepét gyakran figyelmen kívül hagyják. Mindezek okán az iraki arab dialektus eredetmeghatározására teszek kísérletet, melynek során feltárom az iszlám hódítás idején Mezopotámiában élő arámi nyelvű lakosság szerepét.²⁶

(4.) A mai modern iraki asszírokkal kapcsolatos kutatás hatványozottan időszerű és aktuális. A Közel-Keleten általánosságban véve az tapasztalható, hogy a vallási és etnikai kisebbségeknek különösen sok erőfeszítést kell tenniük a fennmaradásukért. Feltevésem, hogy

²¹ Donabed, 2015, 3.

²² Diakonoff, 1985.

²³ Lásd: 2.4. Az ősi asszírok és a mai asszírok közötti kapcsolat című alfejezet.

²⁴ Ezt az elnevezést Komoróczy Géza használta, lásd: Komoróczy, 2006a, 63.

²⁵ Petrosian, 2006, 113.

²⁶ Versteegh, 1984, 35; Muller-Kessler, 2003, 641-646.

a mai modern iraki asszírok létét és kulturális sajátosságait a megszűnés veszélye fenyegeti. Az Irakban élő keresztények egy része asszírnak, szírnek és káldnak tartja magát (kisebb részben pedig örménynek, kurdnak és arabnak)²⁷. Mivel sokuk az arabságtól eltérő identitást vall, így nem meglepő, hogy a különböző terrorszervezeteknek az utóbbi két évtizedben tapasztalható megerősödése miatt, e kisebbségi csoportok életét a sanyargató militáns szervezetek fenyegető jelenléte határozza meg. Azonban fennmaradásuk szempontjából ugyanilyen veszélyes a diaszpórában való szétforgácsolódás is. A mai Irakból elvándorolt keresztények nyelvi viszonyai is változásoknak vannak kitéve, mivel itt az új közösségbe való beilleszkedési kényszerük, szétszórt lakóhelyeik, valamint saját nyelvük használatának korlátozott lehetőségei hosszú távon hozzájárulnak nyelvi szokásaik megváltozásához, ami az esetükben nyelvhalálhoz is vezethet. Álláspontunk szerint anyanyelvük megmaradását leghatékonyabban nyelvtervezéssel, az eredeti lakóhelyükön lehet biztosítani.

(5.) Megvizsgálom azokat a történelmi fordulópontokat, amelyek drasztikusan hatottak a mai modern asszír közösség demográfiai helyzetének alakulására. Ebből kifolyólag ismertetem az ellenük elkövetett XX-XXI. századi pogromokat, továbbá feltárom azok hátterét és politikai vonatkozásait egyaránt. Ez utóbbit korabeli forrásokkal is illusztrálom, ami hozzájárulhat a téma alaposabb megismeréséhez. Az eredeti lakóhelyéről elmenekült modern asszír népesség sokszor szétszórva, saját kulturális közegétől távol telepedett le. A különböző diaszpórákban és kolóniákban élő egyének szociális beilleszkedése, valamint nyelvhasználati szokásai jelentősen eltérnek az őshazában maradt társaikétól, aminek vizsgálata kiemelt szerepet kap ebben a fejezetben.

2.3. Az asszír kérdés problematikája

Az mezopotámiai (majd iraki) keresztényekkel kapcsolatos vizsgálódás során nem mehetünk el szó nélkül az ún. asszír kérdés mellett, mivel ahogy az az iraki keresztényekkel folytatott interjúkból²⁸ is kiderült, döntő többségük magát etnikailag asszirként határozza meg, annak ellenére, hogy a mindenkori iraki kormány szerint ilyen etnikum nem létezik²⁹ az országban.

Mindenekelőtt tisztáznunk kell a témával kapcsolatos alapvető fogalmakat, pontosabban, hogy kiket neveztek régen, a történelem különböző periódusaiban asszíroknak, és kiket neveznek napjainkban annak. Meg kell vizsgálnunk azt is, hogy a korábbi asszír birodalmak

²⁷ Petrosian, 2006, 114.

²⁸ Lásd: Az iraki keresztényekkel folytatott interjúk tapasztalatai című fejezet.

²⁹ Petrosian, 2006, 127.

miképpen hivatkoztak magukra, milyen mértékben volt heterogén társadalmaik szerkezete, milyen szinten valósult meg a különböző népek és etnikumok kulturális egymásra hatása, mely nyelveken kommunikáltak.

Az asszír népnévvel kapcsolatban Komoróczy (2006a) kifejtette, hogy ez az elnevezés tényszerűen „*a legrégebbe köztül való, konkrétan az i. e. harmadik évezred utolsó harmada óta van jelen*”. Azonban hozzáteszi, azt nem szabad elfelejteni, hogy a szó jelentése, amit lefed, megváltozott az évezredek során.³⁰

Ennek némileg ellentmond a mai modern asszírok által gyakran hangoztatott narratíva, amely szerint az asszír megnevezés nem csupán az arámi nyelv keleti dialektusát (szír nyelv) beszélő, egykori mezopotámiai területekről származó keresztényekre utal, hanem magában foglalja azt az etnikumot is, amely már jóval a kereszténység előtt létezett. Nézetük szerint a mindenkori asszír populáció egy olyan népesség, amely őshonos a mai Közel-Kelet több országában is (például Irak, Törökország, Irán és Szíria egyes részein). Ezen túlmenően saját nyelvükre gyakran, mint asszír vagy szír nyelvre hivatkoznak³¹, azonban nyelvük tudományos elnevezése a szír, az újarámi, a neoarámi vagy szimplán az arámi.³²

Kísérletet kívánunk tenni a mai modern Irakban élő keresztények eredetével kapcsolatos elméletek bemutatására, valamint fel kívánjuk térképezni az ókori mezopotámiai birodalmakkal való esetleges kapcsolódási pontokat a kulturális identitás tekintetében. Ez utóbbi kétféleképpen érhető el, egyrészt a különböző korszakok (etnikai-kulturális-politikai-nyelvi stb.) sajátosságainak feltárása által, másrészt saját, szubjektív narratívájuk³³ bemutatásán keresztül. A következőkben az előbbi módszert alkalmazzuk.

Célszerű feleleveníteni, hogy mely birodalmak határozták meg Mezopotámia történelmét az elmúlt öt évezredben. Itt a teljesség igénye nélkül csak a számunkra legjelentősebbeket soroljuk fel. Kiindulási pontunk a sumerek időszaka³⁴ (i. e. 3100-2350), amit több korszakra oszthatunk fel (ósumer és középsumer korszak). A kora dinasztikus korban (i. e. 2800-2350) a sumerek és akkádok hosszú ideig álltak kapcsolatban egymással, és a korabeli történeti forrásokból azt a

³⁰ Komoróczy, 2006a, 58.

³¹ Az iraki asszírok nyelvi viszonyairól lásd: 2.9.1 Az arámi nyelvű mezopotámiai népesség nyelvi helyzete a kereszténység felvétele után című alfejezet.

³² League of Nations, 1938, 21; Dweik – Al-Obaidi, 2014, 270; Korbani, 1995, 26; Donabed, 2012, 115-138; Petrosian, 2006, 115-117.

³³ A mai iraki asszírok prominens személyiségei közé olyan emberek tartoznak, mint például: Albert Edward Ismail Yelda, Irak vatikáni nagykövete; Wijdan Michael, volt iraki emberi jogi miniszter; a néhai politikus Franso Hariri; valamint Basim Bello, az iraki Tel Keppe körzet leghosszabb ideig hivatalban lévő polgármestere. A hozzájuk hasonló személyiségek az asszírok ügyének szószólói. Forrás: Shilani, 2019.

³⁴ Bővebben: Oppenheim, 1982; Czellár, 1980; Kuhrt, 2005, 25.

következtetést lehet levonni, hogy Mezopotámia északi részén az akkádok, míg déli részén a sumerek éltek. Ezt követően ki kell emelnünk az Akkád Birodalmat³⁵ (i. e. 2350-2154), amikor már Mezopotámia egésze egyetlen uralkodó fennhatósága alá tartozott. Az egész régió történetében további fontos pont az Asszír Birodalom (Assur felemelkedése). Az asszírok uralmát szintén különböző korszakokra oszthatjuk (Középasszír Birodalom: i. e. 1400-1050, és Újasszír Birodalom: i. e. 911 és 612). Az Újbabiloni Birodalom (i. e. 612-539) az Újasszír Birodalom bukásával párhuzamosan alakult ki. Ez volt az ókori Mezopotámia utolsó helyben létrejövő birodalma.

Mezopotámia és régiója i. e. 2000-1600 között³⁶

Habár az Újasszír Birodalom i. e. 612-ben megszűnt, ez mégsem vonta maga után az asszír megnevezés eltűnését. Vizsgáljuk meg, hogy a birodalom szétesése után hogyan és milyen formában maradt fenn az „asszír” szó használata. Érdeemes tisztázni, hogy pontosan mit értettek alatta, vagy mely csoportok megnevezésére használták. A források vizsgálatakor a régműltből indulunk ki és a jelenkor felé haladunk. Az antikvitás korából származó forrásokat és ismereteket két részre oszthatjuk: történelmi leírásokra, valamint régészeti leletekre. Ez

³⁵ Bővebben: Roaf, 1998; Leick, 2003.

³⁶ A kép forrása: Kessler, <https://www.worldhistory.org/assyria/>

utóbbiak elemzése nem állt módunkban, így a továbbiakban figyelmünk a leírásokra korlátozódik.

A korabeli szóhasználatban nem mindig tettek éles különbséget az egyes csoportok között. Különösen a klasszikus görög nyelvben figyelhető meg, hogy a Szíria és AsszírIA kifejezéseket sok esetben szinonimaként használták, ami némi zavart is okozhatott a történeti földrajzban.³⁷ Shehadeh (1994) megemlíti, hogy Hérodotosz a Kr. e. V. században kijelentette: „Szíria a görög, AsszírIA [pedig] a barbár formula”.³⁸ A nagy görög történetíró a mai Irak területére az AsszírIA elnevezést preferálta, amit történeti munkájában is olvashatunk:

„Miután Ázsia felső részében az assyriaiak ötszázhusz évig uralkodtak, először a médek kezdettek tőlük elpártolni. Ezek szabadságukért az assyriaiakkal sikra szállva, vitéz emberek lettek, lerázták a jármot, s kivívták függetlenségüket. Utánuk a többi népek is úgy tettek, mint a médek.”³⁹

Ha alaposabban szemügyre vesszük, akkor láthatjuk, hogy a Szíria elnevezés valóban AsszírIA nevéből ered, egyfajta rövidült, átalakult formájaként. Ennek a háttérben az áll, hogy a mai Szíria területe egykor az Újasszír Birodalom fennhatósága alá tartozott, így a görögök a birodalom nevéből képezték ezt a megnevezést.⁴⁰ Ez a jelenség jól mutatja, hogy a hódító birodalmak öröksége miként él tovább a földrajzi nevekben és kulturális hagyományokban, még akkor is, ha az idők során jelentésbeli eltolódások következtek be.

A VII. századot követően, az iszlám uralom megszilárdulásával a térségben élő, főként a keleti keresztény egyházakhoz tartozó őshonosnak tekinthető közösségek fokozatosan arabizálódtak és integrálódtak a számukra új vallási és nyelvi környezetbe. Az iszlamizáció folyamata hosszú távon jelentős hatást gyakorolt a helyi keresztény közösségek identitására. Ebben az időszakban az „AsszírIA” és „asszírok” kifejezések az arab nyelvben és irodalomban is megjelentek, ami azt mutatja, hogy a muszlim tudósok is ismerték és használták ezeket a fogalmakat. Egy különösen figyelemre méltó forrás ebből az időszakból Ibn al-Nadīm X. századi arab tudós munkája, a Kitāb al-Fihrist. Ebben az enciklopédikus műben az

³⁷ Shehadeh, 1994, 285.

³⁸ Uo.

³⁹ Herodotos, Történeti Könyvei, I/96, 85-87; Komoróczy, 2006a, 62.

⁴⁰ Shehadeh, 1994, 285; Komoróczy, 2006a, 62.

„*āsūriyyūn*”⁴¹ kifejezést az Észak-Mezopotámiában élő keresztények egyik csoportjára használta, amelyet Jézus követőinek egyik szektájaként határozott meg:

*„Az asszírok: vezetőjük és vezérük neve Bar Saqtarī bnu Asūrī. Felhajtják a vagyont és a javakat, és bizonyos dolgokban egyetértenek a zsidókkal, bizonyos dolgokban nem, és Jézus szektájaként határozzák meg magukat [Al-Āsūriyyūn wa šāhibuhum wa-ra`tsuhum yuqālu lahu Bar Saqtarī bnu Āsūrī, yabtaġūna al-amwāla wa-l-makāsiba, wa-yurāfiqūna al-yahūd fī sayy`in, wa-yuḥālifūhum fī sayy`in, wa-yuzharūna millat `Īsa].*⁴²

Ez arra enged következtetni, hogy az asszír identitás ebben az időszakban is fennmaradt, bár jelentése és vallási kontextusa átalakult az évszázadok során. Emellett a középkorban az „asszír”, „káld” és „szír” szavak már kizárólag csak a különböző keresztény felekezetekre, vagy követőik nyelveire utaltak. A magukat asszíroknak, káldoknak és szíreknek nevező csoportokhoz tartozók nem etnikai, hanem vallási alapon alkottak közösséget, amiben változás csak a XIX. századot követően állt be.

2.4. Az ősi asszírok és a mai asszírok közötti kapcsolat

A kontinuitást két szempontból célszerű megvizsgálni: nyelvi és kulturális tekintetben. Az etnikai folytonosság egy külön, harmadik csoportot alkothatna, de a történelem során fennálló különböző asszír birodalmak alattvalói sem egy etnikumhoz tartoztak, ezért hiba volna ezen eshetőséget számításba venni.

A kulturális folytonosságot tekintve a kutatók két táborra alkotnak az alapján, hogy bizonyíthatónak vélik-e az ókori asszírok és a ma asszíroknak nevezett csoport kulturális rokonságát vagy sem. Az előbbi csoportba tartozik a XIX. században élt brit Austen Henry Layard szerint feltételezhetően létezik kontinuitás. A régész történeti munkájában a következő szerepel:

⁴¹ Az arab szövegben nem az „*āsūriyyūn*”, hanem az „*āsūriyyūn*” szó szerepel.

⁴² Ibn al-Nadīm. *Kitāb al-Fihrist*. 328.

„Néhány káld és jakobita keresztény, akik Moszulban és a szomszédos falvakban élnek elszórva, vagy az elérhetetlen hegyi részeken laknak – amely terület a menedékhelyük volt Timūr pusztító csapatai elől – valószínűleg annak a nagyszerű népnek a leszármazottai, akik egykor fél Ázsiát igazgatták.”⁴³

Layard (1849) többször is megemlíti, hogy „kapcsolatba lépett nesztorianus keresztényekkel, akiket írásaiban gyakran káldoknak vagy jakobitáknak nevez”.⁴⁴ E keresztényeket mind nyelvüket, mind származásukat tekintve megkülönböztette a régióban élő többi csoporttól, de kitért arra is, hogy Mezopotámia lakossága rendkívül kevert, ugyanis tudvalevő, hogy számos birodalom váltotta egymást a területen, amelyek már szintén multikulturálisak voltak. Így a mai Irak területén élő emberek etnikai hátterét sok esetben lehetetlen feltárni a múltban történt áttelepítések és a lakosság nagyfokú keveredése miatt.⁴⁵

Továbbá két neves XX. századi kutató, Patricia Crone és Michael Cook (1977) rámutattak arra, hogy a szomszédaitól eltérő nyelv, vallás, identitás és szokások fenntartása hozzájárult túlélésükhöz.⁴⁶ A Hagarism⁴⁷ című művükben továbbá kifejtették, hogy „Mezopotámia arabizációja során az arab nyelv korai átvétele és a szír, mint irodalmi nyelv végérvényes eltűnése ellenére a szír liturgikus nyelvként megmaradt, népnyelvként pedig az asszírok vidéki fellegráiba tovább használták”.⁴⁸ Hozzáteszik, hogy „a nesztorianusok teljes mértékben tudatában voltak saját nem arab identitásuknak”.⁴⁹

A tudományos életben az előbbieken ismertetett elméleteket ellenző véleményekkel is találkozhatunk. Az ő általuk képviselt álláspont szerint a mai modern korban élő asszírok nem tekinthetők az ókori asszír birodalmak örökösének, továbbá nemzeti identitásuk csak a XIX. században alakult ki, amihez többek között hozzájárult az ókori asszír romok felfedezése és feltárása is.

Viszont vannak kutatók, akik a különböző korokban élt asszírok közötti folytonosságot elutasítják. Ilyen például Adam H. Becker (2008), akinek álláspontja szerint az asszír identitás kérdése egy szélesebb akadémiai vita része, amely a vizsgált csoportok történelmi és kulturális

⁴³ Layard, 1849, 53.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Crone – Cook, 1977, 55.

⁴⁷ Ez egy 1977-ben megjelent, nagy vitát kiváltó mű az iszlám civilizáció eredetéről. Nem muszlim források vizsgálatával a szerzők rámutatnak a zsidó vallás és az iszlám legkorábbi formái közötti kapcsolatra.

⁴⁸ Crone – Cook, 1977, 87.

⁴⁹ Uo.

önmeghatározását érinti. Véleménye szerint az „asszír folytonosság” – vagyis az az elképzelés, hogy van kapcsolat a jelenlegi és az ókorban magukat asszírnak nevező csoportok között – „egy erőltetett elmélet, amely elsősorban politikai célokat szolgál”.⁵⁰

Becker kutatásai arra mutatnak rá, hogy a térség nem muszlim közösségeinek önmeghatározását a történelem során sokkal inkább vallási és kulturális tényezők határozták meg, semmint az etnikai identitás. Azt állítja, hogy a „modern asszír identitás” valójában a nyugati misszionáriusok és történészek hatására alakult ki. Némiképp kritikával is illeti őket, amiért azok hajlamosak voltak a helyi keresztényeket az ókori civilizációkhoz, például az Újasszír vagy Újbabiloni Birodalomhoz kapcsolni.⁵¹

Ez a nézőpont azonban nem maradt kritika nélkül. Sok asszír történész és aktivista azzal érvel, hogy a közösség nyelve, kultúrája és történelmi narratívája évezredek gyökerekkel rendelkezik, és igenis fennmaradt az ókori Asszíriától napjainkig.⁵² Az asszír identitás kérdése tehát mélyebb politikai jelentőséggel is bír, különösen a Közel-Keleten élő kisebbségi csoportok körében, akik saját történelmük és identitásuk elismeréséért küzdenek.⁵³

Érdeemes feltenni a kérdést, hogy vajon a nemzeti identitás mindig egyfajta konstruált jelenség, vagy létezhet valódi történelmi folytonosság? Becker álláspontja arra is rávilágít, hogy az identitás nem feltétlenül egy rögzített, objektív valóság, hanem gyakran a történelem során alakuló és változó, társadalmi és politikai környezet által formált jelenség.⁵⁴

Fontos kérdés, hogy a modern asszírok hogyan kapcsolódnak a földhöz, ahol élnek, és ezt a kapcsolódást miként érzékeltetik. Nem elhanyagolható annak figyelembevétele, hogy ők miképpen határozzák meg saját magukat. Ezt leginkább talán a Mār Ešai Šim‘ūn által az 1945-ös San Franciscó-i Világbiztonsági Konferencián előadott „Asszír Nemzeti Petíció” bevezetőjéből tudhatjuk meg:

„A mai asszír nemzet az egykori nagy Asszír Birodalom és a világ legnagyobb valaha ismert missziós egyházának maradványa. Millet státuszuk szerint „nemzet” – [akiket] pátriárkájuk vezet, aki keleti pátriárkaként [is] ismert – melyet elismertek és toleráltak a Párthusok, a Szászánidák, az arab kalifák, a mogul kánok és az

⁵⁰ Becker, 2008, 394-415.

⁵¹ Uo.

⁵² Crone – Cook, 1977; Donabed, 2015.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Becker, 2008, 394-415.

oszmán szultánok. Az első világháborúig az asszír nemzet Kurdisztán hegyvidéki területein, a Beth-Nahreen-től (Mezopotámia) északra és a perzsiai Urmia-tavat körülölelve élt, pátriárkáik spirituális és világi vezetése alatt.”⁵⁵

A petícióból kiderül, hogy az önmeghatározásuk szempontjából fontos az a történelmi örökség, amely az „Asszír Birodalomhoz” (értsd: Újasszír Birodalom) és az egykori keresztény missziókhöz köthető. Az idézett „Asszír Nemzeti Petíció” hangsúlyozza közösségük folyamatos történelmi jelenlétét a Közel-Keleten, valamint a különböző birodalmakhoz való tartozásukat. Természetesen az idézett szöveg némiképp sarkítva, de a folytonosságot hivatott érzékeltetni. Ezenfelül fontos aspektus az Oszmán Birodalom korabeli millet-rendszerben elfoglalt helyük, mivel ez azt mutatja, hogy vallási és etnikai közösségként korábban autonómiát élveztek. A szövegben megjelenik Észak-Irak is, amelyet eredeti lakóhelyükként definiálnak, és külön kiemelik a Mezopotámiához való kötődésüket is. A petíció egyes elemei egyértelműen kifogásolhatók a többségi muszlim lakosság körében, de alapjában véve rávilágít az egyéni narratívák fontosságára és a származás meghatározásának komplexitására.

Donabed (2015) az asszírok helyzetével kapcsolatban a szektáriánus kirekesztés összefüggéseire világít rá. Megfogalmazása szerint

*„az asszírok lényegében a harmadik világ harmadik világaként funkcionálnak, amiért ügyük tulajdonképpen átkerült egy negyedik világ identitási kérdései közé. Ha a szunnitának, síitának és kurdnak beállított Irak archetípusa továbbra is fennáll, akkor azzal kirekesztik az országban élő kisebbségeket, és alapvetően jelentőségüket bagatelizálják”.*⁵⁶

Az idézet azt sugallja, hogy az egyes iraki kisebbségek politikai és társadalmi szinten is a perifériára szorultak. Éppen ezért kríziseiket a „harmadik világ harmadik világaként” való létezésük tovább mélyíti, amely kifejezés legfőképpen arra utal, hogy önérvényesítésük egy muszlim többségű országban számos akadályba ütközik.⁵⁷

⁵⁵ A teljes szöveget lásd: ATOUR, 2021.

⁵⁶ Donabed, 2015, 10.

⁵⁷ Uo.

A „negyedik világ” identitásának kérdése ebben az összefüggésben mind a nemzeti, mind a nemzetközi politikai napirendről való teljes kiszorulást sugallja. E fogalom a hagyományosan az államisággal nem rendelkező, perifériára szorult népek helyzetére utal, akik amellet, hogy a politikai jogok híján vannak, kulturális és társadalmi szempontból is láthatatlanok maradnak a többségi társadalom szemében. Az asszírok ebbe a kategóriába való átkerülése azt jelenti, hogy ügyük nem egyszerűen egy elnyomott kisebbség problémájaként jelenik meg. Egy olyan identitáskrizis részeként jelenik meg, amelyben még az alapvető létezésük és történelmi jelentőségük is megkérdőjeleződik.⁵⁸ Holott szerepük nem elhanyagolható a térség történelmében, de a mai Irakot irányító elit számára nem kardinális kérdés a nem muszlim közösségek nagyobb fokú elismerése és helyzetük javítása.

Donabed (2015) ezzel kapcsolatban megemlíti, hogy Irak jelenlegi politikai szerkezete – amely egy szektariánus felosztás szerint szunnita, síita és kurd kategóriák mentén épül fel – tovább erősíti a nem ezekhez tartozó csoportok háttérbe szorulását.⁵⁹ Az etnikai és vallási alapon szerveződő politikai rendszerben a különböző keresztény felekezetekhez tartozók (pl. káldok, szírek, asszírok) – és más kisebbségi csoportok (pl. örmények, jezidik vagy szábeusok) – nem illeszkednek bele a meghatározott kategóriákba, amiből kifolyólag politikai képviseletük nem elégséges, és az élet több területén is hátrányból indulnak. Ez a folyamat alapvetően a „láthatatlanságukhoz” vezet, hiszen a politikai és társadalmi közbeszédben egyre kevésbé kapnak teret, és ügyeik nem válnak a nemzetközi közösség számára hangsúlyossá, vagy egyáltalán meg sem jelennek a szélesebb nyilvánosság előtt.

Az a tény, hogy az asszírok (és más iraki keresztény és kisebbségi csoportok) egyre inkább a „negyedik világ” kategóriájába sorolódnak, azt jelzi, hogy egy olyan társadalmi és politikai helyzetbe kerültek, amelyben kulturális önazonosságuk megőrzése és kifejezése egyre nehezebbé válik.

2.5. A kisebbségek identitásváltozása 2003 után

Şaddām Ḥusayn idején a szunnita arabokból álló rezsím a sí'itákkal, kurdokkal, keresztényekkel és egyéb vallási- és etnikai kisebbségekkel szemben elnyomó és diszkriminatív politikát folytatott, amire megoldást a 2003-as amerikai invázió sem tudott adni. Az állam ezt követően bekövetkezett összeomlásakor a koalíciós erők képtelenek voltak a különböző

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

etnikumok és felekezetek között kirobbant erőszak megfékezésére, ami polgárháborús állapotokat idézett elő, aminek utóhatásai a mai napig érezhetők.

Erin E. Hughes (2017) szerint 2003 után két egymásnak ellentmondó ideológia formálódott az asszír identitás és fennmaradás kérdésében. Az egyik irányzat a területi nacionalizmusra épül, amely szerint az asszírok kultúrájának és nyelvének továbbéléséhez elengedhetetlen, hogy közösségük továbbra is Irak területén maradjon. Ennek az elméletnek a lényege, hogy az önazonosságuk szorosan összekapcsolódik a földrajzi térrel, amely évezredek óta az otthonuk. A diaszpóra szétszóródása és tömeges elvándorlásuk azzal a veszéllyel jár, hogy kultúrájuk elveszíti gyökereit és asszimiláció révén fokozatosan elhalványul.⁶⁰

Ugyanakkor az Irakban maradásuk nem csupán passzív létezés feltételez, mivel aktív politikai és kulturális küzdelmet is igényel. E felfogás szerint a befogadó társadalmi és politikai környezet hiánya továbbra is fennáll az országban, így a közösség fennmaradása kizárólag saját kezdeményezéseik és törekvéseik révén biztosítható. Ez azt jelenti, hogy az asszíroknak állhatatos és következetes módon kell kiharcolniuk politikai és társadalmi egyenjogúságukat. Az önrendelkezéshez való jog, az intézményeik és kulturális örökségük védelme, valamint saját nyelvük és identitásuk felvállalása mind kulcsfontosságú elemei ennek a stratégiának. A területi nacionalizmus koncepciója tehát abból a felismerésből indul ki, hogy az asszírok hosszú távú fennmaradása csak akkor lehetséges, ha közösségként összetartva, saját földjükön, önazonosságukat megerősítve küzdenek meg a különböző kihívásokkal.⁶¹

A másik felfogás ezzel szemben azt vallja, hogy fennmaradásuk nem feltétlenül kötődik egy meghatározott földrajzi térhez, hanem elsősorban kulturális és közösségi összetartozásukon alapul. Ezen elmélet szerint az asszír identitás nem vesz el az idegen kulturális környezet hatására, mivel képes adaptálódni és továbbélni a diaszpórában is. Ez utóbbi gondolat támogatói úgy érvelnek, hogy a történelem során az asszírok már többször bizonyították rugalmasságukat és megőrizték kulturális sajátosságaikat még azután is, hogy elveszítették területi autonómiájukat.⁶²

E nézet szerint a diaszpóra korántsem kényszerhelyzet, sokkal inkább lehetőség arra, hogy globálisan szerveződve erősítsék identitásukat. Az emigráció révén szétszóródott közösségek oktatási intézményeket, egyházi szervezeteket és kulturális egyesületeket hoztak létre, amelyek lényegi szerepet játszanak az anyanyelv, a vallás és a hagyományok fennmaradásában és

⁶⁰ Hughes, 2017, 44-65.

⁶¹ Uo.

⁶² Uo.

továbbadásában.⁶³ Az információs technológia és a globalizáció hatására a diaszpórában élők könnyebben kapcsolódhatnak egymáshoz, és fenntarthatják kulturális összetartozásukat anélkül, hogy egy közös földrajzi térben élnének. Ez a megközelítés tehát radikálisan eltér a területi nacionalizmus felfogásától, amely az Irakban való maradásban látja a túlélés egyetlen esélyét.

Viszont nem szabad figyelmen kívül hagyni egy fontos tényezőt. A diaszpórában való fennmaradás új kihívásokat is jelent, hiszen az idegen környezetben az asszimiláció veszélye nagyon is fennáll, és a közösségi szerveződések proaktív hozzáállásán és hatékonyságán múlik, hogy kultúrájuk és nyelvük hosszú távon is életben maradhasson.

2.6. Asszírok régen és most

Az etnikai sokféleség már időszámításunk előtt is jellemző volt Mezopotámiára, amely helyzetet az egymást váltó birodalmaknak valahogy kezelnie kellett. Némelyikük az új területek elfoglalását követően ösztönözte a meghódított helyi lakosság asszimilációját (pl. Óbabiloni Birodalom), míg másokra pedig a multikulturális szemlélet volt jellemző. Az Újasszír Birodalom a területi terjeszkedése során az ellenállás felszámolására összpontosított, és ideológiája az isteni felhatalmazást élvező királyokra épült, nem pedig az asszír identitás terjesztésére. Ennek okán egyfajta kevert kultúra alakult ki, ugyanis az asszír uralkodók háttérbe szorították az etnikai identitás kérdését és nem erőltették rá az alattvalóikra. Ez hozzájárult ahhoz, hogy az egész birodalom szintjén nem beszélhetünk egységes asszír-tudat kialakulásáról.⁶⁴

Az Újasszír Birodalom i. e. 911-ben jött létre és egy nagyobb része a mai Irak területén volt található. Célszerű górcső alá vennünk alattvalóinak és vezető rétegének etnikai összetételét. Az etnikai viszonyok felborulásához nagymértékben hozzájárult az is, hogy az asszírok gyakran éltek az erőszakos áttelepítések eszközével, amivel a jövőbeni felkeléseket igyekeztek megakadályozni. A lakosságcsere egyénként nem asszír vívmány volt, már jóval korábban is alkalmazták, de az Újasszír Birodalom ideje alatt vált tendenciává. Lényegében véve egy modern kori multikulturális nagyhatalomhoz lehet őket hasonlítani, ahol a különböző

⁶³ Példának okán a XX. század első negyedében az amerikai egyesült államokbeli Chicago városában megalapították Assyrian American Association of Chicago-t (AAAC), amely az említett célok megvalósítását hivatott elérni. Lásd: Shoumanov, 2018, 8.

⁶⁴ Fales, 2013, 50; Kuhrt, 2005, 269-270; Emberling, 2014, 158-161; Oppenheim, 1982, 64.

tartományokban élők keveredtek egymással, ezért az ókori Közel-Kelet történetének egyik legnagyobb olvasztótégelyének számított.⁶⁵

Az Újasszír Birodalom vezető rétegét az akkád nyelvet⁶⁶ beszélő réteg alkotta, de az alattvalók többnyire ettől eltérő nyelveket beszéltek. A katonai hódítások következtében a meghódított területek egy részén például arámi nyelvet beszélő népesség élt, amelynek egy dialektusát a mai napig beszélnek egyes Irakban élő keresztény csoportok. Nyelvük i. e. 1000 körül vert gyökeret a birodalom területén, majd a gyakori áttelepítések következtében az i. e. IX. századtól kezdve egyre elterjedtebbé vált. Ennek számos oka volt, de döntően könnyebb írásrendszere⁶⁷ járult hozzá, ami vonzóbbá és könnyebben elsajátíthatóvá tette az egyének számára.⁶⁸

Amikor i. e. 612-ben megalakult az Újbabiloni Birodalom, akkor az akkád nyelvet beszélő vezető réteg háttérbe szorult, és immár az arámi nyelvű lakosság került túlsúlyba. Ekkor már nem csupán a köznépet, hanem az uralkodó osztályt is az utóbbiak alkották. Ez az akkád kiszorulását idézte elő, és az arámi egyfajta közvetítőnyelvből birodalmi nyelvvé vált. Ebből kifolyólag a mai Irak területén élő arámi nyelvet beszélő keresztények saját magukat az Újasszír Birodalom, valamint az Újbabiloni Birodalom utódainak nevezik, mivel a folytonosság a nyelvhasználat terén bizonyítható. Érvelésük szerint, ha egy birodalom megsemmisül, akkor a meghódított területek etnikai összetétele sok esetben nem változik. Az arab muszlim lakosság viszont saját magára szintén, mint a korábbi birodalmak örökösére tekint, és éles vitákat vált a különböző felekezetek és csoportok között.⁶⁹

Az előbbieket korántsem bizonyítják azt, hogy az ókori világban élt asszírok és a mai modern iraki asszírok közötti egyértelmű közvetlen kontinuitás van. Azt azonban nem lehet letagadni, hogy a mai modern asszírok történelmileg és kulturálisan kötődnek az ősi mezopotámiai földhöz, bár ez a fajta kapcsolódás tudományos szempontból rendkívül nehezen igazolható. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a mai napig nem született konszenzus abban a kérdésben, hogy az Irakban élő modern asszírok egy különálló csoportot alkotnak-e, vagy pedig több különböző identitású embercsoportot takar az elnevezés.

⁶⁵ Emberling, 2014, 158-161; Vér, 2018, 132; Komoróczy, 1992, 143.

⁶⁶ Akkád nyelv: a sémi nyelvek keleti ágához tartozik, az ókori Mezopotámiában (mai Irak) beszéltek.

⁶⁷ Az írásrendszerekről és nyelvi kérdésekről bővebben lásd: 2.9. Nyelvi kérdések című fejezet.

⁶⁸ Parpola, 2004, 5-22; Gaspa, 2017, 47-90; Millard, 2007, 87.

⁶⁹ Petrosian, 2006, 113.; Hanoosh, 2016, 11-12; Donabed, 2015, 70. E bekezdés tartalma a három asszír származású tudós, Petrosian, Hanoosh és Donabed saját munkáiban van részletesebben közölve, amelyekben saját elméleteik bemutatásán túl, asszír identitással bíró személyeket bevonva végeztek kutatásokat.

A Közel-Kelet etnikai értelemben véve meglehetősen heterogén régió. Magában foglal számos etnikai és vallási csoportot, és ahogy láthattuk, ez a helyzet évezredek óta fennáll. Már viszont sok esetben a többség és a kisebbség közötti viszony szolgáltatja a különféle konfliktusok fő forrását. Úgy tűnik, hogy az Oszmán Birodalom XX. századi szétesését követően az arab államok egy részében még nem alakult ki olyan egységes nemzeti identitás, amely teljes egészében lefedné a kisebbségeket is. A mai Irakban élő nem muszlim csoportok témája erősen ellentmondásos és feszültségekkel teli, aminek okát részben a gyarmatosítás korabeli rossz tapasztalatok jelentik. A kisebbségekkel való bánásmódot belső ügyeknek tekintik, amely hozzáállás abból származhat, hogy például a brit mandátum idején ez utóbbiak sok esetben vélt vagy valós visszaéléseket követtek el. Az is gyakori volt, hogy a helyi muszlim lakosságot háttérbe szorították, vagyis beavatkoztak a helyi viszonyokba, ami rendkívül negatív következményekkel járt a kisebbségek életére nézve.⁷⁰

Napjainkban az asszírok etnikai, nyelvi és vallási szempontból elkülönülő kisebbség a közel-keleti régióban, de csoportjuk korántsem egységes. Sikeresen ellenálltak a külső hatásoknak, megtartották vallásukat és életben tartották nyelvüket. Emellett a XIX. századtól kezdve esetükben megjelent a nemzeti összetartozás érzése is, ami miatt végképp elkülönülnek a muszlim népességtől. Az asszír nacionalizmus megjelenése és az asszír név újjáéledése olyan folyamatokat indított el, ami szemmel láthatóan nem illeszkedik az iraki nemzetállami keretek közé.

A korábbiakban ismertetett történelmi tények tudatában kísérletet teszünk arra, hogy meghatározzuk a különböző történelmi korokban asszíroknak nevezett közösségek lakó- és származási helyeit. Az óasszír korszakban a Mezopotámia északi részén található Assur városának meghatározó szerepe volt. Ezzel szemben a Középasszír Birodalom asszírjainak uralma már nem csupán erre a városra korlátozódott, hanem kiterjesztették fennhatóságukat szinte Észak-Mezopotámia egészére.⁷¹

Az Újasszír Birodalom korszakában uralkodóik folyamatos terjeszkedtek, ami miatt területeik kiterjedése fokozatosan megnövekedett, és legnagyobb kiterjedésénél Mezopotámia egészét lefedte. Nem véletlen, hogy a mai multikulturális Irakban az Újbabiloni Birodalom mellett, sokan elfogadják az Újasszír Birodalom örökségét, és magukra, mint e birodalmak leszármazottaira tekintenek. Továbbá fontos fejlemény, hogy az újasszír uralkodók uralma

⁷⁰ Boháč, 2010, 67-72.

⁷¹ Roaf, 1998, 158.

távoli területekre is kiterjedt.⁷² A Szíria elnevezés pedig nem véletlenül hasonlít az Asszíria névre, ugyanis, ahogy Komoróczy (2006a) elmondja, abból származik. Ez nem meglepő annak tudatában, hogy az asszírok két évszázadra kiterjesztették fennhatóságukat Szíria területére.⁷³

Stafford (2006) röviden összefoglalva a következőképp ír az ókori asszírokról:

„az asszírok sémi nép, akik Ur bukása után vándoroltak Mezopotámia déli részéről... és az egész Közel-Keletre kiterjesztették hatalmukat... de országuk szíve a Tigris síkságán volt, Ninive és Assur között.”⁷⁴

A Krisztus utáni első században a Mezopotámiában élő arámi nyelvet beszélő népesség fokozatosan felvette a kereszténységet, ami miatt a világ legősibb keresztény közösségeihez tartoznak. Komoróczy (2006a) elmélete szerint, ha az ókorból indulunk ki, akkor vallás-nemzetként is hivatkozhatunk rájuk, és a XIX. századot megelőzően legfőképpen szír keresztényeknek nevezték őket. Hozzáteszi, a korai beszámolókból kiderül, hogy az említett közösség az egykori asszíroktól származtatta magát, sőt, tagjaik asszírokként hivatkoztak magukra.⁷⁵

Ami a jelenkori lakóhelyeiket illeti, Mezopotámia különböző területein számos keresztény csoport él a mai napig. Petrosian (2016) az őshonos iraki keresztényeket kollektíven asszíroknak nevezi, és a lakóhelyükkel kapcsolatban elmondja:

„Asszír közösségek jelenleg egy sor közel-keleti országban léteznek, Iránt is beleértve – elsősorban Urmia körzetében és a nagyobb városokban; Irakban – északon a Moszultól keletre fekvő hegyvidéki régiókban – Dohuk és Akra közelében, valamint Bagdadban; Szíriában – túlnyomórészt a városokban; Törökországban – elsősorban keleti délkeleti és déli vilajetekben és Isztambulban; ezeken kívül Örményországban is található asszír közösség”⁷⁶

⁷² Pl. Kánaánra és Egyiptom egy részére.

⁷³ Komoróczy, 2006a, 62.

⁷⁴ Stafford, 2006, 15.

⁷⁵ Komoróczy, 2006a, 63.

⁷⁶ Petrosian, 2006, Introduction, 114.

Ahogy a múltban is, a mai modern Irakban az asszír populáció (és más őshonosnak tekinthető keresztények) leginkább az ország északi kormányzóságaiban él, habár egy részük Irak más régióiba is vándorolt az elmúlt évtizedekben (pl. a középső területekre és délre).

2.7. Nyelvi kérdések⁷⁷

2.7.1. Az arámi nyelvű mezopotámiai népesség nyelvi helyzete a kereszténység felvétele után

Az arámi nyelv i. e. 1000 körül jelent meg a mai Irak területén (Asszíriában és Babilóniában), és kezdetben afféle közvetítőnyelvként funkcionált az Újasszír Birodalomban, majd fokozatosan kiszorította az akkádót. Az arámi nyelvet mintegy háromezer éve a régió számos különböző etnikai és vallási közössége használta, de beszélt nyelvként szűk körben a mai napig fennmaradt. Lényegében sok szempontból hasonlóságokat mutat az arab nyelvvel, abban a tekintetben is, hogy a valóságban egy számos nyelvi változathoz álló csoportot jelent, amelyek közül sok egymás számára kölcsönösen nehezen érthető, vagy olyan is előfordul, amikor egy-egy változat egymás számára teljesen érthetetlen.⁷⁸

Ha konkrétan Mezopotámia lakosságának nyelvi viszonyait vizsgáljuk meg, akkor kijelenthetjük, hogy annak nagy része körülbelül i. e. 1000-tól kezdve az i. sz. I. évezred második harmadáig arámi nyelven vagy annak egy nyelvjárásán beszélt, de ahogy említettük, a nyelv azt követően sem halt ki. Az arámi nagy korszakait tekintve megállapítható, hogy a korai arámi időszak i. e. 900-750-ig, a birodalmi arámi időszak i. e. 700-200-ig tartott, majd azt követte az i. sz. 200-ig tartó közép-arámi korszak.⁷⁹

A kereszténység és judaizmus tekintetében az arámi presztízsét egyértelműen emeli az az általánosan elfogadott tény is, hogy e nyelv egyik dialektusa volt Jézus anyanyelve, valamint az Ószövetség bizonyos fejezetei is arámiul íródtak.⁸⁰ Egy szűk kisebbség szerint (mint pl. Glenn David Bauscher⁸¹) az egész Újszövetség arámiról lett görögre fordítva.

A Krisztus utáni Mezopotámiában élő keresztény hitre áttért közösség a szírnek nevezett nyelven kommunikált, ami nem más, mint egy arámi dialektus, egészen pontosan az afroázsiai

⁷⁷ A fejezet nagyobb részben az Alkalmazott Nyelvtudomány folyóiratban 2022-ben publikált tanulmányomra épül. Lásd: Tárik, 2022a.

⁷⁸ Creason, 2008, 108-110; Gzella, 2018, 205.

⁷⁹ Creason, 2008, 108-110; Gutman, 2018; Gzella, 2018, 205-206.

⁸⁰ Pl.: Ezra 4/8-6/18, 7:12-26; Dániel 2:4-7:28). Lásd: Bauscher, 2007.

⁸¹ Bauscher, 2007.

nyelvcsalád „*sémi ágához tartozó arámi csoport keleti ágához tartozik*”.⁸² Saját nyelvüket „asszír”, „neo-arámi” vagy „szír” nyelvnek is nevezik. E különböző elnevezéseknek több oka is van, amelyek mindegyike az asszír nacionalizmus XIX. századi megjelenéséhez köthető. A szír és asszír elnevezések használata által kétségkívül az ókori Asszíriához való kötődést akarják kihangsúlyozni. A disszertációban a továbbiakban a szír elnevezést preferáljuk, amivel az őshonos iraki keresztények a leggyakrabban illetik saját nyelvüket.⁸³

Iványi (2000) elmondja, hogy a *syrios* elnevezés a görögök által terjedt el az ókorban azt követően, hogy közelebbi kapcsolatba kerültek a mezopotámiai régióval. Hozzáteszi, hogy „*a görögök a Termékeny Félhold lakóinak jelölésére nem az arameus megnevezést használták, mivel az akkoriban a pogányok szinonimájának felelt meg*”. Később a szír elnevezés vallási színezetet kapott.⁸⁴

A szír nyelv virágzása az i. sz. III. sz.-tól a muszlimok megjelenéséig tartott. Ekkor mind a szépirodalmat tekintve, mind a hétköznapi interakciók során kizárólagos jelleggel bírt. Ebben az időszakban számos szír nyelvű irodalmi művet keresztények alkottak meg a mai Irak területén, és voltak fontos iskolák Mezopotámia más részein is. A VII. századi arab hódításokkal azonban változások történtek, amikor is a szír nyelv jelentősége számottevően csökkent, és szerepét átvette az arab. Ettől függetlenül a szír írásbeliségnek fontos szerepe volt a mongol fennhatóság végéig, amikor is e tekintetben hanyatlás vette kezdetét.⁸⁵

Ami a hétköznapi kommunikációt illeti, az arab hódítások után Irak lakossága a szír helyett az arab nyelvet kezdte népnyelvként beszélni. Az iszlámra áttértek magától értetődően hamarabb átvették az arabot, bár a térségben nem megtért lakosokat is fokozatosan arabizálták. A nem muszlim népesség arámi nyelvről arabra váltása bizonyos területeken meglehetősen hosszú folyamat volt. Sőt, valójában elmondható, hogy még be sem fejeződött, ugyanis a mai Észak-Irakban, a kisebb természeti akadályok okán nehezebben megközelíthető településeken élő keresztények közül sokan csak minimális szinten beszélnek az arab nyelv iraki dialektusát vagy az irodalmi arabot.⁸⁶

A keresztényekről elmondható, hogy a nagyobb városoktól távol, inkább vidéki közösségekben éltek, és nehéz megállapítani, hogy mennyi idő alatt ment végbe az arabizációjuk. Meg kell jegyezni, hogy néhány keresztény közösség Mezopotámia nyugati

⁸² Khan, 2007, 96.

⁸³ Healey, 2011, 637-644; Khan, 2007, 96.

⁸⁴ Iványi, 2000, 92-93. és 1312-1313.

⁸⁵ Iványi, 2000, 92-93. és 1312-1313; Millard, 2007, 85-94.

⁸⁶ Millard, 2007, 85-94.

régiójában, a sivatag peremén, már az iszlám térnyerése előtt arabul beszélt. Khan (2007) elmondja, hogy ez a helyzet állt fenn például az Hīra-ban élő keresztények esetében is. A szír nyelv az arabul beszélő keresztények számára az irodalmi nyelvet jelentette. Tehát, amikor irodalmi tevékenységet folytattak, akkor nem az arab irodalmi nyelvhez nyúltak, hanem saját hagyományaikhoz ragaszkodtak. Ezt mutatja például a szír szövegek híres fordítója Ḥunayn ibn Ishāq esete is, aki egy Hīra-ból származó keresztény volt, és a szír nyelv fontos szerepet játszott művészetében. Az 1000-es években viszont az arabizáció előrehaladtával számos iraki keresztény kezdett el arabul írni, de a szír nyelvet ennek ellenére sok évszázadon át továbbra is használták az irodalmi alkotásokban.⁸⁷

A szír nyelv vagy annak valamely nyelvjárása a keresztény vallású mezopotámiai lakosságon kívül is elterjedt volt. Erre jó példa, hogy a Krisztus utáni első évezredben a Mezopotámiában élő zsidók a saját nyelvüket, valamint egyes arámi nyelvjárásokat a magas kultúrában használták, tehát nem kizárólag a keresztény lakossághoz kötődött, ami bizonyítja, hogy egykoron az egész térség számára megkülönböztetett szerepe volt. E nyelvekben a leglényegesebb közös elem, hogy mind héber írással íródott.⁸⁸

A modern korban, a XIX. század folyamán a Nagy-Britanniából és az Egyesült Államokból érkező keresztény missziók jelentősen hozzájárultak a bibliai arámi nyelv felelevenítésében és a különböző arámi nyelvjárások, mint például a szír dialektus megszilárdításában. Az említett misszionáriusok a XIX. század első harmadának végén érkeztek meg a mai Irán területén található Urmiába, ami után jelentős változások mentek végbe a szír nesztoriánusok életében. Különös hangsúlyt fektettek a vallásos irodalomra és a nyelvre, és elsődleges céljuk az volt, hogy utat mutassanak a keleti keresztényeknek saját gyökereikhez. Továbbá ekkor fogalmazódott meg az arabságtól független önazonosságuk kihangsúlyozása, amely folyamat beleillik az adott korszak jellemébe. A nemzeti törekvések esetükben az asszír „nemzettudat” megjelenését jelentették, ezáltal most már nemcsak vallási, hanem etnikai alapon is megkülönböztették magukat a többségi lakosságtól.⁸⁹

Hanoosh (2015) elmondja, hogy a nyugati misszionáriusok megjelenése előtt a különböző arámi dialektusok a kölcsönös érthetőség híján voltak. Ennek legfőbb oka, hogy a szír nyelvű települések sokszor egymástól távol, fizikai akadályokkal elzárva helyezkedtek el. Ez az évszázadok folyamán nagy különbségeket eredményezett főképpen a szókincs terén, de

⁸⁷ Khan, 2007, 106-107.

⁸⁸ Khan, 2007, 99-100; Komoróczy, 2006a, 64.

⁸⁹ Komoróczy, 2006a, 64-65.

korábban a nyelv egységesítése is rendre elmaradt. A misszionáriusok tehát pont ez utóbbit kezdeményezték, amely „kísérlet” sikeresen zajlott; a különböző nyelvjárások közötti eltéréseket jelentősen lecsökkentették, és az írásképet is egységesítették, ami később hozzájárult ahhoz, hogy az írástudás szélesebb körben is elterjedt a mezopotámiai keresztények körében. Talán ezért sem véletlen, hogy a ma Irakban élő őshonosnak tekinthető keresztények egy része ezen a nyelven kommunikál saját közösségén belül.⁹⁰

Összegezve a szír túlélte az arab nyelv iszlám nyomán való elterjedését, majd a modern korban külföldi segítségnek köszönhetően is egy sztenderdizációs folyamaton esett át. A nyelv az őshonos keresztény hagyományok fontos részét képezi, és a mai napig az összetartozás érzését erősíti a sokféle arámi nyelvjárást beszélő keresztények között.⁹¹

2.7.2. A szír nyelvű források

A szír nyelvű források jelentősége az iszlám kezdeti időszakának feltérképezésében nem csupán abból fakad, hogy korabeli beszámolókat tartalmaznak, hanem abból is, hogy egy sajátos, kívülálló keresztény nézőpontot nyújtanak a muszlimok felemelkedéséről és az új vallás elterjedéséről. Penn (2008) elmondja, hogy a VII–IX. században szír nyelven alkotó keresztény szerzők alaposan megfigyelték a muszlimok térhódítását, és teológiai, valamint kulturális szempontból is reflektáltak rá.⁹² Ez azt mutatja, hogy a keresztény közösségek egy merőben új helyzetben találták magukat, és megpróbálták értelmezni a helyzetüket és keresni a helyüket az új hatalmi rendszerben. Egyes szerzők az iszlámot nem tartották többnek, mint eretnek irányzatnak, mások viszont a saját biztonságuk érdekében párbeszédet kezdeményeztek a muszlim hódítókkal.

A szír nyelvű források sok szempontból nagy történelmi jelentőséggel bírnak. Egyes arab nyelvű forrásokkal összehasonlítva egy nagy különbség állapítható meg; sok esetben korábban írták azokat, mivel az arab nyelvű szövegeket csak később jegyezték le (lásd: a hadiszok vagy éppen a Korán esete), ezért egy olyan korszakba engednek bepillantást, amelyet más forrásokból nem lehetne lehetőségünk megismerni, emellett értelemszerűen a muszlimok által írt szövegek teljesen más perspektívából közelítik meg az eseményeket. A Mezopotámia területén élő keresztények többsége konstruktív viszony kialakítására törekedett az új

⁹⁰ Hanoosh, 2016, 11-12.

⁹¹ Gzella, 2007, 206.

⁹² Penn, 2018, 175.

hódítókkal, ezért számos velük kapcsolatos szöveg maradt fent, amelyek értékes forrásoknak minősülnek az iszlámot kutatók számára is.

A vallások közötti párbeszédre már ekkor is nagy hangsúlyt fektettek a térség keresztényei. A szír szerzők írásai nagyon sokszor az együttélésre, és az azzal kapcsolatos kihívásokra hívták fel a figyelmet, továbbá a dogmatikai különbségekről is hasonlóságokról is beszámoltak. Ezenfelül számos területen léptek interakcióba a muszlimokkal, így az ezzel kapcsolatos tapasztalatokat sok szövegben részletezték. Mindezekről Penn (2008) munkájában található egy leírást, aki kifejtette, hogy:

*„E források pusztán számánál és koránál is fontosabb az általuk képviselt tapasztalatok sokfélesége. Bár a nyugati szerzők korántsem egységesek az iszlámról folytatott vitáikban, gyakran katonai konfliktusok kontextusából írtak, és nagyon kevés közvetlen kapcsolatuk volt a muszlimokkal. Ezzel szemben alig néhány évvel Mohamed próféta halálát követően szinte minden szír nyelvű keresztény muszlim uralom alatt állt. A 640-es évekre a muszlimok már nem voltak katonai ellenfelek, és az iszlám sem volt távoli jelenség a keleti keresztények számára, tehát a kialakuló iszlám a mindennapi élet egyik aspektusának számított. A muszlimok birodalmában a keresztények olykor kulcsfontosságú kormányzati pozíciókat is betöltöttek, valamint képviseltették magukat a kalifa udvarában Bagdadban, együttműködtek muszlim tudósokkal a görög tudomány és filozófia arab nyelvre fordításában, elkísérték a muzulmán vezetőket a bizánciak elleni hadjárataikban, és anyagi támogatásban is részesültek a muszlimok adományaiból, beleértve a magától a kalifától származó patronálást. A keleti keresztények együtt éltek a muszlimokkal, házasodtak velük, birtokokat hagytak hátra muszlim örökösöknek, muszlim gyerekeket tanítottak, és katonák voltak a muszlim hadseregekben. A keleti egyházak tagjai egészen más tapasztalattal rendelkeztek az iszlámról, mint a legtöbb görög és latin keresztény”.*⁹³

A leírásból is kiderül, hogy a keresztények igyekeztek aktív szerepet betölteni a formálódó társadalomban, és sok tekintetben megkerülhetetlenek voltak. Egyrészt, a 640-es években és még az azt követő évtizedekben nem számítottak kisebbségnek Mezopotámiában, és az általuk

⁹³ Uo.

űzött mesterségek gyakorlása, valamint írónoki és tanítói tevékenységük nélkülözhetetlennek bizonyult. A későbbi időkben is gyakorta előfordult, hogy a muszlim előkelők gyermekeit keresztény polgárok tanították.

Mindezek ellenére mégis az tapasztalható, hogy a szír nyelvű források a háttérbe szorultak az iszlám korai időszakának kutatásában. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a nyugati világ sokáig az iszlámról szóló ismeretanyagot kizárólag arab nyelvű szövegekben kereste, és nem fordítottak kellő figyelmet a keresztény közösségek által írt beszámolókra.⁹⁴

A tudományos életben gyakran felmerülő dilemma, hogy mit fogadunk el hiteles és objektív forrásnak. Általános tapasztalat, hogy a különböző érdekközösségek a saját perspektívájukból kiindulva értelmezik az eseményeket. Ebből kiindulva jogos lehet a felvetés, hogy a közelkeleti keresztények írásai egy sajátos világnézetet képviselnek, viszont ugyanez igaz a nyugati keresztény vagy éppen az arab muszlim forrásokra is.⁹⁵ Az objektív kép kialakításához viszont határozottan hozzájárulnak a térség keresztényeinek írásai, mivel ők testközelből tapasztalták meg az új világrend kialakulását a VII. században.

2.7.3. Az arámi írások

Az arámi írások és írásrendszerek elemzése már csak azért is indokolt, mivel ezek az őshonos iraki keresztény közösségek kulturális és vallási örökségének egy fontos elemét alkotják. Nyelvi helyzetük tanulmányozása pedig nem lenne teljes és átfogó anélkül, hogy figyelembe vennék az általuk használt írásokat. Ezek vizsgálata segít megérteni közösségeik nyelvi identitását és sokszínűségét, valamint azoknak a nyelvi kihívásoknak és változásoknak az hatását, amelyekkel csoportjaik szembesülnek a modern világban.

Érdeemes tisztázni, hogy az elmúlt három évezred folyamán miképpen jegyezték le az arámi nyelvet és annak dialektusait. Az észak-sémi írásmódból származtatott arámi ábécé az i. e. X. és IX. században fejlődött ki (az Újasszír Birodalom időszaka), és akkor került igazán előtérbe, amikor Asszíria számos arámi államot hódított meg az azt követő évszázadban. Az i. e. VII. században azonban változások álltak be az írás külalakját tekintve, ugyanis a korszakból származó fennmaradt emlékeken az arámi betűk lekerekedtek és erőteljes kurzív jelleget vettek fel.⁹⁶

⁹⁴ Penn, 2008, 175-176.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Kéki, 1996, 78-80.

Ami a Krisztus utáni időszakot illeti, elmondható, hogy a nyelvjárások sokasága azt az állapotot idézte elő, hogy több egymáshoz hasonló írás alakult ki az idők folyamán. Az epheszoszi zsinaton az egyházban bekövetkezett szakadás miatt a szír nyelv és írás két formája, a nyugati és keleti fejlődött ki. A sztenderdizáció hiánya a történelem folyamán mindvégig, pontosabban a 19. századi egységesítési törekvésekig problémákat okozott. Az iszlám hódítás idején további egyházszakadások történtek, ami az írásjegyek formáját tekintve is vízváltató volt, mivel a nyugati szír egyház az esztrangeló vagy protoszír írás kurzívabb változatát, a certót kezdte el használni, míg a keleti egyház egy másik változatot, amit gyakran káldeus írásnak is neveznek.⁹⁷ E két írásrendszer a nyelvészek szerint sok hasonlóságot mutat egymással, de a keleti írásmód áll közelebb az esztrangelóhoz.⁹⁸

A francia orientalista, Ruben Duval nézete⁹⁹ szerint az esztrangeló írásból származtatható a certó, amelyet szerinte nem a VII., hanem a VIII. századtól kezdve kezdtek alkalmazni és amelyre gyakran, mint jakobita írásra hivatkozik. Azonban nem Duval volt az első, aki a különböző szír írásokat megkülönböztette, ugyanis Bush et al. (2018) szerint hasonló differenciálásra lehetünk figyelmesek középkori arab írók munkáiban is. E terminológiát később a legtöbb szír nyelvvel foglalkozó tudós elfogadta és hivatkozási alapként szolgált.¹⁰⁰

Az esztrangelót manapság már csak ritkán használják, leginkább tudományos publikációkban, címekben és feliratokban kap helyet. Hatch (1946) felhívja a figyelmet, hogy az írás neve a görög στρογγύλη (*strongyle*) melléknévből ered, amelynek jelentése „lekerekített”.¹⁰¹ Ez utóbbi értelemszerűen a formára utal.

A certóval kapcsolatban elmondható, legtöbb betűje egyértelműen az esztrangelóból származtatható, de azok sokkal inkább egyszerűsítettek. Az esztrangeló típusú írás formális és általában a fontosabb művek megírásakor támaszkodtak rá, míg a certó típusú írás informális és mindennapi célokra használták. A szír írásokra jellemző, hogy viszonylag kevés mássalhangzóval bírnak, ugyanis mindegyik változatnak 22 betűje van, és más sémi írásokhoz (pl. az arabhoz és a héberhez hasonlóan) mindegyik csak a mássalhangzókat ábrázolja. Szintén sémi jellegzetesség, hogy általában jobbról balra íródnak – bár néha a függőleges irányt követik –, továbbá nincsenek kis- és nagybetűk.¹⁰²

⁹⁷ További gyakran használt megnevezése a nesztoriánus vagy madnḥayā írás.

⁹⁸ Healey, 2011, 639; Thackston, 1999, xvii.

⁹⁹ Ruben Duval elméletéről bővebben: Bush et al., 2018, 43-80.

¹⁰⁰ Bush et al., 2018, 43-80.

¹⁰¹ Hatch, 1946, 24.

¹⁰² Thackston, 1999, vii-xxvii.

<i>esztrangeló</i>	<i>certó</i>	<i>káldeus</i>	kiejtés
𐤀	א	ܐ	–
𐤁	ב	ܒ	b, v
𐤂	ג	ܓ	g
𐤃	ד	ܕ	d
𐤄	ה	ܗ	h
𐤅	ו	ܘ	v
𐤆	ז	ܙ	z
𐤇	ח	ܚ	h
𐤈	ט	ܛ	t
𐤉	י	ܝ	j
𐤊	כ	ܟ	k, kh
𐤋	ל	ܠ	l
𐤌	מ	ܡ	m
𐤍	נ	ܢ	n
𐤎	ס	ܣ	sz
𐤏	פ	ܦ	–
𐤐	צ	ܥ	p, f
𐤑	ק	ܩ	c
𐤒	ר	ܪ	k
𐤓	ש	ܫ	r
𐤔	ת	ܬ	s
𐤕	ת	ܬ	t

A képen az esztrangeló, az abból kifejlődött certó és a káldeus írás látható.

Forrás: http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.nyelvek.es.irasok/index.asp_id=48.html

2.7.4. Két- és többnyelvűség, valamint a nyelvek egymásra hatása

A nyelvi sokféleség kis túlzással egyidős az emberi civilizációval. Emellett mindig is jellemző volt, hogy a különböző nyelvek beszélői interakcióba kerültek egymással, ami többnyelvű helyzetek kialakulásához vezetett. Például, ha két nép kereskedelmi kapcsolatot tartott fenn, vagy ha szomszédos államokról vagy birodalmakról volt szó, akkor az ehhez hasonló szituációkat idézett elő. A kétnyelvű helyzetekre jellemző, hogy idővel az egyik kizárólagossá válik, és végül kiszorítja a másikat (lásd: akkád–arámi nyelvváltás vagy szír–arab nyelvváltás). Itt egyrészt a kulturális hegemóniáért, valamint a dominanciáért való küzdelemről is szó van, nevezetesen arról, hogy ki tudja a saját akaratát a másakra erőltetni. Erre kiváló példa az arab

nyelv közel-keleti kizárólagossága a középkorban, amikor a távoli vidékeken élő nem arab anyanyelvű, de a muszlim kultúrkörhöz tartozó tudósok is a legtöbbször arab nyelven alkottak.

Itt az arámi szerepét is mindenképpen célszerű kiemelni. Szóba került már, hogy a fordítók fontos szerepet töltöttek be a kultúra terjesztésében a középkorban, és közülük a többség beszélt a görög és az arab mellett arámi nyelven is, amivel nem két-, hanem többnyelvűvé váltak. Később az arámi nyelvet beszélő lakosság elvesztette kapcsolatát a göröggel, és anyanyelvük – más nyelvekkel egyetemben – az arabbal folytatott hegemoniáért való küzdelemben alulmaradt. Így az arab átvette az arámi helyét, és a Közel-Kelet, valamint az iszlám világ közvetítőnyelvévé vált. Itt a Korán szerepét sem szabad elhanyagolni, ugyanis a szent könyv eredeti nyelven való megismerése és értelmezése nagy motivációs erővel bírt a nem arab anyanyelvűek körében is. A többi nyelv így a háttérbe szorult, de nem tűntek el véglegesen, hiszen perzsául, szírül, kurdul és egyéb nyelveken még ma is milliók beszélnek a Közel-Keleten, tehát időnként a nyelv státuszváltozására is sor kerül.¹⁰³

Nem túlzás azt állítani, hogy modern korunk őshonos iraki keresztényei magas szintű idegen nyelvtudással rendelkeznek. Azokban az országokban, ahol ma iraki származású keresztények élnek (pl. nyugat-európai országok, Egyesült Államok, Ausztrália, Jordánia, Egyiptom stb.), kivétel nélkül kisebbségi státuszban vannak. Mindezek miatt csak elvétve találhatunk egynyelvű iraki keresztényeket, vagyis többségük kétnyelvű. Sőt, az is gyakran megesik, hogy Irakból először egy másik arab országba emigrálnak, majd a nem megfelelő körülmények miatt azt követően a nyugati világba, így nem ritkán három nyelvet is magas szinten elsajátítanak. Ez utóbbi állítás az iraki keresztényekkel folytatott interjúk során is megállapítást nyert, ugyanis a beszélgetések gyakorta több különböző nyelven kerültek lebonyolításra.¹⁰⁴

A szír-ajkú iraki keresztény népesség a múlt század második felétől kezdve már nem csak egy adott földrajzi területen található meg. A kitelepítések és a belső migráció következtében az évezredek óta a mai Irak északi részén élő csoportok megjelentek a régió más területein is. A múlt században zajló kurd lázadások a keresztény közösségek életét is jelentősen befolyásolták. A keresztények lakhelyváltása nyelvi változásokat is előidézett, nevezetesen a szír nyelvhez való viszonyuk átalakulását. Odisho (2009) szerint a nagyobb városokban letelepedett keresztények első és második generációja még tartja, de harmadik és negyedik generációja már elvesztette ősei anyanyelvét. Az új lakóhelyükön már nem lehet az arab nyelv ismerete nélkül boldogulni, ugyanis azt használják a hétköznapi interakciók során, és ismerete

¹⁰³ Odisho, 2009, 59-60.

¹⁰⁴ Hourani, 1991, 187; Dallal, 1999, 155-160.

nélkül a hivatali ügyintézés is nehezen kivitelezhető. Külön kiemelendő, hogy a második generációnál a szír mellett az arab nyelv magas szintű ismerete is megfigyelhető, ugyanis a fiatalabb generációk beilleszkedéséhez szintén elengedhetetlen a magas szintű arab nyelvtudás.¹⁰⁵

A nyelvjárások tekintetében is jelentős változások történtek. Az észak-iraki területekről ugyanis sokan nem vándoroltak távoli vidékekre, hanem a régió belül váltottak lakóhelyet. A különböző arámi nyelvjárások emiatt keveredtek, és a kölcsönös érthetőség érdekében magas fokú alkalmazkodásra és kompromisszumokra volt szükség a kommunikáció során. Ezek a fejlemények tovább fokozták a nyelv egységesülését. Ezenfelül Odisho (2009) hozzáteszi, hogy a kurd területeken élő keresztények részt vettek a Şaddām-rezsim elleni politikai és fegyveres küzdelemben, amely során egy teljesen független, jól meghatározott önzonosságtudattal saját kultúrájukat is ápták.¹⁰⁶

Az szír nyelv fennmaradásával kapcsolatban fontos leszögezni, hogy amikor az őshonos keresztény közösségek szétszóródnak, és elhagyják eredeti lakóhelyüket, akkor a nyelvcseré folyamatok néhány generáció elteltével végbemegy közösségeikben. Ez nem jelent mást, minthogy elvándorlásuk idővel sajátos kultúrájuk megszűnéséhez vezethet. Emiatt kijelenthető, hogy az iraki keresztények sok tekintetben különböznek Irak más kisebbségeitől, ugyanis ez utóbbiak sokkal zártabb csoportokat alkotnak. Például a jezidi közösségbe betérni nem lehetséges; a türkmének több millióan egy tömbben élnek; a bahá'í hit követői sokszor eltitkolják vallási hovatartozásukat és nagyon szorosán összezárnak. Ezzel szemben a keresztények, ahogy már említettük, mindig is nyitottak voltak a nyugati kultúrára, emellett kiválóan beszéltek idegen nyelveket, ezért nem meglepő, hogy az otthonuktól távol fogékonyabbak a befogadó állam nyelvére és szokásaira, ami felgyorsítja beilleszkedésüket, majd gyermekeik asszimilációját.

2.7.5. Nyelvmegtartás

A nyelvek fennmaradása és továbbélése összefügg az identitás megőrzésével. Hatoss és Sheely (2009) szerint a nyelvhez való érzelmi kötődés alakítja a beszélők identitását és hozzájárul nyelvük fennmaradásához. Ezáltal kijelenthető, hogy a kisebbségi nyelv fontos eszköze az etnikai különbözőség kifejezésének. Egy olyan megkülönböztető eszközzel van szó, amelyhez a kisebbségi társadalmak ragaszkodnak. Emiatt nem meglepő, hogy a szír nyelv az iszlám

¹⁰⁵ Odisho, 2009, 93-96.

¹⁰⁶ Odisho, 2009, 98-100.

megjelenését követően, az elmúlt 1400 évben fennmaradt, a számos viszontagságokkal teli történelmi periódus ellenére. Az iraki tapasztalat is azt bizonyítja, hogy szoros kapcsolat van a nyelv és a kulturális örökség között, de az előbbi háttérbe szorulása vagy elvesztése az önazonosság átalakulását eredményezheti.¹⁰⁷

Egy nagyon fontos kutatást végzett el Dweik és Obaidi (2014).¹⁰⁸ Ennek során során 135 iraki kereszténnyel folytattak interjúkat, és főképpen nyelvi, gazdasági és társadalmi szerepüket állították a középpontba. Ami a nyelvhasználatukkal és az anyanyelvük megtartásával kapcsolatos válaszokat illeti, kutatásuk szerint az interjúalanyok *„99%-a szerint a szír nyelv egy nagyon értékes kultúra része, továbbá 98%-uk egyetért abban, hogy a család és az otthon nagy szerepet játszik anyanyelvük megőrzésében”*.¹⁰⁹ Ezenfelül *„95%-uk szerint új szír nyelvű tévécsatornák létrehozása elősegítené nyelvük fennmaradását, valamint 94%-uk úgy véli, hogy az asszír identitás iránti büszkeségüknek szerepe van ősi nyelvük megővésében”*.¹¹⁰ A válaszadók *„74%-a szerint a bagdadi arab muszlimok és asszírok közötti jó viszony is segít a szír nyelv fennmaradásában, továbbá 80%-uk azt közölte, hogy a jelenlegi liberális iraki nyelvtörvény is hozzájárul ehhez. Ugyancsak 80%-uk azt válaszolta, hogy a szír nyelv a keresztény világgal való egység szimbóluma”*.¹¹¹ A válaszok megerősítik egyrészt, hogy az asszír tudat motivációs erővel bír hagyományaik ápolásában, de nyelvükre úgy is tekintenek, mint a keresztény örökség részére. Emellett szerintük nyelvük továbbéléséhez a szír nyelvű média fejlesztése is hozzájárulna.

Saját nyelvük használatát több tényező is elősegíti. Például ahogy az előbb ismertetett kutatásból kiolvasható, a családnak és az otthonnak jelentős szerepe van a szír használatában és megőrzésében a bagdadi asszírok körében. Ezt az elképzelést alátámasztja Fishman (1991) kutatása is, aki kiemeli az otthont, mint legfőbb tényezőt a nyelvmegtartás tekintetében, ugyanis szerinte leggyakrabban a szülők döntenek afelől, hogy legelőször melyik nyelvet tanítják meg a gyermeküknek. Ennek megfelelően a családi környezet döntő befolyást gyakorol a kisebbségi nyelvek fennmaradására.¹¹²

Viszont problémákat okozhatnak az olyan tényezők, mint a vegyes házasságok vagy éppen az etnikailag vegyes iskolai közösségek. A vegyes házasságokban gyakran előfordul, hogy a

¹⁰⁷ Fishman, 1991, 12-17; Hatoss – Sheely, 2009, 127-144.

¹⁰⁸ A kutatás eredményeit hivatalosan 2014-ben publikálták első alkalommal az American Research for Policy Development gondozásában.

¹⁰⁹ Dweik – Obaidi, 2014, 276-279.

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ Uo.

¹¹² Fishman, 1991, 12-17.

gyermek csak az egyik, főként az adott országban kizárólagos nyelvet tanulják meg, míg a kisebbségi – ebben az esetben – a szír nyelvet csak jóval alacsonyabb szinten sajátítják el. Ehhez hozzájárulhatnak a már előbb említett vegyes iskolai közösségek, amelyek az arab világban nem feltétlenül kedveznek az arabtól eltérő nyelveket beszélőknek.¹¹³

A magasabb iskolai végzettség azonban gyakran a kultúra és a hagyományok mélyebb ismeretét is jelzi, így a felsőfokú képzéssel rendelkezők körében nem ritka a többnyelvűség. A tanult szülők sokkal inkább tisztában vannak anyanyelvük és kulturális identitásuk megőrzésének fontosságával. Ezt erősíti meg Peirce (1995) is, aki szerint egyértelmű, hogy összefüggés van a tanulás és a kulturális identitás között, habár ő úgy látta, hogy korántsem mindegy, hogy milyen nyelven folyik az oktatás. Továbbá a korábban vázolt kutatásból (Dweik és Obaidi) kiderült, hogy a nem tömbben élők nyelvtudása már egy, legfeljebb két generációt követően jelentősen leromlott, aminek kiküszöbölésében főszerepe lehet a szír nyelven történő iskolai oktatásnak. Ez utóbbira ugyan találhatunk példákat a mai Irakban (pl. az északi városokban), de az ilyen jellegű iskolák száma kevésnek bizonyul. A különböző szervezetek nagy erőfeszítéseket tesznek az asszír nemzetiségi iskolák létrehozásáért, emellett bizonyos fővárosi templomokban is folyik szír nyelvoktatás, de általánosságban véve a kulturális keveredés következtében a fiatalabb generációk körében egyre alacsonyabb szinten és kevesebben beszélnek őseik anyanyelvén.¹¹⁴

Schrauf (1999) szerint a vallásnak döntő szerepe lehet egy nyelv fennmaradásában. Elmélete szerint a vallás és a nyelv túlélése között pozitív kapcsolat áll fenn. Éppen ezért nem lehet elhanyagolni az iraki keresztény egyházak tevékenységét a gyermekek nyelvoktatása terén, így az asszír vagy káld katolikus egyház is elősegíti ezen ősi nyelv fennmaradását. Emellett a vallási rituálék és imák komoly hatással lehetnek a gyermekekre, akik nem mellesleg komplex szövegeket memorizálnak, ami nagy segítséget jelent a nyelvtudásuk későbbi fejlesztésében. A templomokban a szír nyelv hatványozottan jelen van, így megállja a helyét az az elképzelés, hogy ha a keresztény gyermekek megfelelő vallási nevelésben részesülnek, az a közösség hosszú távú fennmaradását is előírányozhatja, és a szír keresztény kultúrát is megőrizheti.¹¹⁵

Az egyház szerepe mellett a társadalmi kapcsolatok is segíthetik a szír nyelv és kultúra fennmaradását. Ezt a korábban ismertetett kutatás eredményei is alátámasztják. A tapasztalatok azt mutatják, hogy minél nyitottabb egy közösség, annál hamarabb végbemegy az integrációjuk

¹¹³ Clyne, 2003, 22-23.

¹¹⁴ Pierce, 1995, 9-31.

¹¹⁵ Schrauf, 1999, 187; Baker, 2011, 57.

és későbbiekben szinte a teljes asszimilációjuk. Az Észak-Irakban élő keresztények esetében viszont ez nem ez a helyzet áll fenn. Ahogy már említettük, a nyugati kultúra iránti nyitottság teljes mértékben jelen van esetükben, viszont falvaik sok esetben elzárta, valamint elkülönülnek az arab vagy kurd többségű területektől. Ez azt jelenti, hogy korlátozottak a régióban élő más nemzetiségű és vallású csoportokkal való interakcióik, ami tovább erősíti kulturális azonosságukat.¹¹⁶

Emellett még fontos megemlíteni a média szerepét is, ugyanis a kisebbségi nyelveken való tartalmak, például televíziós műsorok, újságok és egyéb kiadványok elérhetősége is növeli a nyelv megmaradásának esélyét, és erősíti az iraki keresztények identitását.¹¹⁷ Szintén pozitív következményei vannak a közösségi médiában fellelhető szír nyelvű vagy szír/asszír/káld tematikájú oldalaknak és csoportoknak, amely felületeken akár egymástól távol élő szír nyelven beszélő személyek is kommunikálhatnak és ápolhatják kultúrájukat. Számos vallással és hagyománykövetéssel foglalkozó oldal létezik, amelyek rendkívül népszerűek az iraki keresztények körében.

A fejezetben ismertetett tényezők mindegyikének rendkívül fontos szerepe lehet egy nyelv és kultúra fennmaradása szempontjából. Ez utóbbi elérése érdekében az a leginkább ideális, ha több feltétel is teljesül, tehát ha egy iraki keresztény gyermek mind a szülői házban, mind az iskolában és az istentiszteleten is a szír nyelvet hallja és a beszéli. Ezenfelül a média és az internetes oldalak szerepe sem lebecsülendő, mivel nagy mértékben hozzájárulnak a keresztény közösségek identitásának erősödéséhez.

2.7.6. Nyelvpolitika Irakban

Kijelenthetjük, hogy Irak egy multikulturális ország, amiből kifolyólag az arabon kívül sok más nyelvet is beszélnek. A szír nyelv az iraki kisebbségi nyelvek közé tartozik, csakúgy, mint a török, a különböző kurd dialektusok, a perzsa stb. Irak az elmúlt évszázadban számos belső és külső problémával nézett szembe. Főként a Şaddām-rezsim alatt erőteljes arabizációs törekvéseket hajtottak végre, ami hatással volt az ország nyelvpolitikájára, azon belül pedig az arabtól eltérő nyelvek helyzetére. Ez java részt azt jelentette, hogy sok kurdok, türkmének és keresztények által lakott területre elsősorban az ország déli részéről arab etnikumúakat telepítettek, ezáltal csökkent a kisebbségi nyelvek presztízse. Az Irakban élő kisebbségek eltérő nyelvhasználati szokásait többnyire nem vették figyelembe az iskolákon belül, valamint a

¹¹⁶ Baker, 2011, 389-409; Dweik – Obaidi, 2014, 280.

¹¹⁷Uo.

tanterv összeállításánál. (Ez a probléma a mai napig fennáll). Az iraki iskolákban az arab nyelv dominált, ezért a keresztény gyermekek saját nyelvükön csak otthon nyilvánulhattak meg. A korszakban általánosan felmerülő probléma, hogy míg a rendszer kívülről szekulárisnak tűnt, valójában a nem arabokat kedvezően érintő jogszabályok végrehajtása rendre elmaradt, és a kisebbségek a legtöbb esetben csak másodrendű polgárnak számítottak.

2003-at követően, az amerikai csapatok és a koalíciós erők intervenciója után egy sok lehetőséget magában rejtő új korszak köszöntött be, amikor is úgy tűnt, hogy a nyugati befolyás a nem muszlim közösségek helyzetében is pozitív változásokat fog előidézni, akár a nyelvhasználat kérdésében is. Kezdetben gyors haladást értek el azzal, hogy az angol és kurd nyelveket beépítették az oktatási rendszerbe, különös hangsúllyal a felsőoktatásba. Az előbbi talán magától értetődő az angol domináns mivolta okán, viszont a kurd nyelv elismerése gyökeres változást jelentett a korábbi szemlélettel összehasonlítva. Az új iraki vezetés igyekezett nyitni a Nyugat felé, ami komoly hatást gyakorolt a kisebbségek helyzetére is, habár a kezdeti ígéretes időszak hamar a visszajára fordult.¹¹⁸

2003-at követően tehát a kurd nyelvvel kapcsolatban történtek a legnagyobb változások. Yaseen (2016) kifejti, hogy az iraki Felsőoktatási Bizottság az iraki parlament elé terjesztett egy törvényt, amelyet később, 2005-ben az iraki alkotmányba iktattak. Ennek értelmében kinyilvánították, hogy Irak oktatási rendszere kétnyelvűvé válik, továbbá a kurd nyelv hivatalos státuszt kap a kurd többségű területeken. A szír nyelvet nem vették fel Irak hivatalos nyelveinek listájára, habár a rendszerváltást követően számos olyan iskola létesült, ahol lehetőség van a nyelv megtanulására és gyakorlására.¹¹⁹

Ha a kisebbségi nyelvekhez való politikai hozzáállás minőségét vizsgáljuk, akkor hat különböző korszakot különböztethetünk meg a modern Irak történelmében¹²⁰:

1. Az 1921 és 1932 közötti időszakban az iraki alkotmány lehetőséget adott a nyelvi sokszínűség kibontakozására, és elméletben liberális hozzáállást tanúsítottak a különféle nyelvek oktatási rendszerbe való beillesztése során. Az 1925-ös királyi alkotmány kimondta, hogy a különféle nemzeti kisebbségeknek joga van létrehozni olyan iskolákat, ahol az oktatás az adott kisebbség nyelvén zajlik. Törvénybe iktatták, hogy az iraki államot arabok, kurdok, türkmének és más kisebbségek alkotják. Azonban fontos hozzátenni, hogy a törvények

¹¹⁸ Yaseen, 2016, 1-2.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ Léteznek összeállítások, melyek kevesebb korszakot különböztetnek meg (pl. Yaseen, 2016), de egyértelműen indokolt a fejezetben ismertetett hatos felosztás, mivel az alább közölt periódusok között markáns különbségeket vélhetünk felfedezni a kisebbségekkel kapcsolatos hozzáállást illetően.

betartása mindig gyengepontot jelentett a Közel-Keleten és azon belül Irakban is. Nem szabad elfelejteni, hogy az említett évtizedben kezdtek kibontakozni az arab nemzeti mozgalmak, és ezek beárnyékolták a nyelvi sokszínűségnek az oktatásban és közéletben való kibontakozását.¹²¹

2. Az 1930-as évek közepe és 1958 között történt események tudatában kijelenthetjük, hogy a politikai elit korántsem állt megengedően a kisebbségekhez. A pánarab nacionalista eszmék térnyerésével az arabság és a nyelv hangsúlyozása került a középpontba. Éppen ezért sok esetben más arab országokból hozattak ideológusokat, akik igyekeztek a társadalom gondolkodását átformálni. Ebben az időszakban Sāṭi‘ al-Ḥuṣrī¹²² volt az iraki oktatási rendszer fő tervezője, aki a pánarab eszmék terjesztésére összpontosított.¹²³

3. 1958 és 1963 között némileg enyhült a pánarab nyomás, ami elsősorban ‘Abd al-Karīm Qāsim tevékenységének volt köszönhető, habár sokan felróták az új iraki vezetőnek, hogy az 1958-as alkotmány nem tett említést a köztársaság hivatalos nyelveiről. Azonban szellemiségéből kitűnik, hogy a civileket egyenlőnek tekintették a törvény előtt nemre, származásra, nyelvre, vallásra való tekintet nélkül. Ebben a rövid időszakban engedélyezték a nem muszlim közösségek számára, hogy saját kultúrájukat a nagy nyilvánosság előtt is ápolhassák.¹²⁴

4. Az 1963 és 1970 közötti időszakot „sötét periódusnak” is nevezik, amikor is a kisebbségi csoportok nyelveit, és az iraki emberek kulturális sokszínűségét elnyomták. A Qāsimmal szembeni puccsot követő évben egy újabb alkotmányt adtak ki, ahol világosan rendelkeztek arról, hogy az állam vallása az iszlám és az ország hivatalos nyelve az arab. Ezek a későbbi alkotmányokban is megjelentek, ugyanis ez a hozzáállás mindvégig jellemző volt az arab nacionalistákra. A pánarab eszmék virágkorában nem maradt helye a kisebbségi nyelvek, így a szír számára sem.¹²⁵

5. 1970 és 2003 között sem változott sokat Irak nyelvi helyzete. A kurd függetlenségi harc hatására 1970-ben elismerték hivatalosnak a kurd nyelvet a kurdok fennhatósága alatt lévő területeken. Ez nem gesztus, hanem kényszer volt, ugyanis az iraki kormány igyekezett elnyelni a kurdok haragját. A Ṣaddām-érában megpróbálták fenntartani a társadalmi egyenlőség

¹²¹ Kerkulu, 2009, 23-25.

¹²² Oszmán, szíriai és iraki író, ideológus és oktatási szakember. Az arab nacionalizmus egyik legbefolyásosabb gondolkodója. Forrás: Weiss-Green, 2008, 326-327.

¹²³ Eppel, 2004, 38-39.

¹²⁴ Naoum, 2018, 10.

¹²⁵ Yaseen, 2016, 2-3.

látszatát, de a gyakorlatban ebből csak nagyon kevés valósult meg. A ba'ġista rezsim elnyomó politikája mindvégig éreztette hatását. Donabed (2015) elmondja, hogy:

„Noha egy 1972. évi rendelet egy órás rádióadást biztosított az asszír keresztényeknek, amit anyanyelvükön hallgathattak, ám a műsort gyorsan kisajátították a ba'ġisták és propaganda célokra használták fel. Azokat az alkalmazottakat, akik nem a párt ideológiai nézeteinek megfelelő elveket vallották vagy ellenszegültek, azonnal eltávolították.”¹²⁶

Kívülről nézve az iraki demokratikus intézkedések a valóságban korántsem voltak azok. Donabed (2015) tozzáteszi, hogy:

„Ebben az időszakban létrehozták a kulturális-nyelvi szövetséget, az Asszír Akadémiát és ezzel együtt terjeszteni kezdték a Qala Suryaya című irodalmi és költészeti folyóiratot. A Ba'ġ Párt szimpatizánsai azonban végül beszivárogtak az egyesületbe és a csoport tudományos és kulturális tevékenységeinek politikai színezetet adtak. Šaddām olyan rendeleteket adott ki, amelyek az összes magán- és gyülekezeti iskolára vonatkoztak, érvénytelenítve a keresztények kulturális örökségük előmozdítására tett erőfeszítéseit.”¹²⁷

6. A 2003 és 2014 közötti időszakban zöld utat kaptak a kisebbségi nyelvek mind az oktatás, mind a hétköznapi terén. Azonban az elmúlt bő két évtizedben általános problémát jelent, hogy a jogszabályok végrehajtása elmarad, aminek számos oka van. Gyakran hivatkoznak a terrorizmus elleni küzdelemre vagy egyéb vészhelyzetekre, amivel sok, a társadalom számára kedvező törvényt hatályon kívül helyeznek. Ettől függetlenül, ahogy már korábban is szó esett róla, létrejöttek szír nyelvű iskolák, és Kurdisztánban is az elsődleges oktatási nyelv a kurd lett. Bár a kurdisztáni régióban a kurdok alkotják a többséget, így nyelvi viszonyaik nem kapcsolódnak szorosan a kutatáshoz.

¹²⁶ Donabed, 2015, 170-171.

¹²⁷ Uo.

Mára sok kisebbségi iskola nem állami fenntartású, hanem ezeket lényegében véve a különböző nemzetközi szervezetek működtetik. Ez éles változás a Ba' ı Párt időszakához képest, amikor is a különböző iskolákat a kormány a lehető legközelebről, saját emberein keresztül ellenőrizte, akik gondosan figyeltek arra, hogy az oktatás elsődleges nyelve az arab legyen. Ez elősegítette az arabizációt, továbbá a nem arab közösségek kulturális tudatának elnyomásához vezetett. A gyakorlatban ez úgy valósult meg, hogy a konkrét történelmi eseményeket csak a többségi társadalom nézőpontjából lehetett ismertetni, ami sokszor ellentétben állt a nem muszlimok elképzeléseivel. Ez főként azon esetekben volt problematikus, amikor az egyes kisebbségek elleni pogromokat a „láadás leverésének” titulálták.¹²⁸

A modern Irak nyelvpolitikájában és az ország nyelvi és kulturális sokszínűségének megőrzése és megerősítése érdekében adottak és evidensnek kellene lennie egy olyan hozzáállásnak, hatékony gyakorlatnak és konkrét módszernek, ami ösztönözi a tanulókat az otthonról hozott nyelvük magas szintű művelésében, ugyanakkor fejleszti kompetenciájukat az adott terület domináns nyelvének tekintetében, mint amilyen a kurd vagy az arab.

Bahtyin azt állítja, hogy a társadalomban a nyelv állandóan változik, és komoly küzdelem zajlik vele kapcsolatban: az egyik oldal a sokszínűséget propagálja, vagyis hogy a különböző változatok értéket képviselnek. Viszont a másik oldal a nyelv normalizálására és sztenderdizálására törekszik. Bahtyin tulajdonképpen mindkét oldal véleményét elfogadja, ugyanis a szabványosítás szerinte pozitív következményekkel jár, de rendkívül fontosnak tartja azt a desztenderdizációs erőt is, amely a kreativitást és a nyelvi változatosságot hozza magával. Bahtyin szerint a nyelvet ezen egymással ellentétes erők feszültségében kell értelmezni.¹²⁹ Elmélete kiemeli a nyelv azon fontos vonását, hogy az bővelkedik a kreatív elemekben, amelyből kiindulva, a nyelv korlátozása, habár az egységesítést idézi elő, azonban az egyéniséget és a sokszínűséget elnyomja.

Ha ez utóbbiakból indulunk ki, akkor Irakban a centripetális, szabványosító törekvések kerültek túlsúlyba, ami nem hagyott teret a centrifugális, nyelvi változatosságot támogató erőnek. Ez utóbbi megközelítés fokozná az arabtól vagy kurdtól eltérő nyelvi háttérrel rendelkező gyermekek egymás közötti interakcióját, ami által a kisebbségek anyanyelvi használata nem csupán otthon, hanem az iskolában is megvalósulhatna.

¹²⁸ Yaseen, 2016, 3-5.; Donabed (2015) 165-171.

¹²⁹ Bayley – Lucas (2007) 99; Bahtyin (1986) 357-419.

A különféle kisebbségi nyelvek oktatása és az arab–muszlim fősodortól eltérő kultúrák nyilvánosság előtti megjelenésének támogatása célszerű lehet Irak azon területein, ahol a kulturális és etnikai sokszínűség ellenére korábban csak az államnyelv dominált. Elsődleges cél lehetne azon kisebbségi nyelvek használatának támogatása, amelyeket a XX. század folyamán gyakran elnyomtak. Azonban az efféle kezdeményezések sikerességét csak stabil belpolitikai és gazdasági, valamint háborúktól mentes környezetben lehet garantálni.¹³⁰

¹³⁰ Bahtyin (1986) 357-419.

3./ A MEZOPOTÁMIAI KISEBBSÉGEK JOGÁLLÁSA A 20. SZÁZADIG

Az egyik legfontosabb állítás az iraki keresztények történelmének átfogó elemzése során, hogy az iszlám mezopotámiai megjelenése jelentős hatással volt a nem muszlim közösségekre, és terjeszkedésük, majd az általuk megszabott jogrend többnyire háttérbe szorította ez utóbbiakat. Habár voltak olyan időszakok, amikor a különböző kisebbségeknek, például keresztényeknek és zsidóknak lehetőségük nyílt arra, hogy nagyobb mértékben részt vegyenek a társadalmi és politikai életben, általánosságban véve érvényesülési törekvéseik akadályokba ütköztek. A keresztény közösségek története az iraki nemzetépítés fontos része, amely folyamatban elfoglalt helyük vizsgálata megvilágítja a modern Irak sokszínűségét és az ott élő különböző etnikai és vallási csoportok közötti, valamint a többségi társadalommal való viszony alapjait.

Mezopotámia történelme során számos kultúra, birodalom (pl. szászánidák, muszlimok, mongolok stb.) és vallás alakította a területen élő keresztények sorsát. Általánosságban véve elmondható, hogy az elmúlt évszázadok alatt ezek a közösségek legtöbbször másodrendű polgárai voltak az éppen regnáló birodalomnak, és ez a dinamika csak nagyon ritkán és rövid időre változott meg. Tudvalevő, hogy az mezopotámiai (iraki) keresztények történelme során voltak olyan időszakok, amikor számukra kedvezőbb helyzetek alakultak ki – mint például a mongol hódítást követő első évtizedekben, vagy az iraki nacionalizmus idején (amikor ‘Abd al-Karīm Qāsim vezetése alatt mindent elkövettek az országban élő kisebbségekkel szemben fennálló megkülönböztetés felszámolásáért) –, azonban többnyire az arab–muszlim alattvalók vagy polgárok árnyékában kellett élniük.

Ahogy említettük, a mezopotámiai keresztények helyzetében radikális változás az iszlám hódítások során következett be a VII. század derekán. A muszlim arab hódítók a Szászánida Birodalomtól elfoglalták Mezopotámiát, és a keresztényeket adófizetésre kényszerítették, valamint el kellett fogadniuk védett kisebbségi státuszukat. Habár a különböző források szerint voltak időszakok, amikor toleranciával viseltettek a nem muszlim közösségek felé, az általános tapasztalat mégis az volt, hogy nehezebben érvényesülhettek, mint muszlim társaik. Ehhez hozzátartozik az is, hogy mindig az éppen aktuális uralkodótól függött, hogy milyen mértékű szabadságot élveztek a keresztények és más nem muszlim közösségek.

A modern korban számottevő változást jelentett az első világháború időszaka, amikor külföldi hatalmak jelentek meg a Közel-Keleten, amelyek felosztották az Oszmán Birodalmat és új nemzetállamokat hoztak létre, köztük Irakot is. Ekkor a mezopotámiai területeken élő

soknemzetiségű lakosságot egy nemzetállamban „egyesítették”, ami komplex folyamatnak bizonyult. Más kisebbségekhez hasonlóan a keresztény közösségek ekkortájt próbálták megtalálni helyüket az újonnan létrejött nemzeti keretek között. Azonban a nemzetépítés folyamata nem mindig volt kedvező számukra, és az elmúlt száz évben gyakorta visszaköszönt az a múltbéli probléma, hogy hátrányos helyzetben vannak a többségi muszlim közösségekkel szemben.

3.1. Az iszlám hódítást megelőző időszak

A VII. század elején Mezopotámia – nagyobb része a mai Irak területe – a Szászánida Birodalom¹³¹ egyik provinciája volt, amelyhez három évszázadon keresztül tartozott. A Szászánida Birodalomban¹³² egy soknemzetiségű társadalom alakult ki. Mezopotámiában ekkoriban a főbb etnikumokat a perzsák, az arabok és az arámi nyelvű közösségek, elsősorban keresztények és zsidók adták. A birodalomban – már csak a központját tekintve is – a perzsa ajkúak, a mai Irak területén viszont a sémi nyelveket beszélők voltak túlsúlyban.¹³³

Éppen emiatt az arisztokrata perzsa felső osztály a kisebbséget alkotta, ami korántsem volt szokatlan jelenség, sőt a későbbi korokban is gyakorta előfordult, még a nemzetállamok kialakulásának korában is, hogy nem a többséget alkotó népcsoport ragadta magához a birodalom vagy ország irányítását.¹³⁴ Erre láthattunk példákat Bahreinben, Irakban és Szíriában is.

Az etnikai sokszínűség egyet jelentett azzal, hogy a különböző vallások egymás mellett léteztek, de követőik nem feltétlenül érintkeztek sűrűn egymással. A Szászánidák államvallása a zoroasztrizmus volt, ami nagyrészt a perzsa uralkodó osztályra korlátozódott.¹³⁵ Ez utóbbi miatt Irak területén a mai napig élnek kis számban e vallás követői. Mezopotámia északi részén (a mai Észak-Irak területén) az emberek többsége keresztény volt, és napjainkban a magukat szírnek vagy asszírnek valló csoportok a mai napig e régióban koncentrálnak, de nincsenek többségben. Ezen a vidéken nem a római egyházat követték a hívők, hanem többségükben

¹³¹ A Szászánida Birodalomról lásd: Axworthy, 2007; Daryae, 2009; Diakonoff, 1985; Jackson – Lockhart, 1986; Rezakhani, 2017; Wiesehöfer, 1996.

¹³² A Szászánida Birodalom (más néven Újperzsa Birodalom) 224-651-ig állt fenn, és központja a mai Irán területén volt található. Irak vidéke fontos tartománynak számított a birodalomban, ugyanis ez volt a legnépesebb és a leggazdagabb terület a Közel-Keleten. Két jelentős folyója, a Tigris és az Eufrátesz meghatározó láncszemei voltak az egész régió gazdaságának, és viszonylag magas színvonalú megélhetést biztosítottak az ott élő emberek számára. Lásd: Etheredge, 2011, 71.

¹³³ Daryae, 2009, 100; Widengren, 1987, 785-786.

¹³⁴ Etheredge, 2011, 72; Axworthy, 2007, 113-11; Widengren, 1987, 785-786.

¹³⁵ Daryae, 2009, 69.

nesztoriánusok voltak, akik felé a szászánida uralkodók toleranciával viseltettek. Ennek az volt a legfőbb oka, hogy a nesztoriánusok sok mindenben nem értettek egyet Rómával, főképpen hitbéli kérdésekben különböztek. A perzsák viszont konkrét háborúban álltak velük, így Róma volt a nesztoriánusok és a Szászánidák közös ellensége. Ez azt idézte elő, hogy a nesztoriánus keresztények viszonylagos békében élhettek.¹³⁶

Mezopotámiában a Szászánidák idején már mindenütt jelentős keresztény közösségek jöttek létre, amit az is bizonyít, hogy ebben a korszakban sok olyan épületet építettek – például templomokat a nagyobb városokban, valamint kolostorokat a hegyvidéki területeken –, amelyek számukra fontos központokká váltak.¹³⁷

3.2. Mezopotámia a muszlim hódítás után és a térség arabizációja

A muszlim hódítás körülbelül 633-ban érte el Mezopotámia területét.¹³⁸ Irak (és a mai arab országok) történelmében ez kétségtelenül egy olyan változást jelentett, amely teljesen átalakította az érintett régókban élők többségének kulturális identitását. Az iszlám és a Korán szellemiségéből fakadóan a muszlimok elnézőek voltak a nem muszlim csoportokkal szemben, de ennek előfeltétele volt, hogy adót (*ğizya*) fizessenek.¹³⁹

A területen már a muszlimok bejövetelekor is éltek keresztény arabok, akiknek életére a muszlimok megjelenése korántsem okozott negatív változást,¹⁴⁰ mivel korábban a Bizánci Birodalom a szabad vallásgyakorlást nem biztosította számukra.¹⁴¹ Azonban a meghódított területeken sok más vallású áttért az iszlámra, aminek számos oka volt. Elsősorban a muszlimok által fizetett alacsonyabb adók szolgáltatták a legfőbb motivációt, továbbá sokan nem akarták életüket másodrendű polgárként leélni.

A 630-as években az arabok hódítók tömegesen települtek be Mezopotámiába. Az újonnan érkezők elkülönülve¹⁴² éltek és eleinte elzárkóztak attól, hogy a helyi lakossággal

¹³⁶ Uo.

¹³⁷ Czellár, 1980, 31.

¹³⁸ Sizgorich, 2004, 9-42.

¹³⁹ Ahmed – Ahmad, 1975, 293-305.

¹⁴⁰ Goddard, 2000, 38.

¹⁴¹ Ezt az elméletet több történész, például Roggema (2017) is cáfolja, ugyanis állítása szerint nincs megbízható forrás e feltevés alátámasztására, viszont Penn (2015) aszerint érvel, hogy a korabeli szír nyelvű források alátámasztják azt az állítást, hogy konfliktusmentes volt a viszony a muszlimok és keresztények között, de ez nem jelenti azt, hogy üdvözölték volna a hódító seregeket. Lásd: Roggema, 2017, 117-119; Penn, 2015, 7.

¹⁴² A muszlimok elkülönülése azt eredményezte, hogy nagyobb központok kezdtek kialakulni. A VII. század közepére két ilyen katonai táborváros (*amşār*) jött létre (Başra és Kūfa) a mai Irak területén, ahol a muszlimok fontos központokat alakítottak ki saját maguknak, de az ország északi részén Ninive is egyre jelentősebb város lett, és a muszlim kormányzó, valamint a helyőrség bázisává vált. Lásd: Nissen – Heine, 2009, 135.

érintkezzenek. Ennek főképpen gazdasági okai voltak, ugyanis el akartak különülni azoktól a helyi népektől, akiknek az adóbevételeiből kívánták biztosítani a harcosaik és családjaik megélhetését. A muszlimok az újonnan meghódított területeken (így Mezopotámiában is) adót vetettek ki a föld hozamára, amelyet *harāğ*-nak neveztek. A későbbi forrásokban ezt a földadót gyakran összekeverték a *ğizya*-val (a muszlim fennhatóság alatt élő „könyves népek” számára kötelezően fizetendő adó), vagy annak szinonimájaként használták, ami arra utal, hogy a kezdetekben ez a két adófajta nem vált külön egymástól, és csak a nem muszlimokra vonatkozott. Az ‘Abbászidák idején (750-et követően) viszont változások történtek, és már az összes földterületre kivetették a *harāğ*-ot, a tulajdonos vallási hovatartozásától függetlenül.¹⁴³

Az Omajjád-korszak kezdetén (661) viszont már nagyon is érezhető volt a nemrégiben betelepülő arabok és a meghódított népek közötti megosztottság, ami számtalan esetben sűrlődásokhoz vezetett. Ahogy már említettük, a régió viszonyaiból kiindulva korántsem egyedi módon, a Közel-Kelet arabok általi meghódítása egy kisebbségben lévő elit uralmát hozta magával, akik más nyelvet beszéltek, más vallást követtek életmódjuk is jelentősen eltért.¹⁴⁴

3.2.1. A védett kisebbségek (*ahl ad-ğimma*) kategóriájának meghatározása

Az iszlám kezdeti évszázadaiban számos régióba eljutott, így nem csoda, hogy mára Arábiától olyan távoli országokban is egyeduralkodó, mint Indonézia vagy Malajzia. Egyes tudósok¹⁴⁵ úgy vélik, hogy a muszlimok fegyverrel kényszerítették a meghódítottakat az áttérésre, vagy legalábbis vitatják az ezzel ellentétes olyan elméleteket, mint amit Hugh Kennedy (2008), a skóciai St. Andrews Egyetem történészprofesszora is vall. Szerinte a birodalom gyors terjeszkedésének hétköznapi okai is voltak: nevezetesen „*a háborús zsákmány megszerzése*”.¹⁴⁶ Szerinte „*a vallásos térítés még nem volt napirenden, és a tömeges áttérítések ténytényisége sem tűnik megalapozottnak, sőt inkább ritkának volt mondható*”.¹⁴⁷ Ebből kiindulva kijelenthető, hogy a muszlim hódítók sokkal inkább javakat szerezni és uralkodni akartak, mint téríteni. Ebből kiindulva az új vallás felvétele többnyire önkéntes volt, ám erre nincsenek egyértelmű bizonyítékok. Feltételezhetően voltak, akik vallásos meggyőződésből

¹⁴³ Newby, 2002, 125-126; Nissen – Heine, 2009, 135.

¹⁴⁴ Watt, 2000, 46.

¹⁴⁵ Donner, 1981.

¹⁴⁶ Kennedy, 2008, 28-50.

¹⁴⁷ Uo.

váltottak vallást, míg más esetekben a politikai–gazdasági előnyök voltak a leginkább motiválók.

A muszlimok által meghódított területeken élő lakosság státusza egyik napról a másikra megváltozott. Az addig a többséget alkotó népek egy bizonyos idő elteltével kisebbségbe kerültek a muszlim birodalomban, vagy felvették az iszlámot. Az iszlám a kezdetektől fogva több vallást is elismert hivatalosan. Ilyenek voltak a judaizmus, a kereszténység, a mandeusok vagy szábeusok (*aṣ-ṣabā`iyyūn*) hite.¹⁴⁸ Ezek kinyilatkoztatott vallásoknak számítanak az iszlám dogmája szerint, és úgy tekintenek követőikre, mint az ún. „könyves népekre” (*ahl al-kitāb*).¹⁴⁹ Érdekes helyzetet teremtett, hogy a zoroasztereket tekintve nem volt egyetértés, hogy ők ez utóbbiakhoz tartoznak-e vagy sem. A Korán nem említi őket név szerint, viszont egyes értelmezések a rájuk való utalást vélik felfedezni a szent könyvben. Ennek azért van nagy jelentősége, mert a nem elismert vallások követőit pogányoknak tartották, akik ellen sokszor erőszakosan is felléptek.

Ami viszont az *ahl al-kitāb* kifejezést illeti, az a Koránban is megtalálható, viszont a *hadīṭ* csak a keresztényeket és a zsidókat nevezte „könyves népeknek”, és egyfajta bizalmatlansággal kezelte őket, hangsúlyozva a muszlimoktól való különbözőségüket. Ők perifériára szorult közösségeket alkottak, de nem volt jellemző, hogy üldözték volna őket. A Korán szellemiségéből kiindulva a korábbi szentírások birtokosai (pl. keresztények és zsidók) iránt toleranciát kell tanúsítani, mivel ők különböznek azoktól a pogányoktól és bálványimádóktól, akik ellen a muszlimok háborút hirdettek. Az iszlám uralom alatt tehát a keresztények, zsidók és szábeusok védelemben (*ḍimma*) részesültek, amiért cserébe fejadót (*ǧizya*) fizettek.¹⁵⁰

Mivel az iszlám Isten egyedüliségét hirdette, ezért a muszlimok elfogadták az ehhez hasonlóan vélekedők mellett való együttélést. Ez a monoteista vallások kizárólagosságát jelentette, de ez azt is előidézte, ahogy már említettük, hogy a többistenhívők felé már nem viseltettek toleranciával. A muszlimok erős kontrollal kormányoztak, de kiegyensúlyozott kapcsolatokra törekedtek a meghódított területeken élő keresztényekkel és zsidókkal. Ez

¹⁴⁸ A szábeusok a Koránban említett emberek egy csoportja, akik a „könyves népek” (*ahl al-kitāb*) közé tartoznak, és akik az iszlám uralom alatt adófizetés fejében kiváltságokra jogosultak. A tudósok több különböző csoportra is használják a szábeus elnevezést. Az egyik ilyen a Dél-Arábiai Sába Királyság alattvalóinak kollektívája, egy másik pedig a Ḥarrān területén élő csillagimádó csoport. A Koránban is említett szábeusok egy egyistenhívő ábrahámíta közösség. Forrás: *Encyclopedia of Islam*, 1995, 663-664.

A Koránban több helyen is megemlítik a szábeusokat, mint igazhitűeket, pl: „Bizony azok, akik hisznek, akik zsidók és keresztények és szábeusok, akik hisznek Allahban, az Utolsó Napban és helyesen cselekednek, megvan a fizetségük az Uruknál és [a Végső Napon] nem kell félniök és nem lesznek bánatosak.” (Korán 2:62, saját fordítás).

¹⁴⁹ Kárpáti, 2009, 36; Nissen-Heine, 2009, 135.

¹⁵⁰ Uo.

utóbbiak számára világosan ki volt jelölve a szerepük az újonnan kialakuló közösségben, amitől eltérni nem volt lehetséges, kivéve ha felvették az iszlámot.

A meghódított területeken élő nem muszlimok életét szinte alig befolyásolták az újonnan megjelent hódítók. Mindennapjaikra továbbra is saját vallási fennhatóságaik gyakorolták a legnagyobb hatást; a keresztények esetében a papok, míg a zsidók esetében a rabbik. Az uralkodó és a kormányzók szándékosan nem avatkoztak be a nem muszlimok életébe, akikre gazdasági okokból kifolyólag főként bevételi forrásként tekintettek. Mindezek miatt az integráció, az asszimiláció, vagy akár csak a kulturális érintkezés még nem volt napirenden az iszlámnak e korai szakaszában. Az áttérések száma sem volt túl magas kezdetben, főként csak a magasabb adóktól való mentesülés miatt vállalták.¹⁵¹

A közhiedelemmel ellentétben a „könyves népek” vallásszabadságot élveztek, a katonai kötelezettség nem vonatkozott rájuk, mivel úgy gondolták, hogy nem lennének képesek őszintén harcolni a muszlimok ügyéért. A muszlimok és a védett kisebbségek közötti viszonytal kapcsolatban kijelenthetjük, hogy az *ahl ad-dimma* az előbbieket oltalma alatt állt, és mindaddig védelemben részesültek, amíg teljesítették a számukra előírt feltételeket. Kevés kivételtől eltekintve ez a rendszer problémamentesen működött.¹⁵²

A muszlimok főleg a kezdeteknél sok esetben megengedőek voltak a „könyves népekhez”.¹⁵³ Ennek elsősorban politikai okai voltak; a muszlim seregek által meghódított hatalmas területeken értelemszerűen nem muszlimok éltek, akiknek ellenőrzése komoly kihívást jelentett a mindenkori hatalom számára. Egy kisebbségben lévő elit nem lett volna képes hosszú távon erőszakkal és elnyomással uralkodni, ezért bizonyos kérdéseket tekintve kompromisszumokra kényszerültek.

Alapvetően, ha a „védett kisebbségek” fizették a számukra előírt adót és nem okoztak problémákat, akkor szemet hunytak kulturális és vallási különbözőségük megjelenése előtt. Ebben az időszakban a muszlim fennhatóság alatt lévő területeken nem volt különösebb kisebbségpolitika, ez utóbbi inkább pragmatikus alapokon nyugodott. Ez egyrészt azt jelentette, hogy fordítottak túl sok energiát arra, hogy beleavatkozzanak életükbe, inkább a stabilitás előmozdításában voltak érdekeltek. Ez a helyzet megteremtette a lehetőségét egy olyan rendszer

¹⁵¹ Hawting, 2000, 37-39.

¹⁵² Watt, 1996, 46.

¹⁵³ Goddard, 2000, 68.

kialakulásának, amelyben a keresztények és zsidók kialakították saját, a muszlimoktól független életüket, és vallási közösségeiken belül letek szociális és egyéb támogatásra.¹⁵⁴

A muszlimok és arab keresztények közötti viszonyoknak már volt előzménye, ugyanis ez utóbbiak több alkalommal segítséget nyújtottak a hódítóknak, aminek legfőbb oka az volt, hogy a térség egy részében uralkodó Bizánci Birodalom nem ismert el bizonyos keleti keresztény egyházakat, ami számos konfliktushoz vezetett közöttük. A muszlimok viszont elismerték őket és garantálták egyházaik zavartalan működését. Tehát nem meglepő, hogy a térség keresztényei a hódítók mellé álltak, és a bizánciak ellen folytatott konkrét harcokban is segítették őket.¹⁵⁵ Ez a muszlim-keresztény együttműködés arról tanúskodik, hogy a keleti keresztények pozitívan fogadták az új világrend kialakulásának kezdeti időszakát.

Dogmatikai szempontból azonban akadtak nézeteltérések a muszlimok és a más vallásúak között. Függetlenül attól, hogy a „könyves népek” szentírásait elismerik, manipuláltként¹⁵⁶ tekintenek azokra. A muszlimok szerint az egyetlen, mindenféle hibától és ferdítéstől mentes kinyilatkoztatás, a Korán, ami hosszú távon azt idézte elő, hogy más vallások követőit egyes periódusokban nem tekintették egyenrangú partnernek.

A legfontosabb, a nem muszlimok jogaival és kötelezettségeivel foglalkozó dokumentum, 'Umar kalifa (634–644) szerződése ('*aqd 'Umar* vagy '*ahd 'Umar*), csak a XII. században tűnik fel. Ez egy olyan paktum volt, amelyben a nem muszlimok védelmükért cserébe, bizonyos esetekben korlátozó szabályoknak vetették alá magukat. Sokan a muszlimok általi elnyomás eszközét látják benne, holott a szabályok többsége nem feltétlenül az iszlám szellemiségéből fakadt. A térségre jellemzően a korábbi korokban kialakult szokásjog továbbélése jelenik meg a dokumentumban, aminek oka, hogy a 600-as éveket megelőző időkben fennálló szabályrendszer nem tűnt el, sőt erőteljes hatást gyakorolt az éppen formálódó iszlám jogra. Erre láthatunk példákat a jóval korábbi történelmi korokban, például az Újbabiloni Birodalom idején végbemenő hatalmváltás idején. Az iszlám megjelenését követően az a gyakorlat, miszerint a „könyves népek” a muszlimoktól részben elkülönülve képesek voltak saját hatáskörükben rendelkezni személyes- és vallási ügyeikről, a későbbi évszázadokban is fennmaradt (még az Oszmán Birodalom korszakában is). Ez a szemlélet azt bizonyítja, hogy az

¹⁵⁴ Sharkey, 2017, 46-48.

¹⁵⁵ Nissen – Heine, 2009, 135.

¹⁵⁶ Elterjedt nézet a muszlimok között, hogy az *ahl al-kitāb* népeinek szentírásai eredetileg szintén Isten szavai voltak, de azokat az idő folyamán meghamisították. Ehhez az elképzeléshez olyan Korán részletek is hozzájárulnak, mint a következő: „Miképpen akarhatjátok, hogy [a könyv népei] higgyenek nektek, amikor egy csoport közülük már hallotta Allah szavát, majd miután felfogták, meghamisították azt?” (Korán 2:75).

iszlám a keresztények számára vallásszabadságot biztosított (habár ez nem mindig valósult meg teljes mértékben vagy időnként korlátozva volt).¹⁵⁷

‘Umar kalifa szerződésének előzménye egy levél, amelyet a meghódított területeken élő keresztények címeztek a kalifának. Ebben kijelentették, hogy biztonságukért cserébe hajlandóak bizonyos korlátozásoknak alávetni magukat. Az uralkodó ezt elfogadta, de további kiegészítéseket eszközölt, és a paktum pontosan ezeket tartalmazza. Ha alaposabban megvizsgáljuk a rendelkezéseket, akkor világosan kitűnik, hogy nem a keresztények elnyomása volt a cél, hanem sokkal inkább az iszlám egységét kívánták fenntartani általuk. A kezdetben kisebbségben lévő muszlim elit számos kihívással szembesült, mivel korántsem volt könnyű kezelni a fennhatóságuk alatt élő keresztény és zsidó tömegeket, ezért szükséges volt egy olyan rendszer kidolgozása, amelynek köszönhetően el tudtak határolódni a nem muszlim lakosságtól, de egyben némi toleranciát is tanúsítottak feléjük.¹⁵⁸

Ami a konkrét dokumentumot illeti, abban részletes irányelvek találhatók a keresztények számára előírt követendő magatartásra és eljárásokra, mivel ezek betartása korántsem volt mindig magától értetődő. A nem muszlimok sok esetben megszegték az előírásokat, ugyanis a keresztények például új templomokat, míg a zsidók új zsinagógákat építettek muszlim területeken, annak ellenére, hogy ez nem volt legális számukra.

A következő részletből kitűnik, hogy az említett, ‘Umar kalifának tulajdonított szerződésben, milyen feltételeket szabtak meg a muszlim birodalom védett kisebbségei számára¹⁵⁹:

„Az Irgalmas és Könyörületes Isten nevében!

*Ezen írás ennek és ennek a városnak a keresztényeitől [adatik] Isten szolgájának,
‘Umar ibn al-Ḥaṭṭābnak, az Igazhívők fejedelmének.*

*Amikor hozzánk jöttetek, biztonságot (amān) kértünk Tőletek a magunk, az
utódaink, a javaink és a vallásunk hívei (ahl millatinā) számára. Feltételül szabtuk
meg magunkra előttemek, hogy*

¹⁵⁷ Cohen, 1994, 54-59; Lewis, 1984, 42-45.

¹⁵⁸ Uo.

¹⁵⁹ A szöveg fordításának alapja a Hajnal István által az ELTE BTK Sési Filológiai és Arab Tanszékén 2008-ban tartott „Arab történelem” kurzus kereteiben készült el.

- *sem városunkban, sem körülötte nem építünk szerzetes rendházat (qilliyya), sem kolostort (şawma ‘a).*
- *Nem építjük újjá a tönkrement kolostorokat és templomokat, és nem titkolunk el azok közül egyet sem a muszlimok területein.*
- *Nem zárjuk be templomainkat egy muszlim előtt [sem], ha [ott] megszállna [akár] három éjszakára, s ellátjuk őt élelemmel.*
- *Sem otthonainkban, sem templomainkban nem adunk menedéket kém[ek]nek, és nem rejtegetünk muszlimok elleni gonosztevő[ke]t.*
- *Nem tanítjuk meg gyermekeinknek a Koránt.*
- *Nem nyilvánítjuk ki a „társítást” (şirk) és nem hívunk fel (lā nad‘ū) senkit annak követésére.*
- *Nem akadályozzuk meg rokonainkat abban, hogy áttérjenek az iszlámra, amennyiben ők azt akarják.*
- *Tiszteletet tanúsítunk a muszlimok iránt, s hellyel kínáljuk őket, ha leülni kívánnak.*
- *Nem leszünk hozzájuk hasonlatosak semmilyen ruházatunkban, sem a fejjedő (qalansuwa), sem a turbán (‘amāma) [viselésében], sem a lábbeli (na‘layni) [hordásában], sem a haj elválasztásá[ban].*
- *Nem használjuk nyelvüket, nem viseljük neveiket (kunya).*
- *Nem utazunk nyeregben, nem viselünk kardot és nem hordunk [magunkkal] semmiféle fegyvert.*
- *Nem készítünk pecsétjeinkbe arab [nyelvű] bevésést.*
- *Nem árusítunk bort és elől levágatjuk hajunkat.*
- *Megtartjuk vallásunk [előírásait] (naltazim dīnanā), bárhol is vagyunk, derekunkra [megkülönböztető] övet (zunnār) erősítünk.*
- *Nem rakjuk ki a keresztet templomainkra, és [szent] könyveinket [sem] a muszlimok útjain és piacain.*
- *Csak halkán szólaltatjuk meg a harangot (nāqūs) a templomainkban.*

– Nem recitálunk hangosan templomainkban és egyáltalán nem a muszlimok jelenlétében.

– Nem vonulunk ki sem Virágvasárnapkor (*‘īd as-sa ‘ānīn*), sem pedig Húsvétkor (*bā ‘ūt*).

– Nem jajgatunk halottaink felett és nem gyújtunk gyertyát érettük a muszlimok útjain és piacain.

– Nem veszünk [magunkhoz] rabszolgát, ha rajta van a muszlimok jelzése.

– Nem leskelődünk a [muszlimok] után otthonaikban.

*‘Abd ar-Raḥmān [ezt] mondta: "Miután ezt az írást eljuttattam ‘Umar [kalifához], Ő még hozzáfűzte: '[Mondjátok]: Nem emelünk kezet egy muszlimra sem. Feltételül szabtuk ki [mind]ezt magunkra és vallásunk híveire. Ezért cserében elfogadtuk a biztonságot. Ha bármit is megszegnénk abból, amit feltételül szabtuk magunkra előttetek és amiről biztosítottunk (ḍammannāhu) Titeket, akkor nincs számunkra védelem (lā ḍimmata lanā), s megengedett Nektek velünk [kapcsolatban] az, ami megengedett az ellenszegülőkkel (ahl al-mu‘ānada) és a [szerződéstől] eltávolodókkal (ahl aš-šiqāq) szemben."*¹⁶⁰

Ebből az okmányból világosan kiderülnek azok a jogok és kötelezettségek, amelyek a kisebbségekre vonatkoztak az iszlám terjedésének kezdeti periódusában. E szerződés sok helyen korlátozást jelentett számukra, bár elsősorban vallási életükkel kapcsolatos előírásokat tartalmazott. A nem muszlimok hitüket csak csöndben nyilváníthatták ki, de alapvetően nem voltak akadályoztatva a szabad vallásgyakorlásban, és nem kísérelték meg áttéríteni őket.

Kitűnik ‘Umar kalifa szerződésének vizsgálatakor, hogy sok rendelkezés a vallás nyilvános gyakorlásához kapcsolódik. Cohen szerint „ennek egyik elsődleges oka az volt, hogy biztosítsák az iszlám vallás prioritását a vallások között. Számukra a legnagyobb problémát e téren a kereszténység jelentette, mivel tudvalevő, hogy a keleti kereszténység hívei számos ünnepségüket a szabadban végezték”.¹⁶¹ Érdekesség, hogy ez utóbbi a későbbiekben is konfliktusokat idézett elő, ugyanis a kisebbségeket korlátozó korszakokban és uralkodóknál az egyik legelső intézkedés általában a vallási jelképek nyilvánosság előtt való megjelenésének

¹⁶⁰ Ibn al-‘Asākir, *Tārīḥ madīnat Dimašq*. I/178.

¹⁶¹ Cohen, 1994, 60.

tilalma vagy korlátozása volt. Erre találhatunk példákat többek között az arab nacionalizmus előretörésekor a modern korban.

Az iszlám felvétele hivatalosan nem volt tilos a más vallásúak számára, mivel nem volt erre vonatkozó tiltás sem a Koránban, sem pedig az éppen formálódó muszlim jogrendben (habár volt, aki időlegesen bevezette a tilalmat, pl. al-Ḥaǧǧāǧ ibn Yūsuf, al-Ḥiǧāz, majd Kūfa és Bašra tartományainak kormányzója). Viszont a kezdeteknél, ha muszlimokká váltak, akkor többnyire nem élveztek azonos jogokat a született muszlimokkal, és csak másodrendű polgárként kezelték őket. Itt többnyire keveredett a vallás és az etnikum kérdése, ugyanis a társadalom arab jellege volt a meghatározó és domináns. A vallásváltók tehát csak ún. kliensként (*mawlā*) kerülhettek be a társadalom vérkeringésébe. Ez azzal a következménnyel járt számukra, hogy nem voltak egyenlők az arab polgárokkal, és továbbra is kötelező volt számukra a földadó (*ḥarāǧ*) megfizetése, amely alól az arab muszlimok kezdetben mentesültek.¹⁶²

A muszlim uralkodóknak valójában érdekében állt, hogy a birodalomban élő más vallásúak megőrizték saját hitüket. Viszont ahogy említettük, a muszlimok alacsonyabb adói ösztönzőleg hatottak arra nézve, hogy a vallási kisebbségek felvegyék az iszlámot. Ez gyakorta szült konfliktusokat, mert az esetlegesen bekövetkező tömeges áttérések negatívan befolyásolták volna a birodalom gazdasági helyzetét, mivel a kalifátus bevételeinek drasztikus csökkenéséhez vezettek volna. A VIII. században megfogalmazódott az igény e problémaforrás megszüntetésére, és II. ‘Umar kalifa (717-720) jelentős reformokat vezetett be. Egy olyan rendszert próbált a gyakorlatba ültetni, amely nem akadályozta az áttérést, amivel együtt a birodalmi bevételek összeomlásának lehetőségét is a minimálisra csökkentette.¹⁶³

3.2.2. A kisebbségek jogállása az ‘Abbászida Kalifátusban 1258-ig

Az ‘Abbászida Birodalomban az etnikum fontossága teljes mértékben háttérbe szorult. Ennek megfelelően a kiváltságok már az iszlám és a birodalom szolgálatán alapultak, és háttérbe szorították az Omajjádok idején kialakult felfogást, ami az arabság kizárólagosságát hirdette. Így nem meglepő, hogy ebben az időszakban széles körű változások következtek be a nem muszlimok és nem arabok életében. Az ‘Abbászidák idején a különböző védett kisebbségek, mint például a keresztények és a zsidók már jóval könnyebben érvényesültek a mindennapi

¹⁶² Weiss-Green, 2008, 69; Daniel, 1997, 543.

¹⁶³ Hawting, 2000, 77.

életben, mint az azt megelőző korszakban, amit jól mutat az a tény is, hogy hatásuk megmutatkozott mind a tudományok, mind a kultúra fejlődésében.¹⁶⁴

E változások a hadsereg szervezését tekintve is megmutatkoztak, mivel a kalifátus már nem kizárólag az arabokra támaszkodott. Fontos szerepük nem szűnt meg, de az államigazgatás különböző területein megjelentek a perzsák. A bürokrácia megerősödött, amelyben nagy jelentőséggel bírtak a perzsa írások. Ennek legfőbb oka, hogy az 'Abbászidák a korábbiakkal ellentétben a perzsa vezetési struktúrára támaszkodtak.¹⁶⁵

Az 'Abbászida-dinasztia a VIII. század közepétől a XIII. század közepéig irányította az iszlám világot, de a tényleges politikai hatalmat csak uralkodásuk első két évszázadában gyakorolták. A X. század második felétől kezdve a kalifáik többnyire csak névlegesen kormányoztak. Birodalmuk pártfogásába vette a művészeteket, a tudományt és az irodalmat, mely tevékenység részben szekulárisabb jelleget kölcsönzött az adott korszaknak. Ezenfelül Damaszkusz helyett Bagdadot tették meg hatalmi központjukká, amely város sokkal inkább multikulturális volt. Mezopotámia területére már évezredekkel korábban is jellemző volt a különböző népek egymás mellett élése és keveredése, ami az 'Abbászida-dinasztia idején sem szolgáltatott újdonságot.¹⁶⁶

Al-Ma'mūn (813-833) uralma alatt nagy számban fordítottak filozófiai, orvosi és egyéb tudományos szövegeket görögről arab nyelvre, gyakran az arámin keresztül, amiben a keresztényeknek is meghatározó szerepe volt.¹⁶⁷ Őket továbbra is védett kisebbségként kezelték. Ez utóbbi a történelem folyamán szinte mindvégig fennmaradt, a társadalmi bizonytalanság a különböző korokban hol számottevően, hol enyhébben érezte hatását. Ahhoz viszont nem férhetett kétség, hogy a IX. századra a szociális ranglétrán már mindkét irányba mozoghattak, pusztán hitük miatt nem voltak akadályoztatva azt illetően, hogy magas pozíciókig eljuthassanak. Az is kitűnik, hogy nem csupán a keresztényekkel, hanem a zsidókkal kapcsolatos bánásmód is pozitívabbnak volt mondható ebben a korszakban, főként, ha összehasonlítjuk helyzetüket a korabeli Európában élő zsidókéval. Következtetésként levonható, hogy a szentírással rendelkező nem muszlim csoportok többnyire mindenféle üldöztetéstől mentesen éltek, persze ritkán előfordulhattak visszaélések.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Alotaibi, 2021, 99-111.

¹⁶⁵ Daniel, 1997, 542-547.

¹⁶⁶ Lapidus, 2002, 54.

¹⁶⁷ Nissen – Heine, 2009, 139.

¹⁶⁸ Hunt, 2005, 43; Sharkey, 2017, 27-28.

Mindezekről függetlenül a társadalmi diszkrimináció továbbra sem szűnt meg, de már sokkal inkább gazdasági alapokon nyugodott. Weiss-Green szerint: „*a régi katonai arisztokrácia helyébe egy, az arabokból és nem arabokból, főleg pedig perzsákból álló új arisztokrácia lépett. A társadalmi megkülönböztetés továbbra is érvényesült, de többé már nem etnikai alapokon nyugodott.*”¹⁶⁹ Ez nem feltétlenül csak a katonáskodás területén volt így. Ha valaki magasabb státuszba igyekezett kerülni, már nem kellett arab etnikummal bírnia vagy muszlimnak lennie. Éppen ezért a keresztények vagy zsidók is előtérbe kerültek, és olyan pozíciókban jelentek meg, ami korábban elképzelhetetlen lett volna. Komoly különbség az Omajjádok és az ‘Abbászidák politikájában, hogy míg az előbbiek háttérbe szorították a meghódított területeken élő népeket, addig az utóbbiak elfogadták a helyi közösségek érvényesülési törekvéseit.

3.3. Kulturális reneszánsz és az arabizáció

Az arabizáció több különböző szinten valósult meg. Egyik lényeges eleme az arab nyelv hangsúlyozása volt, mely révén a nem arab etnikumúak is be tudtak kapcsolódni a magas kultúrába és elsajátítása elősegítette a birodalom való integrációjukat, és sok esetben asszimilálódásukat is. Az arab nyelv presztízse egyértelműen megnőtt, amit főképpen az iszlámban betöltött szerepével lehet összefüggésbe hozni. Megfigyelhető, hogy használata már nem csupán a muszlim társadalomra korlátozódott, mivel példának okán a keresztények és más vallásúak is egyre nagyobb számban kezdték beszélni, aminek legfőbb oka az volt, hogy nem akartak a társadalom perifériájára szorulni.¹⁷⁰

Kulturális szempontból forradalom bontakozott ki az ‘Abbászida Birodalom első két évszázadában, amelyhez egyaránt hozzájárultak az arabok és nem arabok is, és ahogy említettük, ebben az arab nyelvnek is kritikus szerepe volt. Korábban már szó esett arról, hogy nagy mennyiségben fordítottak le latin és görög nyelvű tudományos munkákat, de a fordító tevékenységük nem csak e két nyelvre korlátozódott, számos ázsiai (például kínai, szankszrit vagy hindi) nyelvű írást is arabra fordítottak.¹⁷¹ Sok esetben hozzá is tudtak tenni a korábban elért tudományos eredményekhez. Itt mindenképpen ki kell emelni, hogy nem muszlim szerzők is maradandót alkottak. Thomas (2003) kitér két konkrét személyre is; az egyik az orvostudományi írásokat arabul közlő nesztoriánus keresztény orvos és tudós, Hunayn ibn Ishāq (neve az európai kultúrkörben Johannitius), aki elérhetővé tette a görög filozófusok (például Platón) munkáinak fennmaradását; a másik pedig a Bašra városából származó szintén

¹⁶⁹ Weiss-Green, 2008, 90.

¹⁷⁰ Weiss-Green, 2008, 102-105; Hourani, 1991, 108-111.

¹⁷¹ Abdulla, 2021, 1-10.

keresztény vallástudós, ‘Ammār al-Baṣrī, aki többek között teológiai szövegeiről ismeretes.¹⁷² E személyek a mai napig elismertek az arab kultúrkörben, és példájukból látható, hogy a keresztények és más vallásúak is bekapcsolódtak a tudományos életbe.

3.4. Mongolok és a sí‘ita ṣafavidák uralma 1258 és 1534 között

Az ‘Abbászidák birodalmára egy új és veszedelmes ellenség leselkedett a mongolok személyében. A történészek Bagdad történelmében az 1258 és az 1534 közötti időszakot az egyik leginkább negatív korszaknak tekintik, amelynek kezdete a Hülegü vezette mongol seregek Bagdadra mért csapása és az ‘Abbászidák utolsó kalifájának megölése volt. Ezt a korszakot tömeggyilkosságok, olykor dilettáns politikai vezetés, és sok esetben általános káosz is jellemezte. Az addig hatalmon lévő szunnita muszlimok háttérbe szorultak az Īlhānidák uralma alatt, de általánosságban véve a mongolok 1295-ig¹⁷³ negatívan diszkriminálták az iszlám követőit.

1258-ban a mongolok körbevették a kalifátus fővárosát. Vezetőjük Hülegü, Dzsingisz kán unokája volt, aki Bagdad eleste után az ‘Abbászida Birodalom utolsó általánosan elismert kalifáját (al-Muṣta‘sim) kivégeztette, majd ezt követően a lakosság nagy részét lemészároltatta.¹⁷⁴ Kulturális tekintetben is nagy pusztítás zajlott, évszázadokon át őrzött könyvek és ereklyék semmisültek meg. Az egykor pezsgő Bagdad évtizedekre elnéptelenedett, és a korabeli leírások¹⁷⁵ alapján egy romos város benyomását keltette. Főképpen a muszlimokat érte a legnagyobb kár, mind anyagi, mind fizikai értelemben. A keresztények életét viszont megkímélték, amely döntést Hülegü kán keresztény feleségére való tekintettel, valamint stratégiai okokból hozta meg. Ez idő tájt még egy nagy tűzvész is sújtotta az egykori birodalmi fővárost, így minden tekintetben komoly károk érték az egész régiót.¹⁷⁶

Ha a korabeli forrásokra és a XX. század elismert történészeinek és orientalistáinak¹⁷⁷ megállapításaira hagyatkozunk, akkor világosan kitűnik, hogy a bagdadi invázió¹⁷⁸ során a

¹⁷² Thomas, 2003, 55.

¹⁷³ A mongol uralkodók pogányok voltak, de Hülegü dédunokája, Ġāzān kán felvette az iszlámot 1295-ben, és némileg helyrebillent az egyensúly a vezető réteg és az alattvalók között. Forrás: Adamec, 2009, 148.

¹⁷⁴ Hamadānī, Ġāmi‘ at-Tawārīḫ. 293.

¹⁷⁵ Ibn Kaṭīr, Al-Bidāya wa-n-Nihāya, al-ġuz’ as-sābi‘ ‘aṣar. 363.

¹⁷⁶ Somogyi, 2005, 55.

¹⁷⁷ Le Strange, 1900; Atwood, 2004; Chambers, 1979; Grousset, 1970; Gillespie, 2011; Robertson, 2016.

¹⁷⁸ Bagdad 1258-a eleste és a Magyar Királyság elleni 1241-42-es tatárjárás között is párhuzamot vonhatunk. Habár a mongolok magyarországi invázióját nem Hülegü, hanem Dzsingisz kán egy másik unokája, Batu kán vezette, mégis nagyon sok egyezést vélhetünk felfedezni a két eset között. Legfőképpen a mongol seregek módszerei és céljai voltak hasonlóak, vagyis aki nem volt hajlandó behódolni előttük, az súlyos következményekre számíthatott. Lásd: Juraszov, 1989, 96.

mongolok, és legfőképpen a kán dühe a muszlimok ellen irányult. Ezen a véleményen van Gillespie (2011) is, aki szerint a muszlimellenességet jól mutatja az a tény is, hogy szándékosan lerombolták a legfontosabb, az iszlám valláshoz köthető vallási szimbólumokat, mint például a bagdadi nagymecsetet. A mongolok taktikájáról elmondható, hogy ha az ellenfélben komoly harci potenciált észleltek, akkor az adott területen domináns kulturális vagy vallási értékeket gyalázták meg legelőször. Ennek oka, hogy nem csupán fizikai szinten, hanem mentálisan is az ellenfél fölé tudtak kerülni, amivel demoralizálták ellenfeleiket.¹⁷⁹

Bagdad java része megsemmisült,¹⁸⁰ és a középkori arab történetíró, Ğamāl ad-Dīn Abū l-Mahāsīn Yūsuf ibn Tagrībīrdī (XV. század) beszámolója¹⁸¹ szerint 1 800 000 lakosa veszett oda. A város jelentősége elhalványult, ezzel párhuzamosan pedig egy új város, Kairó emelkedett fel és vált a muszlimok birodalmi központjává. A mongolok még jó ideig ellenségesen viszonyultak az iszlámhoz és annak követőihöz. Ez birodalmuk felépítésében is jól megmutatkozott, ugyanis államigazgatási gépezetükben a muszlimok többnyire nem kaptak helyet, a kisebbségek szerepe viszont felértékelődött. Ami a legmagasabb tisztségeket illeti, azokat csak mongol etikumúak viselhették.¹⁸²

A mongol hódítás után egy addig ismeretlen helyzet állt elő Mezopotámiában. Betörésük a muszlim lakosság számára a sorscsapást jelentette, viszont más következményekkel járt az ott élő kisebbségekre nézve, kiknek helyzete jelentősen eltért a többséget képviselő muszlim lakosságétól. E korszak kezdeti időszakában a keresztényeket és a zsidókat nem érte olyan mértékű kár, mint a muszlimokat. A muszlimok birodalmában élő kisebbségek többsége elkerülte Hülegü seregeinek öldöklését, és a későbbiekben is előnyben részesítették őket a muszlimokkal szemben. Ennek egyszerű okai voltak, nevezetesen a lojalításra építettek. Az új területek megtámadását követően érdekükben állt, hogy megnyerjék az éppen regnáló hatalommal szembehelyezkedő (legtöbbször kisebbségi) társadalmi rétegeket. Ezzel hűségesszövetségesekre leltek a számukra idegen földön, és fel tudták használni őket hatalmi struktúrájuk kiépítésekor. A muszlimok évszázadok óta tartó dominanciája megszűnt. A

¹⁷⁹ Gillespie, 2011, 233.

¹⁸⁰ Az nem világos, hogy a korabeli források milyen mértékben voltak túlzóak, amikor Bagdad elestét örökítették meg. Vannak újabb kutatások, amelyek arról értekeznek, hogy korántsem volt a mongol seregek pusztítása olyan számottevő, mint ahogyan az évszázadok óta közszájon forog. Egyesek szerint a sok áldozatról szóló beszámolók nem többek, mint irodalmi toposzok. Az izraeli kutató, Michal Biran elmondja, hogy aki Hülegü színe elé mert állni, az gyakran elkerülhette a végzetét, továbbá ajándékokkal, pénzzel, valamint szívességekkel szintén bárki megmenekülhetett a mészárlás elől. Lásd: Biran, 2018, 15-31.

¹⁸¹ Tagrībīrdī, 1992, 46.

¹⁸² Brack, 2019, 374-403.

keresztények és zsidók védelmet kaptak a hódítóktól, ezáltal lehetőségük nyílt arra, hogy felborítsák az akkor már hosszú ideje fennálló társadalmi rendet.¹⁸³

Tehát Hülegü kán 1258-as bagdadi bejövetele után a keleti keresztények többsége elkerülte az üldöztetést, így számukra egy néhány évtizedig tartó stabil időszak következett. Számukra a kán csapatainak megjelenése pozitív fejlemény volt, és együttműködtek a frissen érkezett mongol keresztényekkel, akik közül sok pap és szerzetes is érkeztek Bagdadba. Némelyiküket az asszír egyház legmagasabb pozícióiba helyezték. A mezopotámiai keresztények számára azonban negatívumként megemlíthető, hogy Bagdad elestét követően missziós tevékenységük teljes mértékben visszaesett, holott e téren korábban jelentős eredményeket értek el.¹⁸⁴

Érdekesség, hogy ez idő tájt az asszír keleti egyház felkeltette a keresztény Európa figyelmét, mivel ez utóbbiak azt remélték, hogy a mongol-asszír keresztény együttműködés ösztönzése által egyszer és mindenkorra megszabadulhatnak a muszlimok fenyegetésétől. Ezen európai stratégiának volt alapja, mivel a muszlimokat mindegyik fél riválisnak tekintette, de egy váratlan fordulat miatt a próbálkozás kudarcba fulladt; a XIII. század végén a mongol nagykánok nem a kereszténység, hanem az iszlám felvételét választották, ami egy merőben új helyzetet idézett elő.¹⁸⁵

Tehát az 1295 előtti és az utáni időszak között jelentős különbségek voltak. Az azt megelőző három és fél évtizedben a nem muszlimok, és azon belül a keresztények különböző kiváltságokban részesültek, amelyek többnyire a társadalmi státuszukkal és anyagi helyzetükkel volt összefüggésben. Viszont Ġāzān kán áttért az iszlámra, ez pedig gyökeres változásokat eredményezett. A területet újfent iszlamizálták, a keresztény lakosságot bizonyos időközönként üldözték, szent helyeiket megrongálták. Ġāzān kán szakítani kívánt a főként kisebbségekre épülő hatalmi berendezkedéssel, és már a muszlimokat részesítette előnyben. A nem muszlimok ezáltal újfent másodrendű polgárokká váltak, vallásuk gyakorlása sok esetben akadályokba ütközött és komoly adókat vetettek ki rájuk.¹⁸⁶

Timūr Lenk folytatta, amit elődei kezdtek el, és hatása rendkívül negatív volt Mezopotámia egészére nézve. Kezdetben jelentős városokat pusztított el, majd a XV. század legelején elfoglalta Bagdadot. Szerepe meghatározó volt a Közel-Keleten és Közép-Ázsiában az említett korszakban.¹⁸⁷ Hunt (2005) szerint akkora csapást mért a mai Irak területére, és annak egykoron

¹⁸³ Curtin, 2003, 438-439.

¹⁸⁴ Royel, 2017, 7.

¹⁸⁵ Filoni, 2017, 33; Baum-Winkler, 2003, 78-81.

¹⁸⁶ Uo.

¹⁸⁷ Starr, 2013, 478-479.

virágzó birodalmi központjára, amely a Hülegü vezette mongolok XIII. század közepi inváziójával vetekedett. A korabeli beszámolók szerint Timür serege különösen kegyetlennek bizonyult, tízezreket mészároltak le, ami újabb csapás volt Bagdad számára. Éppen ezért sem meglepő az a korábban már említett megállapítás, miszerint ezek „sötét” évszázadok voltak a térség számára, és a vérengzések sok esetben mindenkit érintettek, függetlenül attól, hogy keresztényekről, zsidókról vagy muszlimokról volt-e szó.¹⁸⁸

Fischel (1956) elmondja, hogy *„a keresztény világ és Európa a XV. század elejétől kezdve fokozott figyelemmel követte a muszlim Keleten történő eseményeket és Timür hadjáratait. Újfént előtérbe került egy »mongol«-keresztény összefogás, amitől ez utóbbiak azt remélték, hogy az egyiptomi muszlim mamlúkrok elleni támadások útján eljutnak addig, hogy Timür segítségével visszafoglalják a Szentföldet”*.¹⁸⁹ A későbbi évszázadok történéseit vizsgálva egyértelműen kiderül, hogy Európa időnként aktívan kereste a kapcsolatot a közel-keleti keresztényekkel, azonban míg a XIII-XVI. század között főként a muszlimok ellen akár katonailag is bevethető erőt láttak bennük, addig a későbbi korszakokban inkább már csak a muszlimok befolyásának gyengítésére használták fel őket.

Az Oszmán Birodalom mezopotámiai megjelenése előtt még mindenképpen említést kell tennünk a Šafavida-dinasztiáról, akik rövid ideig uralkodtak a mai Irak területén. Ők a tizenkettes sí'izmust¹⁹⁰ tették államvallássá, és sokan úgy tekintenek rájuk, mint akik toleranciát tanúsítottak a területükön élő más népcsoportok irányába, viszont ezt a nézetet érdemes fenntartásokkal kezelni. Habár valóban türelmesek voltak a tádzsikkal (a mai Irán területén), akiket előszeretettel alkalmaztak adminisztrációjukban,¹⁹¹ azonban Mezopotámia kisebbségeivel, vagyis a nem muszlim alattvalókkal való bánásmódjuk már korántsem volt toleránsnak mondható. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a kisebbségek időnként fellázadtak, és az érintett felek gyakorta megütköztek egymással. A konfliktusok legtöbbször gazdasági okokra voltak visszavezethetők, nevezetesen a nem muszlimok túl soknak ítélték meg a számukra kötelezően előírt adó mértékét. Emellett hitvitáik is voltak, ami miatt elmérgesedett a viszony közöttük. A Šafavida-dinasztia a nem sí'ita muszlimokkal is összetűzésbe került. A

¹⁸⁸ Hunt, 2005, 46.

¹⁸⁹ Fischel, 1956, 204.

¹⁹⁰ A sí'iták több különböző csoportot alkotnak. Ezek közül a legtöbb követővel bír az ún. tizenkettesek csoportja, akik főként Irakban és Iránban élnek. Tanításaik alapja, hogy Mohamed próféta veje és unokatestvére, 'Alī után, még tizenegy imámot ismernek el, akik a közösség tévedhetetlen vezetői voltak.

¹⁹¹ Hillenbrand, 2016, 324; Newman, 2006, 9-16.

szunnitákkal például dogmatikai vitába szálltak, majd álláspontjukat erőszakkal nyomatékositották, és jelentős károkat okoztak ez utóbbiaknak.¹⁹²

3.5. Az Oszmán Birodalom rendszere

Ahhoz, hogy Mezopotámia késő középkori és kora újkori helyzetét, valamint a területen élő kisebbségek körülményeit megértsük, szükséges megvizsgálnunk az oszmánok birodalmi felépítését és rendszerük sajátosságait. Uralkodásuk kétségtelenül nem csupán a mai Irak területére, hanem az egész világra számottevő hatást gyakorolt. Amikor uralmuk a fénykorát élte, jelentős kereskedelmi kapcsolatokat tartottak fenn más birodalmakkal, és ütőképes haderejüknek¹⁹³ is köszönhetően területi terjeszkedésbe fogtak. A török törzseket tekinthetjük az oszmánok felmenőinek, akik Anatóliában telepedtek le.¹⁹⁴ A XIV. század elején már ők alkották a többséget az említett területen, és fontos fejlemény volt, hogy az iszlám vallást tették ott egyeduralmódóvá. Ez jelentős hatással volt a térség kultúrájára és az ott élő emberek hétköznapijaira. Ami a katonai és stratégiai képességeiket illeti, egyértelműen párhuzamot lehet vonni közöttük és a mongolok között.¹⁹⁵

Ami a nem muszlimokkal való bánásmódot illeti, a klasszikus iszlám jogfelfogásnak megfelelően jártak el, ami azt jelentette, hogy a korábbiakhoz hasonlóan a védett kisebbségi státuszba sorolták őket. Ez nem volt új keletű az iszlám világban, mert ahogy korábban már említettük, az ezt megelőző korokban is hasonlóan jártak el a különböző muszlim birodalmak. Ennek oka egyrészt, hogy a hagyományokhoz ragaszkodó kormányzásukkal nagyobb legitimitást nyertek, másrészt pedig magasabb adóbevételekhez jutottak, sőt a szabad vallásgyakorlás biztosítása által az esetleges lázadásoknak is elejét vették.¹⁹⁶

A nem muszlimok, csakúgy, mint korábban az 'Abbászida Birodalom idején, az oszmánok uralma alatt is fontos szereppel bírtak. Ezt mindenképpen segítette az a fejlemény, hogy gazdasági szabadságot a társadalom különböző szegmensei számára, ami lehetővé tette a keresztényeknek és zsidóknak, hogy részt vegyenek a nemzetközi kereskedelemben és nagy vagyona tegyenek szert.¹⁹⁷

¹⁹² Shakiba, 2019, 267.

¹⁹³ Az oszmánok haderejének fontos elemét a janicsárok képezték. I. Murád a XIV. században hozott létre egy hadifoglyokból álló sereget, akiket a Balkánon folytatott hadjáratok során gyűjtött össze. A fiatal, főként keresztény vallású foglyokat áttértették az iszlámra és mind ideológiai, mind harcászati képzésben részesítették őket. Forrás: Weiss-Green, 2008, 231-232.

¹⁹⁴ Hunt (2005) 49; Imber (2002) 29; Newby (2002) 168-169.

¹⁹⁵ Imber, 2002, 4.

¹⁹⁶ Weiss-Green, 2008, 231-242.

¹⁹⁷ Newby, 2002, 168-169; Hunt, 2005, 49.

A birodalom lakosságának társadalma két fő osztályra oszlott: az uralkodó és a „védett nyáj” osztályra. Ez utóbbi kemény munkájával egy olyan rendszert tartott fenn, amin keresztül adóik befizetése által tartották el az uralkodó réteget. A vallásukat tekintve sokszínűek voltak, és az oszmán uralkodók és tartományi vezetők lehetővé tették számukra, hogy önálló közösségekké szerveződjenek, amelyeket *milleteknek*¹⁹⁸ neveztek. Így biztosították számukra saját hagyományaik életben maradását és vallási életük zavartalan működését.¹⁹⁹

3.5.1. Az oszmánok uralma Mezopotámiában és a *millet*²⁰⁰ rendszer

Az oszmánok, habár már jóval korábban kiterjesztették birodalmukat, mezopotámiai uralkodásuk csak 1534-től indult. Ebben az évben I. Szulejmán elfoglalta Bagdadot, amivel a terület török vilajet („tartomány”) lett. (Érdekesség, hogy ez a szó később az iraki arab dialektusba is bekerült, amelyet a mai napig használnak „város” értelemben).²⁰¹ Bagdad elfoglalása nem járt vérontással, ugyanis az addig regnáló *şafavida* uralkodó harc nélkül menekült el a városból. Ez jól mutatja az Oszmán Birodalom erejét és presztízsét az említett időszakban, amellyel igyekeztek kerülni az összetűzést. Szulejmán néhány évvel később már nemcsak az egykori birodalmi fővárost, hanem egész Mezopotámiát elfoglalta, amivel tovább növelte az oszmán fennhatóságú területek méretét. Az oszmán szultánok mindvégig csak egy távoli birtokként és tartományként tekintettek a mai Irak területére, és Bagdad meg sem közelítette Isztambul jelentőségét.²⁰²

A XVI. és a XVIII. század között azok a közigazgatási egységek, amelyek a mai Irak részét képezik, fokozatosan épültek be az Oszmán Birodalomba. Három fő mezopotámiai oszmán tartományt, vagy ahogy említettük, vilajetet hoztak létre: ezek az északi részen található, etnikailag rendkívül sokszínű Moszul; a mai Kuvaithez közel eső déli Bašra; valamint az egykori birodalmi központ, a mai Irak fővárosa, Bagdad. E területekre jellemző volt, hogy csak minimális szinten függtek az isztambuli központi irányítástól, sőt számos konfliktusra is sor került az oszmán igazgatás és az iraki arab lakosság között. Ez a gazdaság működtetése

¹⁹⁸ Bővebben: a következő alfejezet.

¹⁹⁹ Newby, 2002, 168-169; Weiss-Green, 2008, 239.

²⁰⁰ *Millet*: „vallás, vallási közösség, és nemzet. A kifejezésnek ezt a három alapvető jelentését az Oszmán Birodalomban egyidejűleg használták a tanzimát időszakig, majd azt követően is. Oszmán jogi és közigazgatási kifejezés, amely alatt a muszlimokon kívüli (egyéb, a könyv népeihez tartozó) vallási csoportokat értették. Ezeket a csoportokat külön-külön kezelték, és mindegyik saját vezetővel, valamint belső szabályozási rendszerrel rendelkezett.” Forrás: Ursinus, M.O.H.: *Millet*. The Encyclopaedia of Islam, 1993, 61-64.

²⁰¹ Természetesen a török etnikummal bíró oszmánok és a Mezopotámiában élő lakosság nyelvileg teljes mértékben különbözött egymástól, de sok török szó került át az iraki arab dialektusba, amelyek a mai napig használatban vannak. Ennek a fordítottja is igaz, mivel a törökök is sok arab szót és kifejezést átvettek az idők folyamán.

²⁰² Isztambult 1453-ban nevezték át, amikor az oszmánok történelmi vereséget mértek a Bizánci Birodalomra.

szempontjából rendkívül problematikus volt, mert a helyi arab lakosság gyakran szándékosan akadályozta az oszmánok által felügyelt kereskedelmi tevékenységet.²⁰³

A mezopotámiai politikai helyzet olykor kaotikussá vált. Murre-van den Berg (2009) elmondja, hogy *„a hatalmi központok sok esetben autonóm módon működtek, és folyamatosan alkalmazkodniuk kellett a változó körülményekhez. Az oszmán központi kormányzat ellenőrzése sokszor minimálisra redukálódott, és a tényleges hatalommal azok rendelkeztek, akik irányítani tudták a külső és belső kihívók legyőzéséhez szükséges erőket”*.²⁰⁴ Ez utóbbi miatt is rendkívül vegyes az iraki oszmán uralom megítélése az egykori tartományokban, mivel egyes területeken az is előfordult, hogy hosszabb ideig szinte semmilyen beleszólása nem volt az oszmán központnak a helyi igazgatásba.

Eppen emiatt is lehet, hogy a források szerint a Mezopotámiában élő keresztények – főként északon – többet szenvedtek a helyi „vezetők” elnyomó intézkedéseitől, mint az oszmánoktól. Bár ez utóbbiak a XIX. századot megelőző időszakban továbbra is másodrangú polgároknak tekintették a nem muszlimokat, azonban általánosságban véve elmondható, hogy sokkal inkább preferálták az oszmánok által kínált stabilitást.²⁰⁵

Ami az oszmánoknak a nem muszlimokkal, kisebbségekkel és őshonos népekkel való bánásmódját illeti – akik nem teljes egészében, de többségében keresztények és zsidók voltak – elmondható, hogy a középkori „sötét időszakot” és számos visszaélést követően, összességében véve nyugodtabb élethelyzetet teremtettek számukra, ám ezt feltételekhez kötötték. Korábban már említettük, hogy az oszmánok a klasszikus iszlám jog szellemiségéből kiindulva lehetővé tették a fennhatóságuk alatt lévő területeken élő nem muszlimok számára a kulturális identitásuk és vallásuk megőrzését, amíg azok adót fizettek és lojálisak maradtak a szultánhoz és elfogadták helyüket a birodalomban. Ha konkrétan a keresztények helyzetét vesszük közelebről szemügyre, akkor a forrásokból kiderül, hogy saját hatáskörben voltak kötelesek az adók beszedésére, viszont előfordult, hogy a magas befizetendő összegek miatt visszaéléseket követtek el. Aral (2004) szerint ezt úgy tudták elérni, hogy közösségük számát alacsonyabbnak állították be, mint a valóságban, ezáltal az adó mértékét is képesek voltak csökkenteni. Az adó megfizetése viszont hozzájárult stabil helyzetükhöz, ugyanis azon keresztül joguk volt saját életüket úgy alakítani, ahogy csak akarták. Az oszmánok pontosan azt

²⁰³ Tripp, 2007, 8-15; Masters, 2006, 186; Newby, 2002, 168-170.

²⁰⁴ Murre-van den Berg, 2009, 146-147.

²⁰⁵ Uo.

a stratégiát követték, mint a VII. században megjelent muszlim hódítók, akik szintén kerültek a keresztények és zsidók integrálását, mert ez segítette a gazdasági konszolidációt.²⁰⁶

A kutatók egyetértenek abban, hogy a nem muszlimok helyzetére nézve pozitívabb változásokat hozott a *millet* rendszer bevezetése, ami lényegében külső fenyegetéstől mentes szabad életet biztosított számukra. Lehetővé tette közösségi életük fennmaradását és háborítatlanságát, valamint saját pénzügyi függetlenségük megteremtését. Stillman (1991) ezzel kapcsolatban elmondja, hogy *„a kisebbségek nagy szerepet játszottak a kereskedelemben, a pénzügyekben és bizonyos mesterségekben, amelyeket a muzulmánok eleinte megvetettek, elítélendőnek tartottak, és amelyeket a nem muszlimokkal ellentétben, a későbbiekben sem űztek szívesen. Többek között ilyen volt az ezüstművesség, a vámbeszedés, az ötvösség, a különféle pénzzel kapcsolatos szakmák stb.”* Bizonyos általuk űzött szakmák kizárólagosan csak hozzájuk kapcsolódtak, aminek köszönhetően fontos és sokszor megkerülhetetlen elemei voltak az Oszmán Birodalomnak.²⁰⁷

Vannak olyan kutatók, mint például Avigdor Levy (1992), akik szerint az Oszmán Birodalom volt a legelfogadóbb államberendezkedés az iszlám világ történelmében, annak a ténynek köszönhetően, hogy a *hanafî* joggyakorlatot követte. Ez utóbbi más felfogásokkal (pl. a *hanbalitával*) ellentétben jóval nagyobb teret engedett a nem muszlim közösségek számára. Az Oszmán Birodalmon belül például a zsidók a korábbiakkal ellentétben sokkal nagyobb szabadságot élveztek. Ugyanez volt igaz a keresztényekre, akik már bármilyen szakmát űzhattak, és sok tagjuk nagy köztiszteletnek örvendett.²⁰⁸

Van viszont olyan történész, például Hourani (1947), aki ettől egy kicsit eltérő véleményen van. Habár szerinte is pozitív fejleménynek számított, hogy az ún. „könyv népei” társadalmi struktúrájuk nagy részét, valamint vallási életüket továbbra is megőrizték, de a helyzetük mindig bizonytalan volt. Hourani véleménye szerint: *„egy olyan államban, ahol minden az uralkodó szeszélyétől függött, és senki élete és vagyona sem volt biztonságban, a keresztények és zsidók még tehetetlenebbek voltak, mint mások. Vallási törvényeiket és feudális szokásaikat sem volt könnyű megvédeni. Ezért az oszmán korszakban, akárcsak az azt megelőző időszakban, egyéni szinten folyamatosan zajlott az iszlámra való áttérés folyamata.”*²⁰⁹ E kissé pesszimista nézet szerint semmi nem volt magától értetődő, és a nem muszlim csoportoknak mindvégig

²⁰⁶ Aral, 2004, 470-476.

²⁰⁷ Hourani, 1947, 21; Stillman, 1991, 5-6.

²⁰⁸ Levy, 1992, 16-19.

²⁰⁹ Hourani, 1947, 21-22.

küzdeniük kellett jogaikért, amelyeknek biztosítása olykor ki volt szolgáltatva magasabb hatalmaknak.

Ez a rendszer lehetővé tette a kisebbségek számára, hogy ha társadalmi szinten nem is, de a gazdasági és kereskedelmi életben egyenragú partnerei legyenek muszlim polgártársaiknak. Holott korántsem volt könnyű helyzetük, mivel ahogy Hourani (1947) is írta, egy esetlegesen negatív, a kisebbségi közösségeket hátrányosan érintő kormányzati intézkedés (pl. adóemelés vagy valamely mesterség üzésétől való eltiltás) lehetsége állandó feszültségforrást okozott köreikben. Ez utóbbit olykor az is növelte, hogy a keresztényeknek és zsidóknak nem kellett katonai szolgálatot teljesítenie egészen a XIX. századi modernizációs reformokig, amelyek hatására jelentős változások következtek be, ugyanis ekkortól már a nem muszlim alattvalók is teljesíthettek katonai szolgálatot.²¹⁰ Ebben is párhuzamot lehet vonni az Oszmán Birodalom és az iszlám második kalifátusa között, amikor is a hagyományokkal sok esetben szakító 'Abbászida Birodalom szintén megengedte a hadsereghez való csatlakozást a fennhatósága alatt élő összes alattvaló számára.

Általánosságban véve az egyes kisebbségi csoportok, jelen esetben a keresztények is, nem keveredtek más közösségekkel, de még a többségi társadalommal sem, így inkább a különböző csoportok egymás mellett élése valósult meg. A *millet* rendszer viszont számos lehetőséget teremtett, de sok esetben csak növelte a nem muszlim csoportok elkülönülését. Ebben csak az okozhatott változást az egyének életére nézve, hogy vallást váltottak, és felvették az iszlámot, amely jelenség korántsem volt ritka az említett korszakban.²¹¹

3.5.2. Az oszmánok viszonya a Nyugattal és annak a kisebbségekre gyakorolt hatásai

Az Oszmán Birodalom vezetése és a nem muszlim alattvalók közötti viszony a nyugati befolyás erősödésével fokozatosan átalakult. Ez már a XIX. századi modernizáció időszaka, amikor is gyökeres változások álltak be a kisebbségek, azon belül a keresztények körülményeiben. Főként ez utóbbiak nyugatosodása ellenszenvet váltott ki, ami miatt felborult a társadalmi egyensúly. Ez a jelenség a későbbi korszakokban (pl. a brit mandátum idején) is megismétlődik. Ennek egyik kiváltó oka, hogy a Nyugat közvetlenebb módon képviseltette magát a térségben, és beavatkozott az oszmán belügyekbe. Ennek szükségességét azzal indokolták, hogy a kisebbségek helyzete (főként a keresztényeké és a zsidóké) nem kielégítő, amit korrigálni szükséges. Hourani (1947) elmondja, hogy „*a birodalom európai tartományaiban, ahol a XIX.*

²¹⁰ Aral, 2004, 467-468; Hourani, 1947, 21-22.

²¹¹ Krstic, 2011, 1-3.

század folyamán nacionalista mozgalmak alakultak ki, az európai beavatkozás eredményeként számos keresztény állam jött létre, amelyeknek viszonya ellenséges volt az Oszmán Birodalommal”.²¹² Azonban az európai intervenciós politika Nyugat-Ázsia keresztényeinek helyzetére is jelentős befolyást gyakorolt. Az oszmánokat ért diplomáciai nyomás bizonyos javulást hozott számukra. A nyugati kultúra Mezopotámiába való beszivárgása afféle kulturális újjászületést hozott magával a térség keresztényei (és zsidói) számára. Az európai eszmék hatással voltak gondolkodásukra és életvitelükre is, ami elidegenítette őket a helyi muszlim lakosságtól. Hourani (1947) elmondja, hogy a nem muszlimok többnyire a francia iskolák és a francia nyelv révén jutottak a nyugati kultúra ismeretéhez. Hozzáteszi, hogy az Európához való viszonyulásuk többnyire a kritikátlan elfogadás volt.²¹³

Ennek a folyamatnak egyértelműen voltak negatív vonatkozásai is. Az iszlám világra jellemző, hogy amikor külső behatások érik, akkor egyfajta bezárkózás figyelhető meg a többségi lakosság körében. A kisebbségek viszont ezzel ellentétesen viszonyultak a „betolakodókhoz”, ami számos esetben konfliktusforrásként szolgált. Hirschberg (1969) elmondja, hogy „a keresztények arrogáns viselkedése is kiváltója volt gyakran az ellentéteknek”.²¹⁴ Ebből kiindulva kijelenthető, hogy az Oszmán Birodalom mezopotámiai tartományainak belügyeibe való nyugati beavatkozás feszültséget generált a társadalom különböző szegmensei között.

Mindenképpen felfedezhetünk egy sémát a muszlimok és a nem muszlimok közötti viszonyrendszerben. Amikor az Oszmán Birodalom (vagy bármely más muszlim birodalom) a virágkorát élte és gazdaságilag stabil lábakon állt, akkor a kisebbségekhez való hozzáállás is toleráns és együttműködő volt, de amint hanyatlás vette kezdetét, a helyzet azon nyomban megváltozott. Hourani (1947) felhívja a figyelmet ezzel kapcsolatban, hogy egy lényeges tényező szerepet játszott abban, hogy a muszlimok időnként ellenérzésekkel viseltettek a kisebbségi közösségek iránt. Az európai államok és az Oszmán Birodalomban élő keresztények és zsidók együttműködéséből és virágzó kereskedelmi kapcsolataiból adódóan e kisebbségeket nem érte akkora anyagi kár, amikor a birodalom egészét gazdasági válság sújtotta.²¹⁵

A nyugati beavatkozás egyértelműen javította a keresztények körülményeit. Szintén jelentős fejlemény volt, hogy amikor a nyugati (elsősorban brit és francia) kormányok, valamint egyes multinacionális cégek kapcsolatba kerültek az oszmánokkal, akkor nagy számban biztosítottak

²¹² Hourani, 1947, 23-25.

²¹³ Uo.

²¹⁴ Hirschberg, 1969, 132.

²¹⁵ Hourani, 1947, 23-24.

állásokat helyi keresztényeknek és zsidóknak, ami társadalmi prezstízsüket viszont negatívan érintette. Éppen emiatt a birodalom hanyatlásának időszakában a kisebbségeket az európai hatalmakkal korraboláróknak, valamint árulóknak tekintették, amely jelenség azt követően gyakorta megismétlődött a Közel-Keleten. (Elég csak az Egyesült Államok 2003-as iraki intervenciója utáni időszakra gondolni). Általában károsnak ítélték meg jelenlétüket, és minden tevékenységükre gyanakvással tekintettek. Ehhez hasonló tendenciák egyébként bármely politikai rendszer válságánál megfigyelhetők, nem feltétlenül Közel-Kelet-specifikusak.²¹⁶

A XIX. században az egész Oszmán Birodalomban nagy átalakulások zajlottak le. A szultánok által bevezetett reformok látszólag a demokratikus intézmények létrehozását szorgalmazták. A *tanzīmāt* néven ismertté vált reformokról általánosságban véve elmondható, hogy erőteljes európai hatások formálták.²¹⁷ Ennek nyilvánvaló bizonyítéka, hogy a szultán összes alattvalóját egyenlőnek tekintették, ami korábban sosem valósult meg az iszlám megjelenését követően. A *milletek* rendszere – mivel az elkülönülést erősítette – ellentétes volt a felfogással, így a külön vallási felekezeteken alapuló autonómiák megszüntetését irányozták elő, és a szó eredeti értelmét (*millet* – vallási közösség) hangsúlyozták ki. A *milletek* korlátozása ellenére a keresztények és a zsidók kulturálisan továbbra is elkülönültek a többségi társadalomtól, és az egyenlőség eszméje a valóságban csak korlátozottan valósult meg.²¹⁸

Mezopotámia három fő vilajete némiképp különbözött más oszmán tartományoktól. Ennek oka, hogy a XVIII. században változások álltak be, ugyanis a területet 127 éven keresztül a mamlúkrok igazgatták. A többnemzetiségű, főképpen közép-ázsiai tisztekből álló Mamlūk-dinasztia (1704-1831) elit rétege ellenszegült az oszmán vezetésnek, és magukhoz ragadták a mai Irak területének irányítását. A keresztényekkel és más kisebbségekkel való viszonyuk korántsem volt felhőtlen. Erre bizonyíték, hogy a nagy elégedetlenség miatt egyes nem muszlim csoportok, mint például az Észak-Mezopotámiában a keresztény települések közelében élő jezidiek fellázadtak ellenük, akiknek felkelését kíméletlenül visszaverték. A mamlúkrok a teljes engedelmséget várták el minden etnikai és vallási csoporttól, ellenkező esetben súlyos retorziók következtek.²¹⁹

Az oszmánok hosszú időt követően sikeresen megdöntötték a mezopotámiai vilajeteket uraló mamlúkrok hegemoniáját, viszont birodalmuk ekkorra már erőteljesen hanyatlott. A XIX. század során fontos tartományokat veszítettek el, és ahogy a mamlúkrok példájából is láthattuk,

²¹⁶ Uo.

²¹⁷ Maḥzūm, 1986, 35.

²¹⁸ Masters, 2001, 174.

²¹⁹ Hunt, 2005, 54; Hathaway – Barbir, 2008, 95-96; Ṭaqqūš, 2015, 53-57; Yezidis International, 2014.

egyes csoportok nyíltan szembementek a központi isztambuli vezetés politikájával. A többség–kisebbség viszonya is megromlott, és ahogy már említettük, a keresztények és zsidók eltérő életvitele és a nyugati országokkal fenntartott kereskedelmi kapcsolataik mély szakadékot teremtett közöttük és a muszlim társadalom között.²²⁰

Az 1800-as évek végén az ifjútörök mozgalom került előtérbe. Megfigyelhető, hogy ez idő tájt globális szinten is megerősödtek a nacionalista mozgalmak, így az ifjútörökök is komoly követői bázisra tettek szert. A török nacionalizmusba nem fért bele semmilyen külföldről származó ideológia vagy eszme, sőt igyekeztek mindenféle idegen elemet kizárni a török kultúrából. Nyomatékosították a török nyelv és kultúra kizárólagosságát és megtisztításának fontosságát. Ez értelemszerűen rendkívül negatív hatással volt a Mezopotámiában élő arab és nem arab etnikumúakra egyaránt.²²¹

A kisebbségi csoportokat jelentős mértékben sújtották az etnikai feszültségek, amit ekkora már két tényező is generált: egyrészt a nyugati befolyás ellenszenvet idézett elő, főleg a keresztények irányába; másrészt a nacionalista ifjútörökök intoleráns hozzáállása rontotta a nem török lakosság életszínvonalát. A források szerint a keresztény közösségeket ezen időszak alatt számos atrocitás is érte. Ez tevékenységeik korlátozását vagy akár fizikai erőszakot is jelenthetett. Az ifjútörök mozgalom megjelenése tehát széthúzást idézett elő az összes etnikai csoport és vallási felekezet között, amelyeket e turbulens időszak meglehetősen érzékenyen érintett. Az ifjútörök mozgalom működése azonban nem tartott sokáig.²²²

3.6. Külföldi hittérítők XIX. századi megjelenése

A XIX. században változások álltak be a mezopotámiai keresztények életében, ami egyrészt az akkoriban megjelenő brit és amerikai misszionáriusoknak tudható be, akik oktatási és egyéb tevékenységük révén elősegítették egy teljesen új, az asszír identitás kialakulását. Joseph (2000) a mozgalmakkal kapcsolatban elmondja, hogy *„Nagy-Britanniában és Amerikában a XVIII. század evangéliumi ébredése és a vallásos élet felgyorsulása protestáns körökben megteremtette a lehetőséget a XIX. században bekövetkező, a keresztény egyház történetének legnagyobb misszionáriusi mozgalmá előtt az apostoli idők óta. A XIX. század legelején megalakult a londoni Church Missionary Society, majd a British and Foreign Bible Society. Az Egyesült Államokban 1810-ben szervezték meg az Amerikai Külügyi Missziók Bizottságát, a*

²²⁰ Hunt, 2005, 54; Hathaway – Barbir, 2008, 95-96.

²²¹ Zürcher, 2000, 150-179; Weiss-Green, 2008, 322-324.

²²² Uo.

század első felének fő missziós ügynökségét”.²²³ Az említett missziók a Közel-Keleten is rendkívül aktívak voltak, habár nem mindig nézték jó szemmel tevékenységüket.

Korántsem véletlen, hogy a misszionáriusok pont a XIX. században jelentek meg a térségben. Az adott korszakban hatalmas gazdasági fejlődés vette kezdetét, és érdekes látni, hogy a protestáns vallási élet újjáéledése párhuzamosan zajlott e folyamatokkal. Ez az időszak a gazdasági terjeszkedés és a misszionáriusi mozgalmak szempontjából is forradalmi volt. Az ekkor kibontakozó missziós hullám az újabb technológiai újításokat (például a vasutat) kihasználva messzi vidékekre is eljutott. Ez elősegítette azt, hogy a misszionáriusok eljuthattak olyan távoli vidékekre, mint a Közel-Kelet vagy Afrika egyes országai.²²⁴

Egy jelentős misszió 1834-ben indult el Urmiába, ahol a nesztoriánus közösség között kívánták terjeszteni az evangéliumot. Ennek az volt az oka, hogy a muszlim lakosság nem nézte jó szemmel a muszlimok közötti igehirdetést, ami miatt elsősorban a helyi keresztény közösségekre összpontosítottak. Az egész küldetés mögött az a koncepció húzódott meg, hogy ha a nesztoriánusok újból magukévá teszik az evangélium tanításait, akkor „újraéledhet egykori missziós lendületük”.²²⁵ A XIX. századi evangélisták úgy ítélték meg, hogy küldetésük a Közel-Kelet szellemi megújulása szempontjából kulcsfontosságú lehet, és végső soron vívmányaik hatásai a mai napig érződnek.²²⁶ Urmia stratégiai jelentősége, már csak a nagyszámú keresztény közösség jelenléte miatt is vitathatatlan volt ebben az időszakban, így a nyugati világból érkező misszionáriusok gondos tervezést követően választották ki a helyszínt, és ha bár a muszlimok lakosság és a helyi adminisztráció olykor gyanakodva tekintettek rájuk, mégis érdemi munkát végeztek el hittársaik körében.

A helyi muszlim lakossággal ellentétben a nesztoriánusok hozzáállásáról elmondható, hogy barátságosan fogadták azokat a külföldi misszionáriusokat, akiknek segítő szándékáról és együttérzéséről úgy vélekedtek, hogy támaszt nyújt nekik a bizonytalan időszakban. Azonban a hittérítők munkáját jelentősen korlátozták bizonyos külső események, mint például az orosz-perzsa konfliktus²²⁷ következményei, amely részben két civilizáció, egy keresztények és

²²³ Joseph, 2000, 65-66.

²²⁴ Uo.

²²⁵ Joseph, 2000, 68-69.

²²⁶ Uo.

²²⁷ Orosz–perzsa konfliktus: az Oroszország és Perzsia közötti ellentétek háborúba torkollottak egyes területek vitatott státusza miatt a XVII. század közepétől kezdve egészen a XIX. század első harmadáig. Perzsia a háborút lezáró békeszerződést követően eme területek nagy részét az orosz félnek adta át. Lásd: Kazemzadeh, 1991, 314-349.

muszlimok közötti szembenállás is volt. Ezek a fejlemények mélyítették a szakadékot a felek között.

E periódusban két nagyon fontos dolog zajlott; egyrészt a szír nyelv egységesítése; másrészt az addig csak vallási közösségként létező asszírok egy része „nemzetté vált”, felfedezték saját nemzeti identitásukat. Ezek az események semmiképpen sem számítanak egyedinek, ugyanis a XIX. században szinte mindenhol lezajlottak ehhez hasonló változások, és a ma is létező nemzetek, nációk, etnikumok önazonossági törekvései is ekkortájt fogalmazódtak meg.

A XIX. században egy másik fontos fejleményt is ki lehet emelni, még pedig, hogy az asszír keleti egyház helyzete megszilárdult. Ez az időszak a vallási és politikai átrendeződések ideje volt a közel-keleti térségben, és maga a kormányzási rendszer is rendkívül összetett volt. A helyi keresztény közösségek sokáig keresték a helyüket és társadalmi szerepüket. Wilmhurst (2000) ezzel kapcsolatban kifejti, hogy az asszír keleti egyház sikeresen kialakított egy bizonyos fokú autonómiát e bonyolult struktúráján belül, ami korántsem volt könnyű az állandó külső (lásd: orosz–perzsa konfliktus) és belső nyomás (például muszlimok) közepette.²²⁸

Azonban a XX. század számos nehézséget és kihívást is magával hozott. Problémát okozott, hogy az egyes mezopotámiai egyházak között széthúzás megrontotta a közöttük lévő viszonyt. Példának okán az asszír vallási vezetők nem volt hajlandók közösséget vállalni a káld katolikus egyházzal.²²⁹ Ezt afféle függetlenséghez való ragaszkodásként is lehet értelmezni, ami jól mutatja a különbözőségük és vallási hagyományaik megőrzésére irányuló eltökéltségüket. Ezenfelül a nyugati misszionáriusok megjelenése nem csupán lehetőségeket, hanem új kihívásokat is hozott. A század vége felé a mezopotámiai asszír közösséget a különböző nyugati keresztény irányzatok próbálták befolyásolni.²³⁰ Ezt sokan úgy értelmezték, hogy a térség többségi társadalma ellen próbálják hangolni a kisebbségeket, ami pedig azt bizonyítja, hogy a vallás a politikai nyomásgyakorlás eszköze is volt, sőt, az egyházak tevékenysége gyakran összefonódott a nagyhatalmi érdekekkel. Ezáltal az is előfordult, hogy a helyi keresztényekre, mint a nyugati napirend szerint cselekvőkre tekintettek.²³¹

3.7. XX. századi fejlemények

²²⁸ Wilmhurst, 2000, 275-314.

²²⁹ Uo.

²³⁰ Uo.

²³¹ Uo.

A XX. században a (nem iraki területen élő) mezopotámiai keresztényeket súlyos visszaélések érték. Az Oszmán Birodalomban egy máig vitatott eseménysorozat zajlott le, amelyet a közbeszéd örmény népirtásként emleget, de fontos tudni, hogy ez részben a más „nemzetiségű” keresztényeket is érintette, ami átrendezte a térség etnikai viszonyait. Sokuk elhagyta lakóhelyét és Mezopotámia más területei vették az irányt. Éppen emiatt bír Irak ma örmény kisebbséggel is.²³²

Továbbá Filoni (2017) elmondja, hogy egy 1964-ben kirobbant vitát követően újabb szakadás történt az asszír keleti egyházban. Hozzáteszi, hogy *„ez azért következett be, amiért nem tudtak megegyezni abban, hogy a liturgikus év melyik naptár szerint legyen meghatározva, ezért a kivált csoport létrehozta a szent apostoli katolikus asszír keleti egyházat, amire ősi asszír keleti egyházként is szokás hivatkozni. Ez az új közösség saját magát a szeleukia-ktésziphóni egyház egyedüli kizárólagos utódjának tekinti. A két egyház megosztottsága napjainkba is érezteti hatását”*.²³³ Ez az eset jól mutatja, hogy a sok különböző Irakban jelen lévő keresztény felekezet korábban egy közösséget alkotott, de az egyes viták sok esetben komoly ellenségeskedést váltottak ki.

A kereszténység Irakban szorosan kapcsolódik a hívők önazonosságához. Általánosságban véve megfigyelhető, hogy a vallás jóval nagyobb presztízzsel bír az arab világban, mint a nyugati kultúrkörben, vallási hovatartozástól függetlenül. A valláshoz való viszony nagyon sokszor felülírja a nemzethez való ragaszkodást, és elsődleges identitásformáló erővel bír. Az egyes iraki keresztény közösségek körében egyébként is megosztottság tapasztalható az etnikai hovatartozás kérdéséről.²³⁴ Ezzel kapcsolatban még fontos megemlíteni, hogy az arab világban élő emberek identitása számos rétegből épül fel, ami a keresztényekre is vonatkozik.

A nyelvhasználatot tekintve markáns különbségeket figyelhetünk meg az egyes felekezetek között. A katolikus egyházak (káld és a szír) követői javarészt arab nyelven kommunikálnak a hétköznapiak során, és a szírt csak liturgikus nyelvként használják. Ez esetükben azt jelenti, hogy sokuk arabként határozza meg magát, ami a későbbi, káldokkal folytatott beszélgetésekből is kiderült. Ezzel szemben az asszír keleti egyház, valamint a szír ortodox egyház hívei az előbbiekkal összehasonlítva kevésbé fogadják el az arab azonosságtudatot, ezért nem az arab, hanem az arámi modern nyelvjárásait beszélik, míg templomaikban a klasszikus arámit használják.²³⁵ Ez utóbbiak esetében az összekötő erőt a közös nyelv is jelenti,

²³² Uo.

²³³ Filoni, 2017, 156.

²³⁴ Brock, 1999, 290-295.; Royel, 2017, 5-6.

²³⁵ Uo.

de mindegyik egyház követőinél megfigyelhető a kereszténységhez való erős ragaszkodás, ami összetartozás érzést is nyújt számukra. Ez utóbbit az *umma* fogalmával lehet párhuzamba vonni, amely a muszlimok közösségét jelenti.

Az asszír keleti egyház szorosan kapcsolódik a kelet egyházához, annak törvényes örököséként tekint magára. Az ő szempontjukból a Kurd Autonóm Régió fővárosa, Erbil a legfontosabb központ, amelynek vonzáskörzetébe sokan menekültek az Iszlám Állam felemelkedését követően, és a város a mai napig nagy jelentőséggel bír az iraki keresztények számára. Ami a dogmát illeti, az asszír keleti egyház követői elvetik mind a monofizita, mind a diafizita felfogást, ugyanis az ő tanaik jelentősen mértékben eltérnek ezektől. Az asszír keleti egyház szerint Jézus személye egy, természete viszont kettő. Emberi és isteni természetét különválasztják, amelyek Máriához és az Úrhoz kapcsolódnak, és ezek Jézus testében egyesülnek. Más egyházak dogmájával összehasonlítva ez egy teljesen különálló felfogás, amihez az idők folyamán mindvégig ragaszkodtak. Mindezek miatt, ahogy már említettük, sokan a mai napig úgy hivatkoznak rájuk, mint Nesztoriosz követőire, azaz nesztóriáusokra.²³⁶

Irak XX. és XXI. századi konfliktusai jelentőst hatást gyakoroltak a keresztények elvándorlására és a migrációs tendenciákra. Lélekszámuk és arányuk fokozatosan csökkent, amely folyamat az elmúlt negyven évben jelentősen felgyorsult. Emiatt a nyugat-európai országokban, főként Svédországban és az Egyesült Királyságban, valamint az Egyesült Államokban jelentős iraki keresztény kolóniák jöttek létre. Ez azt is jelentette, hogy egyházaik tovább fejlődhettek idegen földön, vallási életük korántsem szűnt meg. A magukat asszírnak vallók (az asszír keleti egyház hívei) tekintetében tendenciává vált az Észak-Amerikába való emigráció, ahol szinte minden egyes nagyobb városban megtalálhatók, de legnagyobb központjuk Chicagóban lelhető fel. Ez utóbbit megerősíti az a tény is, hogy a város körzetében hat nagyobb asszír társadalmi klub is működik.²³⁷ Ezenfelül az asszírok, valamint a káldok és a szírek a világ más pontjain is letelepedtek, így túlnyomó többségük a különböző diaszpórákban, nem pedig őshazájában él.

²³⁶ Uo.

²³⁷ Abraham, 1984, 3.

4./ KISEBBSÉGEK JOGÁLLÁSA A 20-21. SZÁZADBAN

Az első világháború kirobbanását követően az Oszmán Birodalom súlyos külső konfrontációkba bonyolódott és belső szinten is jelentősen meggyengült. Az oroszokkal vívott háború olyan következményekkel járt, ami az évszázadok óta fennálló oszmán államiságot is alapjaiban rengette meg.²³⁸ Ennek következményeként az első világháború során a távolabbi tartományokat a nyugati hatalmak vették át. Mezopotámia brit fennhatóság alá került, ami a mai Irak területén megszakításokkal megközelítőleg négy évszázadon keresztül oszmán uralom végét jelentette. A sevres-i békeszerződést követően nyilvánvalóvá vált, hogy Irak történelmének következő periódusát a britek fogják meghatározni.

4.1. A brit megszállás Irakban

Irak brit megszállása és az azt követő időszak (az első világháború utáni évek) jelentős változásokat hozott a mai Irak területén élő kisebbségek életében. Ezek taglalása előtt és a téma teljes körű megértése érdekében elengedhetetlen a korszak legfőbb politikai változásainak áttekintése.

Nagy-Britannia és Franciaország még az első világháború alatt elhatározták, hogy egymás között felosztják az Oszmán Birodalom különböző tartományait, így a mai arab világ egy részét is. Az úgynevezett Sykes–Picot egyezményben (1916) megállapodottak szerint úgy határoztak, hogy a három távoli oszmán tartomány, a mai Irak részét képező Basra, Bagdad és Moszul a britek fennhatósága alá kerülnek.²³⁹ Ez a titkos megállapodás alapjaiban határozta meg Irak politikáját, valamint a néhány évvel későbbi mesterségesen kialakított határait. Mindezek jelentős hatást gyakoroltak a területen élő nem muszlim közösségek helyzetére, melyek következményei a mai napig érezhetők. A továbbiakban a Sykes–Picot paktumot részletezzük, majd bemutatjuk annak a kisebbségekre gyakorolt hatásait.

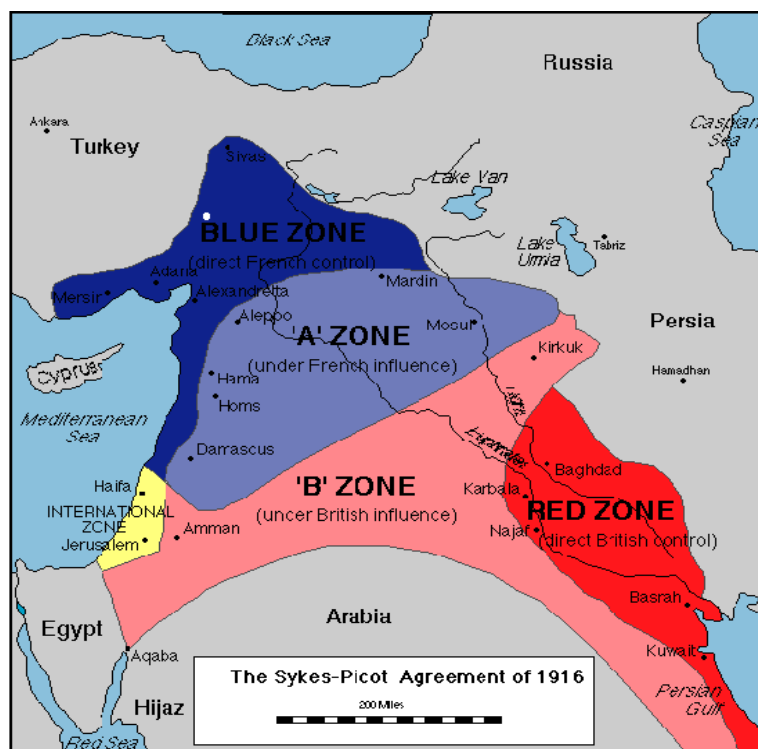
A Sykes–Picot-egyezményben²⁴⁰ kimondták:

²³⁸ Nissen – Heine, 2009, 150.

²³⁹ Loevy, 2016, 120-126.

²⁴⁰ Az egyezményből kitűnik, hogy az arab világ egyes részeit önkényes módon osztotta fel Nagy-Britannia és Franciaország, és olyan biztosítékokat írtak elő, amelyek által más nagyhatalmakat kizártak az egyezségükből. Az arab világ „megszállásának” gazdasági okai is voltak. A fekete arany, vagyis az olaj már ekkor is komoly tényező volt, habár konkrét olajmezőket ekkor még nem fedeztek fel. Továbbá jelentős motivációt jelentett a kereskedelmi útvonalak ellenőrzésének lehetősége, így a két európai ország komoly energiákat fordított arra, hogy a térségbeli befolyásukat hosszú távon biztosítsák. Lásd: Black, 2004, 217-218.

„[...] Franciaország és Nagy-Britannia készen áll egy független arab állam vagy arab államok konföderációjának elismerésére és védelmére a mellékelt térképen feltüntetett (A) és (B) területeken, egy arab vezető fennhatósága alatt... Franciaország (A) körzetében és Nagy-Britannia (B) körzetében kizárólag az Arab Állam vagy az Arab Államok Szövetségének kérésére biztosít tanácsadókat vagy külföldi funkcionáriusokat... Franciaország kék területén és Nagy-Britannia vörös területén létrehozható egy olyan közvetlen vagy közvetett igazgatás vagy ellenőrzés, amelyet csak óhajtanak, és amelyet az Arab Állammal vagy az Arab Államok Szövetségével való egyeztetés céljából megfelelőnek tartanak... Az (A) területen a bagdadi vasutat nem szabad meghosszabbítani déli irányban, és a (B) területen észak felé, Sāmarā`-n túl, amíg a Bagdadot az Eufrátesz-völgyön keresztül Aleppóval összekötő vasút el nem készül, és akkor is csak a két kormány egyetértésében szabad megvalósítani... A brit és francia kormány, mint az Arab Állam védelmezői, megállapodnak abban, hogy nem szorgalmazzák és nem is járulnak hozzá ahhoz, hogy egy harmadik hatalom haditengerészeti támaszpontot telepítsen a Vörös-tenger keleti partjára vagy a szigetekre. Ez azonban nem lehet akadály a adeni határ olyan mértékű kiigazításának, amely a közelmúltbeli török agresszió következtében szükséges lehet [...].”²⁴¹

²⁴¹ Az eredeti angol szöveget lásd: Savrun, 2017, 77-79.

A Közel-Kelet felosztása a Sykes–Picot Egyezmény alapján²⁴²

Az imént ismertett paktumban meghatározott irányvonalat az iraki muszlim lakosság ellenezte, így az érdekellentétek később súlyos konfrontációkba csaptak át. A muszlim lakosság visszautasította a britek tervét, és folyamatosan kritizálta²⁴³ az idegen befolyást. A társadalom egyes csoportjai egy önálló, mindenkitől független államot kívántak létesíteni, így a britek bábáskodása komoly ellenállásba ütközött. Mivel a terület etnikailag rendkívül megosztott volt, így az egyes etnikai és vallási csoportok, például a kurdok és asszír keresztények is a függetlenedést szorgalmazták, ami további feszültségeket szült. A britek ez utóbbi igényekkel nem foglalkoztak, és sokkal inkább saját hatalmi struktúrájuk kiépítését szorgalmazták. Mindenképpen érdemes párhuzamot vonni a 2003-as amerikai invázióval, amikor ez utóbbiak szintén figyelmen kívül hagyták a helyi viszonyokat, és nyugati típusú szemlélettel igyekeztek érdekeiket érvényesíteni.²⁴⁴

Visszatérve az egyezményre, az elemi hatást gyakorolt a mezopotámiai keresztény közösségek viszonyaira. Először is számottevő területi változásokat eredményezett (lásd: határok meghúzása; modern nemzetállamok létrejötte), ami súlyos problémát okozott a térség keresztényeinek életében. Itt kimondottan az asszír közösségek kerültek nehéz helyzetbe, akik az 1925-ös Irak és Törökország közötti határmegállapítást követően gyakorlatilag kiűzettek otthonaikból. Továbbá gyakori kritika a nyugati hatalmak felé, hogy a helyi viszonyokat, a szövevényes törzsi hálózatokat, valamint az egyes csoportok közötti ellenséges hozzáállást ignorálták, amikor e mesterséges államokat létrehozták. Ez komoly feszültséget idézett elő, főként a többség-kisebbség vonatkozásában, de nem csak és kizárólag. A különböző kisebbségi csoportokat olykor súlyos visszaélés érte (például az asszír keresztényeket 1933-ban vagy a zsidókat 1941-ben). Emellett súlyos problémát okozott, hogy míg a többségben lévő muszlimok jelentős érdekérvényesítő képességgel bírtak, addig a keresztényekről ez korántsem volt elmondható. Összességében véve elmondható, hogy a különböző kisebbségi csoportok, és ebből kifolyólag a keresztény felekezetek követői is, a Sykes–Picot egyezmény következményei miatt kiszolgáltatottá váltak a területen zajló konfliktusoknak és változásoknak.

²⁴² A térkép forrása: The Jewish Virtual Library, é.n.

²⁴³ Az iraki muzulmánok, felekezeti hovatartozástól függetlenül, határozottan elítélték a britek iraki földön való terjeszkedését. Mindezek miatt 1920 nyarán népfelkelés robbant ki, ami az iraki történelemkönyvekben forradalomként van feltüntetve. Lásd: al-Far‘ūn, 1995, 314.

²⁴⁴ Nissen – Heine, 2009, 151.

Az egyezményt követően a volt oszmán mezopotámiai vilajeteket nem egy köztársaságban, hanem egy királyságban egyesítették, és a brit fennhatóság különböző intenzitásokkal még több évtizedig fennmaradt. Egy hozzájuk teljes mértékben hű, afféle bábvezetőt neveztek ki, Fayşal ibn Ĥusaynt²⁴⁵ személyében, aki Irak királya lett 1921-ben.²⁴⁶

4.1.1. A kisebbségek szerepe a britek politikájában, Irakban, 1918 és 1932 között²⁴⁷

Ahogy említettük, a britek jóvoltából Irakban megjelenő nyugati szemléletű kisebbségpolitika miatt a nem muszlimok helyzete megváltozott. A mezopotámiai zsidókat és keresztényeket korábban hátrányosabb bánásmódban részesítették, és a mindenkori birodalom második számú polgárainak számítottak, de az európai befolyás eredményeként ez átalakult. Ez főképpen társadalmi státuszukat tekintve volt tetten érhető, ami egy időben két ellentétes hatást is kiváltott. A korábban kialakult *staus quo*-val ellentétben, most sok esetben magasabb szintekre is eljutottak, mint muszlim polgártársaik. Ez gazdasági haszonnal járt számukra, de a politika terén is megnövekedett a befolyásuk. Ezek a fejlemények ütköztek a muszlim lakosság érvényesülési törekvéseivel, ami miatt ellenséges légkör alakult ki a felek között.

Az első világháború alatti brit megszállás Irakban tulajdonképpen egy gyarmati rendszer bevezetését jelentette, még ha más elnevezést is kapott. A kutatók viszont megosztottak azt tekintve, hogy milyen irányba befolyásolták a régió politikai és társadalmi rendjét. Irakban a kolonizáció jóval később kezdődött, mint az észak-afrikai arab államokban. Példának okán a franciák algériai jelenléte több 80 évvel (1830) hamarabb kezdődött, mint Irak britek általi kolonizációja. A korlátozott brit befolyásnak két fő oka volt: ez már bőven a modernizáció időszaka volt, így a helyi lakosság már korábban találkozott a nyugati világgal, másrészt pedig ekkor már léteztek nemzetközi politikai szervezetek, amely kontrollálták a nyugati országok terjeszkedését.²⁴⁸

További fontos fejlemény, amit Meir Glitzenstein (2004) is kifejt, hogy a britek közvetlenül az arab nacionalista mozgalmak szerveződése időszakában jelentek meg, ami még inkább csökkentette a társadalom egészére gyakorolt nyugati befolyást. Hozzáteszi, hogy „*a nemzeti*

²⁴⁵ Fayşal és a britek már jóval Irak megalakulása előtt együttműködtek. Főképpen az oszmánok elleni harcban működött közre, ami miatt az európai „hódítók” szemében lojális partnerként jelent meg. Emellett az iraki átlagemberek körében is népszerű volt. Jelentősen növelte az új király elfogadottságát, hogy meggyőzően állította, az iszlám prófétájának családjától származik. Ez az állítás nagy presztízst biztosított számára. Lásd: Nissen – Heine, 2009, 151-154.

²⁴⁶ Tripp, 2007, 47-51; Nissen – Heine, 2009, 151-152.

²⁴⁷ Az alfejezet egyes részei megjelentek a *Múlt és Jövő* folyóiratban 2022-ben közölt tanulmányomban. Lásd: Tárik, 2022b, 49-60.

²⁴⁸ Meir-Glitzstein, 2004, 3-4.

mozgalom nyomása alatt a közvetlen brit uralom csak nagyon rövid ideig tartott – mindössze egy évtizedig. Ezek a tényezők limitálták a közvetlen brit hatást a társadalomra, gazdaságra, és a kultúrára nézve.²⁴⁹ Azonban fontos megemlíteni, hogy az imperialisták Irak, mint állam megalakulásakor szándékosan a nem muszlim csoportokat támogatták, akik lehetnek kurdok, keresztények vagy zsidók is.²⁵⁰ E stratégia semmiképpen sem számított újkeletűnek, és ahogy korábban is említésre került, az Irak területén élő kisebbségi csoportok nyitottabbak voltak az idegen hatásokra.

Az ország vezetése körül komoly nézeteltérésekre került sor. A muszlimok arra törekedtek, hogy saját királyukat helyezték hatalomra, amibe a britek már csak azért is beleegyeztek, mert tartottak a többségi társadalom további lázongásaitól. Ettől függetlenül nem akarták cserben hagyni a kisebbségeket, ami miatt egy társadalmi szinten nagy presztízsnak örvendő síita sejkre bízta a nem muszlim közösségek védelmét. Ez elfogadható volt mind a keresztény, mind a zsidó közösségek számára, így 1920 őszén létrejött az ideiglenes kormány²⁵¹, amelyben a három korábbi oszmán vilajet, és a köztes területek Irak néven lettek ismertek.²⁵²

Bashkin (2012) felhívja a figyelmet arra, hogy egy sajátos kormányzati rendszert vezettek be; létrejött egy olyan közigazgatás, amely egyértelműen az imperialistákhoz tartozott, de megalakult egy arab kormány is, így e két struktúra alapján irányították az új államot. A nem muszlim közösségek rá voltak kényszerülve arra, hogy együttműködjenek a formálódó hatalmi ágakkal, amely hozzáállás egyes csoportok esetében (pl. keresztények) stratégiai okokra vezethető vissza, mások esetében (pl. iraki zsidók) viszont az az érdekes helyzet állt fenn, hogy képesek voltak azonosulni azzal az elképzeléssel, hogy ők is fontos alkotóelemei Irak társadalmának, és tevékeny alakítói voltak a térség történelmének.²⁵³

Hourani (1947) elmondja, hogy *„az 1922. évi angol-iraki szerződés és az 1924-ben elfogadott iraki alkotmány garantálta a törvény előtti egyenlőséget etnikumtól és hitvallástól függetlenül, sőt még a kisebbségek jogait is meghatározták vallási- és kulturális jellegük megőrzésének érdekében*”.²⁵⁴ Kétségtelen, hogy a nem muszlim közösségek jóval tudatosabbak lettek

²⁴⁹ Uo.

²⁵⁰ Uo.

²⁵¹ Basri (2002) elmondja, hogy *„az iraki zsidók 1919-ben és 1920-ban is Sir Percy Cox brit főbiztoshoz fordultak, hogy az ne engedjen hatalomra arab kormányt. Azzal érveltek, hogy egy ilyen hatóság automatikusan előítéletes lesz a zsidó közösséggel szemben. A zsidók tulajdonképpen előre felkészültek egy jövőbeli ellenségeskedésre, mely során esetleg majd az iraki lakosság a britek ellen fordul, és emiatt már a brit uralom kezdeti szakaszában be akarták biztosítani jövőjüket*”. Lásd: Basri, 2002, 668.

²⁵² Bashkin, 2012, 1-57.

²⁵³ Uo.

²⁵⁴ Hourani, 1947, 12.

érdekeik érvényesítése terén, ami az alkotmányban is tükröződött. Habár ez utóbbi kisebbségeket védő rendelkezései azzal a nagy nemzetközi nyomással is összefüggésben voltak, amelyek az európai normákat propagálták. Hourani (1947) kifejti, hogy 1925-öt követően megjelent az igény, hogy biztosítsák „*az élet és a szabadság teljes védelmét; bármilyen vallás, vagy meggyőződés szabad gyakorlását; a törvény előtti egyenlőséget és a polgári és politikai jogok garantálását; bármely nyelv használatának szabadságát; intézmények és oktatási intézmények fenntartásának a jogát, valamint a közösség saját szokásainak és törvényeinek megfelelően a személyes státusszal kapcsolatos kérdések rendezésének a jogát; valamint közpénzekből megfelelő mennyiségű forrás biztosítását oktatási, vallási és karitatív célokra*”.²⁵⁵ Habár ezen irányelvek a kisebbségi jogok liberalizálását irnyozták elő, megvalósíthatóságuk hosszú távon mégis sokszor komoly akadályokba ütközött. E nyugati szemlélet csak addig volt tartható, amíg a britek vezették Irakot, azt követően sokszor pont az ellenkezője érvényesült.

Az észak-iraki térségben évezredek óta jelen lévő asszírokon, szíreken és káldokon kívül több más keresztény közösség is létezett a régióban. Hakkariban (mai Törökország) őshonos asszír keresztény törzsek éltek, akiknek biztonsági helyzete a második világháború turbulens időszaka alatt jelentősen leromlott. Az első világháború elején az oszmánok és kurdok részéről súlyos visszaélések²⁵⁶ történtek, ami után a legtöbb asszír az említett területről Iránba menekült. Ennek egyik oka, hogy a Törökországban egyre hangosabb nacionalista hangok kiközösítettek és üldöztek minden olyan közösséget, amelyről azt feltételezték, hogy nem lojálisak, és a keresztények is a kategóriába estek.

Iránban részt vettek a törökellenes akciókban, de világháború utolsó előtti évében Mezopotámiába vándoroltak, pontosabban a mai Irak területére. Az asszíroknak nem bíztak a perzsa igazgatásban és úgy gondolták, hogy igazi védelmet csak egy európai hatalom által kaphatnak. Ez volt az egyik fő oka, hogy a britek által igazgatott Irakba mentek, ahol reményeik szerint üldözéstől mentesen élhetnek. Közösségüket egy menekülttáborban helyezték el, az

²⁵⁵ Uo.

²⁵⁶ Az oszmánok egy három évtizeden átnyúló kisebbségellenes „projektet” hajtottak végre, amelynek elszenvedői az Oszmán Birodalomban élő keresztények, és az örmény etnikummal bírók voltak. Csúcspontja az 1915 és 1917 között zajló örmény népirtás, vagy másik nevén, az örmény holokauszt volt. Lásd: Morris – Zeevi, 2019, Introduction.

úgynevezett ba'qūba-i táborban²⁵⁷, és ekkor még élt a remény köreibben, hogy a helyzet rendeződését követően hazatérhetnek saját szülővárosukba.²⁵⁸

Az említett tábor azonban még hosszú évekig a török területekről érkező asszírok otthonaként szolgált, ahol a szó szoros értelmében menekülteként éltek, és egy darabig nem is igazán akartak az iraki társadalomba integrálódni, mivel jövőbeni hazatérésüket tartották szem előtt. Murre-van den Berg (2016) ezzel kapcsolatban elmondja, hogy „*a folyamat eredménye az volt, hogy a ba'qūba-i tábor inkább megnehezítette későbbi beilleszkedésüket, ahelyett, hogy megkönnyítette volna az átmenetet az asszírok számára, hogy hontalan menekültekből az iraki állam integrált polgáraivá váljanak*”.²⁵⁹ Így a tábor szerepe kettős volt; egyrészt a védelmet szolgálta számukra, másrészt viszont megalapozta a jövőbeni konfliktusokat.

Az asszír keresztények történelmében döntőnek bizonyult annak a folyamatnak a lezárása, ami a különböző közel-keleti országok közötti határok megállapításával zárult. 1925 végén ez Irak és Törökország között is megtörtént, amely döntés szertefoszlatta az asszírok azon reményét, hogy hazatérhessenek szülőföldjükre, sőt ez vagyonuk és ingatlanaik elvesztésével is járt. Egykori otthonaik végérvényesen török fennhatóság alá kerültek, és a török kormány elzárkózott attól, hogy nem török etnikumú kisebbségek telepedjenek lé újdonsült határain belül. Ezzel a döntéssel tehát bizonyossá vált, hogy az asszírok nem térhetnek haza, és egy idegen országban kell valahogy kivívni jogaikat és megteremteni egzisztenciájukat.²⁶⁰

Ezt követően a különböző nyugati felek megpróbálták hatást gyakorolni az asszír keresztényekre, és iraki beilleszkedésüket szorgalmazták. Kettős csapás érte őket, mivel azzal szembesültek, hogy a táborban tanúsított szabálykövető magatartásukkal és diplomáciai erőfeszítéseikkel nem tudtak semmilyen eredményt elérni, ami mellett közösségük belső szerkezete is meggyengült az egyes érdekszférák közötti konfliktusok okán.²⁶¹

Az asszírok nagyon távol kerültek attól, hogy kivívják önrendelkezésüket. Vezetőjük, Mār Ešai Šim'ūn fiatal pátriárka és támogatói összekülönböztek a brit és iraki kormánytisztviselőkkel, mivel ez utóbbiak nem kívántak autonómiát biztosítani számukra. Ezek a fejlemények egyértelműen hozzájárultak az 1933-ban bekövetkezett drámai eseményekben. Az asszírok megtagadták közösségük Irakon belüli „szétosztását”, és a

²⁵⁷ Ba'qūba-i tábor: ideiglenesen itt helyezték el az otthon nélkül maradt asszírokat addig, amíg nem született végleges döntés státuszukkal kapcsolatban. Forrás: Murre-van den Berg, 2016, 29.

²⁵⁸ Travis, 2010, 268; Murre-van den Berg, 2016, 28-40.

²⁵⁹ Murre-van den Berg, 2016, 29.

²⁶⁰ Joseph, 2000, 175-185.

²⁶¹ Uo.

pátriárka is ragaszkodott a közössége vezetéséhez. Az asszírok tulajdonképpen azt prognosztizálták, hogy a britek esetleges későbbi kivonulásával az Irakban élő kisebbségek helyzete rosszra fordul. Más közösségek, például a zsidók is hasonló állásponton voltak, ezért elzárkóztak attól, hogy Irakot egy tisztán arab-muszlim elit vezesse. A pátriárka drasztikus eszközökhöz folyamodott és támogatta közössége fegyveres ellenállását. Ez növelte egy katonai konfrontáció kialakulásának esélyét, ami nem sokkal később be is következett.²⁶²

Miután biztossá volt, hogy az asszírok nem mehetnek vissza otthonaikba, Irak különböző részein telepedtek le. Folyamatosak voltak az ország vezetésével való surlódások, amit az is táplált, hogy már a 19. század óta erős azonosságtudattal bírtak, amiből kifolyólag nem tudták magukat az arab nemzet részeként elképzelni. Az elkülönülési igényük is szította a feszültséget, ami egyébként korántsem volt egyedi a térségben. Mind a kurdok, mind a türkmének és más kisebbségi csoportok is hallatták hangjukat, és törekedtek saját autonómiájuk elérésére, ami sok esetben ellenszenvet váltott ki az iraki arabok körében.

4.2. Forráselemzés: az 1933-as Summayl mészárlás

Ahogy a Summayl mészárlással kapcsolatban említettük, az első világháború elején az oszmánok elnyomása miatt a legtöbb asszír keresztény elvándorolt, és hosszú évekig menekülteként élték életüket a mai Észak-Irak területén. Ebben az időszakban az iraki arab muszlimok érdekei a keresztények kárára érvényesültek, és már csak az ország berendezkedése miatt sem volt esély arra, hogy saját államot alapítsanak vagy önrendelkezést vívjanak ki. Ez az alaphelyzet először kisebb surlódásokhoz, majd komolyabb ütközetekhez vezetett, amelyek aztán súlyos következményeket vontak maguk után. Az 1933-at követő fejlemények mélyen bevésődtek az asszírok kollektív emlékezetébe, és részben meghatározták későbbi viszonyaikat is.

A Summayl mészárlás nem egy nap alatt zajlott le, hanem tulajdonképpen egy eseménysorozat volt. Ez idő tájt a közhangulat jelentősen britellenes volt, főképpen a síita és szunnita muszlimok körében. A társadalom megosztottságát idézte elő, hogy a keresztények együttműködtek a britekkel, és a múlt eseményeihez hasonlóan, gyakorta őket preferálták a többségi muszlim társadalommal szemben, ami a későbbi erőszakos cselekedetek egyik kiváltója lett. A kisebbségeket, például a keresztényeket és a zsidókat nem a civilizációk közötti hídként használták fel, hanem sokkal inkább távolságot teremtettek közöttük és az arab muszlim

²⁶² Travis, 2010, 268; Murre-van den Berg, 2016, 28-40.

lakosság között. Ez utóbbiak szerint a keresztények a külföldi hatalmakkal kollaboráltak, amely meggyőződéshez hozzájárult az a tény is, hogy többször bevetették őket az arab lakosság lázadási kísérleteinek leverésekor. A helyi muszlim lakosság ezért a britek kivonulását követően szembefordult a területen élő nem muszlim csoportokkal, mivel azok lényegében semmilyen védelmet nem élveztek.

Az előzőekben ismertetett helyzet miatt állandó feszültség állt fent az asszírok és a helyi lakosság között. Summayl²⁶³ volt azon település neve, amelynek környékére az előbbiek, a pogromot megelőző időszakban kezdtek betelepülni, mivel számos inzultus érte őket Irak más részein. Azonban itt sem voltak biztonságban, amire az 1933 nyarán bekövetkezett események is rávilágítanak. Ekkoriban történt, hogy egy asszír katonai egység a szomszédos Szíriába ment, mivel fel akarták hívni a figyelmet az őket sújtó rossz bánásmódra, és közvetlenül kértek segítséget a francia adminisztrációtól. Ez utóbbiak viszont nem akartak nem akartak szembemenni a britek iraki döntéseivel, ezért visszautasították az asszírok azon kérését, hogy Szíriában telepedhessenek le. Vioszafordultak Irak felé, viszont az iraki haderő feltartóztatta őket. Donabed (2015) az eseményekről elmondja, hogy:

„A végkifejlet nem egy nap alatt bontakozott ki, de az egyik legsúlyosabb vonatkozása 1933. augusztus 11-én történt, amikor is egy pénteki napon két teherautónyi dohuki²⁶⁴ rendőr géppuskákkal felfegyverkezve felszólította a mintegy 300-500 fős asszír keresztény csoportot, hogy adják át fegyvereiket az iraki hadseregnek. A nézeteltérés során a dohuki rendőrök gépfegyvereikkel sortűzet nyitottak és lemészárolták őket. Egy sebesültet leszámítva nem maradtak túlélők, ami azt jelentette, hogy aznap a faluban az összes felnőtt férfit megölték”.²⁶⁵

Az egész eseménysorozat egyik legfőbb kiváltója összefüggésben van az asszírok akkori legfontosabb követelésével, miszerint szerették volna, ha közösségük egy tömbben lenne letelepítve Irak területén belül, vagy akár szíriai földön, nem pedig szétszórva, ami a fennmaradásukra nézve vészjóslóan hatott. Továbbá ne felejtjük el, hogy mindez egy olyan

²⁶³ Summayl: A város Észak-Irakban, Dohuk kormányzóságban, az Iraki Kurdistan régiót Törökországgal összekötő főúton található. Megközelítőleg 16 km távolságra nyugatra fekszik Dohuk városától. Lásd: Official Site of General Board of Tourism of Kurdistan, 2015a.

²⁶⁴ Dohuk: Dohuk kormányzóság fővárosa, Iraki Kurdistanban található. Lásd: Official Site of General Board of Tourism of Kurdistan, 2015b.

²⁶⁵ Donabed, 2015, 109.

korszakban történt, amikor az arab nacionalizmus erőre kapott, amelynek szemléletétől távol estek a kisebbségi csoportok különválási igényeinek tolerálása, ami mellett érezhető keresztény- és zsidóellenes propaganda volt jelen az iraki napilapokban. (Ez utóbbi az iraki zsidó közösség teljes megszűnéséhez is hozzájárult). Továbbá sokan a britek irányába is kritikát fogalmaznak meg, mivel ők sem kezelték kielégítően a különböző etnikai és vallási csoportok közötti feszültséget. Audisho (2013) a munkájában a következő korabeli angol nyelvű cikket idézi:

„Még ha nem [is] adnak az asszíroknak önrendelkezést, de [mégis] egy blokkba telepítik le őket élükön a pátriárkával, [akkor] képesek lesznek megszerezni az autonómiát.”²⁶⁶

Az ez utóbbihoz hasonló mondatok még ha nem is szándékosan, de mégis negatívan hatottak az asszír keresztények lehetőségeire és megítélésére már az 1920-as évek közepétől. Szemmel láthatóan az iraki arab muszlimok egy része pontosan azért is reagált hevesen a summayli események idején, mert nem fogadták el önrendelkezési törekvéseiket, amit az éppen formálódó fiatal állam elleni szervezkedésként fogtak fel.

Az előbb ismertetett előzmények hozzájárultak az 1933-ban történt végzetes összeütközéshez. A történéseket Stafford²⁶⁷ a következőképpen írta le:

„Ezután a falu összes emberének hidegvérű és módszeres megszárlása következett... Az asszírok nem harcoltak tovább, ami részben az azt megelőző hét eseményei hatására kialakult lelkiállapotnak tudható be, és főként annak, hogy lefegyverezték őket. Ha fel lettek volna fegyverkezve, akkor szinte biztos, hogy Abawi Tohalla és orvgyilkosai haboztak volna szembeszállni velük egy tisztességes küzdelemben. Miután leszerelték őket, a megszárlás természetesen folytatódott. Ez eltartott egy ideig. Nem mintha siettek volna, mert előttük állt az egész nap... A

²⁶⁶ The Journal of the Royal Central Asia Society, Vol. XVIII. 1931, idézi: Audisho, 2013, 143.

²⁶⁷ Ronald Sempill Stafford (1890-1972): Az 1920-as évek közepén körzeti felügyelői posztot kapott Irakban. Már az 1930-as évek elején figyelmeztette az iraki kormányt, hogy ha a hadsereg egyes részeit nem sikerül megfékezni, akkor súlyos eseményekre, akár az asszír keresztények lemészárlására is sor kerülhet. Később követelte a felelősök megbüntetését, viszont ezt nem sikerült elérnie, ezért lemondott posztjáról. Lásd: ATOUR, 2004.

géppuskások a házak ablakai előtt állították fel fegyvereiket, amelyekben az asszírok menedékre leltek...Addig lőttek közjük, amíg egyetlen ember sem maradt állva.”²⁶⁸

Számos hasonló esetre is sor került, és az erőszakos cselekmények hetekig tartottak. Az esetleírásokból kiderül, hogy a valóságban egymást érő, „kisebb” pogromok zajlottak. Malek (2018) elmondja, hogy *„az asszonyoknak felvágták a hasát, méhüket kitepték és pusztaszórakozásból a fejükre tették”*.²⁶⁹ Hozzáteszi, hogy *„a hadsereg fogságba ejtette a fiatal lányokat, akiket ezek után már többé nem láttak viszont”*.²⁷⁰

Az erőszak fokozódásához hozzájárulhatott, hogy Irak királya az országon kívül tartózkodott, így nem volt egy olyan visszatartó erő, amely gátat szabott volna az erőszakos eseményeknek. Továbbá Bakr Šidqī szerepe kulcsfontosságú volt, aki eltökélt volt az „asszír-probléma” végleges rendezését illetően. Az iraki haderő (kurd) ezredese nagy népszerűsége miatt a nacionalisták körében, és nem tolerálta az asszírok különválási szándékát.²⁷¹

Az iraki vezetés nem tulajdonított nagy jelentőséget a keresztényeket ért atrocitásoknak, inkább csak afféle megrendszabályozásként tekintett az eseményekre. Donabed (2015) ezzel kapcsolatban kifejti, hogy *„a kormány tisztviselői, a rendőrség és a hadsereg nem volt hajlandó tanúskodni az esettel kapcsolatban, és mivel egyetlen férfi túlélő sem volt, az iraki társadalom számára nem lehetett bebizonyítani, hogy tömegmészárlás történt”*.²⁷² Továbbá az asszír keresztényeket akkorra már megfélemlítették, akik úgy érezték, hogy nem tudják érdekeiket érvényesíteni, valamint magukat megvédeni a túlerővel szemben.²⁷³

4.2.1. Az Iraki Honvédelmi Minisztérium jelentése a keresztények tiszték elleni támadásáról Észak-Irakban²⁷⁴

A most bemutatásra kerülő idegen nyelvű források fordításain és tartalmi kivonatain keresztül próbáljuk megérteni az iraki asszír keresztények modern kori kollektív traumáit, amelyek

²⁶⁸ Stafford, 2006, 171.

²⁶⁹ Malek, 2018, 281.

²⁷⁰ Uo.

²⁷¹ Donabed, 2015, 117-118.

²⁷² Uo.

²⁷³ Uo.

²⁷⁴ A jelentés az Iraqi Jewish Archive oldalán érhető el. Az Iraqi Jewish Archive oldalát a CLIR (Council on Library and Information Resources független nonprofit szervezet működteti. A 4.2.1. alfejezetben azon idézetek, valamint háttértörténetek esetén, amelyeknél nem tüntettünk fel forrást, a következő oldalról származnak: Iraqi Jewish Archive, é. n.

számos, a mai napig is érezhető következményekkel jártak. Legfőképpen korabeli újságcikkek és egy titkos, az Iraki Belügyminisztériumnak írt jelentés szolgáltatja a kiindulási alapot. E dokumentumok feldolgozásán keresztül is könnyedén érzékelhető az a feszültség és ellenszenv, ami a felek között volt tetten érhető egészen 1933 nyaráig, ami után egy időre elcsendesedett a viszályk. A korabeli iraki napilapokban megjelent cikkekre a kisebbségellenes propaganda volt a jellemző, és párhuzamot vonhatunk a csaknem másfél évtizeddel későbbi, az iraki zsidókkal kapcsolatos írásokkal is, amikor nagyon hasonló retorikai elemekkel tarkított megfogalmazások láttak napvilágot.

Csak csekély számú, az asszír keresztényekről vagy a Summayl mészárlásról szóló arab nyelvű dokumentum maradt fenn az adott korszakból, de az Iraki Honvédelmi Minisztériumnak egy, a Belügyminisztériumhoz intézett titkos jelentése elérhető az „Iraqi Jewish Archive” gyűjteményében. A jelentés egy asszír keresztények általi támadásról számol be, amelyet iraki katonatisztek ellen követtek el Irak északi részén. A dokumentum keltezése 1933. május 28., ami jól jelzi, hogy az év tavaszától már egyre érezhetőbb volt az az ellentét, ami az augusztusi mészárlásokban csúcsosodott ki. A jelentés ekképpen kezdődik:

„Téma: Tisztek asszírok általi megtámadása Moszulban

Hivatkozva a kabinet titkárságának 1679. számú titkos levelével végződő és 1302. Muharram 26-án/1933. május 21-én kelt felhívásra:

A moszuli védelmi egységtől kapott nyugtalanító táviratok nyomán, amelyek az asszír lázadók Moszulban történő néhány katonatiszt elleni támadásáról szóltak. E hónap 23-án Ṭaha al-Hāšimī altábornagyot, a hadsereg vezérkari főnökét Moszulba küldtük, hogy kivizsgálja az esetet és jelentést nyújtson be róla. Vissza is jött 24-én miután elvégezte a küldetését. Elküldök Önöknek egy képet a jelentésről, amelyet felülvizsgálatra készített abban a reményben, hogy a legszigorúbb intézkedéseket [foganatosítják velük szemben] és hogy bíróság elé állítsák őket, és hogy többé ne fordulhasson elő ilyen eset”. (A jelentéshez a képet is csatolták).

Ez a bevezetés még nem említi, hogy pontosan milyen jellegű támadások történtek, de azt sugallja, hogy az iraki katonák nagy horderejű offenzívának voltak kitéve. Az egész

dokumentumra jellemző, hogy az asszírok irányából érkező legkisebb kihágásokat is súlyos, Irak belbiztonságára rendkívüli módon ható eseményként tüntették fel. Ezzel szemben a valóságban korántsem történtek olyan kritikus támadások, amelyeknek ilyen fokú aggodalmat kellett volna kiváltaniuk. Az iraki hatóságok szorongását a már korábban is említett dinamika váltotta ki, miszerint az asszírok idegen „testként” funkcionáltak az országban, és közeli viszonyt ápoltak a szintén idegen brit katonai képviselőkkel. Ezek a tények folyamatos gyanakvást eredményeztek az irakiak részéről, nem beszélve arról, hogy ez számukra már önmagában is biztonsági kockázatot jelentett. Az asszír keresztények rossz időben kerültek az éppen formálódó iraki államba, és teljes mértékben meggátolta beilleszkedésüket az a tény, hogy nem voltak képesek megbékélni saját új helyzetükkel. Az iraki hatóságok pedig a legkisebb szabálysértést is a legsúlyosabb büntetéssel óhajtották megtorolni, ami nem a jelentés megírása után közvetlenül, hanem néhány hónappal később, Summaylban következett be.

A dokumentumban két esetet emeltek ki, ami komoly aggodalmat okozott az iraki biztonsági erők számára. Az egyik, hogy véleményük szerint az asszír katonák szándékában állt kifigyelni az iraki hadsereg egységeit gyakorlatozás közben. Erre, mint belbiztonsági aggályra tekintettek, és ezzel kapcsolatban a lehető legtöbb információt gyűjtötték össze. A jelentésben részletesen közlik, hogy az Assyrian Levies²⁷⁵ fegyveresei gyakran felkeresik Mār Šim‘ūn házát esténként, és ott is alszanak, továbbá a régi laktanyák közelében található gyakorló térre az Assyrian Levies öröket állított, és azokat naponta háromszor cserélgeti. A dokumentum szerint ez utóbbi lehetőséget ad arra, hogy kémkedjenek az iraki katonák után, mivel a gyakorló térről könnyűszerrel át lehet látni hozzájuk. Ez komoly aggodalmat okozott az iraki hatóságoknál, mivel az asszírokkal szembeni sokszor alaptalan prekonceptióik most a valóságban is testet öltöttek, és úgy gondolták, hogy az ellenség saját országukon belül található.

A másik eset, ami riadalmat keltett az iraki belügyminisztérium köreiben, hogy kövekkel dobálták meg az iraki hadsereg egyes tisztjeinek házait. Ez a történés jelentősen növelte a feszültséget az asszírok és az irakiak között, és a két fél ellenségeskedésében meghatározó állomásnak bizonyult.

²⁷⁵ Assyrian Levies: egy olyan iraki katonai erő volt, amelyet a britek hoztak létre. Miután Irak a mandátumterületüké vált, a haderő főként három közösség tagjaiból: asszírokból, kurdokból és türkménekből tevődött össze. Az Assyrian Levies a XX. század közepéig működött önálló katonai egységként. Érdekesség, hogy az Atour (2001) oldalán leírták, ők is követtek el visszaéléseket a muszlim lakossággal szemben. Forrás: Atour, 2001; Browne, 1932.

A jelentés továbbá leírja, hogy Bakr Šidqī²⁷⁶, a térség parancsnoka több intézkedést is elrendelt Moszul védelmében. Megparancsolta, hogy a katonák maradjanak bent a táborban és ebből kifolyólag visszavonta a rövidtávú szabadságokat, valamint lőszert osztott a katonáknak. Azt is megparancsolta, hogy építsenek tornyokat a lőszerraktár köré Bāb Singārban. A parancsnok nem értesítette Moszul előljáróját a város védelmében megalkotott tervről, mert úgy gondolta, hogy ez az ő felelőssége.

Ezt követően a titkos belügyi dokumentum részletezi a térség parancsnoka és az összekötő tiszt, White ezredes között elhangzott beszélgetést. Ebből kiderül, hogy Bakr Šidqī közölte az összekötő tiszttel, hogy az asszírok öröket állítottak a gyakorló térre. Megkérte az összekötő tiszttel, hogy érdeklődjék meg az angol légiparancsnoktól és az Assyrian Levies parancsnokától, de ők ketten nem tudtak semmit az említett örökről. Az összekötő tiszt úgy gondolta, hogy az asszír katonák azért jöttek, hogy kifigyeljék az iraki katonák gyakorlatozásait. A térség parancsnoka ekkor azt mondta, hogy az örök naponta háromszor cserélődnek, ami miatt ésszerűtlen, hogy ők bármit is ki tudnának így figyelni. Másnap White ezredes közölte, hogy a brit légiparancsnok javaslata alapján a gyakorló teret tegyék át az Assyrian Levies laktanyáján kívülre. De Bakr Šidqī azt felelte, hogy ez nem az ő, hanem a légiparancsnok hatásköre. White ezredes említette még a légiparancsnok abbéli javaslatát, hogy a megfelelő őrzés biztosítása végett telepítsenek brit katonákat a gyakorló térre. Bakr Šidqī azonban elvetette a javaslatot, mert szerinte ezzel megszegyenyítenék az iraki hadsereget.

Ezután a jelentésből kiderül, hogy White ezredes és a térség parancsnoka között véleménykülönbség és feszültség van, és egymás iránt érzett ellenérzésük nem újkeletű. Bakr Šidqī azt gondolta, hogy az összekötő tiszt véleménye és hozzáállása az üggyhez nem több, mint az iraki katonák lenézése.

A jelentés írója szerint lehet, hogy van igazságtartalma annak, hogy kifigyelési szándékkal állítottak öröket a gyakorlótérre, és az sem kizárt, hogy Mār Šim‘ūn házát is rendszeresen felkeresik őrzési céllal.

A dokumentum továbbá részletesen közöl egy olyan esetet, amikor az asszírok kövekkel dobáltak meg tisztii házakat. A jelentésben az olvasható, hogy a hadsereg főparancsnoka meglátogatta a város előljáróját, valamint a közigazgatási felügyelőt és az esetről diskuráltak. Kiderült, hogy még zajlik a vizsgálat a kövek dobálása ügyében, így még nem született döntés.

²⁷⁶ Bakr Šidqī al-‘Askarī: kurd származású iraki tábornok. Szíriában szolgált, majd Irak megalakulása előtt közvetlenül a britek hírszerzőjeként tevékenykedett. Sokan az asszírok ellen elkövetett mészárlás miatt ismerik, élete során nagy tiszteletnek örvendett aktonái körében. Forrás: Basri, 2004, 267-269.

A főparancsnok megnézte az erről szóló rendőri jelentéseket, amelyekben az állt, hogy a köveket Kāmil Šabīb alezredes, valamint az iskolaigazgató házára dobálták. Az is kiderült, hogy a köveket közeli helyekről hajigálták oda.

A dokumentumban közlik a rendőrfőnök véleményét is, aki úgy gondolta, hogy voltak személyes konfliktusok a tiszti családok között, de kizártnak tartja, hogy a családok egymást dobálták volna meg, mivel a rendőrség kézben tartotta a viszálykodást.

Bakr Šidqī és a tisztek úgy gondolták, hogy a kődobálás az asszírok műve volt. Továbbá véleménye szerint az asszírok cselekedeteiről valószínűleg a brit tisztek is tudtak. A jelentés tartalma alapján ez az incidens bebizonyította, hogy a rendőrség kénytelen szembeszállni ezekkel a „dolgokkal” és letartóztatni a bűnösöket.

A jelentés írója szerint a kődobálás előre eltervezett volt, amivel azt akarták elérni, hogy megalázzák az iraki hadsereg tisztjeit és zűrzavart okozzanak. Ez az egész eset felháborította a katonákat és a tiszteket. Komolyabb problémákhoz vezetett volna, ha az iraki tisztek nem nyelik le a megaláztatást. Továbbá közli a jelentés, hogy a város előljárója szerint Mar Šim‘ūn gyűlöletet szít a kormánnyal szemben és felbújtja az embereit, hogy hágják át a törvényeket. Az asszír pátriárka egyébként gyakran rendkívül negatív színben tűnik fel a szövegben, és érezhetően ki akarták hangsúlyozni az ő felelősségét a konfliktusban.

A dokumentumban azt is leírták, hogy az egyik este le akarták tartóztatni az Assyrian Levies katonáit. Kivonultak az iraki erők Mār Šim‘ūn házához, de az iraki rendőrség nem tudta elkapni őket, ami azt bizonyítja, hogy szervezett dologról van szó. Ezek alapján a térség parancsnoka megbizonyosodott arról, hogy az asszírok cselekedetei előre eltervezettek.

Történt más eset is, ami fokozta a félreértést a térség parancsnoka és a brit parancsnok között. A korabeli etikett szerint az iraki őrőség tagjainak tiszteletük kifejezése gyanánt köszönniük kellett a brit légierő parancsnokának Moszulban, amikor ez utóbbi látogatást tett valamely eseményen. Az őrök parancsnoka ezt vonakodott megtenni, és megkérdezte a térség parancsnokát, hogy számára is kötelező-e a tisztelgés, amikor személyesen találkozik a brit légierő parancsnokával. A térség parancsnoka azt felelte, hogy nem szükséges, mert nincs ilyen jellegű utasítás a feljebbvalók részéről. A hadsereg parancsnoka kifejtette, hogy csak azon tisztviselők számára kötelező a tisztelgés, akikre a konkrét utasítás vonatkozik. Tehát felfogása szerint az őröknek, amikor magas rangú brit katonákkal találkoznak nem szükséges szalutálniuk. Az őrök ehhez tartva magukat nem tisztelegtek a brit légierő parancsnokának, ami viszont felháborodást keltett a briteknél. Ez az eset pont akkor történt, amikor a bizalom

megrendült, és egyre erőteljesebb feszültség alakult ki a felek között, így egyértelműen tovább rontotta a kapcsolatokat.

Az iraki hadsereg felnagyította és sértésnek vette ezeket az eseteket, aminek eredményeként az asszírok iránt forrongó ellenszenv – amelyet az iraki hadsereg mindig is érzett – gyorsan heves gyűlöletbe csapott át. A jelentés készítője szerint az Észak-Irakban, 1933-ban kialakuló konfliktusok forrása az Assyrian Levies, vagy általánosságban véve az asszírok voltak. Már ebből az egy dokumentumból is leszűrhető az a konzekvencia, hogy a fokozódó feszültség nem a kődobálásban fog kicsúcsosodni, hanem előbb-utóbb súlyosabb incidens is be fog következni. Többféle konfliktus is kirajzolódik a jelentésben. Egyrészt nyilvánvaló az arab-asszír, valamint az arab-brit szembenállás is. Ezen felül érdekesség Bakr Şidqī személye is, akit a korabeli és későbbi források is kegyetlen, kisebbségellenes „hadvezérként” jellemeznek, de a dokumentum alapján róla sokkal inkább egy megfontolt katonai vezető képe rajzolódik ki, habár a konfliktusban való későbbi szerepvállalása némileg ellentmond ennek.

Összességében véve a kődobálás és az iraki katonák utáni leskelődés nem tűnik súlyos bűnnek, mégis ehhez hasonló incidensek készítették elő a terepet az asszír keresztények egyik legnagyobb XX. századi traumájának, a Summayl mészárlásnak. Az asszírok, arabok és britek nem törekedtek konfliktusaik rendezésére, hanem mindhárom fél a teljes kontrollra tartott igényt, és egyikük sem érezte azt, hogy a másik feljebbvaló volna a katonai hierarchiában.

4.2.2. Az asszír keresztények, valamint a Summayl mészárlás médiában való megjelenése

A Summayl mészárlásról és az asszír-kérdésről beszámoltak a különböző korabeli sajtóorgánumok országon belül és kívül egyaránt. A továbbiakban 1933 nyarán megjelent újságcikkeken keresztül mutatjuk be az eseményeket és azok hátterét. Az újságcikkeket három csoportba soroljuk. Az első csoportot azon, a Közel-Keleten megjelenő sajtótermékek adják, amelyeket arab vagy angol nyelven publikáltak, de nem Irak területén. E csoport előtérbe helyezése azért rendkívül fontos, mert az iraki sajtó, legfőképpen az 1920 és 1950-es évek között jelenlévő sajtócenzúra okán nem tud objektív képet nyújtani az 1933-ban történt keresztényeket negatívan érintő eseményekről.²⁷⁷

A cenzúra és az újságok betiltása általában mindig is része volt Irak nyomtatott kultúrájának, ami a helyi írók és kiadók öncenzúráját idézte elő. Irakban egy 1931-es törvény alapján megkövetelték, hogy a nyomtatott sajtó kiadói és értékesítői állandó kapcsolatban álljanak a

²⁷⁷ Bashkin, 2012, 37-38.

Belügyminisztériummal. Ha a törvényeket nem tartották be, és kiadványaikkal túllépték a törvény által szabott kereteket, akkor azzal azt kockáztatták meg a kiadók vagy a könyvkereskedők, hogy üzleti tevékenységüket megszüntetik és börtönbüntetésre ítélik őket. Ez azt jelentette, hogy az említett időszakban az Irakban megjelenő, kisebbségekhez köthető újságokban és kiadványokban publikált tartalmak az irodalomra és más egyéb területekre korlátozódtak. Ezek következményeként a külföldi, és különösen a nem arab sajtó rendkívül fontossá vált az azokról a területekről való információszolgáltatásban, amelyeket a kormány hajlamos volt cenzúrázni.²⁷⁸

Azonban, hogy a lehető legteljesebb képet kapjuk, szükséges az előbb említett, sok esetben kisebbségellenes propagandával tarkított iraki muszlim narratíva bemutatása is, ezért ez fogja szolgáltatni a második csoportot. A harmadik szegmenst a hírek európai közlése adja, ezen belül pedig a magyar nyelvű korabeli sajtónak az iraki asszír keresztényekről szóló beszámolóit is megjelennek.

A Közel-Keleten 1933-ban megjelenő arab sajtótermékek hozzáférhetősége erősen korlátozott, továbbá ezekben az iraki asszírok reprezentáltsága rendkívül minimális. További problémát okoz az is, hogy az iraki sajtóban a kisebbségek saját újságjaikat nem tudták megjelentetni, és képtelenek voltak saját hangjukat hallatni a korszakban dívó erős cenzúra miatt.²⁷⁹ Így legtöbbször a külföldön, főként a mai Izrael területén megjelenő újságokban számoltak be az Irakban élő kisebbségek helyzetéről, így hiba, valamint félrevezető volna csak és kizárólag a még nehezebben elérhető és meglehetősen torz képet szolgáltató arab nyelvű iraki forrásokra támaszkodni. A közel-keleti, főként angol nyelvű híradások feldolgozása tehát elengedhetetlen a viszonyok teljes körű megértéséhez.

Az iraki asszírok helyzetével az angol nyelvű 'The Palestine Post' foglalkozott a legtöbbet 1933-ban. Ez a jeruzsálemi újság az 1933. augusztus 20-i számában a következőképpen írt a summaryli történésekről:

Cím: *„Az asszír problémák –*

1300 ember keres otthont

²⁷⁸ Uo.

²⁷⁹ Goldstein-Sabbah, 2016, 283-300.

1300 asszír emigráns - a világ első szervezett nemzeti keresztény közösségének tagjai, három különböző nemzethez tartoznak, [pontosabban] Francia-Szíria, Törökország és Irak határán élnek, írja a Daily Herald augusztus 5-én. Néhány napja az emigránsok, akiket Irakban telepítettek le a háború után, puskákkal felfegyverkezve indultak meg francia-Szíria határán túlra. Azt állították, hogy nincsenek biztonságban az iraki muszlimok elnyomása miatt. A franciák megtagadták tőlük az ott-tartózkodást, és visszaküldték őket a határra, továbbá megfosztották őket 200 puskájuktól. Az iraki kormány nem volt hajlandó visszafogadni az asszírokat, hacsak azok át nem adják minden fegyverüket, de az emigránsok azt állították, hogy ez hagyományos ellenségeik, a kurd törzsfőnökök kegyelmére hagyná őket. Az asszírok tegnap Törökországba való kivándorlásukat fontolgatták, ahol a háború előtt éltek, és ahol földjeiket és javaikat korábban lefoglalták. Törökország azonnal válaszolt, és egy osztagot küldött a határra, kijelentve, hogy a halál lesz az osztályrésze minden olyan menekültnek, aki megkísérli a határátlépést. Az iraki kormány tegnap kiadott egy közleményt, amiben figyelmeztette az Irakban maradó asszírokat, hogy ha csatlakoznak a szíriai határon túli nemzettársaikhoz, akkor semmilyen esetre sem térhetnek vissza Irakba. Az asszír egyház i.sz. I. században jött létre, és szentírásai a Krisztus által beszélt nyelven, arámiul íródtak.”²⁸⁰

Ebben a cikkkrészletben a probléma gyökereire próbáltak rávilágítani, és összességében az 1933 környéki eseményeknek a történelemkönyvekkel megegyező, pontos képe került ismertetésre a mai Törökország területéről Irakba vándorolt asszír közösség helyzetéről. Két tűz közé szorultak, mivel nem volt hajlandó sem Szíria, sem Törökország be- illetve visszafogadni őket, ami miatt elkerülhetlenné vált az iraki kormányerőkkel való összecsapás. Az akkori török kormány hozzáállása részben érthető, mivel a kivándorolt asszír csoportban a lázadás veszélyét vélték felfedezni, bár házaik elkobzásával és kisajátításával súlyos jogsértést követtek el. Az akkor még francia mandátum alatt álló Szíria felelősségét sem lehet megállapítani, és nyilvánvaló, hogy nem óhajtottak beleavatkozni a szomszédos Irak belügyeibe.

²⁸⁰ The Palestine Post. The Assyrian Troubles, 1933. augusztus 20. 3. o.

Szintén ugyanezen az oldalon közöltek egy kiegészítést is „Times megjegyzés” címmel, amelyben a konfliktus előzményeit írták le rendkívüli részletességgel:

„Az 1925-ben Genfben kezdődött hibák sora az iraki erők és a keresztény asszír kisebbség egy része közötti kegyetlen megütközéshez vezetett és vitákat generált az Iraki Királyság és Szíria francia vezetése között. Az asszírok szomorú története a háborúban kezdődött, amikor az oroszok ösztönzésére fellázkodtak a török hegemonia ellen. Amikor az orosz front 1917-ben összeomlott, az asszírokat Perzsiába száműzték, ahonnan mintegy 70 000 ember menekült el brit segítséggel Irakba. Közülük sokan olyan iraki katonai csapatokhoz csatlakoztak, amelyeket a brit kormány hozott létre és finanszírozott. Jó katonák voltak, brit tisztjeik elismerően beszéltek róluk, és tíz éven keresztül értékes szolgálatot nyújtottak az arab államnak, azonban idegenek voltak az országban és a beilleszkedés sem ment könnyen. A britek iránti lojalitásuk és a brit mandátum támogatása miatt népszerűtlenné váltak az arabok és a kurdok egy része számára. A Liga Tanácsa (League's Council) 1925. december 16-i döntése alapján Dél-Hakkari Irak északi határain kívülre került, amely döntés megfosztotta az asszírokat hegyvidéki otthonuktól, és ezek az erős emberek menekülteké váltak és nehéz helyzetbe kerültek egy ismeretlen és nem túl barátságos országban, ahol a legtöbb lakhatásra alkalmas hegyi völgyet a kurdok már elfoglalták. Még így is találtak néhányan maguk számára otthont iraki segítséggel, de pátriárkájuk ambíciói vagy extrém konzervativizmusa és egyéb okok megakadályozták a közösség egy részét abban, hogy elégedetten telepedjenek le az arab királyság állampolgáraiként.”

Ez a kiegészítés bemutatta, hogy milyen folyamatok játszódtak le a Hakkariból származó asszír közösség történelmében 1925 és 1933 között. Attól függetlenül, hogy a cikkíró megemlíti az angolok szerepét a probléma ismertetésében, mégsem állítja nyíltan a britek felelősségét, holott nehéz helyzetük részben pont ez utóbbiakkal való szövetségük miatt alakult ki. Az 1933-ban történt megütközést követően az asszírok nehezen találtak maguk számára elérhető lakhelyet, és tovább bonyolította szituációjukat pátriárkájuk konzervatív hozzáállása is, ami jelentősen megnehezítette a csoport beilleszkedését.

Másnap a „The Palestine Post” egy újabb cikket közölt, amiben az asszír pátriárkát állítja a középpontba:

Cím: „Száműzték az asszír vezetőt –

(Mār Šim ‘ūn Ciprusra repült)

Mār Šim ‘ūnt, az asszírok lázadó vezetőjét pénteken kitoloncolták Bagdadból. Ezt egy külön táviratban közölték a „Palestine Post” újsággal. A fiatal pátriárka a Királyi Légierő repülőgépén hagyta el [Bagdadot], és Palesztinán keresztül Ciprusra [repült]. Az asszír vezető tegnap reggel indult el Palesztinából és Ciprus szigetére [ment], hogy menedékre leljen. A Központi Sajtóirodán keresztül kapott üzenet szerint Mār Šim ‘ūn édesapját és testvérét is kiutasította az iraki kormány. Mār Šim ‘ūnt az asszír felkelési mozgalom vezetőjeként tartják számon. E mozgalom számos összecsapás okozója volt, amelyekben több százán meghaltak. Az iraki kormány határozottan cáfolta azt a hírt, hogy védtelen keresztény asszírokat mészároltak volna le. Kijelentették, hogy az iraki csapatokkal való viszálykodó asszír hadsereg embereit ölték meg, és az irakiak csak a kötelességüket teljesítették a lázadás elnyomása érdekében.”²⁸¹

Az imént közölt újságcikkből kiderül, hogy az iraki kormány nem tartotta magát felelősnek a történetek miatt és nyílt sisakos küzdelemként írja le a summayli eseményeket. Érdekes, hogy ekkor még az asszír pátriárka személyének leírása némileg negatív színezetet kapott az Irakon kívüli sajtóban is.

1934 őszén már pozitívabb hangvételű írásokat jelentetett meg a „The Palestine Post”. Az egyik cikkben Ronald Wolfrey, az újság munkatársa leírja, hogy:

„A kiváló brit katona, Browne dandártábornok megérkezett brit Guyana-ba, ahol a Nemzetek Ligája nevében menekülthelyzeti missziót hajt végre. A cél az, hogy otthont találjon az asszír keresztényeknek, akiknek iraki helyzete nehézségekkel és veszélyekkel teli. A brit Guayana-ban rendelkezésre álló földterület körülbelül 1500 négyzetkilométer, és a területen marhák, lovak és épületek találhatóak.

²⁸¹ The Palestine Post. Assyrian Leader Exiled, 1933. augusztus 21. 3. o.

Figyelembe kell venni az egészségügyi, éghajlati és mezőgazdasági körülményeket. Ha ezek mind kedvezők, és a tervezet egésze finanszírozható, akkor az asszír keresztény probléma megoldódik.”²⁸²

A cikkben felvázolt terv – miszerint, hogy az asszírokat brit Guyana-ban telepítsék le – sosem valósult meg, habár a nemzetközi közösség komoly szándékát tükrözték az ilyen jellegű írások:

„Remélhető, hogy nem vesz el [több] időt a megfelelő hely megtalálása, ahová áthelyezhetik az iraki asszír keresztényeket. A Nemzetek Ligája Tanácsa legutóbbi üléseinek köszönhetően a kérdés tisztázódott. Yasin Pasha, az iraki kormány szóvivőjeként elismerte, hogy súlyos túlkapásokat követtek el az asszír közösség ártatlan tagjaival szemben. Az asszír pátriárka újonnan kérvényezte, hogy népét egy biztonságos helyre vigyék át. A Liga Tanácsa külön bizottságot hozott létre, aminek szokatlanul kiterjedt hatásköre van, [amivel] megkönnyíti a letelepítési terv [végrehajtását]. A brit kormány is a bizottságban dolgozik, amelynek további tagjai Spanyolország, Franciaország, Olaszország, Dánia és Mexikó képviselői.”²⁸³

Az idézett szövegrészletből levonható az a tanulság, hogy hiába volt meg a nemzetközi közösség akarata az asszírok letelepítésével kapcsolatban, az ügyben mégsem volt semmilyen egyetértés. Nem voltak egységesek a nagyhatalmak, valamint az asszír közösség szervezatlensége is nehezítette az új lakóhely megtalálását, ami pénzügyi problémákkal is kiegészült. Ettől függetlenül alakultak asszír diaszpórák a világ különböző pontjain (pl. Egyesült Királyság, Németország, Egyesült Államok stb.), de ez fennmaradásukra nézve inkább negatívan hat, mert a sok apró, idegen közegben létrejövő kolóniában generációnként gyengülnek a kulturális sajátosságok, ami idővel mikroközösségüknek a többségi társadalomba való beolvadásához vezethet.

A korábbiakban már szó esett arról, hogy az iraki sajtóban nagyon intenzíven képviseltette magát a cenzúra intézménye. Ez nem csak a keresztényeket, hanem más kisebbségeket is érintett. Az Irakban, vagy egykor Irakban élő sajtóban megjelent nem muszlim csoportokkal

²⁸² The Palestine Post. Ronald Woolfrey: The Nansen Touch at Geneva. 1934. november 30. 11. o.

²⁸³ The Palestine Post. Leslie R. Aldous: Settling the Assyrian Christians. 1933. november 24. 8. o.

kapcsolatos közleményeket a „The National Library of Israel”²⁸⁴ gyűjtötte össze, de ezek a gyűjtemények főként angol nyelvű írásokat tartalmaznak.

Az adott korszakban a konkrétan Irakban megjelenő arab nyelvű újságoknak nem létezik internetes archívuma, azonban olyan szerzők munkáiból értékes forrásokra lehet lelni, akik még éltek (vagy a felmenőik) az említett 1933-as események idejében és saját gyűjteményükben fennmaradt újságokkal rendelkeznek. A lehető legteljesebb formában egy iraki asszír származású kutató, Audisho munkájában²⁸⁵ maradtak fenn cikkrészletek. Ezekből kiderül, hogy 1933 nyarán az iraki kormány, a pártok és a sajtó rendkívül negatív hangnemben és kimondottan ellenségnek beállítva jelenítette meg az asszír keresztényeket, továbbá kiadták azt az utasítást a lakosság számára, hogy szerveződjenek önkéntes csapatokba, majd fegyvert osztottak ki részükre. Később az iraki kormány is megköszönte a beduin és kurd törzsi vezetőknek az általuk tett erőfeszítéseket, és azt, hogy sikeresen védtek meg a hazát az asszíroktól, akikre gyakran zsoldosként, kémként, vagy az imperialista összeesküvésben való résztvevőként hivatkoztak az iraki sajtóban. A cikkrészletekből kiderül, hogy az asszír keresztények ellenségként való reprezentálása egyértelműen a legfelsőbb körök utasítására történt, amely narratíva aztán az egész iraki lakosság sajátjává vált a korszakban. Az asszírokról szóló 1933-ban megjelent, és napjainkban elérhető cikkekre jellemző, hogy a többségükben a tőlük való végleges megszabadulásra buzdítanak. A Summayl mészárlást követően a történésekről úgy számoltak be, mint afféle történelmi eseményekről, amikor az iraki muszlimok hősként viselkedve óvták meg a haza biztonságát és egységét.

Az *al-Balāġ al-Mawṣuliyya* egy levelet jelentetett meg 1933 nyarán, amit a moszuli mufti, al-Sayyid Ḥabīb al-‘Ubaydī küldött a miniszterelnöknek. A mufti leírta benne, hogy az asszírok idegenek és vendégek az országban, és szemrehányást tett a kormánynak és a népnek, hogy megértést tanúsítanak irántuk. Úgy írt az asszírokról, mint akik kihasználják és visszaélnak az iraki emberek vendégszeretetével, és a muszlim lakosság hátrányára végzik konspirációikat. A levélben szó szerint a következő állt:

²⁸⁴ The National Library of Israel: Az Izraeli Nemzeti Könyvtár saját weboldalán több újságcikk-gyűjtemény is található. Saját magukról azt írják: Az Izraeli Nemzeti Könyvtár felbecsülhetetlen értékű folyóirat-gyűjteményt őriz, amelyek Izrael földjén/Palesztinában jelentek meg 1908 és 1948 között. Vannak olyan napilapok, amelyek az aktuális eseményekre helyezik a hangsúlyt, valamint vannak társadalmi, oktatási és kulturális folyóiratok is, amelyek többé-kevésbé rendszeresen jelentek meg (heti, kétheti, havi stb.). A kiadók egy része kormányzati szerv vagy közintézmény volt, míg voltak magánkezdeményezések is.

Lásd: <https://www.nli.org.il/en/discover/newspapers>

²⁸⁵ A cikkrészleteket eredeti nyelven Audisho közli (Audisho, 2013, 141-142.), de az abból levont következtetések saját munka.

„[...] A népből és a kormányból kiváltott empátia odáig vezetett, hogy [az asszírok] átlépték a vendéglátás [józan] határait, és már kiváltságokat követelnek az ország fiainak kárára [...]”²⁸⁶

Az al-‘Ummāl újság 1933. augusztus 3-án megjelent számában a következőket írja:

„Mikor lesz vége a konspirációknak?

[...] és ezek a bajok és problémák a Moszulban található Tiyāriyya[-val összefüggésben], amelyek az iraki népet és [az ország] kormányát foglalkoztatták a múltban, és amely továbbra is foglalkoztatja és fárasztja [őket] jelenleg!... Bizony a kormány által képviselt puhány politika Tiyāriyyával szemben [az], ami bátorítja őket, hogy folytassák ravasz tervüket... Ha határozott politikát folytatnának, [ami] nem ismeri a puhány [vagy] hanyag [szavak] jelentését, akkor véget vetne ezeknek a konspirációknak, amelyek bizonyos emberektől származnak, és vége lenne ennek a problémának, ami pedig meglehetősen töltene el a népet.”

Még ugyanezen a napon, ugyanebben az újságban szintén közöltek egy asszír keresztényekkel kapcsolatos írást, amelyet a Nemzeti Párt (*al-Hizb al-Waṭanī*) címzett a kormánynak, és amelyben az állt:

„[...] A legfontosabb, ami foglalkoztatja a közvéleményt ezekben a napokban a tiyāriyyak ügye... Úgy tűnik, hogy nemcsak fedél és megélhetés miatt emigráltak Diyārba, hanem [szemmel láthatóan] vannak más céljaik [is]. A korábban velük történt fájdalmas események Moszulban és Kirkükban azt jelzik, hogy veszélyesek, akárhol vannak [...]”

Ebben a szövegrészletben feltűnő az a burkolt utalás és sejtelmes fogalmazás, ami megszokott volt az adott korszakban a keresztényekkel kapcsolatos cikkekben, és ami nagyban hozzájárult az összeesküvéselméletek burjánzásához. Az akkori iraki narratíva nem fogadta el

²⁸⁶ A cikkészleteket Audisho közli (Audisho, 2013, 141.), amely az 1933 augusztusában megjelent al-Balāḡ al-Mawṣūliyya címet viselő újságból származik.

az asszír keresztények áldozatként való reprezentálását, és bármilyen velük kapcsolatos negatív eseményt is az ő saját hibájuk hozományaként állított be.

Továbbá a „*Bejrúti Politika*” nevű folyóirat az iraki lapoktól átvette és leközölte a moszuli mufti, Sayyid Ḥabīb al-‘Ubaydī azon levelét, amelyet a miniszterelnöknek címzett: „Azok, akiket asszíroknak neveznek két csoportot alkotnak. Az egyik [csoportot] az ország gyermekei [és jogos] örökösei [alkotják], azok [akik] társaink a hazában. A másik [csoportot] országidegen [emberek alkotják, akik] nem rendelkeznek annak állampolgárságával, és lázadnak rendszere ellen.”²⁸⁷ A moszuli mufti leveléből is világosan kitűnik, hogy az iraki állampolgársággal bíró asszírokat élesen elkülöníti azoktól a keresztényektől, akik még csak azelőtt néhány évvel érkeztek Irakba. Azonban függetlenül attól, hogy a mufti Irak gyermekeinek nevezi az évezredek óta Mezopotámiában élő szír nyelvű keresztény csoportot, még nem jelenti azt, hogy a többségi társadalom is hasonlóképpen gondolkodott közösségükről. A fővárosban, Bagdadban élő, iraki állampolgársággal bíró modern asszírokra is sok esetben negatív hatást gyakoroltak a Summaylban, és az azt megelőző időszakban történt azon összetűzések, amelyek a Hakkariból érkező asszírok és az iraki csapatok között zajlottak. Másrészt a mufti megkülönböztetése azt is bizonyítja, hogy a Hakkariból származó asszírok iránti ellenszenvnek – legalábbis a kormány és a vallási vezetők részéről – biztosan nem volt vallási vagy etnikai alapja, hanem sokkal inkább az újonnan érkezők igényeinek félreértéséből és sértődöttségük ignorálásából eredt. Az iraki politika nem kívánta a csak néhány éve az országban tartózkodó asszírokat egy tömbbe letelepíteni, ami a felek között egy feloldhatatlan konfliktust eredményezett. A szűkösen elérhető forrásokból is könnyedén levezethető, hogy az 1933 előtti évtizedben fokozatosan érlelődött egy súlyosabb összetűzés lehetősége. Ezt a folyamatot gyorsította, valamint a kormányerők és a Hakkariból származó asszírok közötti helyzetet tovább rontotta a médiában megjelenő ellenséges attitűd, a vezetők és politikusok rideg és markáns véleményei, az asszíroknak, mint a nyugati imperialista hatalmak hűbéreseiként való azonosítása, mely tényezők alapjaiban határozták meg a fennálló dinamikát. Ebben a tekintetben, ahogy már említettük, sok esetben nem számított, hogy az ország területén évezredek óta létező közösségről, vagy a Hakkariból származó csoportról van szó.

A summayli történések nemcsak a közel-keleti, hanem az európai médiumokban is megjelentek, sőt még magyar nyelvű újságok is foglalkoztak vele. Érdekesség, hogy a magyar

²⁸⁷ A cikkrészlet Audisho munkájában található meg (Audisho, 2013, 142.), a hozzáfűzött kommentár saját munka.

nyelvű sajtó rendkívül gyorsan közölte le az iraki asszír keresztényekkel való történéseket. A Prágai Magyar Hírlap 1933 nyarán a következőképpen számolt be az ügyről²⁸⁸:

„Az elmenekült asszír pátriárka az iraki kormányt vádolja a kereszténygyilkosságokért

(A huszonöt éves pátriárka Ciprus szigetén – Folytatódnak a mészárlások)

Nicosia, Ciprus szigete), augusztus 22. Az iraki kormány, mint ismeretes, elűzte az asszír keresztények pátriárkáját, az alig huszonöt éves Mar Simun-t. A pátriárka atyjának és bátyjának kíséretében brit repülőgépen ma Ciprus szigetére érkezett. Kijelentette, hogy az asszír keresztények helyzete kétségbeejtő. Irak határvidékén több mint 800 keresztényt mészároltak le a kormánycsapatok és a pátriárka felelőssége tudatában az iraki kormányt vádolta meg a vérfürdőkért. A pátriárka szerint az iraki kormány a felkelő kurdok két vezérének megkegyelmezett és kiküldte őket az asszír keresztények ellen. A vérengzések tovább tartanak. A Bagdadban élő asszírok szintén kétségbeejtő helyzetbe kerültek.”

A legutolsó mondat mindenképpen elgondolkodtató, mivel, ha az iraki fővárosban élő keresztények hátrányos helyzetbe kerültek az esemény kapcsán, akkor az ő vonatkozásukban már a „faji”, vagy a kulturális és vallási különbözőség táplálta ellenérzés dominált. Tény, hogy a korabeli beszámolók többsége jelentékeny keresztényellenes hangulatról számol be a Summayl mészárlás időszakából, ami nem csak Észak-Irakra korlátozódott.

Nem ez volt az egyetlen cikk az 1933-as eseményekről a magyar nyelvű sajtóban, de összességében véve elmondható, hogy azokban főként az iraki asszír keresztények narratívája jelenik meg. A most bemutatásra kerülő cikkben egy rendkívül érdekes aspektusa mutatkozik meg az iraki asszírok kálváriájának.

Keleti Újság 1933. október 20-án megjelent írásában²⁸⁹ az angolokat hibáztató asszír nézőpontot ismerhetjük meg, és már a cím is a britek felelősségét firtatja:

²⁸⁸ Prágai Magyar Hírlap. Az elmenekült asszír patriarka az iraki kormányt vádolja a kereszténygyilkosságokért. 1933. augusztus 23. 4. o.

²⁸⁹ Keleti Újság. Rendkívül súlyos vádakot emel az iraki asszír keresztények patriarchája az angolok ellen. 1933. október 20. 2. o.

„Rendkívül súlyos vádakat emel az iraki asszír keresztények patriarchája az angolok ellen – Anglia az oka az iraki keresztény mészárlásoknak – Az angolok a gyilkosságok idején csupán azért küldték ki repülőgépeiket, hogy lefényképezzék a véres események színhelyét”.

A cikkben kifejtésre kerül Mār Šim‘ūnnak az esettel kapcsolatos álláspontja, aki egy „asszír” nyelvű beadványt nyújtott be a Népszövetségbe, Genfben, az iraki „kereszténygyilkosságok” ügyében. Ezt követően a pátriárka interjút adott, amiben súlyos vádakkal illette az angolokat. Ebben az interjúban azt közölte:

„[...] az asszírok a törökök ellen harcoltak, míg azután egyesültek a délről előrenyomuló angolokkal. A békekötés alkalmával a körülbelül ötvenezer lelket számláló asszír nép hontalan maradt és épezért Mezopotámiába költözött. Itt az angolok megalakították az asszír hadosztályokat és ezekkel vívták meg harcaikat a törökökkel, kurdokkal és arabokkal szemben. Annak ellenére, hogy a népszövetség 1925-ben elhatározta egy önálló asszír terület megalkotását Irakban, Anglia nem igyekezett a népszövetség határozatának érvényt szerezni. Kritikus azonban csak akkor lett a helyzet, amikor tavaly Anglia feladta iraki mandátumát és Irakból önálló állam lett.”

Ezt követően a cikk részletezi, hogy az asszír pátriárka védelmet kért Sir Francis Humthrey angol főbiztostól, aki arról biztosította az egyházi méltóságot, hogy a briteknek mindig is lesz annyi befolyása Irakban, hogy elejét vegyék az asszírokkal szembeni jogsértéseknek. Azonban az angol főbiztos rosszul kalkulált, mivel amint elhagyták az országot, megkezdődtek az ismert események, amelyek a Summayl mészárláshoz vezettek. Az egyik vád a britekkel szemben az volt, hogy:

„Az angolok repülőgéppel jelentek meg, de ezek csak arra voltak alkalmasak, hogy azokból lefotografálják a szomorú események színhelyét, kíváncsi vállalkozók.”²⁹⁰

A pátriárka végkövetkeztetése az volt az esetet követően, hogy a britek egyértelműen felelősséggel tartoznak a mézárásokért, mert az asszírok hűsége irányukba kiprovokálta az arab lakosság ellenszenvét, amiért ez utóbbiak bosszút álltak rajtuk. A pátriárka elmondja:

„Amikor Angliának már nem volt szüksége ránk, feláldozott és elfelejtett bennünket politikai szempontból, nehogy megromolják a viszony Anglia és Bagdad között.”

A britek ezen hozzáállása nemcsak a keresztények, hanem más kisebbségek, például a zsidók esetében is fennállt. Kényesen ügyeltek a politikai egyensúlyra, amiért hajlandók voltak feláldozni azokat, akik évtizedekig nyújtottak segítséget számukra. Az asszírok és más kisebbségek sorsa teljes mértékben előre láthatók voltak a brit mandátum 1932-es lejáta után.

Kirajzolódik egy minta a három vizsgált csoport esetében. A nem Irakban, hanem a Közel-Kelet más országaiban megjelenő írásokban objektív helyzetjelentés, a probléma feltérképezése és a megoldási javaslatok ismertetése (például más országokban való letelepítés) jelenik meg. Ezzel szemben a vizsgált korabeli iraki sajtó cikkeiben feszült és vádaskodó stílus, valamint a tények torzított ábrázolása mutatkozik meg, míg az időszakból származó magyar nyelvű írások a nem iraki médiumokkal mutatnak hasonlóságot, és a keresztényellenes megmozdulásokra helyezik a hangsúlyt.

Az iraki médián kívüli két csoport érintőlegesen foglalkozott azzal is, hogy a britek felhasználták az asszírokat terveikhez, és jó viszonyt ápoltak egymással. Ezen felül a britek szerepét is többször megemlítik a keresztények kárára elkövetett támadások prezentálásakor. A magyar nyelvű korabeli források ki is hangsúlyozzák a pátriárka szavait, aki az iraki kormányén túl a britek felelősségét is firtatta. Ahogy említettük, a britek főként a kisebbségekre támaszkodtak, mikor az Irakon belüli harcaikat vívták. Ebből kifolyólag az Assyrian Levies csapatait is gyakran bevetették a különböző kurd lázadások leverésére²⁹¹, ami a különböző

²⁹⁰ Keleti Újság. Rendkívül súlyos vádakat emel az iraki asszír keresztények patriarchája az angolok ellen. 1933. október 20. 2. o.

²⁹¹ Az első világháború után az asszírok és a kurdok is autonómiára törekedtek, és mindegyikük a vitatott területeket általában sajátjának tekintette. Az a tény, hogy a monarchia első évtizedében az asszírok saját fegyveres alakulatokkal rendelkeztek, egyaránt aggodalomra adott okot a kurdok és a muszlimok körében. Az asszír

csoportok közötti konfliktusokat generált és gyanakvást keltett az asszír közösséggel szemben. Az Assyrian Leviesnek már a pusztasága is haragot és gyűlöletet keltett az iraki emberekben, ami hozzájárult az iraki hadsereg által elkövetett 1933-as Summayl mészárláshoz is. Ez utóbbira úgy is tekinthetünk, mint az iraki nacionalizmus militarista és kisebbségellenes manifesztációjára.

4.3. Az 1930-as és 1940-es évek kisebbségekkel kapcsolatos krízisei

A britek befolyásával szembeni ellenállás egyre csak fokozódott. Rašīd ‘Ālī al-Gaylānī (1933, 1940-1941, 1941) irányításával az iraki kormány elzárkózott attól, hogy akár csak elviekben is a britek mellé álljanak Németországgal szemben. Az irakiak mindvégig ragaszkodtak ahhoz, hogy az ország semmilyen esetre se legyen részese a két európai ország konfliktusának. Rašīd ‘Ālī al-Gaylānī arab nacionalista lévén nem csupán az iraki nemzet egységében hitt, hanem a náci Németországgal is szoros kapcsolatot ápolt. A kisebbségekhez való hozzáállása rendkívül elutasító volt; második, valamint harmadik elnöklése idején felerősödött az iraki médiában a keresztény- és zsidóellenes propaganda, és a nem muszlimokkal szembeni atrocitásokra is sor került.²⁹²

Ebben az időszakban változások következtek be az arab ország társadalmi helyzetében. A középosztályhoz tartozó szunnita muszlimok új generációja ellenérzéssel viseltett a magas pozícióban lévő nem muszlimok iránt, és elkezdte követelni a korábbi, nagyobb presztízzsel bíró státuszuk helyreállítását. E nemzeti érzelmű fiatalok mozgalma a monarchia első évtizedében született, és arra törekedett, hogy felszámolja az országban jelen lévő külföldi befolyást. Egy azóta gyakorta előforduló séma is kialakult ebben az időben, vagyis hogy a kisebbségeket, főként a keresztényeket és zsidókat a gyarmatosítással azonosították. Ennek oka, hogy a britek pártfogolták őket és főként rájuk támaszkodtak az ország irányításában. Éppen emiatt a szunnita muszlimok a magas pozícióban lévő keresztényeket és zsidókat vetélytársnak tekintették, és szerintük ez utóbbiak meghaladták azt a státuszt, amit az iszlám alapelemben elérhetővé tett számukra. A kisebbségellenes érzelmeket hivatalosan eme ideológia vezérelte, habár a valóságban nem volt szó többről, mint pusztasá irigységről.²⁹³

fegyveres csapatok jelentősen hozzájárultak a törökök iraki inváziójának visszaszorításához, amivel párhuzamosan a britek is felhasználták őket, hogy elejét vegyék a kurdok és az arabok egymást követő lázadásainak. Ez minden bizonnyal fokozta a muszlimok iránti érzett gyűlöletét, és úgy tekintettek rájuk, mint a brit kormány helyi politikájának hatékony eszközére. Forrás: Petrosian, 2006, 120.

²⁹² Hunt, 2005, 69-71.; Nissen – Heine, 2009, 153-154; Tripp, 2007, 47-51.

²⁹³ Tripp, 2007, 118-122.

A nacionalisták az 1930-as években Irak vezető erejévé váltak, ami nem jelentett mást a kisebbségek²⁹⁴ számára, minthogy az azt megelőző évtizedben kivívott társadalmi és gazdasági helyzetük hanyatlásnak indult. Az adott korszak globális trendjeinek megfelelően, a modern nacionalizmus egy rendkívül radikális formájában bontakozott ki a közel-keleti arab országban. A kisebbségi csoportok egyre több kárt szenvedtek el, és számos inzultusnak voltak kitéve, mert a nyugati hatalmak szövetségeseiként tekintettek rájuk.²⁹⁵

A korábban már említett társadalmon belüli átalakulások komoly elvándorlási hullámot idéztek elő. A különböző kisebbségi csoportokhoz tartozók (például keresztények, zsidók és örmények) tömegei hagyták el az országot. Ehhez hozzájárultak az olyan események, mint a Farhūd vagy az 1933-ban történt summayli mészárlás (*maḍbaḥat Summayl*), valamint a médiában megjelenő kisebbségek ellen uszító propaganda. Ez utóbbi a különböző nacionalista kormányok alatt mindvégig jelen volt, és főképpen Izrael Állam 1948-as megalapítása idejében érte el csúcspontját, de egészen az 1950-es évek elejéig tartott.²⁹⁶

Az iraki keresztény közösség életének egyik legsötétebb periódusa is ezen időszakban, pontosabban 1933 augusztusában történt. Ennek előzménye, hogy egy magát asszírnak valló csoport ellenállt az iraki kormány azon tervzetének, aminek értelmében egymástól távol eső falvakban, szétszórva telepítették volna le közösségüket. Az ominózus esetet megelőzően több száz asszír fegyveres elhatározta, hogy elhagyja Irakot és menedékjogot igényelt a Szíriát igazgató francia adminisztrációtól. Ezt megtagadták tőlük, majd nem sokkal később, amikor visszafele tartottak az észak-iraki területek felé, összecsapás robbant ki csapatuk és az iraki haderő között. Ez az összetűzés és a tartós keresztényellenes propaganda vezetett el ahhoz az eseménysorozathoz, amire a történelemkönyvek summayli mészárlásként utalnak. Fayšal király ez idő tájt nem tartózkodott az országban, a végső parancsot feltehetőleg a belügyminiszter, Ḥikmat Sulaymān adta ki. A további asszír lázadásoknak elejét véve, az iraki haderő az észak-iraki asszírokat célzó pogromba kezdett 1933 augusztusában, amely hadjárat több tucat faluban zajlott le, és több ezer ember halálát okozta.²⁹⁷

4.3.1. Zúrzavaros politikai helyzet az 1940-es években

²⁹⁴ Az iraki zsidó közösség szenvedte el a legnagyobb kárt. Széles körű elbocsátási hullámok kezdődtek a közszférában, csökkent az új munkavállalók felvétele, és korlátozták a számukra elérhető egyetemi helyek számát. A zsidóellenes érzelmek fokozódtak, a társadalom körében antiszemita közhangulat uralkodott el a náci Németország hatására. Ez a tendencia a Farhūd-ban – az 1941-es bagdadi zavargásokban – érte el a csúcspontját. Lásd: Eppel, 2004, 48-49; Meir-Glitzstein, 2004, 4-7.

²⁹⁵ Uo.

²⁹⁶ Pieri, 2005, 13.

²⁹⁷ Assyrian Policy Institute, 2020; Stafford, 2006, 145.

Ebben a zűrzavaros időszakban az iraki vezetés sem leplezte nacionalista hozzáállását, ami az országban élő kisebbségek számára is negatív következményekkel járt. Emellett a náci Németországot is támogatták, amivel szemben a brit kormány is igyekezett fellépni. Mindezek miatt a két fél között gyakorta konfliktusok zajlottak az 1940-es években. A britek prioritásként tekintettek arra, hogy biztosítsák szabad átjárásukat a palesztin területekre, amit az iraki kormány nem fogadott el, és megtámadta a brit csapatokat. Egy rövid megütközést követően az irakiak vereséget szenvedtek, és az ország vezetése 1941²⁹⁸ közepén összeomlott. Az Irakot vezető politikusok egy része, mivel jó viszonyt ápolt Adolf Hitlerrel, Németországba menekült.²⁹⁹

Habár az iraki brit mandátum időszaka már jóval korábban véget ért, az európaiak még mindig jelen voltak az országban, de igyekeztek a háttérben maradni. Ennek elsődleges oka az volt, hogy elkerüljenek egy újabb összecsapást, amivel veszélyeztették volna azon iraki keresztényeket és zsidókat, akik ekkor már évtizedek óta szorosban együttműködtek velük. Éppen ezért olyan muszlimokat helyeztek hatalmi pozíciókba, akik titokban lojálisak voltak hozzájuk.³⁰⁰

Az 1940-es évek közepén az iraki lakosság úgy tekintett a kormányra, mint a külföldi érdekeket szolgáló árulókra. Az iraki polgárok továbbra is elutasították az idegen befolyást, ami egyre növekvő társadalmi nyugtalanságot idézett elő. Mindezekből kifolyólag korántsem meglepő, hogy a kisebbségekkel, főként a keresztényekkel és zsidókkal szembeni ellenérzések is fokozódtak e korszakban.³⁰¹

További problémát jelentett a második világháború folyamán kibontakozó gazdasági válság. Ez egy általános tendenciának volt mondható a világ nagy részében az 1940-es években. A kőolajtermelés drasztikusan visszaesett, és magas infláció sújtotta az országot. A vidéki területeken már az éhínség fenyegetett. Ez még nagyobb kihívások elé állította a főképpen Észak-Irakban élő rendkívül gyengén strukturált nem muszlim közösségeket (pl. keresztényeket), mivel a társadalom többi szegmensével összehasonlítva gazdasági lehetőségeik jóval korlátozottabbak voltak. A különböző iraki kormányok rendre kudarcot

²⁹⁸ Ugyanebben az évben a király, Gázī ibn Fayšal autóbalesetben elhunyt, és fiát, a mindössze négyéves II. Fayšal-t helyezték a trónra. A zűrzavar csak tovább fokozódott, ami hozzájárult ahhoz, hogy ez év június 2-án egy zsidóellenes pogrom vegye kezdetét, a Farhūd.

²⁹⁹ Tripp, 2007, 47-51; Nissen – Heine, 2009, 153-154.

³⁰⁰ Eppel, 2014, 48-52; Nissen – Heine, 2009, 154.

³⁰¹ Uo.

vallottak a válság kezelésében, és az iraki társadalom különböző csoportjain belüli szakadékokat sem tudták megszüntetni.³⁰²

Itt fontos megemlíteni a kurdok szerepét a keresztényeket ért támadásokban. Amikor 1944-ben Ḥamdī al-Pāčācī (1944-1946) lett a miniszterelnök, akkor azzal a problémával szembesült a fokozatosan növekvő kurd ellenállás egy kisebb függetlenségi háborúvá alakult át, és nyíltan szembehelyezkedtek a bagdadi központi kormánnyal. Kezdetben kisebb sikereket értek el, bár később próbálkozásaik kudarcba fulladtak. Ám a folyamatos összecsapások rendkívül negatívan érintették azokat a keresztényeket, akik Irak északi részén, legfőképpen a kurd területeken vagy azok közvetlen szomszédságában éltek. Lakóhelyük egy olyan ütközőzónát jelentett, ami súlyos csapásoknak volt kitéve akkor, amikor konfliktus alakult ki az iraki haderő és a kurd csapatok között. Így akkor is voltak egy-egy összecsapás során keresztény halálos áldozatok, ha nem vettek részt közvetlenül a viszálykodásban. Ez a probléma még sok-sok évtizeddel később is fennállt, amikor a keresztények a kurdok és a központi hadsereg között találták magukat. Ugyanez történt 1986–1989 között zajló Anfāl-hadművelet idején, amely több ezer keresztény halálát okozta.³⁰³

Az 1947-es választásokat követően Muzāḥim al-Pāčācī lett a miniszterelnök. Kormányának bizonyos intézkedései rendkívül negatív hatással voltak Irak kisebbségeire. Ebben az időszakban könnyen megvádolhattak bárkit az Irak ellenes összeesküvés vádjával, amiért akár életfogytiglani vagy halálbüntetést is kiszabtak. Ez általános félelmet generált az országban, és sok nem muszlimot gyanúba kevert. Ezek a fejlemények még inkább mélyítették a muszlimok és a kisebbségek közötti ellentétet.³⁰⁴

4.4. Az 1958-as forradalom körülményei, az Iraki Köztársaság (Ġumhūriyyat al-‘Irāq) kikiáltása és a pán-arab identitás térnyerése

A monarchia kudarcot vallott abban, hogy megnyerje a fiatalabb rétegek támogatását. Megjelent egy új generáció, amely kezdetben szorgalmazta a hatalmat gyakorló idősebb vezetőkkel való együttműködést. Ez utóbbiak viszont visszautasították közeledésüket és tovább folytatták egyre népszerűtlenebbé váló politikájukat, amit részben az idézett elő, hogy nem kezelték megfelelően az országot sújtó gazdasági problémákat. Az iraki társadalom nagyobb része teljes mértékben függetleníteni kívánta magát az idegen befolyástól, és ezt a követetést

³⁰² Jackson, 2018, 241-242.

³⁰³ Lukitz, 1995, 127-137; Sluglett, 1976, 231-258; Khadduri, 1960, 252-258.

³⁰⁴ Ghareeb, 2004, 179-180.

az éppen regnáló iraki kormányok folyamatosan figyelmen kívül hagyták. A két politikai bázis konfliktusában a forradalmi erők tudtak felülkerekedni, és 1958 júliusában az ún. Szuverenitási Tanács vette át a hatalmat³⁰⁵. ‘Abd al-Karīm Qāsim lett az államfő és miniszterelnök, míg ‘Abd as-Salām ‘Ārif lett a miniszterelnök-helyettesnek.³⁰⁶

Fontos fejlemény volt, hogy az ideiglenes alkotmány kijelentette, Irak az „arab nemzet” szerves részeként alakult meg, és hogy „*az arabokat és a kurdokat partnernek tekintik ebben a hazában.*”³⁰⁷ Irak államformája a köztársaság lett, míg a végrehajtó és jogalkotói hatalom a Szuverenitási Tanács és a kabinet kezében összpontosult. Gyökeres változások következtek be Irakban, aminek első lépése az alkotmány átírása volt. Qāsim törvényein erőteljes kommunista hatások érződtek. Ösztönözte a nők társadalmi részvételét, és a hátrányos helyzetű rétegek támogatásával kívánta felszámolni a szegénységet. Ennek érdekében egy komplett városrészt (*Madīnat at-Tawra*, mai neve: *Madīnat aš-Šadr*) húzott fel Bagdadban a szegényebb rétegek számára, ahol a nincstelenek saját otthonra lelhetnek.³⁰⁸

Qāsim kisebbségekkel kapcsolatos hozzáállásáról elmondható, hogy iraki nacionalista mivolta ellenére (vagy éppen amiatt) elfogadta és támogatta a nem muszlim közösségek kulturális- és vallási szokásainak nyilvánosság előtti megjelenését, és megszüntette a zsidókkal szembeni megkülönböztető politikát. Ez utóbbihoz hozzájárulhattak kommunista-szerű nézetei is, ami miatt ellenezte a társadalom különböző nációkra való lebontását, és az egységes iraki identitás megteremtésért munkálkodott. Mindezek dacára sokan kritizálták amiatt, hogy képtelen volt kezelni a kurdok autonómiájának kérdését, ami miatt több kurd lázadással is szembe kellett néznie elnöklése alatt.³⁰⁹

Elnöklése számos politikai és társadalmi reformot hajtott végre Irakban. A Qāsimot megelőző korszakban jelentős problémák voltak az etnikai és vallási kisebbségekkel való bánásmódot illetően, és az új vezető nem titkolt szándéka volt ezen a problémák megoldása. Az

³⁰⁵ 1958. július 14-én kora reggel egy tankdandár ‘Abd al-Karīm Qāsim tábornok parancsnoksága alatt megtámadta a királyi palotát, elfoglalta a fő rádióállomást, és megpróbálta Nūrī al-Sa‘īd-ot foglyul ejteni. A miniszterelnök megszökött a házából, de miközben megpróbálta elérni az Amerikai Nagykövetséget, csapdába esett és a felbőszült tömeg az utcán meglincselte. Valószínű, hogy nem központi utasításra, de megölték II. Fayšal királyt és a királyi család nagy részét is. Az iraki rádióban bejelentették, hogy a monarchia véget ért, kikiáltották a köztársaságot. Lásd: Benke (1997) 331.

³⁰⁶ Benke, 1997, 331.

³⁰⁷ Etheredge, 2011, 136-137.

³⁰⁸ Uo.

³⁰⁹ Naoum, 2018, 10.

iraki alkotmány reformjával és a jogrendszer modernizálásával Qāsim ha csak rövid időre is, de jelentős változásokat tudott elérni.³¹⁰

Hivatali ideje alatt törekedett a különböző kisebbségi csoportok, így az iraki keresztények támogatására és védelmére is. Az egyik fontos intézkedése ezzel kapcsolatban az volt, hogy az iszlám mellett más vallások gyakorlását is megengedte. E modern szemlélet által biztosította a vallásszabadságot.³¹¹ Qāsim emellett erőfeszítéseket tett, hogy megszűnjön az etnikai, vallási és felekezeti megkülönböztetés, így (a mai napig jelen lévő) szektariánus látásmód fokozatosan háttérbe szorult, majd egy időre el is tűnt. Szakítani kívánt a korábbi rendszerek kisebbségellenes politikájával és csökkenteni kívánta a társadalmi csoportok közötti feszültségeket. Ennek köszönhetően a felekezeti hovatartozás alapján nem tett különbséget az iraki nép különböző szegmensei között, és beszüntette azt a nem muszlimokat sújtó állami propaganda tevékenységet, ami már az iraki állam 1921-es megalapítása óta zajlott.³¹²

Az ország minden állampolgárát egyenlőnek tekintette és nem tett különbséget felekezeti vagy etnikai alapon. Szintén fontos változás volt, hogy az államapparátusba való bekerüléshez már nem volt hátrány a nem muszlim háttér. Sokkal inkább a kompetencia és a becsületesség megléte alapján nevezték ki a tisztségviselőket. Ennek értelmében Qāsim mindvégig ragaszkodott ahhoz, hogy a különböző pozíciókat a rátermettségtől függően osszák ki, nemcsak az államigazgatás, hanem az élet más területein is. 'Abd al-Ĥāliq (2010) például megemlíti, hogy „*Dr. 'Abd al-Ġabbār 'Abdullāh-ot nevezték ki a Bagdadi Egyetem elnökévé, aki a szábeus-mandeus kisebbség tagja volt, továbbá az arab nyelv kiemelkedő professzorát, a síita Dr. Mahdī al-Maḥzūmī-t tették meg a Művészeti Főiskola dékánjának, ami a korábbi szunnitákra épülő rendszerekben nehezen lett volna elképzelhető*”.³¹³

A hadsereg szintjén és hasonló lépéseket vezetett be. Sikerült túllépnie a felekezeti normákon. Éppen ezért a tisztek és a katonák közötti új felekezetektől független és jó viszony kialakítását sürgette. Ezt a hozzáállást és politikát az új rendszer ellenzői a normától való eltérésnek tartották, és sokan, főként az arab nacionalisták nem nézték jó szemmel, hogy a nem muszlimok – csakúgy, mint a monarchia kezdeti periódusában – könnyebben érvényesülhettek. Azt is problematikusnak tartották, hogy az arabság kizárólagossága a háttérbe szorult, és immár az iraki identitás került az előtérbe. E körök az új köztársaságot antiiszlamistának

³¹⁰ Farouk–Sluglett – Sluglett, 2001, 76–78.

³¹¹ Naoum, 2018, 10.

³¹² 'Abd al-Ĥāliq, 2010.

³¹³ Egyes esetekben volt arra példa, hogy nem szunniták kerültek magas pozíciókba (lásd: a brit mandátum időszaka), de az 1921 és 1958 közötti időszakban főként a szunnita értelmiség köreiből kerültek ki az ország irányítói és az államapparátus. Lásd: 'Abd al-Ĥāliq, 2010.

tartották, egy olyan rendszernek, amely egyes ideológiák, például a kommunizmus befolyása alatt áll.³¹⁴

Attól függetlenül, hogy Qāsim a gazdasággal, a szegényebb rétegekkel és kisebbségekkel kapcsolatos rendelkezései az érintett lakosság számára üdvöztetőek voltak, bel- és külpolitikailag teljes mértékben elszigetelődött. Geopolitikai okokból szinte csak a Szovjetunióval tartott fenn baráti kapcsolatot, a Nyugattal való viszonytól elzárkózott, mivel az oda tartozó országokat megbízhatatlan, imperialista hatalmaknak tartotta, ami hozzájárult az ellenséges viszony kialakulásához.³¹⁵

Rendszerének a pán-arab, arab nacionalista csoportokkal való konfliktusa vetett véget. Kevesebb mint öt évvel a köztársaság megalakulása után egy puccsot hajtottak végre, majd egy koncepciót követően Qāsim-ot koholt vádak alapján kivégezték.³¹⁶

Összességében az 1958-as forradalom vízválasztónak tekinthető az iraki politikában, főként annak belső reformjai miatt. Qāsim uralma számos pozitív hatással bírt, amelyek elsősorban az iraki társadalom korábban elnyomott rétegei, például a keresztény közösség számára voltak előnyösek. Belpolitikai és szociális intézkedései az egyszerű emberek körében rendkívül népszerűvé tette, különösen azok a törvények, amelyek olcsó lakóhelyeket biztosítottak a nincstelenek számára.

4.5. Az arab nacionalisták uralma 1963 és 1968 között

Az 1963 után egymást követő rendszerek³¹⁷ tekintélyelvű mivoltuk révén kevés teret hagytak a kevésbé lojális csoportok érvényesülése előtt. Elsődleges célpontjuk a nem arabok, vagy a számukra nem megfelelően gondolkodó arabok, mint pl.: a síiták vagy kommunisták voltak. A Ba' ̄t Párt által uralt kormányok nem törődtek a kisebbségek kulturális különbözőségével, e rétegek asszimilációjára törekedtek. Politikájukra jellemző volt, hogy céljaikat fenyegetés (pl. gazdasági) útján próbálták elérni, továbbá a nacionalisták korábban már „jól bevált” eszközékre, a média által sugárzott propagandára támaszkodtak.³¹⁸

Az 1963. februári államcsínyt követően létrehozták a Forradalmi Parancsnoki Tanácsot (*Mağlis Qiyādat at-Tawra*). A puccs után jelentős energiát szenteltek a korábbi rendszer hívei,

³¹⁴ Abd al-Ĥāliq, 2010.

³¹⁵ Tripp, 2007, 163-164.

³¹⁶ Uo.

³¹⁷ Meg kell említenünk, hogy a különböző iraki kormányok ez idő tájt nem választások útján, hanem puccsok és katonai intervenciók következtében alakultak meg.

³¹⁸ Donabed, 2015, 199.

valamint legfőbb ellenségeik, a kommunisták üldözésére. Ez a hozzáállás az új politikai rendet ellenző iraki kisebbségeket sem kímélte. Egy fontos változás azonban megfigyelhető a korábbi évtizedek nacionalista hozzáállásával összehasonlítva: az 1960-as évek arab nacionalistái, habár ugyanúgy súlyos visszaéléseket követtek el a kisebbségek ellen, mint elődeik, de ezeket elsődlegesen ideológiai és nem etnikai elgondolások vezérelték. Létrehozták a rettegett Nemzeti Gárdát (*al-Ḥaras al-Qawmī*), amelynek tagjai feltétel nélküli lojalitással viseltettek a Ba'ṯ Párt iránt.³¹⁹

A Nemzeti Gárda tulajdonképpen bosszúhadjáratot folytatott, és Qāsim egykori támogatóival szemben zéró toleranciát hirdettek és sokukat, köztük számos keresztény irakit is lemészároltak. Az általuk alkalmazott terror felekezettől és etnikumtól függetlenül minden olyan embert érintett, akik ellentétes nézeteket vallottak az ország új vezetésével. Ezek a cselekedetek egy új rend kialakulását vetítették előre Irakban. Konceptiós perek sorozatát indították, amelyek során a rendszerellenes egyének ugyanarra a büntetésre (kivégzés) számíthattak. Mivel korábban a Ba'ṯ támogatói is üldözöttek voltak, ezért e hozzáállást is részben a bosszú motiválta, de az ő általuk elkövetett gyilkosságok és kínzások számban messze felülmúlják a korábbi időszakokban történt hasonló indíttatású cselekményeket.³²⁰

A Ba'ṯ-rezsim működésének első fejezete nem volt hosszú életű, mindössze néhány hónapig tartott, mivel a belső feszültségek hamar ellenségeskedésbe csaptak át, továbbá nem tudtak mit kezdeni a kurd helyzettel³²¹ sem.³²² 'Abd as-Salām 'Ārif vette át a vezetést az elkövetkező három évben. Teljes mértékben megszűnt az a hozzáállás, ami Qāsim időszakában volt tapasztalható, vagyis hogy kompetencia és rátermettség alapján lehetett érvényesülni az államszervezetben belül és más szektorokban is. Erre példa, hogy 'Ārif egyik rokona, Sa'īd Ṣulaybī megalapította a fegyveres erők elit egységeként működő Köztársasági Gárda³²³ (*Ḥaras al-'Irāq al-Ġumhūrī*) nevű szervezetet. Ebből világosan kitűnik, hogy 'Ārif nyíltan

³¹⁹ Benke, 1997, 332-333; Marr, 2012, 114-118.

³²⁰ Marr, 2012, 117.

³²¹ A kurdok Muṣṭafā al-Bārazāni (1903-1979) vezetésével követelték egy kurd autonómia létrehozását, és saját törvényhozó és végrehajtó hatóságok megalakulását indítványozták az ország északi részén, továbbá követelték, hogy kurdokat nevezzenek ki minden kurdisztáni posztra. A felek több alkalommal is megütköztek, de a Ba'ṯ képtelen volt katonai győzelmet aratni a kurdok felett, és megoldást sem talált a kialakult problémára. Forrás: Marr, 2012, 116-119.

³²² Dawisha, 2009, 184-185.

³²³ A Köztársasági Gárda egy felfegyverzett elit katonai alakulat volt, amelyet stratégiai szempontból mindig a legmegfelelőbb helyre, általában Bagdad közelébe helyezték, hogy megvédjék a rendszert a jövőbeni puccskísérletektől.

támaszkodott rokonságára és a törzsi hovatartozás kialakult rendszereire, amivel saját hatalmát is megalapozta.³²⁴

4.5.1. A Ba‘t Párt felemelkedése

A Ba‘t Párt már 1964-ben gyökeres átalakuláson ment keresztül. Ebben az évben a főtitkári tisztséget Şaddām Ḥusayn-ra bízta, és a párt tagjai és támogatói illegalitásba vonulva a hatalom átvételét készítették elő. Ez 1968-ban következett be, amikor is megdöntötték ‘Abd ar-Raḥmān ‘Ārif elnök uralmát. Aḥmad Ḥasan al-Bakr-t nevezték ki köztársasági elnöknek. Az országot irányító vezetők mind ugyanabból a törzsből származtak, ezzel megvalósítva az ‘*aşabiyya*³²⁵ elvét.

A párt politikai rendszere erősen támaszkodott a törzsi hálózatokra, és az azonos törzsből valókat és törzsi vezetőket helyezte a legfontosabb pozíciókba. Ezeknek az embereknek különleges jogokat és előnyöket biztosítottak. Ennek eredményeként az olyan kisebbségi csoportok, amelyek nem tartoztak a domináns törzsekhez vagy nem voltak hűségesek a rezsimhez (például a keresztények), hátrányos helyzetbe kerültek, különösen a politikai, gazdasági és társadalmi előnyökből maradtak ki. Azonban nemcsak a kisebbségi csoportok, hanem például a síiták is gyakran szenvedtek ezen törzsi lojalitás miatt. Ahogy azt a későbbiekben majd láthatjuk, az 1979-től Şaddām Ḥusayn által vezetett rezsim rendszeresen alkalmazta az elnyomás eszközeit, és hátrányos megkülönböztetésben részesítette azokat, akik alávetettnek számítottak a rezsim hatalmi struktúrájában. Az ‘*aşabiyya*, vagyis a törzsi lojalitás jelentősen befolyásolta Irak politikai és társadalmi rendszerét, de a Közel-Kelet több országában is hasonló tendenciák érvényesültek. A kisebbségi csoportoknak sokszor nehéz volt megküzdeniük ezzel a rendszerrel, és sokan szenvedtek a rezsim politikájától.

Aḥmad Ḥasan al-Bakr kormánya 1968 végére ideiglenes alkotmányt adott ki, amelyben államvallássá nyilvánította az iszlámot, és teljhatalommal ruházta fel a Forradalmi Parancsnoki Tanácsot. Államosították a katonaságot és egypártrendszer alakítottak ki. Az 1968-as puccs után a Ba‘t rémuralomba³²⁶ kezdett Irakban. Ellenfeleiket, akár vélt, vagy valóságosak voltak,

³²⁴ Dawisha, 2009, 184-185.

³²⁵ Az ‘*aşabiyya* a csoportszolidaritás fogalma, általában születésen, hovatartozáson vagy törzsi azonosságtudaton alapul. A törzs vagy csoport tagjai között erős kötelék áll fenn. Forrás: Gabrieli, F.: ‘*Aşabiyya*. The Encyclopaedia of Islam, 1986, 681. Továbbá lásd: Szombathy, 2009, 90-94.

³²⁶ Nyíltan szembehelyezkedtek Izraellel és az Iránnal való viszonyuk sem volt barátságos mondható. A kurdokkal való kapcsolatukat ideiglenesen rendezték és nyilvánították függetlenségüket, valamint elismerték nemzetiségbeli különbözőségüket, habár az ideiglenes alkotmány kijelentette, hogy Irak egyetlen része sem szakadhat el, ami elvágta a lehetőségét egy önálló kurd állam létrehozatalának. Lásd: Hunt, 2005, 84-86.

eltűntették és kivégezték. Ehhez hasonló tisztogatás zajlott Qāsim-rendszerének megdöntése után is, amikor az új rendszer ellenzőit – legyenek akár muszlimok, keresztények vagy szábeusok – kíméletlen retorziókkal illették.³²⁷

Bár hivatalosan al-Bakr volt Irak államfője, Ṣaddām Ḥusayn a háttérben egyre nagyobb befolyást és hatalmat szerzett magának.³²⁸ A héttérből ő vezette a sokak által rettegett iraki titkos rendőrséget és a biztonsági erőket, akik a különböző megtorló akciókat és kivégzéseket irányították. A nem muszlim csoportokat is sok esetben atrocitások érték.³²⁹ Lewis (2003) ezzel kapcsolatban elmondja, hogy *„a nacionalista hatalom növekedésével a keresztények befolyása és jogai csökkentek Irakon belül. A félelem és a megfélemlítés vált uralkodóvá, amikor a rezsim megpróbálta megosztani a családokat és a közösségeket. Az keresztények vallási szakadásait manipulálták annak érdekében, hogy gyengítsék hatalmukat. Például 1970-ben a rezsimnek sikerült visszacsábítania Irakba a külföldön élő tiszteletreméltó Mār Šim`ūnt, aki Irakba visszatérve kimondottan méltatta a forradalom vezetését”*.³³⁰

Lewis (2003) hozzáteszi, hogy a Ba`t Párt hatalomgyakorlásának egyik jellemzője az a politika volt, amely megosztottságot szított a különböző társadalmi csoportok között, miközben bizonyos keresztények számára előnyöket kínált. Egyébként ez nem csupán Irakban, hanem a szomszédos Szíriában és más arab államokban is hasonló dinamika szerint működött.³³¹

Ennek következtében az említett időszakban az iraki keresztény közösségek kulturális élete szinte teljesen megszűnt. Ez azt eredményezte, hogy sokszor el kellett titkolniuk vallási hovatartozásukat. Ezt akár az arab szekuláris államrendszerek sajátos következményének is tekinthetjük, amikor az adott országok vezetése mindent elkövetnek a vallás háttérbe szorítása érdekében, legyen az a többség vagy egy kisebbség vallása. Ennél azonban egy kicsit többről volt szó, ugyanis példának okán a keresztények ebben az időszakban csak úgy vállalhattak hivatalos pozíciókat, ha feladták szír anyanyelvüket és megtagadták a többségtől eltérő identitásukat. Más szóval, itt nem csupán a vallási szempontok domináltak, hanem le kellett mondaniuk teljes önazonosságukról annak érdekében, hogy megfeleljenek a párt ideológiai elvárásainak.³³²

³²⁷ Farouk-Sluglett – Sluglett, 2001, 107; Hunt, 2005, 87.

³²⁸ Ez idő tájt tulajdonképpen a pártot már teljes egészében Ṣaddām irányította, és ahogy fentebb említésre került, egykori bajtársait, (köztük Ahmad Ḥasan al-Bakr elnököt) is elnyomva vagy kivégeztetve, 1979 nyarán köztársasági elnök lett. A Forradalmi Parancsnoki Tanács, vagyis a tényleges hatalmat birtokló szerv is az ő fennhatósága alá került. Lásd: Benke, 1997, 33-334; Hunt, 2005, 81; Dawisha, 2009, 213.

³²⁹ Farouk-Sluglett – Sluglett, 2001, 107; Hunt, 2005, 87.

³³⁰ Lewis, 2003, 49-57.

³³¹ Uo.

³³² Uo.

A Ba'ṯ Párt uralmának idején a keresztény polgárok hivatalosan araboknak vagy kurdoknak számítottak, függetlenül attól, hogy ők magukat miként határozták meg. Fontos tudni, hogy sok Irakban élő keresztény magát etnikailag is külön kategóriába sorolja, de ezek a kategóriák hivatalosan a mai napig nem léteznek. Ennek értelmében a hivatalos népszámlálásokon is megmutatkozott (és megmutatkozik), hogy a kisebbségben lévők többségét az arabok és kurdok közé sorolták. Emellett a szír nyelv, amely ezen közösségek kulturális örökségének egyik legfontosabb eleme volt, szinte teljesen eltűnt a hétköznapiakból.³³³ A szír nyelv használatának eme korlátozása és az arab nyelv kizárólagossága hozzájárult a keresztények egy részének asszimilációjához és hagyományaik elvesztéséhez.

Lewis (2003) megemlíti, hogy „*a keresztények beolvasztásának és arabosításának egyik legismertebb példája Ṭāriq 'Azīz volt. Az eredetileg Jūḥannā néven ismert politikus, hogy megfeleljen a Ba'ṯ Párt követelményeinek, arabosított vezetéknévet vett fel, ami után már semmi állt az útjába, hogy az egyik legmagasabb rangú vezetővé vált a párton belül*”. Az ilyen példák azt sugallták, hogy a keresztények érvényesülhettek a párt uralma alatt, amennyiben feladták eredeti nevüket, nyelvüket és hagyományaikat. Látszólag vallásszabadságot biztosítottak a nem muszlim csoportok számára, de valójában ez csupán a szertartások gyakorlására korlátozódott.³³⁴ A keresztények társadalmi és politikai életben való részvétele elé is akadályokat gördítettek, és gyakran megfigyelés alatt tartották őket vagy nyomást gyakoroltak rájuk. Járhattak saját istentiszteleteikre, de az nem volt több mint eszköz a hatalom számára, hogy ellenőrzés alatt tartsa ezeket a csoportokat, miközben a külvilág felé toleráns képet mutatott.

Minden olyan vallási vagy kulturális tevékenységet betiltottak, amely nemzetközi kapcsolatokat építhetett volna a helyi közösségek és külföldi hittársaik között. Az identitásuk kinyilvánításáért gyakran büntetés járt: Lewis (2003) megemlíti például, hogy „*a rezsim 1978-ban több mint 500 asszírt tartóztatott le*”,³³⁵ ami világosan jelezte, hogy az arabság megtagadása a hűtlenséggel ért fel, és nem is volt megengedett. Ez az időszak mély sebeket ejtett az iraki keresztény közösségekben, akik közül sokan az emigrációt választották, hogy megőrizhessék kulturális és vallási hagyományaikat.

4.6. A Şaddām-rezsim jellemzői

³³³ Uo.

³³⁴ Uo.

³³⁵ Uo.

Ahhoz, hogy kísérletet tudjunk tenni az iraki kisebbségek XX. századi helyzetének, valamint az iraki rezsim által az ellenük és más közösségekkel szemben elkövetett emberiség elleni bűntettek összefoglalására, meg kell vizsgálnunk a kor politikai vezetésének struktúráját, és a Ba'ı Párt, vagy Şaddām Ĥusayn 1979-et követően kialakuló ideológiai alapvetéseit és politikai eszközeit.

Şaddām hivatalosan egy olyan időszakban vette át Irak vezetését, amikor az ország gazdasága stabil alapokon nyugodott, amit java részben az olajárak drasztikus emelkedése okozott. A viszonylagos gazdagság általános jólétet hozott az országba, és a Ba'ı Párt több évtizedes működésének legpozitívabban megítélt időszakát jelentette. Fokozták a szekularizációs politikát, és a vallást teljes mértékben háttérbe szorították az iraki társadalmon belül. Ez utóbbinak voltak pozitív és negatív hozadéka is a kisebbségekre nézve, ugyanis az iraki identitás előtérbe helyezése elejét vette a vallási alapú üldöztetésnek, viszont ezzel együtt a kisebbségi jogok garantálása is háttérbe szorult, sőt, olykor még egyes közösségek kisebbségi mivoltát is tagadták. Ezenfelül támogatták a nők nagyobb társadalmi részvételét, valamint iskolákat hoztak létre a felnőtt lakosság számára, ahol az írástudatlan felnőtteket oktatták, és általa a perifériára szorult rétegeket igyekeztek kiemelni.

A Ba'ı elveihez való hűséget viszont felváltotta a rokoni kötelékeken szerveződő hatalmi erőter. Ahogy már korábban is láthattuk, a vezetőhöz, ez esetben Şaddāmhoz leghűségesebb emberek – akik saját törzséből, vagy egyéb szövetséges szunnita törzsekből származtak – képezték biztonsági szolgálatának magját, és ők voltak a leszámolások és kivégzések végrehajtói is. Nagyon sok esetben a származás, és nem a rátermettség döntte el az egyes pozíciók sorsát.³³⁶

Ha Irak XX. századi történelmében voltak pozitív fejlemények az országban élő vallási-és etnikai kisebbségekkel kapcsolatban, mint például az iraki brit mandátum kezdeti éveiben, vagy 'Abd al-Karım Qāsim idején, úgy a Şaddām-érában már sokkal inkább visszaélések, üldöztetések és tömeges atrocitások történtek. A társadalmi egyenlőség látszatát igyekeztek fenntartani, de a háttérben számos, a kisebbségek (és a másképpen gondolkodók) kárára elkövetett súlyos cselekmény történt.

4.6.1. Az Anfāl

³³⁶ Dawisha, 2009, 209-240; Etheredge, 2011, 156; Braude, 2003, 36-37.

Kevés olyan tragikus esemény történt Mezopotámia és Irak történelmében, mint az Anfāl hadművelet. Ez egy, a az iraki rezsim által végrehajtott hadjárat volt, amely megközelítőleg 182 000 kurd, keresztény és más kisebbség haláláért volt felelős az 1980-as évek végén. Elsődleges célja a kurd lázadó csoportok felszámolása, valamint egyes stratégiai részeinek arabosítása volt, ami miatt az esemény egyértelműen drasztikus hatást gyakorolt az országban élő kisebbségekre.³³⁷

Gyakran hangsúlyozzák a források, hogy kurd népirtás történt, de szinte alig említi meg bármelyik, hogy nagyon sok keresztény is áldozatául esett a mészárlásoknak. Joggal tehetjük fel a kérdést: Az keresztények miért alulreprezentáltak az al-Anfāl hadműveletről szóló híradásokban? Csoportjuk önérvényesítési képessége miatt valósul meg ilyen alacsony szinten? E probléma gyökerei valójában a Summayl mészárlások idejéig, vagyis az azt megelőző évtizedig nyúlnak vissza, ugyanis akkor még megvolt a lehetősége annak, hogy a keresztények (elsősorban asszír keresztények) kivívhatják az önrendelkezést maguk számára, viszont mára ez csak hiú ábránd maradt. Ha Kurdisztán népét iraki kisebbségnek tekintjük, akkor kijelenthetjük, hogy autonómia híján az iraki keresztények egy kisebbséget alkotó közösségben is kisebbségben vannak.

Az iraki keresztények perifériára szorulására hű példa a Human Rights Watch szervezetnek a pogrommal kapcsolatos jelentése, ami a „*The Anfāl Campaign Against the Kurds*”³³⁸ (A kurdok elleni al-Anfāl hadművelet) címmel látott napvilágot, és amely dokumentum bevezetőjében egy szót sem ejtenek a keresztényeket ért veszteségekről.

Később, az al-Anfāl vonatkozásában tárgyalásokat tartottak, amelyek során ismertették a vádlottak neveit, a főbb vádpontokat és a tanúk vallomásait. Ha tüzetesebben megvizsgáljuk a tárgyalásokon elhangzottakat, akkor láthatjuk, hogy nagyon kevés esetben jön elő a keresztény vagy az asszír/szír/káld szó, ellenben a kurd etnikumra és népre való hivatkozás gyakran feltűnik. Tény, hogy sokkal több kurd esett áldozatául a népirtásnak, de vétek volna figyelmen kívül hagyni azt a 17 keresztény települést, amelyet elpusztítottak, azt a 27 templomot, amit leromboltak, és azt a minimum 2000 iraki keresztényt, akik vegyi fegyveres támadásokban vesztették életüket.³³⁹ Az igazi probléma, hogy az Irakban élő kisebbségek csak nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem képesek jogaik érvényesítésére, és ha egy velük szemben elkövetett, több ezer ember halálát követelő népirtás kapcsán sem említik meg őket, akkor

³³⁷ Kurdistan Regional Government, 2018.

³³⁸ HRW, 1993.

³³⁹ Certrez – Donabed – Makko, 2012, 289.

joggal tekinthetjük őket „láthatatlannak”, de minimum elnyomott kisebbségnek akár Észak-Irakban, akár az ország más részein.

4.6.2. Az Anfāl per arab nyelvű jegyzőkönyvének³⁴⁰ összefoglalója és az iraki keresztények szerepvállalásának vizsgálata

A dokumentum a tárgyalás 2006. augusztus 12. és november 27. között tartó szakaszát dolgozza fel, amelyen keresztül hű képet kapunk a népirtó hadművelet kisebbségellenes vonatkozásairól. Ezen időszak alatt 23 ülés zajlott, melyek során 76 tanút hallgattak meg. Az ügyben eljáró bíróságot a koalíciós erők hozták létre 2003 decemberében.

2006. augusztus 21-én kezdődött Šaddām Ḥusayn, unokatestvére, ‘Alī Ḥasan al-Ma ġīd és öt másik vádlott pere, amely az 1988-as Anfāl-hadjárat megtervezésével, engedélyezésével és végrehajtásával volt összefüggésben. E tevékenységek nagyszabású, összehangolt támadások sorozatához járultak hozzá, amelyek az észak-iraki kurd lakosságot célozták. A legfőbb ügyész szerint az iraki erők többször is bevetettek vegyi fegyvereket, 182 ezer civilt öltek meg, további százazrek kényszerültek lakóhelyük elhagyására, és szinte teljesen megsemmisítették a helyi infrastruktúrát. A dokumentum szerint az al-Anfāl hadműveletet jól dokumentálták az emberi jogi csoportok.

Ebből a rövid bevezetőből is világosan kitűnik, hogy az iraki keresztény emberáldozatokat és más kisebbségi vonatkozásokat teljes mértékben figyelmen kívül hagyták, és ki is hangsúlyozták, hogy a pogrom „az észak-iraki kurd lakosságot” célozta meg.

Ezt követően ismertetik az egykori iraki elnökön kívüli 6 további vádlott neveit:

- ‘Alī Ḥasan al-Ma ġīd at-Tikrītī, a hadművelet állítólagos megtervezője, Šaddām Ḥusayn unokatestvére, aki 1987 márciusa és 1989 áprilisa között az Arab Ba‘t Szocialista Párt Északi Irodájának főtitkára. Az ominózus időszakban a kurd régió összes állami szerve felett állt;
- Sultān Hāšim Aḥmad aṭ-Ṭā‘ī, a hadsereg első hadtestének egykori parancsnoka, amelynek székhelye Észak-Irakban volt. Részt vett a nyolc Anfāl-hadművelet közül többen is, de nem mindegyikben. A hadsereg korábbi vezérkari főnöke és volt védelmi miniszter is 1995-2003 között;

³⁴⁰ ICTJ, 2006.

- Tāhir Tawfīq al-‘Ānī, Moszul kormányzója a hadjárat alatt, Ba‘t párttisztviselő. Az Anfāl-hadművelet előtt az Északi Ügyek Bizottságának (*La ġnat Šu`ūn al-Munṭaqa aš-Šimāliyya*) is titkára volt, amely al-Ma ġīdnak volt alárendelve;
- Šābir ‘abd al-‘Azīz ad-Dawrī, az iraki katonai hírszerző szolgálat volt vezérigazgatója;
- Farḥān Muṭlaq al-Ġabbūrī, az északi, majd a keleti régiók katonai hírszerző szolgálatának volt igazgatója; és
- Ḥusayn Rašīd at-Tikrītī, a hadsereg hadműveleti vezérkari főnök-helyettese az al-Anfāl-hadjárat során.

Šaddām Ḥusayn al-Ma ġīd at-Tikrītī, Irak volt elnöke 1979 és 2003 között szintén vádlott volt az Anfāl-perben. A 2006. december 30-i kivégzése után azonban a törvényszék bejelentette, hogy a 23. sz. iraki büntetőeljárás törvény (1971) 300. és 304. cikke értelmében leállítanak minden ellene indított jogi eljárást.

Ezt követően a dokumentumban a vádak kerülnek ismertetésre³⁴¹:

- Népiirtás, azaz olyan tetszőleges számú meghatározott cselekmény, amelyet egy nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport teljes vagy részleges elpusztítása céljából követnek el. Ezzel kapcsolatban a következő vádak hangoztak el: a csoport tagjainak megölése; súlyos testi vagy lelki sérülés okozása, és olyan életkörülmények szándékos megteremtése, amelyek a csoport teljes vagy részleges fizikai megsemmisítését idézik elő.

Ebben a szövegrészletben nincs konkrétan megnevezve, hogy ki ellen követték el a népiirtás bűncselekményét, csak általánosságban véve csoportokról, vagy csoportok tagjairól van szó. A vádlottak egyébiránt mindvégig tagadták ezt a vádpontot.

- Emberiesség elleni bűncselekmények, azaz olyan cselekmények, amelyeket széles körben elterjedt vagy szisztematikus, bármely polgári lakosság ellen irányuló támadás részeként követnek el, a támadás általános kontextusának ismeretében. Az ilyen bűncselekményeket a hivatalos politika alapján vagy tömegesen követik el, vagy rendszerszintűek. Ezzel kapcsolatban a következő vádak hangoztak el: szándékos emberölés; kiirtás, rabszolga tartás; a lakosság deportálása vagy erőszakos áttelepítése; börtönbüntetés vagy más súlyos testi szabadságelvonás a nemzetközi jog alapvető

³⁴¹ ICTJ, 2006, 6-7.

normáinak megsértésével; bármely meghatározott párt vagy lakosság elleni kínzás, üldöztetés politikai, faji, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nemi stb. a nemzetközi jog szerint megengedhetlen okok miatt; szexuális erőszak; személyek eltűnése és más hasonló jellegű embertelen cselekmények, amelyek szándékosan nagy szenvedést, súlyos testi vagy lelki egészségkárosodást okoznak.

Az emberiesség elleni bűncselekmények vádja az egyik legsúlyosabb létező kollektív vád. Értelemszerűen itt sem hangzik el, hogy ki ellen követték el ezt a bűncselekményt. A későbbi beszámolókból³⁴² egyébiránt kiderül, hogy nagyon sok keresztény is elszenvedője volt az imént felsorolt cselekményeknek. Sokuk eltűnt és sosem adott több életjelet magáról, vagy tartós egészségkárosodást szenvedett.

A 2006. augusztus 21-től november 27-ig tartó időintervallumban hatvanöt szemtanú tett vallomást az Anfāl-hadjárat során szerzett tapasztalatairól. Egyes tanúk csak néhány vádlott ellen tettek vallomást, míg mások valamennyiük ellen. A tanúvallomások látszólag a háborús bűnök ténybeli alapját képezték, és emberiesség elleni bűncselekményekre utaltak, beleértve a szándékos gyilkosságot és a bebörtönzést is. Ami a népirtás vádját illeti, úgy tűnt, hogy a tanúk vallomásai megalapozták a vádban megkövetelt alkotmányos cselekmények ténybeli alapját, de a bizonyítékok nagy része ezt teljes mértékben nem támasztotta alá. A tanúvallomások vizsgálata során a védelem azzal érvelt, hogy az Anfāl Irak stratégiájának fontos része volt az iraki–iráni háborúban, és az iráni erők és az állítólag velük együtt harcoló kurd „szabotőrök” ellen irányult. A tárgyalás ezen szakaszában sem hangzottak el sehol az asszír, káld, szír vagy a keresztény szavak. Ellenben az áldozatok vagy ellenség kurd jellegét többször is kihangsúlyozták mindkét oldalon.

A vád tanúinak vallomása általános jellegű volt, és az Anfāl létezésének és helyszíneinek bizonyítására, valamint a hadjáratnak a kurd polgári lakosság ellen bevetett vegyi fegyverekre összpontosított. A tanúk vallomása nem a vádlottak egyéni felelősségének bizonyítására irányult, ellenben az ügyészség az egyéni felelősség kérdéseire összpontosított. Az Anfāl során természetesen nemcsak keresztények és kurdok estek áldozatul, hanem más kisebbségek is, de róluk sem esett egyetlen szó a bizonyítási eljárás során.

Joggal tehetnénk fel a kérdést: Vajon a Şaddām-rezsim oly mértékben szekuláris volt, hogy a nem muszlim közösségeket is iraki identitással ruházta fel, és ezért nem említette meg az esettel kapcsolatos érintettségüket? Az akkori kormány külsőleg valóban szekulárisabb

³⁴² Iqiraq, 2021.

arculattal rendelkezett, de az asszír keresztények és más kisebbségek ignorálása mögött gyaníthatóan nem ez, hanem ezen közösségek elszigetelődése, és a központi kormányzat szerinti jelentéktelensége játszotta a döntő szerepet, ami a mai napig fennmaradt. Épp ez a velük kapcsolatos hozzáállás teszi őket kiszolgáltatottá napjainkban is, és éppen emiatt nem képesek érdekeik érvényesítésére. A következő fejezetekben közölt kiáltványok és jelentések is mind erre reflektálnak, miszerint amíg ilyen mértékben háttérbe szorulnak a kisebbségek Irakban, addig folytatódni fognak az őket ért atrocitások és támadások. Az Anfāl tárgyalása során ezek a közösségek nem lettek megemlítve, ami miatt az áldozatokat ért jogsérelmek későbbi büntetése sem teljes.

4.7. Iraki keresztények a különböző háborúk időszakában (2003-ig)

Az iraki–iráni háborúban³⁴³ sok keresztényt besoroztak és küldtek harcolni a frontvonalra. Ez közösségeikben aránytalanul magas áldozatszámot eredményezett. Nem sokkal ezután számos keresztény hagyta el Irakot, és költözött a szomszédos arab országokba és máshova. Egyes családok még kivártak és abban bizakodtak, hogy a biztonsági helyzet rövidesen helyreáll, azonban az elnyomás tovább folytatódott, és 1990-re az asszír–szír–kald identitás szinte teljes mértékben háttérbe szorult. Ehhez hozzájárultak azok a kívülről csekélységnek tűnő dolgok is, amikor például a rezsim az 1990-es években manipulálta az Egyesült Nemzetek „Olaj az élelmiszerért”³⁴⁴ programját, és kikötötte, hogy csak az „arab keresztények”, nem pedig az asszírok–szírek–kaldok használhatják az élelmiszerjegyeket.³⁴⁵

Ez idő tájt és rövidebbel az 1991-es kuvaiti háború után sok iraki keresztény menekült Észak-Amerikába és Ausztráliába. Ekkoriban egyre nagyobb diaszpórák jöttek létre a fejlettebb államokban, és az elvándorlás szinte azóta is folyamatosan tart.³⁴⁶

³⁴³ Az iraki–iráni háború: a két ország fegyveres konfliktusa több mint nyolc éven keresztül zajlott (1980 és 1988 között). A háborút megelőzően közvetlenül már gyakorivá váltak a határ menti összeütközések, és az iraki vezetés bejelentette, hogy hatályon kívül helyezi a korábban megkötött megállapodásokat, mert Irán azokat megsértette. Az iraki erők 1980 őszén betörték Iránba és ezzel egy időben megkezdődött az iráni légibázisok és egyéb stratégiai célpontok bombázása. Forrás: Farouk-Sluglett – Sluglett, 2001, 256; Etheredge, 2011, 159-160; Dawisha, 2009, 209-240; Eppel, 2004, 241-261; Braude, 2003, 40.

³⁴⁴ „Olajat élelmiszerért program”: Šaddām Ḥusayn sorsa nemzetközi elszigetelődéséhez nagy mértékben hozzájárult az a tény, hogy Kuvait lerohanását követően Irak és az Egyesült Államok viszonya rendkívül fagyossá vált. A szuperhatalomnak a terhére lett a kiszámíthatatlan iraki vezető, akinek cselekedetei veszélyt jelentettek stratégiai partnereire, és ebből kifolyólag gazdasági érdekeltségeire is. Súlyos gazdasági válság robbant ki az arab országban, így a Biztonsági Tanács létrehozta az úgynevezett „Olajat élelmiszerért programot”, amelyben Irak az ENSZ felügyelete alatt meghatározott mennyiségű olajat adhat el élelmiszer, gyógyszer és egyéb szükségletek vásárlásáért cserébe. Lásd: Etheredge, 2011, 171-172; Zilinskas, 1995, 230-235.

³⁴⁵ Lewis, 2003, 49-57.

³⁴⁶ Uo.

Emellett azt sem szabad elfelejteni, hogy azok a keresztények, akik a Kurd Autonóm Régióban élnek, alkalmanként diszkriminációnak vannak kitéve a terület többségi kurd lakossága részéről. Ennek ellenére az iraki keresztény kulturális és vallási élet teljesen másképp alakult ezen a területen, mint a központi kormány által felügyelt részeken, mivel itt más kisebbségekkel együtt, sokkal szabadabban élhették meg és nyilváníthatták ki kulturális különbözőségüket.³⁴⁷

4.7.1. A 2003-as amerikai invázió

A 2003-as amerikai inváziót követően sokan abban reménykedtek, hogy az iraki politikai helyzet javulni fog, és az ország demokrácia útjára lép, ami miatt optimisták voltak az Egyesült Államok katonai beavatkozását illetően.³⁴⁸ Emellett láthattuk, hogy az Irakban élő kisebbségek elnyomásnak és emberi jogi visszaéléseknek voltak kitéve az arab nacionalisták és a Şaddām-rezsím uralkodásának időszakában, és sokan remélték, hogy az amerikai beavatkozás e tendenciák megváltozását idézi elő és új lehetőségeket hoz majd számukra. Azonban ennek pontosan az ellenkezője valósult meg 2003-at követően.

Az amerikai beavatkozás után megszűnt a politikai stabilitás Irakban, és a helyzet sokkal kaotikusabbá vált, mint korábban. Ezt jól bizonyítja az is, hogy az iraki keresztények elvándorlása ebben az időszakban gyorsult fel igazán, amihez hozzájárult, hogy erőszak robbant a különböző vallási és etnikai csoportok között, amelyek rendkívül hátrányosan érintették az alacsony szintű önérvényesítési lehetőséggel és képességgel bíró iraki keresztényeket.³⁴⁹ Ezzel egy időben az országban kialakult hatalmi vákuumot a radikális csoportok, például az al-Kaida és az Iszlám Állam használták ki, és az elmúlt húsz évben megjelentek azokon a területeken, ahol a különböző kisebbségi csoportok éltek. Ez jelentős fenyegetést jelentett a keresztények, jezidiek és más kisebbségek számára, akik évezredek óta a területen éltek. A visszaélések és az erőszakos cselekedetek tovább súlyosbították helyzetüket Irakban. Sok kisebbségi csoport került célkeresztbe, és atrocitásokra is rendszeresen sor került. Meg kellett küzdeniük az életben maradásért és a közösségeik fennmaradásáért. Körülményeik és biztonsági helyzetük tehát az amerikai inváziót követően a várt javulás helyett inkább tovább romlott. A központi hatalom gyengesége és az élet különböző területein tapasztalható instabilitás megteremtette a

³⁴⁷ Uo.

³⁴⁸ Carothers, 2007, 6.

³⁴⁹ Fagen, 2009, 4.

lehetőséget az erőszak elharapózásának, ami súlyosan érintette és érinti a mai napig a nem muszlim közösségeket.

A Şaddām-rezsim bukását követően megnyílt a terep a különböző muszlim szélsőséges csoportok működése előtt. Ezek a Korán szigorú vallási értelmezését próbálták és próbálják rákényszeríteni mindenkire, vallási hovatartozástól függetlenül. A korábban hivatalosan is hirdetett (azonban a valóságban nem mindig megvalósuló) vallási tolerancia teljes mértékben megszűnt, és azt a reményt, amit az amerikai invázió hozott magával, hamarosan felváltotta az ország közelgő iszlamizálódásától való aggodalom.³⁵⁰

4.8. Politikai átmenet Irakban, a XXI. században

2004. közepéig az Egyesült Államok a britek közreműködésével közvetlenül irányította Irakot egy bagdadi központú amerikai adminisztráció révén, amelyet a Koalíció Ideiglenes Hatóságának neveztek el. Az USA elnöki megbízottja L. Paul Bremer számos nehézséggel került szembe, amit elsősorban a helyi viszonyok ismeretének hiánya, valamint a gondos tervezés elmaradása idézett elő. Sok magas rangú katonát és nélkülözhetetlen szakembert menesztettek, mivel úgy gondolták, hogy a korábbi rendszerhez hű kádereknek nincs helye az új Irak vezetésében. Így a háború utáni ideiglenes amerikai igazgatás kiépítésének volt egy váratlan hozadéka; a harcok befejeztével az iraki katonai- és civil társadalom szerkezete összeomlott, mivel a fontos pozíciókba képtelenek voltak magas szakértelemmel bíró egyéneket tenni. Ez hatalmas és sokszor áthidalhatatlan problémát okozott a koalíciós csapatok számára.³⁵¹

Az időközben kezelhetetlenné váló helyzetet az amerikaiak úgy próbálták meg orvosolni, hogy a vezetést az irakiakra ruházták át. Ekkor a polgárháborút elkerülendő, az ország irányításába bevonták a különböző etnikai és vallási csoportok képviselőit, amely lépés hozzájárult a felek közötti szembenállás előidézéséhez, és megteremtette a lehetőséget egy afféle libanoni mintára felépülő szektáriánus berendezkedés előtt. A szuverenitás elnyerése nem jelentette egy stabil politikai rendszer kialakulását. A hosszú évtizedekig háttérbe szorított síita–szunnita ellentét újfent kiéleződött, megjelentek a szunnita ellenállók, valamint a mai

³⁵⁰ Hanish, 2009, 1-16; Kaválek, 2015, 1-32.

³⁵¹ Egyértelművé vált, hogy az 1921 óta hatalmon lévő szunniták nem voltak képesek elfogadni politikai presztízsük elvesztését, ami miatt a Bagdadtól északra és nyugatra található területek – ahova Şaddām hű katonái és titkosrendőrségének nagy része visszaszorult – az amerikai megszállás elleni küzdelem legfőbb bázisaivá váltak. A problémát növelte, hogy a szomszédos országokból folyamatos volt a szélsőséges iszlamista elveket valló zsoldosok beáramlása, akik hamar megtalálták a közös hangot a korábbi rendszerből hasznot húzó, ám most vezető nélkül maradt iraki szunnitákkal. Lásd: Diamond, 2006, 290-291; Dawisha, 2009, 243-245.

napig létező síita milíciák, amelyek tovább gyengítették az „egységes Irak” koncepcióját, sőt olykor komoly károkat okoztak az ország vezetésének.³⁵²

A 2003 utáni időszakban a politika és az identitás tulajdonképpen elválaszthatatlan lett egymástól. Ez konkrétan azt jelentette, hogy a különböző etnikumokhoz tartozók a saját pártjukra szavaztak, ezáltal az etnikai összetétel határozta meg a parlamenti összetételt is. Az iraki társadalmon belüli nagyobb lélekszámmal bíró közösségek tehát sokkal inkább képesek hallatni hangjukat, mint a kisebbségekhez tartozók. Ez azért problematikus, mert a többségi lakosságot vagy a nagyobb etnikai csoportokat képviselő pártokat értelemszerűen csak saját érdekeik motiválják, így elejét veszik az egységes iraki nemzettudat kialakulásának. Az utóbbi bő két évtizedben végső soron a XX. századi nemzeti törekvések, és az Irakot egységesíteni kívánó politikai akarat szabotálása zajlik. Ennek kialakulásában egyrészt jelentős szerepet játszik az, hogy számos etnikai és vallási csoport él az országban, másrészt pedig, hogy a 2003-at megelőző nacionalista kormányok előszeretettel elnyomták a nem szunnita identitással bíró lakosságot. E politika negatív következménye, hogy megosztottá tette Irakot, amelynek problémáit a szektáriánus gondolkodás csak tovább fokozza.

2006 őszére a szunniták és a síiták közötti erőszak érezhetően növekedésnek indult. Polgárháborús állapotok uralkodtak az országban, amellyel kapcsolatban az United Nations Assistance Mission for Iraq (2007) a következőképpen számolt be: *„Naponta átlagosan 110-130 embert öltek meg az etnikai alapú támadások során. Az állandósult félelem miatt megindult egy országon belüli keresztvándorlás, ami azt jelentette, hogy az emberek csak a saját csoportjukhoz tartozókkal akartak egy területben vagy egy közigazgatási egységen belül élni. Ugyanezen jelenség a keresztény közösségek berkein belül is megfigyelhető volt, sőt, ez a keresztvándorlás a főváros vegyesen lakott kerületein belül is bekövetkezett. Az ENSZ adatai alapján 2006 és 2007 között több mint 700 000 ember kényszerült elhagyni az otthonát az etnikai alapú erőszak miatt, és közöttük sok nem muszlim is megtalálható volt”*.³⁵³

2006-ban egy újabb negatív folyamat indult el Irakban, ugyanis abban az évben iktatták be a síita Nūrī al-Mālikī-t (2006-2014), Irak első szabadon választott miniszterelnökét. Ha csak szigorúan a teljesítménymutatóit nézzük, akkor kijelenthetjük, hogy nem váltotta be a hozzá

³⁵² Különösen al-Fallūga volt a harcos szunnita fundamentalista prédikátorok legfőbb bázisa még Şaddām regnálása alatt is. Ők és az újonnan érkező iszlamista szélsőségesek szövetséget kötöttek, és együttesen, napi szinten támadásokat hajtottak végre Bagdadban kormányzati célpontok és civilek ellen, és jelentősen megnőtt a befolyásuk a szunnita körzetekben. Lásd: Dawisha, 2009, 245-247; Mansour, 2016, 3.

³⁵³ United Nations Assistance Mission for Iraq, 2007, 19.

fűzött reményeket, sőt sok esetben még táplálta is a különböző etnikai csoportok közötti feszültségeket.³⁵⁴

4.9. Az etnikai és vallási kisebbségek helyzete 2003 után

A Şaddām-rendszer megdöntése után az iraki szunnita lakosság elégedetlen volt helyzetével, és tartott attól, hogy az Egyesült Államok túl nagy befolyásra tesz szert az országban. Ettől függetlenül – mivel Irak többségű síita ország – az általános közhangulat a polgárok felszabadultságát tükrözte. A legnagyobb problémát a kialakulóban lévő hatalmi harcok okozták, amelyek során önjelölt elnökaspiránsok versenyeztek egymással, és politikai irányvonalait a kulturális törésvonalak mentén igyekeztek kialakítani. Mindezek miatt az ország megosztottabb lett mint valaha, és az iraki nép körében hosszú évtizedekig elnyomott vallási-törzsi különbözőségek újra a felszínre kerültek. Az ‘Abd al-Karīm Qāsim idején kialakuló nemzeti egység már a múlté, s a különböző népcsoportok és felekezetek szembenállása napjainkig sem szűnt meg.

Az előbbieken felvázolt folyamatok legnagyobb áldozatai a vallási- és nemzeti kisebbségek, akik számára a hatékony önértékesítés létszükséglet, mivel vannak közöttük olyan csoportok, amelyeknek a fennmaradásért is erőn felüli küzdelmet kell folytatniuk. Egyes szélsőséges muszlimok azt a megalapozatlan feltételezést hangoztatták, hogy az iraki keresztények már a 2003-as eseményeket megelőzően is kapcsolatban álltak az Egyesült Államokkal és a koalíciós erőkkel. Hasonlóképpen tekintettek rájuk, mint a keresztésekre, és az imperialista erőkkel azonosították őket, amely jelenség gyakorta előfordul a Közel-Kelet más országaiban is, és amelynek gyökerei a jóval korábbi időkig nyúlnak vissza. Az iraki keresztényeket az is gyanússá tette, hogy csakúgy, mint a brit mandátum időszakában, az amerikaiak szintén kisebbségeket alkalmaztak a saját laktanyáikban, különböző munkakörökben, mert sokkal jobban bíztak bennük, mint a muszlim lakosságban. Emiatt a muszlim szélsőségesek célba vették őket, mivel a legfőbb ellenségükkel működtek együtt. Emellett az is gyakorta problémát okozott, hogy egyes csoportokat olykor sátánimádónak, hitetlennek vagy az iszlámra veszélyesnek ítélnék meg, amely tévképzetek a krízisek idején felerősödnek.³⁵⁵

³⁵⁴ Hivatali ideje alatt mindent elkövetett, hogy háttérbe szorítsa azokat az iraki politikusokat, akik valamilyen módon felléptek a sí'ita milíciák ténykedése ellen. Visszahelyezte azokat a tiszteket, akiket nem sokkal korábban még az amerikaiak távolítottak el, amiért azok szemet hunytak az önjelölt katonai csoportok kíméletlen offenzívái felett. Tetézte a gondokat Nūrī al-Mālikī elnöksége alatt az is, hogy a közszolgáltatások rendszere összeomlott. Lásd: Dawisha, 2009, 262-269; Mansour, 2016, 7; Jabar – Mansour – Khaddaj, 2012, 9-11.

³⁵⁵ Hanish, 2009, 1-16; Lia – Aarseth, 2022, 225-280.

A megtorlástól tartva a keresztény felekezetek követők eltitkolták vallási identitásukat, de még egyházi méltóságai is sokszor áruhában jelentek meg a közterületeken. Ennek az lett a következménye, hogy a nem muszlim közösségek, köztük a keresztények egy része már vonakodott attól, hogy misére járjon, és ez a feszült közhangulat meggátolta a szabad vallásgyakorlást, ami végső soron szintén hozzájárult elvándorlásukhoz. Ez idő tájt a nemzetközi keresztény közösség, például a pápa is felfigyelt hittársai sanyarú helyzetére, amit a különböző jelentések is megerősítenek.³⁵⁶

Az iraki keresztény közösséget számos támadás érte az Egyesült Államok hadseregének bejövetele után. 2004 nyarán egy súlyos esemény rázta meg a nemzetközi közvéleményt, ugyanis Bagdadban több templomot ért bombatámadás. Ez utóbbi történés igazolta a korábbi félelmeket, mivel ettől kezdve egymást érték a keresztény (és több más) közösséget célzó terrortámadások. Hanish (2019) elmondja, hogy az USA intervencióját követő négy évben több mint 27 templomot ért valamilyen fizikai kár a terrorista és felkelő csoportok miatt, továbbá sok haláleset is történt. Egyes támadásokat szándékosan egy időben követték el, ami folyamatos félelemben tartotta a nem muszlim polgárokat. Mindezek miatt egyre kevesebben vettek részt a vallási szertartásokon, nem beszélve arról, hogy a folyamatos fenyegetések miatt számos istentiszteleti hely bezárására sor került.³⁵⁷

Hanish (2009) kifejti, hogy *„2003 és 2008 májusa között tizenhét papot vagy püspököt raboltak el, négyet pedig megöltek. A gyilkosságok csúcspontja akkor következett be, amikor Moszul érsekét, Poulis Faraj Rahhoo-t 2008. február 29-én elrabolták. Három biztonsági őrét a helyszínen megölték, a holttestét pedig 2008. március 13-án találták meg”*.³⁵⁸ Hozzáteszi, hogy *„egyeberrablások váltságdíj fejében történtek, de sok esetben kifejezetten a keresztény papokat célozták meg hitük miatt, vagy azért, hogy a keresztényeket Irak elhagyására ösztönözzék. Ez utóbbi abból a radikális hozzáállásból ered, hogy az Iszlám földje csak a muszlimokat illeti meg”*.³⁵⁹

Az elmúlt évtizedekben a keresztények folyamatos elvándorlása tapasztalható, mely jelenség 2003-at követően jelentősen felgyorsult. A XX. század során az az általános tendencia érvényesült, hogy főképpen a jobb munkalehetőségek miatt országon belül is sokan emigráltak és hagyták el a Ninive-síkságot, valamint Irak északi részét, és az ország középső vagy déli területeire vándoroltak. A 2010-es éveket követően viszont sokkal inkább a rossz biztonsági

³⁵⁶ Glatz, 2006, In: Hanish, 2009, 1-16.

³⁵⁷ Hanish, 2009, 1-3.

³⁵⁸ Uo.

³⁵⁹ Hanish, 2009, 4.

helyzet és a terrorizmus erősödése miatt kényszerültek sokan lakóhelyük elhagyására. A központi kormány befolyása eltérő a különböző periódusokban, ami azt jelenti, hogy nem mindig képes megfelelő védelmet biztosítani a nem muszlim közösségek számára. Ezt csak tetézi a radikális csoportok tevékenysége, amelyek viszont pont ezt a hiányosságot igyekeznek kihasználni, és a nyugati világnak tulajdonított sérelmeket saját keresztény (vagy más vallású) honfitársaikon megbosszulni.³⁶⁰

Az előbb bemutatott események is jól bizonyítják azt a tényt, hogy az Irakban élő kisebbségek helyzete a rendszerváltozás után sem javult, sőt, az őshonosnak tekinthető közösségek (például keresztények) létét közvetlen veszély fenyegeti. A 2003-ban létrejövő politikai vákuum a mai napig érezteti hatását, és a 21. századi Irak politikailag a közel-keleti régió egyik leginstabilabb országává vált. Ez sok iraki polgár számára megteremtette az országból elvándorlás igényét. Az IOM (2019) adataiból kiderül, hogy míg az Öböl-háborútól a 2003-ig terjedő időszakban a külföldre vándorló irakiak elsődleges célpontja Irán volt, addig 2003 után már Jordánia és Szíria jelent meg elsődleges célállomásként. Európa országai 2014 után váltak fő célponttá, elsősorban Svédország, Németország és az Egyesült Királyság.³⁶¹

A rossz közbiztonsági helyzet és a terrorszervezetek fenyegetése okán azonban nem csupán az országhatárokon átívelő, de az országon belüli emigráció is komoly problémákat okoz. E belső migráció sokszor azt idézi elő, hogy egyes családok akár hosszú évekig az otthonuktól távol, sátrakban élik az életüket, nemzetközi segítségre szorulva. Ha külön vizsgáljuk meg Irak régióit, akkor azt láthatjuk, hogy az ország északi részéből való elvándorlást nagyrészt a már korábban is említett konfliktusok vezérlik; emellett Dél-Irakot főként gazdasági okok miatt hagyják el az emberek. Az UNHCR (2021) adatai alapján az évtizedek óta tartó konfliktusok és az erőszak eredményeként 2014 óta több mint 3,3 millió iraki kényszerült lakóhelyét elhagyni országszerte. A sorozatos belpolitikai válságok miatti bizonytalan biztonsági helyzet több millió ember életét fenyegeti. A világszervezet becslése szerint *„2019-től számítva csaknem kétmillió ember van kitéve a belső migrációnak – és több mint felük legalább három éve nem tudott visszaköltözni eredeti lakóhelyére – továbbá körülbelül 250 000 ember keresett menedéket a szomszédos országokban, valamint 360 000 iraki állampolgár kényszerült arra, hogy ideiglenesen létrehozott településekre, vagy befejezetlen, elhagyatott épületekbe*

³⁶⁰ Oehring, 2017, 23.

³⁶¹ IOM, 2019.

költözzön”.³⁶² Ezek a számadatok rávilágítanak azon instabil állapotra, ami az ott élő embereket hazájuk elhagyására készíti.

4.9.1. A keresztények és más kisebbségek modern kori helyzete Irakban³⁶³

Az elmúlt tíz év eseményeit megvizsgálva levonható az a következtetés, hogy az Iszlám Állam³⁶⁴ (IÁ) terrorszervezet térnyerésekor a nem muszlim közösségek helyzete jelentősen leromlott. Ezenfelül az is egyértelmű, hogy a militáns csoport kiűzését követően sem feltétlenül számolhatunk be javulásról ezen a téren. Elsősorban a kisebbségek érdekérvényesítési képessége csorbul és olykor fizikai biztonságuk kerül veszélybe. Ez utóbbira főként az IÁ terrorcsoport kiűzésében részt vett félkatonai szervezetek tevékenysége van rendkívül negatív hatással. A nem muszlimok szinte láthatatlanok és súlytalanok a törvényhozásban, ami szintén hozzájárul jelenlegi helyzetükhöz.

Emellett tovább rontja a keresztények és más kisebbségek fennmaradásának esélyeit, hogy a saját településeikről elmenekült közösségek csak nagyon lassan, vagy egyáltalán nem költöznek vissza szülőföldjükre, ami a több ezer éve létező iraki települések megváltozását idézi elő. Ebből kifolyólag annak a veszélye is fennáll, hogy az ott élő őshonos csoportok, valamint azok kulturális sajátosságai végleg eltűnnek eredeti származási helyükről.

4.9.2. Az Iszlám Állam terrorszervezet megjelenése

Az Iszlám Állam névvel ellentétben nem képviseli az egész iszlám világot és nem rendelkezik saját, nemzetközileg elismert állammal. A militáns csoport egy terrorszervezet, amelynek legfőbb bázisai elsősorban Szíriában és Irakban működtek, de a mai napig aktívak számos területen. A csoport alapvető célját képezte, hogy Irakban³⁶⁵ és Szíriában kalifátust hozzon létre és a régi időkhez hasonlóan a legnagyobb fennhatósággá váljon az iszlám világon belül. Ami a valláshoz való hozzáállásukat illeti, az elsődleges forrásokat (Korán és a Szunna) szélsőséges szemlélettel magyarázzák, és gyakran megjelenik náluk a helytelen viselkedés esetén kiszabott büntetés vagy valamilyen retorzió, amivel a muszlimok mellett a nem muszlimokat is sújtják.

³⁶² UNHCR, 2021.

³⁶³ a 4.9.1-től a 4.9.4-ig tartó fejezetek részben két korábbi írásomra épülnek: Tárik, 2022c; Tárik, 2022e.

³⁶⁴ A szervezetről bővebben: Filipec, 2020; Cockburn, 2014; Alexander – Alexander, 2015.

³⁶⁵ Irak amerikai megszállása alatt a csoport az iraki felkelések fő komponensének számított. A nevük először JTI volt (az eredeti arab elnevezése: Ġamā‘at at-Tawhīd wa’al-Ġihād), majd miután felesküdtek az al-Kaidára, már az iraki al-Kaidaként (angol rövidítése: AQI) határozták meg magukat. 2013-at követően már Iraki és Levantei Iszlám Államnak hívták őket. Ezután egyre nagyobb területeket foglaltak el a Közel-Keleten, majd két központjuk az iraki Moszul és a szíriai Rakka lett. A szervezetről bővebben: Filipec, 2020; Cockburn, 2014; Alexander – Alexander, 2015.

Ebből is nyilvánvaló, hogy nem az oszmán kori állapotokat igyekeznek visszaállítani, amikor a nem muszlimok milletekbe szerveződtek és saját maguk döntöttek közösségeik ügyeiről, hanem sokkal inkább az iszlám kezdeti évszázadaiban tapasztalható életvitel újbóli bevezetését részesítik előnyben.

Az Iszlám Állam számos terrortámadást hajtott végre az elmúlt években, amelyek főként a Közel-Kelet és Afrika egyes országait sújtották, de több merénylet történt Európában és Észak-Amerikában is. Azonban nem csak az általuk elkövetett terrorcselekmények jelentették a legnagyobb veszélyt, mivel a fennhatóságuk alatt lévő területeken a különböző vallási kisebbségeket sokszor kegyetlen bánásmódban részesítették. Szakítva a szekuláris szemléletmóddal, a nem muszlimokkal védelmi adót fizettettek, betiltották a zenehallgatást, a dohányzást, és a különböző kihágásokat súlyosan megtorolták, sőt nyilvános kivégzéseket is tartottak.

Az Iszlám Állam tehát célzott támadásokat hajtott végre a civilek ellen. Ez többek között tömeggyilkosságokat, kínzásokat, emberrablásokat, nemi és egyéb erőszakot jelentett. Szándékosan olyan kisebbségi közösségeket vett célba, mint a keresztények, a jezidiek, vagy éppen a türkmének. Azonban nem csupán a vallási kisebbségekhez tartozókat, hanem azon (síita és szunnita) muszlimokat is megbüntették, akik nem voltak hajlandók hűséget fogadni nekik. Az egyik leghírhedtebb iraki mészárlás során sem kisebbségiek estek áldozatul; egy katonai táborban síiták ezreit mészárolták le 2014 nyarán.³⁶⁶

Ezen túlmenően egy újabb jelenség fokozta az Irak különböző etnikai és vallási csoportjai közötti feszültséget. Strasser (2017) kifejti, hogy *„amikor 2014-ben az Iszlám Állam megtámadta a zömében kisebbségek lakta településeket, a legmegdöbbentőbb hatást az okozta, hogy néhány szunnita arab is csatlakozott a szélsőségesekhez, és szembefordult szomszédaival. A keresztényeken túl a jezidiek is különösen nagy károkat szenvedtek el, és egyes statisztikák szerint közösségükből még ugyanebben az évben 6418 embert elraboltak, és sokukat rabszolgaságba kényszerítették. A szélsőségesek 1060 négy és tíz év közötti gyermeket hurcoltak el, 68 jezidi szentélyt romboltak le, és a közösségek városainak és falvainak 85%-át pusztítottak el. A PLOS Medicine folyóirat által közzétett kutatás 3100-ra becsülte az ISIS által okozott jezidi halálesetek számát”*.³⁶⁷ Ebből is kitűnik, hogy a hosszú évtizedekre háttérbe szorított felekezetek közötti viszály újra a felszínre tört.

³⁶⁶ Salihi, 2019, 79-98.

³⁶⁷ Strasser, 2017.

A terrorcsoport felemelkedését követően a kisebbségi közösséget tagjait már csak azért is üldözték, mert az iszlámtól eltérő hitet vallottak, és sokukat megpróbálták áttéríteni, annak ellenére, hogy az iszlám vallás tiltja az erőszakos térítést (lásd: „*Nincs kényszer a vallásban!*”)³⁶⁸. Akik ezt nem tették meg, azok nagyon hamar a terrrorszervezet célpontjává váltak. Amikor az Iszlám Állam megkezdte előrenyomulását Irak északi részén, akkor nagyon sok kisebbségekhez tartozó szent helyet elpusztított. Több keresztény templomot is leromboltak, emellett a kereszteteket leverték a templomok tetejéről, és az Iszlám Állam zászlaját tűzték ki helyette. a Szűz Mária szobrokat is kár érte, az iraki keresztény települések legfontosabb jelképeit szándékosan megsemmisítették. Sok kisebbségi csoport nem nézte tétlenül a pusztítást és megalakították saját fegyveres milíciáikat. A kaka’i közösség például egy több száz fős kontingenst épített be a kurd Pesmergába,³⁶⁹ de keresztény katonai szerveződésekre is sor került.

Mindenképpen meg kell említeni, hogy az Iszlám Állam észak-iraki fennhatóságának idején sok nőt ért nemi erőszak, de a kisebbségekhez tartozó iraki nők általában fokozottan ki voltak téve ennek. A családon belüli erőszak sem volt ritka, ami azt jelentette, hogy a fiatal lányokat erőszakkal vagy anélkül hozzáadták az Iszlám Állam valamely katonájához, aki azután szexuálisan kihasználta újdonsült, gyakran kiskorú feleségét.³⁷⁰

4.9.3. Az iraki keresztényekkel és más nem muszlim csoportokkal való bánásmód az Iszlám Állam visszaszorulását követően

Az Iszlám Állam Szíriában és Irakban komoly veszteségeket szenvedett el 2017-ben és 2018-ban, de ez nem jelenti azt, hogy az ellenük folytatott küzdelem véget ért volna. Az Iszlám Államhoz tartozó csoportok hatalmas területen, Közép-Ázsiától Kelet-Afrikáig, továbbra is képesek támadásokat indítani. Emellett az egyes terrorcsoportok a különböző regionális képviselőikén keresztül, afféle franchise-hálózatként (lásd: Iszlám Állam – Iszlám Állam Horaszán Tartomány) működve követik el merényleteiket, amelyek által egész térségeket képesek destabilizálni. Európában szintén jelen vannak radikális, főképpen az Iszlám Állammal összefüggésbe hozható egyének, ami kihívások elé állítja a biztonsági szerveket. A terrorcselekmények tehát nem szűntek meg, és az Iszlám Állam még mindig nagyfokú fenyegetést jelent a Közel-Keleten.³⁷¹ Ez a körülmény folyamatos félelmet tart fenn az érintett

³⁶⁸ Az idézet a Korán második szúrájának 256. ájaja. Lásd: Simon, 1997, 32.

³⁶⁹ Pesmerga: Irak Kurdisztán régiójának katonai ereje, akik a kurdisztáni régió biztonságáért felelnek.

³⁷⁰ Strasser, 2017.

³⁷¹ Dezső, 2021, 7-9.

régiók lakói körében, de ha konkrétan az iraki keresztények helyzetét vizsgáljuk meg, akkor nem csak ez okozza az egyetlen problémát. Szintén negatívan hat közösségeikre az elvándorlás jelensége, amihez hozzájárul a hiányos infrastruktúra, de gondot okoz az is, hogy a biztonsági helyzet korántsem kielégítő a terrrorszervezettől visszafoglalt területeken. Ez utóbbihoz hozzájárul az is, hogy az Iszlám Állam visszaszorításában részt vevő fegyveres milíciák mára szintén fenyegetést jelentenek a nem muszlim csoportokra.

4.9.4. Az UNHCR-jelentés

A helyzetet tovább rontja, hogy a mindenkori iraki kormány sem lép fel hatékonyan a kisebbségi csoportok szétforgácsolódása ügyében. 2019 májusában az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) jelentést tett közzé „Nemzetközi védelmi szempontok az Iraki Köztársaságból menekülő emberekkel kapcsolatban”³⁷² címmel. A jelentés különböző forrásokra hivatkozva kimondta:

„Míg az iraki hatóságok a jelentések szerint általában tiszteletben tartják a vallásszabadságot, a kisebbségek – amelyek közül sok nem rendelkezik erős politikai vagy törzsi hálózattal – a konfliktusok, valamint a politikai és vallási üldöztetések miatt időnként kitelepítési hullámokkal szembesülnek. Ezenkívül a kisebbségi csoportok jogi, politikai és gazdasági marginalizálódásról számolnak be. A bahá'í hit gyakorlása továbbra is tilos. A kisebbségi közösségek bizonyos területeken az őket ért gyakori inzultálásról és szexuális zaklatásról tudósítottak. Továbbá Iraki Kurdisztán régióban a kisebbségi csoportok tagjaival szembeni diszkriminációról és politikai szabadságuk elnyomásáról adtak hírt, amelyek szintén a hatóságokhoz köthetők. Egyes esetekben a kisebbségi jogvédő csoportok és aktivisták állami és nem állami szereplők fenyegetéseiről és politikai indíttatású korlátozásáról számoltak be. A jelentések szerint a korábban az Iszlám Állam terrrorszervezet fennhatósága alatt lévő területeken és azok közelében támadásokat hajtanak végre kisebbségi csoportok tagjai ellen... a támadásokat a jelentések szerint az IÁ vállalta magára, vagy nekik tulajdonították azokat. ...Az évek során jelentések érkeztek olyan esetekről, amikor a kormányhoz kötődő bűnözői és fegyveres csoportok szektariánus vagy egyéb ideológiai meggyőződésből

³⁷² A dokumentum eredeti címe: International Protection Considerations with Regard to People Fleeing the Republic of Iraq.

gyilkosságokat és emberrablásokat hajtottak végre vallási kisebbségek tagjai ellen, beleértve a keresztényeket és a szábeus-mandeusokat.”³⁷³

Az idézett jelentés első sorában olvasható, hogy iraki hatóságok „általában tiszteletben tartják a vallásszabadságot” és a kisebbségi jogokat is, mégis a valóságban az tapasztalható, hogy az ingatag belpolitikai rendszer és a vidéki területeken kisebb hatásfokkal bíró központi vezetés miatti törvények be nem tartása hátrányosan érinti a nem muszlim lakosságot, ami miatt gyakorta lakóhelyeik elhagyására kényszerülnek. Továbbá ahogy a szöveg is utalt rá, az iraki keresztények nem rendeződnek törzsekbe és nem alkotnak klántársadalmat, és fegyveres milíciáik sincsenek, akiktől védelmet remélhetnének. Egy korábbi MRG-kutatás³⁷⁴ még az Iszlám Állam terrorszervezet megjelenése előtt kulcsfontosságú és aggodalomra okot adó területeket tárt fel, amelyek a következők: „a foglalkoztatáshoz való hozzáférés, az egészségügy, a vízhez való hozzáférés, az oktatás és a biztonság”.³⁷⁵ Emellett a fiatalabb generációknak szóló kezdeményezések szerepe is kulcsfontosságú. Ehhez elengedhetetlen az iraki fiatal lakosság bevonása, viszont ezzel kapcsolatban a kisebbségek nehézségekről és diszkriminációról számoltak be.³⁷⁶

Továbbá a Ninivében élő nem muszlimok egy további konkrét problémára is panaszkodtak. E terület nagy részét mind a KRG, mind a szövetségi kormány magáénak vallja, és bizonyos területeket a Kurdisztáni Régió biztonsági erői irányítanak, de a tartományi kormányt arab pártok koalíciója vezeti. A megkérdezett közösségi vezetők kijelentették, hogy ez olyan helyzethez vezetett, hogy sem a kurdisztáni, sem a ninivei tanács nem tartja érdekének, hogy pénzt költsenek a vitatott területeken nyújtott szolgáltatásokra. Ebben a régióban sok keresztény él, de az imént ismertetett okok miatt nem feltétlenül számít, hogy a bagdadi központi kormányzat tiszteletben tartja-e a jogaikat vagy sem.³⁷⁷

A központi kormány mellett Kurdisztán kormánya is kiveszi a részét a kisebbségi aktivisták elnyomásában. Míg Iraki Kurdisztán régiója a közhiedelem szerint elkötelezett a tolerancia és a szólásszabadság mellett, az elmúlt években a kurd hatóságok egyre inkább felléptek a kritikusok ellen. 2021-ben több év börtönbüntetésre ítélték öt újságíró és aktivistát, akik gyakorta bírálták a kormány tevékenységét. A tárgyalás megfigyelői komoly aggodalmukat

³⁷³ UNHCR, 2019.

³⁷⁴ Minority Rights Group International, 2011, 15.

³⁷⁵ Uo.

³⁷⁶ UNHCR, 2019; Minority Rights Group International, 2011, 15.

³⁷⁷ Uo.

fejezték ki amiatt, hogy a tisztességes eljárás alapvető garanciáit nem tartották tiszteletben. Az érintettek nem fértek hozzá az ügy irataihoz, továbbá a bíróság nem vette figyelembe a vádlottak azon állításait, hogy a vallomásokat kínzással kényszerítették ki.³⁷⁸

Visszatérve az UNHCR-jelentés tartalmára, az Iszlám Állam 2017-es visszaszorulását követően sem szüntek meg a kisebbségek ellen elkövetett támadások. Az elmúlt években több merénylet is történt Irak különböző pontjain. Ennek egyik oka, hogy a 2010-es évek elején az iraki és kurd erők közösen szavatolták a biztonságot egyes észak-iraki (pl. Ninive) kormányzóságokban. Viszont az Iszlám Állam 2014-es előretörése és területszerzése miatt az iraki haderő összeomlott, ami véget vetett az iraki–kurd megállapodásnak. A terrorszervezet három éven át tartó észak-iraki fennhatóságát csak a különböző felek, többek között a Népi Mozgósítási Erők nevű síita milícia, a kurdok Pesmerga, az iraki haderő és az Egyesült Államok vezette nemzetközi koalíció kooperációja révén sikerült felszámolni. Az Iszlám Állam legyőzésére irányuló hadműveletet követően a terrorcsoport elvesztette az általa meghódított területek feletti hegemóniáját, és hivatalosan is vereséget szenvedett 2017-ben. Azonban a központi kormány és a kurdok közötti koordináció hiánya vákuumot hozott létre a, amit kihasználva a terrorszervezet visszaszivárgott; konkrétan a Ninivétől Diyāla kormányzóságig húzódó területre hosszú ideig egyik szövetséges fél hadereje sem volt képesek belépni. A bagdadi adminisztráció 2021 végén felismerte, hogy a kurdok támogatása híján komoly nehézségekbe ütközne az Iszlám Állam visszaszorítása az ellenőrzés nélkül maradt övezetről, ezért az ország korábbi miniszterelnöke, Muştafā al-Kādimī beleegyezett abba, hogy a kurd féllel két közös dandárt alakítsanak a terrorcsoport elleni műveletek végrehajtására. Ez utóbbi azonban meghiúsult, mivel az iraki pénzügyminisztérium jóváhagyása elmaradt. Ezek az események rávilágítanak a közel-keleti arab államban jelen lévő sokszor ellentmondásos hatalmi dinamikára, valamint az évtizedek óta az állam működésképtelenségéhez hozzájáruló magas fokú bürokráciára.³⁷⁹

A felsorolt esetekből leszűrhető, hogy ha még meg is van a bagdadi kormány akarata a kisebbségek helyzetének javítását illetően, korántsem biztos, hogy érdemi változás fog történni az ügyben. Amíg lesznek vitatott területek az országon belül, addig nem várható javulás Irak keresztényeinek és más kisebbségeinek életében, sőt a megfelelő alapszolgáltatásokhoz és a védelemhez való hozzáférésük sem garantált. Irak megosztottsága és politikai

³⁷⁸ MENA Rights Group, 2021.

³⁷⁹ Tárik, 2022c.

modernizációjának elmaradása legelőször mindig a védtelenebb csoportokra fogja a legnegatívabb hatást kifejteni.

4.9.5. Az egyház szerepe az iraki keresztény lét fenntartásában

Az egyháznak kulcsfontosságú szerepe lehet a keresztény lét megmentésében. A püspöki szinódus³⁸⁰ szerint a keresztény egyházaknak az állam szekuláris jellegének kihangsúlyozására kell összpontosítaniuk. Ezt különböző kutatásokkal és párbeszédrel lehetne elérni, ami megszüntetheti a vallás túlzó befolyását az iraki központi kormányra. Ez utóbbi korántsem könnyű vállalkozás, mivel a vallási vezetők fatvái gyakorta mondanak ellent vagy nincsenek összhangban a kormány döntéseivel. A szinódus szerint viszont elengedhetetlen volna az állam szekuláris jellegének kihangsúlyozása, ami által lehetőség nyílna az etnikai és vallási csoportok közötti megkülönböztetés évtizedek óta jelen lévő negatív hatásainak enyhítésére. Az egyházak részéről ez kettős szerepet feltételez; egyrészt jobban be kell vonódniuk a politikai folyamatokba, de csakis annak érdekében, hogy csökkenteni tudják az iszlám befolyását az ország vezetésében. Másrészt pedig a békés együttélés érdekében aktív kommunikációt kell folytatniuk a muszlim vallási hatóságokkal, például a síita Marğa 'iyyával.³⁸¹

4.9.6. Az iraki keresztények ügye

Egy fontos kérdés, amit érdemes feltenni, hogy pontosan hol tart jelenleg az iraki keresztények ügye? Azt már láthattuk, hogy a központi kormányzat részéről nem kapnak megfelelő támogatást az országban élő kisebbségi csoportok, azonban arra még nem derült fény, hogy ezek a közösségek miképpen vélekednek saját helyzetükről. Több hivatalos állásfoglalás is született prominens iraki keresztény személyek részéről, amelyek közül egy 2005-ös nyilatkozat érzékelteti a legjobban közösségük problémáit. Sokat elmond a kialakult helyzetről, hogy az eltelt két évtizedben érdemi javulás nem történt az ügyükben, sőt, sok esetben romlott is a helyzet. A továbbiakban az Asszír Akadémiai Társaság képviselőjének, Shamiran Makonak az OHCHR³⁸² számára benyújtott kiáltványát elemezzük, aki egyébként több különböző

³⁸⁰ A Magyar Katolikus Lexikon meghatározása szerint a püspöki szinódus (lat. synodus episcoporum): „a világ különböző vidékeiről kiválasztott püspökök gyűlése, mely a pápa által meghatározott időben összejöveteleket tart a pápa és a püspökök közötti kapcsolat ápolására, valamint azért, hogy a püspökök a pápának a hit és erkölcs védelmére és erősítésére, az egyházi fegyelem megszilárdítására tanácsaikkal segítséget nyújtsanak, s az Egyháznak a világban való tevékenységével összefüggő kérdésekről tárgyaljanak.” Forrás: Magyar Katolikus Lexikon, é. n.

³⁸¹ A legfőbb síita vallási hatóság Irakban.

³⁸² OHCHR: Office of the High Commissioner for Human Rights (Az Emberi Jogi Főbiztos Hivatala)

hivatalos csatornán sürgeti az asszírok³⁸³ és más iraki kisebbségek jelenlegi helyzetének megoldását:

- *„Adjanak az asszíroknak egy olyan adminisztratív egységet a Ninive-síkságon, amely a jogaik megóvását szolgálná az etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megóvásával [együtt], miközben továbbra is az iraki társadalom szerves részét képezik.*
- *Végezzen az ENSZ és a munkacsoport egy tényfeltáró missziós tevékenységet az asszírok helyzetéről Irakban, elsősorban az északi régióban tartózkodókról.*
- *Az iraki kormánynak független bizottságot kell felállítania, amely kezeli az Irakban a kisebbségek által benyújtott igényeket és vitákat, különös tekintettel az északi térségre az emberi jogaik jobb védelme érdekében.*
- *Az infrastruktúra számára megfelelő finanszírozást kell biztosítani az asszír városoknak és falvaknak, valamint az erősen koncentrált asszír területeknek, mint például a Ninive-síkság.*
- *Az illegálisan elkobozott asszír városokat és falvakat adják vissza a törvényes tulajdonosoknak, elsősorban a kurdok által ellenőrzött területeken. A Ba'ť-rezsim uralma alatt elpusztult ősi templomokat és kolostorokat állítsák helyre, mivel ezek szerves részét képezik nem csak Irak, hanem az egész Közel-Kelet és világszerte a keresztény közösség történelmének.*
- *Végül az ősi asszír régészeti lelőhelyeket meg kell védeni a további pusztulástól, mivel ezek jelentősen hozzájárulnak az asszír nép történelméhez, valamint a világörökséghez és az egyetemes történelemhez.”³⁸⁴*

Mindjárt a kiáltvány legelső pontjában egy fontos kijelentés hangzik el: *„miközben továbbra is az iraki társadalom szerves részét képezik”*. Ez a mondat arra enged következtetni, hogy az asszírok az iraki társadalom részét szeretnék képezni, még akkor is, ha önálló adminisztratív egység megteremtésén munkálkodnak. Tervüket egyébiránt a Ninive-síkságon szeretnék megvalósítani, amely törekvés összhangban van azzal az asszírok által képviselt

³⁸³ Mako, 2005.

³⁸⁴ Mako, 2005.

eredetmítosszal, mely szerint a mindenkori asszír nép Mezopotámia északi részéről eredeztethető, valamint a mai napig itt élnek a legnagyobb számban Irakon belül. Ezzel kapcsolatban Komoróczy Géza azt írta, hogy: „*nem idegen tőlük a jól ismert naiv, nosztalgikus historizálás: hivatkoznak az ókori Keletre, amelyet, persze többségük legfeljebb az amerikai-európai tudományos ismeretterjesztés szintjén ismer. De a jelenben élnek. Kialakuló értelmiségük küzd az asszimiláció ellen. Törekvéseik megvalósulása attól függ, sikerül-e a diaszpóra-szervezetet territorialitássá átalakítani. Erre nézve remény csak Iráq és a Közel-Kelet demokratikus modernizációjához fűzhető.*”³⁸⁵ Rendkívül lényeges, amire az idézet is utalt, hogy az asszimiláció esetükben közösségük megszűnését jelentené, ezért a kiáltványban hangoztatott autonómia létrehozásának be nem teljesülése konkrét veszélyt jelent az asszír identitás életben maradására.

Egy önálló adminisztratív egység létrehozásán túl az etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megóvása ugyancsak kardinális kérdés, ami szintén hozzájárulhat közösségük fennmaradásához. Céljuk eléréséhez viszont külső segítségre van szükségük, ami miatt az ENSZ-től egy tényfeltáró munkacsoport közbenjárását kérik. Ezzel összefüggésben elmondható, hogy a 2003-as háború kirobbanását követő zűrzavar közepette, majd az Iszlám Állam terrorszervezet megjelenését követően nem volt lehetőség az iraki keresztények helyzetén javítani, és a nemzetközi szervezetek tevékenysége csak az áldozatok számának összeírására és a kisebbségek ellen elkövetett kegyetlenkedések dokumentálására korlátozódott.

Egy külön bizottság felállítása további pozitív hatásokkal járna, és az asszírok érdekérvényesítő potenciálját javítaná, és szavatolná emberi jogaik tiszteletben tartását. Továbbá ez a bizottság vagy hatóság hamarabb értesülne a keresztény lakosság igényeiről, ami gyorsabb reakciót is vonna maga után.

A kiáltványban is olvasható infrastruktúra fejlesztésével kapcsolatos felhívás viszont csak nagyon nehezen kivitelezhető a jelenlegi kaotikus iraki politikai helyzetben. A korszerűsítésre tett próbálkozások Irak egészében sem valósulnak meg kielégítően, amihez hozzájárul a politikai és rendszerszintű modernizáció hosszú évtizedek óta tartó elmaradása. Éppen emiatt még mindig zajlik a háború utáni újjáépítés, de a keresztények lakta települések csak lassabban kerülnek sorra, mivel a mindenkori iraki kormány prioritása a főváros, Bagdad, valamint a síiták által lakott szent városok, mint például Nağaf vagy Karbalā', vagy azok a szunniták által lakott

³⁸⁵ Komoróczy, 2006a, 66.

és irányított városok, mint például Ramādī. A kisebbségek lakta falvak és városok éppen az önrendelkezés és a saját költségvetés hiánya miatt csak sokkal lassabban, vagy egyáltalán nem jutnak segítséghez.

Az Egyesült Államok által vezetett 2003-as invázió óta eltelt években az iraki keresztények nagyobbik fele elmenekült az országból, hogy elkerülje a háború, a megszállás és a lázadások erőszakos cselekményeit, valamint az erőszakos deportációs és felekezeti tisztogatási akciókat, amelyek a milíciákhoz és egyéb illegális szervezetekhez köthetők. Ezzel kapcsolatos probléma, hogy a tényleges konfliktus megszűntét követően az iraki keresztények nem, vagy csak nagyon kevesen költöznek vissza eredeti lakóhelyeikre. Úgy gondolják³⁸⁶, hogy túl sok a veszély és túl kevés a gazdasági lehetőség ahhoz, hogy bármilyen visszatérés lehetséges legyen.

Továbbá a kiáltványban megjelenő ősi asszír régészeti lelőhelyek megóvására vonatkozó felhívás egy módfelett komplex problémát ölel fel. A kulturális örökség megőrzésének alapvető jelentősége van az identitás kézzelfogható megjelenésében. Ezzel szemben, ha egy nép kulturális öröksége nem csak az adott szubkultúrán belül számít nyilvánvaló értéknek, akkor az sebezhetővé és célpontjává teszi a közösséget az olyan csoportok vagy szervezetek számára, amelyek érték- és meggyőződésrendszerüket az adott szubkultúrához tartozó régészeti leletek, régiségek, alkotások eltiprása által kívánják előmozdítani. Köztudott, hogy az Iszlám Állam térmeyerésekor nagyszámú kulturális objektum és lelet semmisült meg, de a terrorszervezet megjelenése előtt és felszámolása után is komoly kihívást jelent a régészeti lelőhelyek védelme.

A kulturális terrorizmus problémájához továbbá szorosan kapcsolódik a régiségek illegális kereskedelme, amely a terrorista csoportok bevételi forrása, és ugyanolyan negatív hatású, mint a régiségek megsemmisítése, mivel, ha egyszer eladnak egy tárgyat a feketepiacon, az ritkán kerül vissza, ami tulajdonképpen azt eredményezi, hogy elveszik a világ számára. Samuel (2018) elmondja, hogy *„a Live Auctioneers oldalán 50 dollárért kőbikát, 150 dollárért agyaghengerpecsétet, 225 dollárért egy szekéren istent hordozó terrakotta töredéket, 400 dollárért pedig egy nagy terrakotta női bálványt lehet megvásárolni. Egy másik aukciós oldalon, a Trocadero-n egy oroszán alakú kő amulettet kínálnak 250 dollárért.*³⁸⁷ Nem az a lényeg, hogy ezeket a bizonyos tárgyakat az Egyesült Államok inváziója után rabolták el, hanem az, hogy az ősi mezopotámiai ereklyéket nagyon könnyű online megvásárolni. Manapság pedig rendkívül nehéz megállapítani, hogy az eladó által feltüntetett származás pontos-e, és ennél fogva azt is, hogy a tárgyat legálisan szerezték-e be. Tehát a kiáltványban

³⁸⁶ Ufheil-Somers, 2013.

³⁸⁷ Samuel, 2018.

intézett felhívás egy mai napig tartó, valós problémára reflektál, aminek megoldása még várat magára.

4.9.7. Hol akadnak el az iraki kisebbségek szituációjának javítására tett kísérletek?

A Şaddām-rezsim 2003-as bukása óta az iraki politikai stabilitást etnikai viszályok, lázadások és gyakori erőszakos konfliktusok hátráltatják. Ilyen kaotikus környezetben az ország legitimitásának és fejlődésének helyreállítására tett erőfeszítések eredménytelennek bizonyultak. A gyenge állami intézmények és a döntéshozatali jogkör hiánya miatt, az elemi szintű kormányzás is kihívást jelent. Példának okán a kormány nem volt képes stabilitást teremteni a korábban iszlamista csoportok által ellenőrzött területeken. Több területen hosszú évekig még kormányzót sem sikerült kinevezni.

A korrupció növekedése is komoly aggodalomra ad okot, és az átlagemberek is erre panaszkodnak leginkább. Az Enabling Peace in Iraq Center nemrégiben készült tanulmánya³⁸⁸ szerint „*az irakiak mintegy 80%-a a korrupciót tekinti az ország egyik legnagyobb problémájának. Ez közel tízszer több, mint azoknak a száma, akik az Iszlám Állam terrorszervezetet (8,8%) vagy az egészségügyet/Covid-19-et (5,9%) említik a legsúlyosabb problémaként*”.³⁸⁹

A korrupció egyet jelent az instabilitással, ami hatványozottan hátrányosan érinti a kisebbségeket, köztük a keresztényeket. Az sem javít a helyzeten, hogy azon régiók közigazgatási státusza, ahol sok kisebbség él, bizonytalan maradt. Ennek a kisebbségek fizették meg az árát, és gyakran kerültek ütközőzónába az iraki központi kormányzat és a Kurdisztáni Regionális Kormány közötti hatalmi harcok során.

Ha tüzetesebben szemügyre vesszük azt, hogy a Ba'ġ Párt hatalomra kerülését követően miképpen változott a kisebbségek helyzete Irakban, akkor négy korszakot különböztethetünk meg:

1. Amikor szekulárisabb jellegű szunnita vezetése volt az országnak, (lásd: a Şaddām-rezsim) akkor a kurdokkal, síita muszlimokkal, valamint etnikai és vallási kisebbségekkel szembeni diszkriminatív, megosztó és végső soron sokszor népirtó politika tartotta fenn a tekintélyelvű hatalmat.

³⁸⁸ EPIC, 2021.

³⁸⁹ Uo.

2. Az Egyesült Államok vezette iraki invázió 2003-ban az állam összeomlását és a brutális felekezeti erőszak kitörését idézte elő. E korszak legsúlyosabb időszaka 2006 és 2007 között volt, amikor nagyon sok kisebbségi hagyta el Irakot, vagy vált belső menekültté, mivel gyakran estek áldozatul ennek az erőszaknak. Az új alkotmány 2005-ös elfogadása, a választások megtartása és a Kurdisztáni Regionális Kormány autonómiáról szóló megállapodása ellenére a kisebbségek helyzete továbbra is bizonytalan maradt.
3. Az ezután következő sí'ita kormány(ok) sok szunnitát elidegenített(ek), ami nagyszabású tiltakozásokhoz és erőszakos ellenálláshoz vezetett. Ez az elégedetlenség ösztönözte a militáns szunnita csoportokat, különösen az Iszlám Állam terrorszervezet felemelkedését. E csoport és szövetségesei szisztematikus és erőszakos hadjáratokat folytattak a sí'ita muszlimok és vallási kisebbségek ellen.
4. Ezt követően, 2017 után kezdődött meg az újjáépítés, de Irak területén továbbra is sok belső menekülttábor van, amelyekben a mai napig iraki kisebbségek százezrei élnek³⁹⁰, és egyelőre nem kísérlik meg az otthonaikba való visszatérést. Ebben változás csak akkor következhet be, ha eredeti lakóhelyükön biztosítanák azt az infrastruktúrát, ami visszaköltözésük esetén elengedhetetlen lenne.

Ha ebből a korszakolásból indulunk ki, akkor láthatjuk, hogy az 1960-as évektől kezdve nem volt olyan időszak vagy periódus az Irakban élő kisebbségek életében, amikor kompromisszumoktól mentes békében és biztonságban élhettek volna. Ha bármely korszakot megvizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy ha még adottak is voltak a törvényi feltételek, ez sem jelentette azt, hogy be is tartják azokat. Ennek több is oka volt, de napjainkban leginkább amiatt nem valósul meg, mert az ország rendkívül megosztott, és az iraki keresztények egy jó része pont a vitatott területeken él. Ebből kifolyólag ezeknél a közösségeknél az ország jelenlegi helyzetében egy konszolidált állapot elérése csak két esetben valósulhatna meg:

1. önrendelkezés által, vagy
2. asszimiláció által.

Amíg az elsőt nem lehet elérni, addig az élethelyzetükön sem lehet javítani, kivéve, ha asszimilálódnak a többségi társadalomba, ami viszont azt idézné elő, hogy csak múlt időben beszélhetnénk az iraki keresztény közösségről.

³⁹⁰ Az UNHCR hivatalos adatai szerint 1,2 millió iraki állampolgár él az országban belső menekültként.
Forrás: UNHCR, 2022.

4.9.8. Jelentőségük a keresztény civilizációban: következtetések

A keresztény közösségek Mezopotámiában a kereszténység korai terjedése óta kiemelkedő szerepet játszottak mind a vallás fejlődésében, mind a régió társadalmi és kulturális sokszínűségében. A keleti kereszténység zászlóvivőinek tekinthetjük őket, hiszen vallási közösségeik már az első századokban jelentős teológiai és kulturális központokká váltak. A régió egyházai és gondolkodói kulcsszerepet játszottak a kereszténység formálódási időszakában, amikor a Bizánci Birodalom teológusaival folytatott viták révén a keresztény doktrína különböző aspektusai tisztázódtak. Ezek a párbeszédok nem csupán teológiai szempontból voltak jelentősek, hanem hozzájárultak az egyházszervezet és a keresztény hitvilág fejlődéséhez is.

A mezopotámiai kereszténység jelenléte hosszú időn át része volt Irak sokszínű vallási struktúrájának. A különböző iraki keresztény közösségek önmeghatározása és identitása elsősorban vallási gyökereikre épült, amely a nemzeti és etnikai érzelmek megjelenése előtt az önazonosságuk egyik komponense volt. Sokáig a kulturális és társadalmi értelemben is meghatározó szereplői voltak az iraki társadalomnak. A modern Irak létrejöttével, 1921-től kezdve az ország felépítésében is aktív szerepet vállaltak. A monarchia idején, majd a köztársaság alatt is jelentős mértékben hozzájárultak az ország művészeti, tudományos és kulturális életéhez.³⁹¹

Az 1980-as évekig a keresztény közösségek mind kulturális és szellemi szempontból, mind gazdasági értelemben is meghatározók voltak. Az iraki értelmiség és képzett szakemberek körében arányuk rendkívül magas volt az ország teljes lakosságához viszonyítva. A 35%-os arány jól mutatja a közösségük magas szintű képzettségét és kompetenciáját, amely az iraki társadalom minden területén érezte hatását.³⁹²

Az utóbbi három évtized során azonban folyamatos elvándorlásuk drámai módon átalakította Irak társadalmi és vallási térképét. A folyamat különösen felgyorsult az Egyesült Államok 2003-as iraki invázióját követően, amely mélyreható politikai és társadalmi instabilitást eredményezett. A keresztény közösségek jelentős része elhagyta az országot, elsősorban a fokozódó erőszak és üldöztetés miatt. Bagdad, Basra és al-Anbār egykor virágzó keresztény közösségei mára szinte teljesen eltűntek. Ez a folyamat nem Irak egészére nézve is tragédiát

³⁹¹ Salloum, 2013, 59-60.

³⁹² Uo.

jelent, hiszen a keresztények távozásával az ország sokszínűsége és kulturális gazdagsága is csorbul.³⁹³

Elvándorlásuk rámutat arra, hogy a régió pluralista történelme, amely sokáig megkülönböztette Irakot az Arab-félsziget más országaival szemben, mára veszélybe került. A vallási és kulturális diverzitás csökkenése pedig hosszú távon Irak identitásának és történelmi örökségének elvesztéséhez vezethet.

³⁹³ Uo.

5. AZ IRAKI KERESZTÉNYEKKEL FOLYTATOTT INTERJÚK TAPASZTALATAI

5.1. Az interjúkról

A kvalitatív interjúk a társadalomtudományi adatgyűjtés módszertanilag jól bevált eszközei.³⁹⁴ Gyakran alkalmazzák a társadalomtudományokban, amikor az egyének perspektíváiról, tapasztalatairól, magyarázatairól és mondanójuk alátámasztásáról van szó. Az interjúk során „kinyert” adatok felhasználásának azonban komoly korlátai is vannak, amelyek legfőképpen akkor kerülnek előtérbe, amikor az interjúalany világképéhez, motivációihoz és irányultságához szándékozunk hozzáférni. Ha az ilyen anyagok értelmezése kizárólag az interjúban rögzített szándékolt jelentésekre támaszkodik, akkor a kutatók vagy szubjektív magyarázatokra és igazolásokra korlátozzák megállapításaikat, vagy az elbeszélte tapasztalatokat tekintik valósnak. Az interjúban résztvevő személyek megnyilatkozásaival kapcsolatban komoly kétségekkel kell szembesülniük, ugyanis a résztvevők önmagukról vallott elméletei sok esetben megbízhatatlanok.³⁹⁵ Felmerül tehát a kérdés: hogyan kell értelmezni a kutatás résztvevőitől eredő szubjektív érveket vagy elméleteket, amelyeket azok magától értetődőnek tartanak? Vajon áthidalhatók az ilyen szubjektív beszámolók értelmezésének korlátai?

Egy széles körben elfogadott elmélet³⁹⁶ szerint nemcsak az interjúban elhangzottakat kell leírni, hanem azt is, hogy a társadalmi valóság hogyan (társ)konstruálódik. Az adatközlők közötti interakcióra kell fókuszálni, valamint arra, hogy a kontextus hogyan ad jelentést. E koncepciót vallók elutasítják az egyszeri megnyilatkozás eseteit, mint érvényes megállapításokat, és kizárólag a kérdezők és az interjúalanyok közötti interaktív szekvenciák elemzése mellett érvelnek annak megértése érdekében, hogy az ilyen jellegű interakciókban miként épül fel a jelentés. Ezen elmélet gyakorlati formába öntése csak nagyon kevés eséllyel valósulhat meg az úrlap formájában felvett interjúk során, viszont hasznos és plusz információkkal szolgálhat a személyes vagy a képet és hangot megosztó platformon felvett interjúk esetében.

Ami az interjúk formáját illeti, azok sokfélék lehetnek, gyakran egynél több résztvevővel vagy kutatóval. Lehetnek erősen strukturáltak (szinte felmérészerű stratégiát alkalmazva),

³⁹⁴ Roulston, 2010, 1-216.

³⁹⁵ Philipps – Mrowczynski, 2019, 59-75.

³⁹⁶ Silverman, 2017, Holstein – Gubrium, 2016, In Philipps – Mrowczynski, 2019, 59-75.

teljesen strukturálatlanok (narratív és szabadon folyó megközelítést alkalmazva) vagy félig strukturáltak (témát megszabva, de azon belül nagyobb mozgásteret biztosítva). A kutatók kombinálhatják ezeket a megközelítéseket az interjú céljától és a résztvevő jellemzőitől függően.³⁹⁷ Az általunk folytatott interjúk az első kategóriába tartoznak (de egyes kérdéseknél a narratív megközelítést sem zárják ki), aminek egyik elsődleges célja, hogy a kvalitatív kutatás eredményeit képesek legyünk számszerűsíteni, így még, ha statisztikailag nem is lehet reprezentatívnak tekinteni, de mélyinterjúk lévén fontos információkkal szolgálnak az iraki vagy iraki gyökerekkel bíró keresztényeket érintő legfontosabb ügyekről.

5.2. A témával kapcsolatban korábban készült interjúk

Az elmúlt évtizedekben több kutató és szakértő is érdeklődött az iraki keresztény csoportok iránt. Az ezen közösségekkel kapcsolatos kvalitatív kutatások több különböző területre reflektálnak. A következőkben ismertetett eredmények és következtetések betekintést nyújtanak ezeknek a csoportoknak az életébe, és általuk könnyebben megismerhető a kultúrájuk és a közösségi struktúrákban bekövetkező változások.

Az egyik kiemelkedő megközelítés a témában a szociolingvisztika, amely tudományterület az irak keresztények által beszélt nyelvek (saját anyanyelv és idegennyelvek), dialektusok és nyelvi gyakorlatok vizsgálatára fókuszál. A kutatások megismerése után kijelenthető, hogy ezekben a közösségekben a nyelv az identitás megőrzésének és a kulturális hagyományok továbbadásának fontos eszköze.³⁹⁸

Az integráció témája is különös figyelmet kapott, főként azokban a kutatásokban, amelyekben az iraki keresztényeknek a politikai instabilitás vagy éppen a különböző konfliktusok miatt bekövetkezett emigrációját állítják fókuszba. Az integráció kérdésének vizsgálata során előtérbe kerülnek azok a kihívások és lehetőségek, amelyekkel szembesülnek a befogadó országokban.³⁹⁹

Az identitás elemzése szintén fontos szerepet játszik ezekben a kutatásokban, hiszen az asszír, szír, káld iraki keresztény közösségek tagjainak identitása sokszor több dimenziót ölel fel, mint pusztán az etnikai hovatartozás. A kutatásokból leszűrhető, hogy az identitás alakulása,

³⁹⁷ Knott et al., 2022.

³⁹⁸ Lásd: Dweik – Obaidi, 2014, 219-232; Aslan, 2009.

³⁹⁹ Lásd: Cetrez, 2011, 473-487; Dudas, 2020.

megeősítése és megörzése kapcsolatban áll a történelmi emlékezettel, a kulturális örökséggel és a társadalmi környezettel.⁴⁰⁰

Végül, de nem utolsó sorban, a vallás és vallásgyakorlat vizsgálata is kiemelt jelentőséggel bír, mivel ahogy a kutatásokból is kiderül, az iraki keresztények vallási hagyományai mélyen gyökereznek és meghatározók lehetnek mindennapi életükben.⁴⁰¹

Cetrez⁴⁰² egy átfogó kutatás keretében vizsgálta egy svéd városban élő asszír közösség három generációját. Fő kérdése az volt, hogy a vallásosság milyen szerepet játszik a svédországi asszír fiatalok körében. Kutatása azt vizsgálta, hogy a vallás mennyiben járul hozzá az integráció és identitásformálódás folyamatához. A kutató a kérdőívek kiértékelését követően azt a megállapítást tette, hogy a vallási szerepe és az ahhoz kapcsolódó gyakorlatok az első generációtól kezdve fokozatosan hanyatlanak, a harmadik generáció tagjai között már csak minimális szerepet töltenek be. A kvalitatív interjúk alapján kiderült, hogy míg gyermekkorukban a vallás pozitív élményt jelentett, felnőttként más értékrendszerek kerültek előtérbe, miközben a vallási intézményekkel és azok képviselőivel szemben egyre gyakoribbá vált a kritikus hozzáállás. Ez utóbbi nem meglepő egy olyan európai környezetben, ahol a vallás sokat veszített a presztízsből az elmúlt évszázadban, továbbá a társadalmi normák és értékek erősen befolyásolják az egyének vallási kötődéseit.

Ergün⁴⁰³ kutatásában szintén az asszír/szír⁴⁰⁴ közösségre összpontosított, azonban nem Svédországban, hanem a törökországi Mardin városában végzett interjúkat asszír/szír fiatalokkal és családjaikkal. Az identitás kérdésének vizsgálatakor különös figyelmet fordított a generációk közötti történetek szerepére. Az interjúk során a résztvevők élettörténetének fordulópontjait ábrázolta, és több eltérő életvonalat térképezett fel. Eredményei szerint bár a résztvevők hasonló körülmények között éltek és ugyanazon a területen nőttek fel, identitásuk mégis teljesen egyedi formát öltött. Sokan egymástól teljesen eltérően élték meg saját identitásukat és származásukat. Ez jól mutatja, hogy az egyéni önazonosságtudat nem csupán a külső körülményektől, hanem az egyéni értelmezésektől is függ, ami alapvetően formálja egy etnikai csoport identitásának megélését. A vizsgált város fiataljai esetében az identitás pozitív

⁴⁰⁰ Lásd: Ergün, 2022, 129-141.

⁴⁰¹ Lásd: Cetrez, 2011, 473-487; Dudas, 2020.

⁴⁰² Cetrez, 2011, 473-487.

⁴⁰³ Ergün, 2022, 129-141.

⁴⁰⁴ Ergün szinonimaként használja az asszír és szír elnevezéseket.

vagy negatív megélése azt is megmutatja, hogy az egyéni narratívák mindig képesek árnyalni a kollektív történeteket.

Kassem és Jackson⁴⁰⁵ kutatásukban az iraki asszírok identitását, annak változásait és közösségük mai tapasztalatait elemezték. Munkájukban főképpen az elmúlt száz év üldöztetéseire (pl. Summayl mézárulás) és társadalmi kirekesztettségükre (elnyomás az arab nacionalizmus időszakában) helyezték a hangsúlyt. Vizsgálatuk során arra keresték a választ, hogyan befolyásolják a múlt traumái az érintett közösséghez tartozók döntéseit és a földhöz való kötődésüket. A velük folytatott beszélgetésekből kiderül, hogy egy perifériára szorult közösségről van szó, ami alapvetően határozza meg önazonosság-tudatukat. A történelmi megpróbáltatások komoly sebeket hagytak, viszont ez azzal járt, hogy etnikai és vallási identitásuk megerősödött. A kutatók azon a véleményen vannak, hogy ez az erős kötődés fontos szerepet játszik a közösség fennmaradásában, még kedvezőtlen társadalmi környezetben is.

Dudas⁴⁰⁶ doktori értekezésében egy svéd kisvárosában élő asszír/szír serdülők nemzeti önazonosság-tudatának alakulását vizsgálta. A kutatás vegyes módszertant alkalmazott: először egy kérdőíves szakasz zajlott, amelyet mélyinterjúk követtek. A vizsgálat középpontjában az állt, hogyan befolyásolja az iskolai környezet, a vallás és a nyelv a diákok etnikai és vallási identitását. Az eredmények azt mutatták, hogy a tanárok hozzáállása hatással van a fiatalok identitásának formálására: támogató környezetben ezek az identitások megerősödnek, míg a negatív tapasztalatok pontosan az ellenkezőjét válthatják ki. A kutatás egy másik fontos megállapítása szerint a család és a vallási hagyományok továbbra is központi funkciót töltenek be a fiatalok életében. A vallás és a nyelv emellett, hogy a kulturális örökség részét képezi, értelemszerűen identitásképző tényező is, amelynek megőrzése alapfeltétele a közösség hosszú távú fennmaradásának. Dudas ezenfelül rávilágít arra, hogy a fiataloknak egyensúlyozniuk kell a hagyományaik megtartása és az új kulturális közeghez való alkalmazkodás között. Ez a kutatás rávilágít annak fontosságára, hogy a bevándorló közösségek integrációja azon is múlik, hogy mennyire képesek identitásukat pozitív erőforrásként megélni. Az asszír fiatalok helyzete példázza, hogy a kulturális gyökerek ápolása és az új közegbe való beilleszkedés akár egymást erősítő folyamatok is lehetnek.

Dweik-Obaidi⁴⁰⁷ kutatása a bagdadi „kálido-asszírok” nyelvhasználatára és nyelvi szokásaira összpontosított. A kutatás fő kérdései arra irányultak, hogy milyen helyzetekben és területeken

⁴⁰⁵ Kassem – Jackson, 2020, 388-402.

⁴⁰⁶ Dudas, 2020.

⁴⁰⁷ Dweik – Obaidi, 2014, 219-232.

használják az általuk beszélt nyelveket, valamint hogyan viszonyulnak ezekhez. A kutatás során több mint száz asszír személyt kérdeztek meg, akikkel mélyinterjúkat készítettek. Az eredmények alapján kifejtik, hogy a szír nyelvet leggyakrabban otthon, vallási szertartásokon és a saját közösségükkel való érintkezés során használják. Ezenfelül az arab nyelv is használatos köreikben, ami főképpen a mindennapi élet számos más területén, például a munkahelyeken és a médiában dominál. A kutatók munkájukban továbbá kifejtik, hogy a vizsgált csoport pozitívan viszonyul mindkét nyelvhez, és az arab iránt sem viseltek ellenérzésekkel. Ebből kifolyólag képesek rugalmasan alkalmazkodni a különböző kommunikációs helyzetekhez. A két kutató javaslata szerint érdemes lenne a vizsgálatokat kiterjeszteni más Irakban élő etnikai csoportokra is, akiknek körében esetleg eltérő következtetéseket lehetne levonni.

Aslan⁴⁰⁸ kutatása Kanadába vándorolt asszír⁴⁰⁹ nők társadalmi beilleszkedését állította középpontba, különösen az angol nyelv elsajátításának nehézségeit. Rávilágított arra, hogy az észak-amerikai ország bevándorlási rendszere elősegíti, hogy a munkavállalási célból jött bevándorlók már érkezésükkor jól beszéljék az angol nyelvet. Azonban Aslan kiemelte, hogy a családdegyesítés révén érkezők gyakran korlátozott nyelvi készségekkel rendelkeznek. Kutatása során asszír bevándorló nők tapasztalatait gyűjtötte össze. Az eredmények rávilágítottak arra, hogy a nyelvi akadályok jelentős hatással vannak a nők munkavállalási lehetőségeire, társadalmi kapcsolataira és általános jóllétére. A kutatás szerint az egységes nyelvoktatási módszerek nem veszik figyelembe az etnikai csoportok eltérő igényeit, így szükség lenne a tanítási stratégiák rugalmasabbá tételére. Aslan munkája hangsúlyozza, hogy a sikeres integráció korántsem csak a nyelv elsajátításán múlik, hanem azon is, hogy a bevándorlók támogató környezetben érezzék magukat, amely figyelembe veszi egyedi kulturális és társadalmi helyzetüket.

5.3. Az iraki keresztények egy nagy halmazként való kezelése⁴¹⁰

Azok a vizsgálatok, amelyek csoportok közötti összehasonlításokat végeznek, több interjú igényelnek, mint az egyetlen csoportra korlátozódó vizsgálatok. Az interjúk készítése során az (őshonos) iraki keresztényeket nem több különböző, hanem egy nagy halmaznak tekintettük⁴¹¹, és álláspontunk szerint a vizsgált kérdések bonyolultsága és a téma tisztázatlansága miatt, nem

⁴⁰⁸ Aslan, 2009.

⁴⁰⁹ Aslan egy különálló etnikai csoportként kezeli az asszírokat.

⁴¹⁰ az 5.3. – 5.6. alfejezetek részben megjelentek egy korábbi tanulmányomban, lásd: Tárik, 2024.

⁴¹¹ Erről a halmazról bővebben, lásd az 5.6-os alfejezet harmadik kérdését: Mely elnevezés fedi le az őshonosnak tekinthető iraki keresztényeket?

célszerű több apró részre bontani közösségüket. Éppen emiatt a kutatás során alapvető fontosságú, hogy felismerjük és kiemeljük a különböző iraki keresztény egyházak közötti közös vonásokat és a közös örökséget. Noha ezek az egyházak az idők során eltérő gyakorlatokat, vagy akár identitásokat alakítottak ki, erős érvek szólnak amellett, hogy a követőiket kollektíven kezeljük, ahelyett, hogy megkülönböztetnénk őket. Ezen elhatározásunkat négy tény is támogatja:

1. Az egyik legfontosabb kapocs a közös eredet és nyelv. Az iraki keresztény egyházak, köztük az asszír keleti egyház, a káld katolikus egyház, a szír ortodox egyház és a szír katolikus egyház közös gyökerei a régió legkorábbi keresztény hagyományaira vezethetők vissza. Ahogy említettük, az asszír keleti egyház⁴¹² önálló identitásra ébredése a 431-es epheszoszi zsinatot követően történt. Ezen egyház a keleti egyház⁴¹³ folytatásaként tekint magára⁴¹⁴, mely utóbbin belül szakadások következtek be, és a 451-es a khalkedóni zsinat következtében kiváltak és megalapították a szír ortodox egyházat.⁴¹⁵ A későbbi századok során az asszír keleti egyház keresztényeinek egy csoportja közösségre lépett a római katolikus egyházzal, és 1552-ben a káld katolikusok egy különálló egyházként jelent meg a katolikus közösségen belül.⁴¹⁶ A szír katolikus egyházat pedig kezdetben szír ortodox hívők közösségei alkották, akik 1783-ban léptek egységre a pápával.⁴¹⁷ Ezen közösségek tagjai a szír nyelvet használják liturgikus nyelvként, de ez a hétköznapi interakciókból sem tűnt el teljesen⁴¹⁸, ami még jobban kiemeli nyelvi egységüket és különbözőségüket más iraki csoportoktól.

2. Emellett a közös kulturális és történelmi kontextus sem elhanyagolható. Az iraki keresztények évezredek óta ugyanazon földrajzi régióban élnek, ezáltal a különböző felekezetek történelme közös vagy szoros átfedésben van, nem beszélve arról, hogy kollektív tapasztalataik identitásformáló erővel hatottak. Emellett szó esett már róla, hogy hozzájárultak Mezopotámia gazdag kulturális életéhez, továbbá az ország társadalmi szerkezetének és örökségének részét képezik.

3. Azon túl, hogy közös az eredetük, a kihívásaik is azok. Később, majd az interjúk kiértékelésénél láthatjuk, hogy a magukat szírnek vagy káldnak valló válaszadók is saját saját

⁴¹² Az asszír keleti egyháznak megközelítőleg 400 000 tagja van Irakban, Iránban, Szíriában, Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban. Lásd: Baumer, 2016, 1.

⁴¹³ A keleti egyház az I. században alakult Szent Tamás és tanítványai révén, és hivatalosan 424-ben vált külön a nyugati egyháztól. Lásd: Baumer, 2016, 2.

⁴¹⁴ Winkler – Coakley, 1993, 21.

⁴¹⁵ Menze, 1998, 105-108.

⁴¹⁶ Hughes, 2017, 62.

⁴¹⁷ Winkler, 2019, 129.

⁴¹⁸ Werner, 1990, 131-149; Coghill, 2007, 115-122.

közösségük traumájukként élték meg az asszírokat 1933-ban ért Summayl mészárlást. Az iraki keresztények gyakran hasonló problémákkal és aggodalmakkal szembesülnek, felekezeti hovatartozásuktól függetlenül. Ide tartozik a vallásszabadságuk és kulturális örökségük megőrzése, valamint az őket is érintő döntéshozatali folyamatokban való képviselő hiánya. Ha ezen csoportokat a kutatások külön kezelik, akkor az tovább hátráltathatja egységes képviselőjük kialakítását. Az iraki keresztények egységének és közös identitásának felismerése elősegítheti a szolidaritás és a kölcsönös támogatás érzését a közösségen belül. Emellett elősegítheti a felekezeti párbeszédet és kooperációt az összes iraki keresztény életének jobbá tétele érdekében.

4. A megosztottság hangsúlyozása helyett az egységes látásmód segítheti az iraki keresztények történelmi jelentőségének, valamint az ország kultúrájához és társadalmához való hozzájárulásának szélesebb körű megértését.

Bár fontos elismerni és kinyilvánítani az egyes iraki keresztény egyházak egyedi jellemzőit és történelmi fejlődését, azonban ahogy láthattuk, nyomós okok szólnak amellett, hogy követőiket az interjúk során kollektíven kezeljük. A közös eredet, a közös nyelv, a történelmi kontextus és az egymást átfedő érdekek felismerésével az egységes megközelítés átfogóbb megértést biztosíthat az iraki keresztényekkel kapcsolatos kutatásban. Ennek értelmében a legfontosabb kritériumként az szolgált, hogy az interjúban részt vevő alany csak Irakban élő vagy Irakból származó keresztény személy lehet, aki magát asszírnak, szírnak vagy káldnak vallja. Ez mindenképpen indokoltnak láttuk, mivel a kérdésekre adott válaszokból is kitűnt, hogy az őshonos iraki keresztények esetében, ez a három elnevezés van használatban napjainkban.

Összesen tehát ötven, magát iraki kereszténynek (asszírnak, szírnak vagy káldnak) valló személlyel készült online és személyes interjú. Ami az online interjúkat illeti, 11 arab, kilenc pedig angol nyelven került lefolytatásra 2022-ben. Ezek közül kilenc részben Google Űrlap formájában és írott online kommunikáció által, valamint 11 Skype-beszélgetés formájában készült.

A személyes interjúkra lefolytatására 2024 tavaszán került sor, amelyek viszont már csak arab nyelven zajlottak (mindegyik interjúalany magas szinten beszélt arabul). Már a beszélgetések legelején felmerült az az igény, hogy a résztvevők biztonsági okokból személyazonosságuk titokban tartását kérték, ami miatt az interjúk kivonatai csak név nélkül kerültek rögzítésre.

Összességében 17 asszír, hét szír és 26 magát káldnak valló személlyel folytattunk beszélgetéseket. Ahogy említettük, nem láttuk indokoltnak, hogy kizárólag csak egy felekezet követőinek a körülményeit vizsgáljuk, mivel az egyik legfontosabb célt annak kiderítése jelentette, hogy milyen mértékű a keresztények megosztottsága a különböző felvetett kérdések vonatkozásában. Továbbá az identitás vizsgálata a disszertáció egyik legfőbb eleme, amivel kapcsolatban nem kaptunk volna átfogó képet, ha csak egy közösségre összpontosítottunk volna.

5.4. Az interjúk során feltett kérdésekről (az interjúk felépítése)

Az iraki keresztényekkel folytatott beszélgetések három fő témakörre fókuszáltak. Ezek az identitás, a nyelvhasználat és a kollektív történelmi emlékezet kérdései, mely témák nagy jelentőséggel bírnak, ugyanis rávilágítanak az Irakhoz kötődő keresztények saját narratívájára és a saját helyzetükről alkotott nézeteikre.

A vallási és etnikai identitás kérdései a kutatás egyik fő pontját képezik. A résztvevők válaszaiban sok hasonló vonás (vagy egyezés is felfedezhető), amelyeket a kérdésekre adott válaszok kiértékelésénél is bemutatunk. A beszélgetésekből az is kiderül, hogy az iraki keresztények vallási meggyőződése, valamint etnikai identitásfelfogása hogyan befolyásolja a világról alkotott képüket és a másokkal való interakcióikat. Sőt, az interjúk betekintést nyújtanak a keresztények kulturális és vallási identitásában való eligazodás bonyolultságába, valamint az ezzel összefüggésbe hozható problémák milyenségébe. Ez utóbbihoz tartozik, hogy az iraki keresztények kulturális azonosságtudatának megélése időnként komoly akadályokba ütközött (és ütközik a mai napig), ami nem utolsósorban kapcsolatba hozható azzal is, hogy szülőhazájukban bizonyos alapvető jogaik a történelem folyamán sokszor korlátozva voltak. Emellett kiemelendő, hogy a keresztényekkel folytatott interjúk elősegítik az identitásuk sokrétű természetének mélyebb megértését, valamint az eddig megválaszolatlan kérdésekre is reflektálnak.

Az identitás vizsgálatán túl, további fontos célunk a nyelvhasználatot érintő kérdések bemutatása. Ezt azért is szükségesnek véljük, mert a nyelv formálja világképet és hozzájárul az emberek azonosságtudatához. Emellett megkönnyíti a kommunikációt, valamint befolyásolja a társadalom egyes tagjai közötti dinamikát is. Ennek megfelelően a nyelv és az identitás kapcsolatának vizsgálata indokoltá vált, különös figyelemmel az anyanyelv fontosságára, ami az asszírok, szírek és káldok egyik fontos megkülönböztetője, és ami az összetartozás érzését

is felerősíti köreikben. Ezen túlmenően olyan (nyelvi) kihívások is szóba kerültek, amelyekkel az iraki keresztények szembesültek mind a múltban, mind a mai napig.

Az említetteken túl, a kollektív történelmi emlékezet témája erőteljes elmélkedéseket és személyes narratívákat váltott ki a résztvevőkből. Az általuk közölt, többnyire a summaryli méiszárlással és az Anfāl-hadművelettel kapcsolatos történetek megismerése által kiderül, hogy ezen események jelentős hatást gyakorolnak az iraki keresztények kollektív tudatára, és még azokból is képesek traumatikus hatást kiváltani, akik csak jóval később, az események után születtek. Általánosságban véve elmondható, hogy az interjúalanyoknak hasonló elképzeléseik vannak az iraki keresztények múltjával kapcsolatban, legyen szó akár egy jelentős történelmi eseményről, egy (kollektív) traumáról, vagy akár egy múltbeli igazságtalan, vagy annak vélt szituációról. Az interjúk továbbá rávilágítottak a történelmi narratívák megőrzésének és kritikai vizsgálatának fontosságára is, mivel ezek jelentősen befolyásolják ezen közösségek jelenét és jövőjét.

Összességében véve a beszélgetések a tematikus válaszok mellett sok lényeges információt is felfedtek az identitás, a nyelv és a kollektív történelmi emlékezet témakörökön túlmenően is, amelyeket a következő fejezetekben fogunk részletezni.

5.5. Az interjúk során tapasztalt nehézségek

Az iraki keresztényekkel folytatott interjúk készítése során számos kihívással kerültünk szembe, elsősorban a koronavírus-járvány kitöréséből és az összetett iraki belpolitikai helyzetből adódóan. Ezek a nehézségek mind az utazás logisztikájára, mind a személyes interjúk lefolytatásának kivitelezésére is hatással voltak. Ennek eredményeként elkerülhetetlennek bizonyult a körülményekhez való alkalmazkodás, ami a személyes interjúkészítés mellett az online⁴¹⁹ interjúk, illetve a „Google Űrlap” használatának igénybevételét is jelentette.

Az első nagy akadály, amely hátráltatta az interjúk személyes lefolytatását az nem más, mint a koronavírus világjárvány volt. A pandémia utazási korlátozásokhoz és fokozott egészségügyi aggályokhoz vezetett, ami rendkívül megnehezítette az Irakba való utazást. A különböző kormányok által elrendelt lezárások, karanténintézkedések és járattörlések jelentős kihívásokat jelentettek a látogatás megszervezésében. Elfogadva a Covid-19 idején történő utazással járó kockázatokat, valamint az interjúalanyok biztonságát előtérbe helyezve csak a személyestől

⁴¹⁹ Az online interjúkat a Skype-alkalmazáson keresztül sikerült lebonyolítani.

eltérő, alternatív interjúkészítésre nyílt lehetőség. Azonban nemcsak a világjárvány, hanem az instabil iraki belpolitikai helyzet is akadályozta a személyes interjú készítését. Irak hosszú évek óta politikai instabilitás és konfliktusok⁴²⁰ időszakát éli meg, ami kiszámíthatatlan környezetté teszi az utazási és kutatási tevékenységeket. Ez a dinamika jelentősen nehezíti az iraki keresztényekkel való személyes kapcsolatfelvételt, ami tovább bonyolította a helyszíni interjúk lefolytatását. E kockázatok mérséklése, valamint az összes érintett biztonságának szavatolása érdekében is a kompromisszumos megoldást részesítettük előnyben.

Az online interjúk legnagyobb ellentmondása a jelenlét hiányában rejlik. Egyes kutatók⁴²¹ szerint emberi jelenlét nélkül nehéz bizalmat és intimitást kiépíteni. Ráadásul az online interjúk nem tudják átadni a szemkontaktus vagy a testbeszéd apró üzeneteit, ami korlátozza az interjúalanyok szavainak sokoldalúbb és árnyaltabb megértését. Azonban az online interjúk mentőövként szolgálnak a kutatás lehetővé tételéhez, és hatékonyan hidalhatják át azokat az akadályokat, melyek ha évtizedekkel ezelőtt, a modern technika nagyfokú fejlődése előtt álltak volna fenn, akkor felbecsülhetetlen mennyiségű kutatás lefolytatásának szabtak volna gátat. Emellett az online interjúk egyértelmű előnyöket is kínálnak. Ilyenek például az idő- és költségmegtakarítás, a rugalmasság és a hozzáférhetőség is. Lehetővé teszik az emberek számára, hogy bárhol részt vegyenek az interjúban, anélkül, hogy utazniuk kellene. Ez különösen sokat számít akkor, ha a kutatást végző személy és az interjúalany több ezer kilométer távolságra tartózkodik egymástól. Továbbá az interjú napirendbe való illesztése, valamint a napirendek összehangolása is könnyebben megvalósulhat, nem beszélve arról, hogy egyik résztvevőnek sem kell az utazási és egyéb költségeket fedeznie.

Azonban az online interjúkra való átállás is sajátos kihívásokkal járt. Ezek közé tartozott esetenként a rossz internetkapcsolat, a technológiához való korlátozott hozzáférés, vagy éppen a fizikai távolság megléte. Előfordult, hogy az interjúalanyok nem rendelkeztek a szükséges erőforrásokkal az online beszélgetésekben való hatékony részvételhez. Ezen akadályok leküzdésére elkerülhetetlen volt különféle stratégiák kidolgozása, ami a többszöri kapcsolatfelvételnél, több részletben létrejövő beszélgetésekben, vagy végső soron űrlap formájában történő információszolgáltatásban öltött testet. Ez utóbbi több alkalommal is egyszerűsítette és hatékonyabbá tette az adatgyűjtést, mivel ez az online eszköz lehetőséget nyújtott arra, hogy a kutatási célokhoz igazodó kérdőívek készüljenek, és e modern formában

⁴²⁰ Az elmúlt években több alkalommal is támadás érte az Erbili Repülőtér, emellett Bagdadban a tömegtüntetések, emberrablások, ellenzéki aktivisták likvidálása, valamint a külföldiek letartóztatása sem ritka. Lásd: Tárik, 2022d, 351-358.

⁴²¹ Pierre (2008) 319-336.

történjen a válaszok összegyűjtése. A nyomtatványok megosztásával az interjúalanyokkal strukturált módon lehetett „kommunikálni”, valamint meglátásaikat és szempontjaikat rendszerezni a világjárvány és az iraki politikai helyzet kihívásai ellenére is. Ez a megközelítés nagyobb fokú rugalmasságot tett lehetővé az ütemezésben, és minimálisra csökkentette az adatgyűjtési folyamat esetleges megszakításait, habár számban lényegesen kevesebb alkalommal került alkalmazásra, mint az online, beszélgetésen alapuló interjúk.

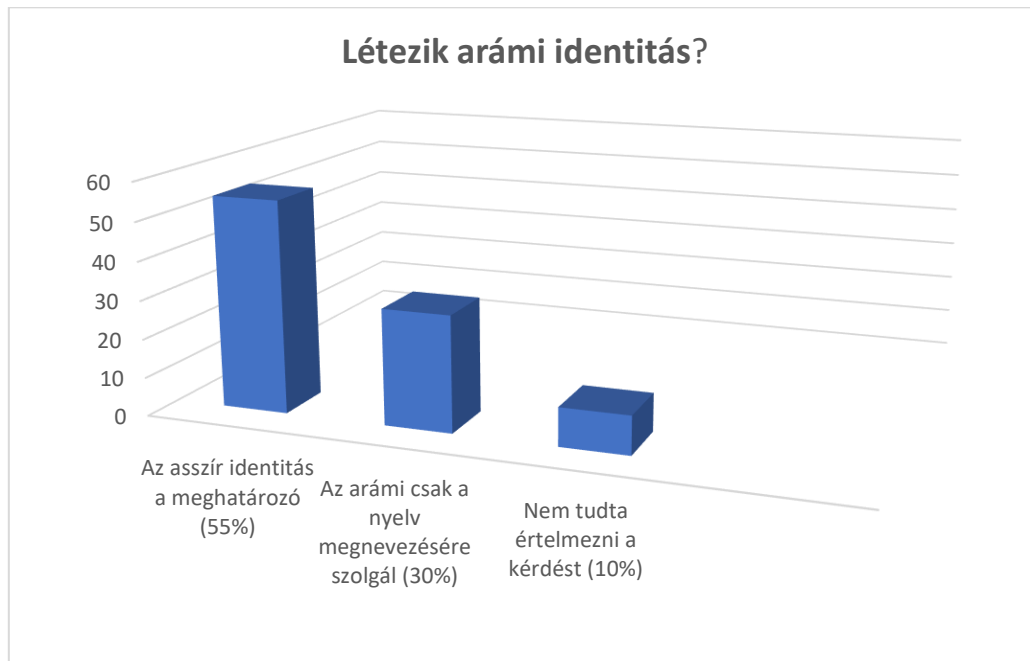
5.6. A tíz konkrét kérdés, amelyekre válaszokat kerestünk

(1) Létezik-e arámi identitás?

Az Irakban élő keresztények identitása összetett és sokrétű téma, amely sok vita tárgyát képezi. A jelenlegi kutatást tekintve is az egyik legfontosabb annak meghatározása, hogy pontosan milyen identitással bírnak az Irakban élő keresztények, és hogy etnikai értelemben véve egyáltalán létezik-e az úgynevezett arámi identitás? Fontos megjegyezni, hogy az „arám” vagy „arameus” elnevezést történelmileg olyan emberek csoportjára használták, akik arámi nyelven beszéltek. Ennek a kifejezésnek a külön etnikai csoportra való utalása azonban ellentmondásos, és nem világos, hogy napjainkban valóban létezik-e ilyen csoport vagy sem. Sok iraki keresztény használja az „arámi” kifejezést a nyelvének leírására, amelyet, ahogy már említettük, szírnek is neveznek. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy egy arámiként ismert etnikai csoport tagjaiként azonosítják magukat. A kérdésre kapott válaszokból egyértelműen kiderül, hogy az iraki keresztények az arámi szót legfeljebb csak nyelvük meghatározására használják, de külön etnikai kategóriát nem értenek alatta. A válaszadók közül többen is azzal érveltek, hogy az elkülönült arámi identitás előmozdítására irányuló erőfeszítések potenciálisan megoszthatják az iraki keresztény közösséget, és további széttagozottsághoz és konfliktusokhoz vezethetnek. A kérdésre adott válaszok 100%-a erősítette meg azt az előfeltételezést, hogy a napjainkban Irakban nem létezik önálló arámi identitás. A válaszokat három kategóriába sorolhatjuk az alapján, hogy az interjúalanyok mit tartottak a leginkább fontosnak a témával kapcsolatban, valamint, hogy mi volt a legelső válaszuk a kérdésre. A válaszadók 30%-ának első reakciója szerint az arámi csak a nyelv megnevezésére szolgál. Ezenfelül 55%-uk emelte ki, hogy nem az arámi, hanem az asszír identitás a meghatározó az iraki keresztények körében, valamint a válaszadók 10%-a nem tudta értelmezni a kérdést. Fontos megemlíteni, hogy az első két kategória között lényeges átfedés tapasztalható, mivel azok, akik szerint az identitás a meghatározó, elfogadják azt a tényt, hogy az arámi csak

a nyelv megnevezésére szolgál, és ez utóbbi választ adók többsége is elfogadja, hogy az iraki keresztények körében az asszír identitás a domináns.

1. Diagram: Létezik arámi identitás?

(2) Az „asszír” elnevezés önálló etnikumot jelöl?

Az egyik legtöbb vitát kiváltó kérdés a témával kapcsolatban az asszírnak, mint etnikum megnevezésének a gyakorlata. Az „asszír” elnevezés külön etnikai csoportként való használatának kérdését tovább bonyolítják a már korábban közölt politikai és történelmi tényezők. A magukat asszírnak nevező populáció a történelem során üldöztetéssel, kitelepítéssel és marginalizálódással szembesült, és az elismerésért, a jogokért, sőt még az önrendelkezésért folytatott harcuk is állandó volt. Az „asszír” név használatával kapcsolatban azonban még az interjúk során is merültek fel kritikák, mivel egyesek szerint azon keresztül egy bizonyos identitást erőltetnek rá más közösségekre, ami olykor feszültségekhez és vitákhoz vezet az egyes iraki keresztény csoportokon belül és azok között is, különösen a diaszpórában élők körében, ahol a különböző identitások és hagyományok koncentráltabban kerülhetnek szembe egymással.

Három lehetséges választ soroltunk fel:

1. Az asszír elnevezés egy önálló etnikumra vonatkozik;
2. Ez az elnevezés a szírekre és káldokra is vonatkozik;

3. Az asszír elnevezés nem jelöl önálló etnikumot.

A válaszok 76%-a szerint az „asszír” elnevezés egy önálló identitáskategóriát jelöl. Ez arra utal, hogy az emberek jelentős többsége az asszírokat külön etnikai csoportnak tekinti, egyedi kultúrával és történelemmel. Ez a felfogás gyakran az ókori Közel-Keleten létező Asszír Birodalom történelmi és kulturális örökségén alapul.

Az összes válaszadó 14%-a szerint nemcsak, hogy önálló etnikumot jelöl a megnevezés, hanem a szíreket és a káldokat is lefedi. Ez a nézet azt a tényt tükrözi, hogy az asszírok, káldok és szírek között vannak nyelvi és kulturális hasonlóságok, és közös történelmük és örökségük van a régióban. Erre a csoportra jellemző, hogy amikor saját közösségükről beszélnek, akkor egymás után mindhárom elnevezést megemlítik, vagy írásban elválasztó jellel írják le: „asszír/szír/káld”.

Ezzel szemben a válaszadók 10%-a azon a véleményen volt, hogy az „asszír” szó nem vonatkozik az etnikai hovatartozás megjelölésére. Részben azért, mert szerintük a szírek, asszírok és káldok nem tartoznak egy etnikumhoz. E perspektíva azt sugallja, hogy e három csoport külön identitással bír, amit egymástól függetlenül kell tisztelni és elismerni. Megfigyelhető, hogy ez a nézet gyakran az e csoportok közötti vallási különbségeken alapul, és legfőbb képviselőik határozottan ellenállnak a különböző iraki keresztény felekezetek egységesítést szorgalmazó törekvésének.

2. Diagram: Az „asszír” elnevezés önálló etnikumot jelöl?

(3) Mely elnevezés fedi le az őshonosnak⁴²² tekinthető iraki keresztényeket?

A kérdés még mindig az identitásfelfogás kategóriájához tartozik, és megfigyelhető, hogy a válaszadók nagyobb része különválasztotta az etnikum és vallás kérdését. Az interjúkat követő egyik legfontosabb következtetés nem más, mint hogy az „asszír” megnevezés az etnikumra, viszont a „káld” és a „szír” megnevezések önmagukban sokkal inkább csak az adott vallási felekezetre vonatkoznak. Ez alól kivételt képez az „asszír/szír/káld” együttes megnevezés, amellyel szintén találkoztunk az interjúk során, újságcikkekben és tudományos írásokban egyaránt, és főképpen etnikai felhangot hordoz magában.

Az e kérdésre adott válaszokkal⁴²³ kapcsolatban elmondható, hogy míg egyes interjúalanyok vallási alapon közelítették meg a kérdést, addig mások etnikai aspektusból.

Öt lehetséges válasz közül lehetett választani⁴²⁴:

1. Keresztény
2. Szír
3. Asszír
4. Káld
5. Asszír/szír/káld

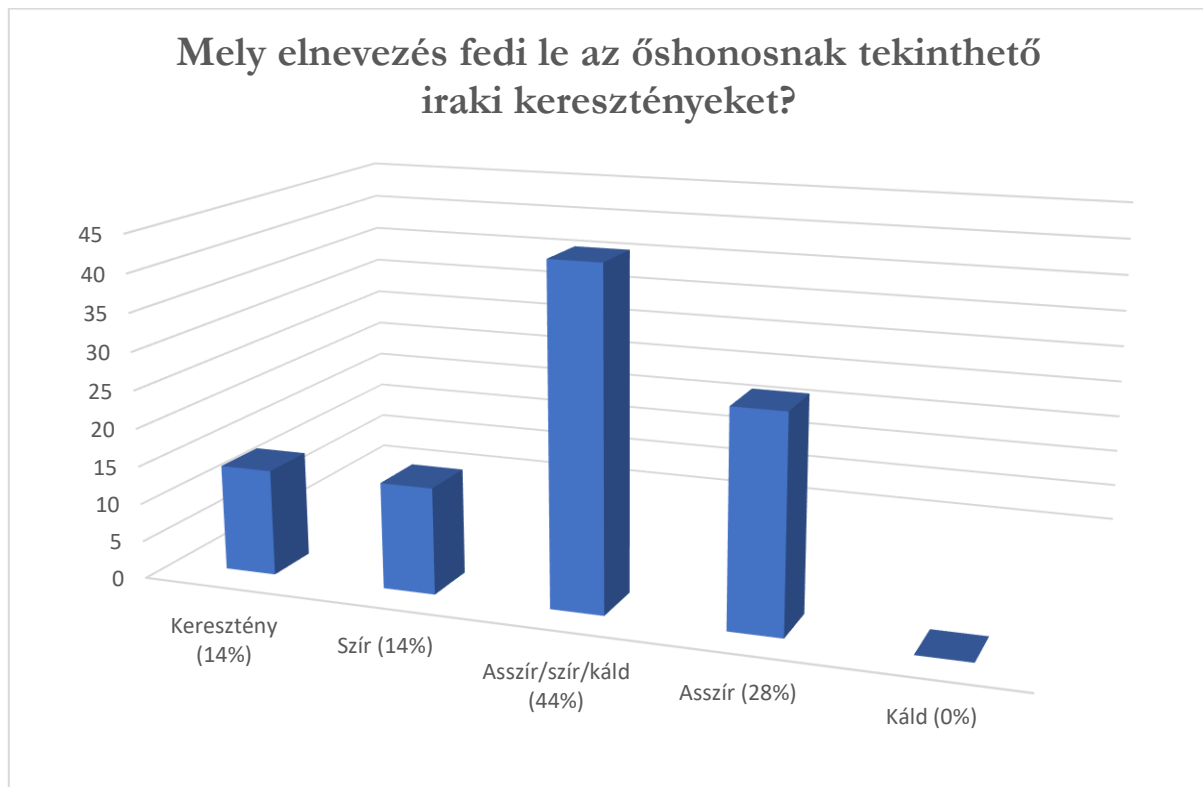
A válaszadók 14%-a szerint csak a keresztény szó az elfogadható megnevezés. 14%-uk jelölte meg a szír elnevezést, és 28%-uk az asszírt. Legtöbben viszont az asszír/szír/káldot jelölték meg, ami a válaszok 44%-át jelenti ebben az esetben. Fontos megemlíteni, hogy a káld megnevezést a kérdés kapcsán önmagában véve egyik válaszadó sem említette, mivel ez utóbbi kategóriába tartozók szerint sem fedi le a káld szó az összes iraki keresztényt. Általánosságban véve megfigyelhető volt, hogy a válaszadók ezen kérdésre adott reakciója lassabb volt, mint más kérdések esetében.

⁴²² „Őshonos” alatt azokat a disszertációban vizsgált csoportokat értjük, amelyek követői az asszír keleti egyházból származtatják magát. Irakban vannak más felekezetek és csoportok is, amelyek eredete nem vezethető vissza a kereszténység kezdeti periódusához. Például az Irakban élő örmény keresztények az 1915-1918 közötti örmény népirtás elől menekültek Mezopotámiába, és többségük római katolikus vagy keleti ortodox. A pünkösdisták pedig a modern korban jelentek csak meg, akiknek száma elenyésző Irakban. A besorolást tekintve nehézséget jelent a magukat kurdnak vagy arabnak nevező keresztények esete, viszont ők szintén valamelyik, az általunk „őshonosnak” nevezett felekezethez tartoznak.

⁴²³ A válaszokra jelentős befolyást gyakorolt a válaszadó felekezeti hovatartozása, azonban ahogy már említettük, nem csoportosítottuk a válaszokat a különböző felekezetek szerint.

⁴²⁴ Bizonyos kérdések kapcsán a „rögzített válaszok” technikáját alkalmaztuk, továbbá olykor az az elmondottak kategorizálására került sor, vagy a leginkább hangsúlyos gondolatukat vettük alapul. Az éppen használt módszer mindegyik kérdés feldolgozásakor feltüntetésre került.

3. Diagram: Mely elnevezés fedi le az őshonosnak tekinthető iraki keresztényeket?

(4) Hogy nevezik az iraki keresztények saját nyelvüket?

Korábban már kitértünk rá, hogy a különböző Irakban található keresztény egyházak liturgikus (és sok élethelyzetben beszélt) nyelve az arámi egyik dialektusa, amely nyelv a mai napig létezik és használatban van.⁴²⁵ Emellett említettük, hogy az arámi nyelvet széles körben beszélték az Újasszír Birodalomban a Krisztus előtti első évezredben, és Krisztus korában ez volt a Közel-Kelet lingua franca-ja.

Kevésbé ismert tény viszont, hogy még mindig sok iraki keresztény anyanyelve, akik több különböző elnevezéssel illetik, de a nemzetközi tudományos életben legfőképpen (angol átírással) sureth-nek nevezik. Más elnevezések is léteznek, ami bonyolítja a pontos meghatározást, mivel egyesek modern szír nyelvként utalnak rá, míg mások asszír nyelvként, de vannak, akik káldeusként. Ezzel szemben a nyelvészek legtöbbször északkeleti neo- vagy újarámiként hivatkoznak az iraki keresztények által beszélt nyelvre.⁴²⁶

Az angol nyelven folytatott interjúk során három elnevezésről esett szó. A „syriac” elnevezést a válaszadók 22,22%-a említette, a „sureth” elnevezést 55,55%-uk, míg az

⁴²⁵ Werner, 1990, 131-149; Coghill, 2007, 115-122.

⁴²⁶ Fox, 1994, 154-162.

„assyrian” elnevezést szintén 22,22%-uk. Az arab nyelvű interjúkban pedig csak és kizárólag a „sūriṭ” név hangzott el, továbbá elenyésző százalékban megemlítették az „āṭūrāyā”-t is, mint a „sūriṭ” szinonim alakját.

4. Diagram: Hogy nevezik az iraki keresztények saját nyelvüket? (Az angol nyelvű interjúk válaszai)

(5) A summayli mészárlás emlékezete

Az iraki keresztényekkel folytatott strukturált interjúk során az egyik kérdésre kivétel nélkül hosszabb, részletesebb és eseteként indulatosabb válasz érkezett. Ez a kérdés a summayli mészárlásra vonatkozott, amivel kapcsolatban az összes válaszadó viszonylag egybehangzó véleményen volt. Annak ellenére, hogy a mészárlás nagyon régen, 1933-ban történt, a válaszadók 80%-a tökéletesen tisztában volt az esettel, csak a legfiatalabb interjúalanyok voltak bizonytalanok. Utóbbinak legfőbb oka valószínűsíthetően az, hogy az iraki oktatási rendszer nem tette lehetővé, hogy az efféle történések bekerüljenek a történelemkönyvekbe, így a 20. századi Irakban a summayli mészárlásokhoz hasonló esetek ismerete többnyire csak szójhagyomány útján maradt fenn. Ha voltak is leírások az esettel kapcsolatban, azok akkor is csak nehezen voltak hozzáférhetők. Az elmúlt két évtizedben viszont már számos tanulmány,

könyv, értekezés és cikk jelent meg az 1933-as eseményekről, amelyekhez már könnyebb hozzáférni.

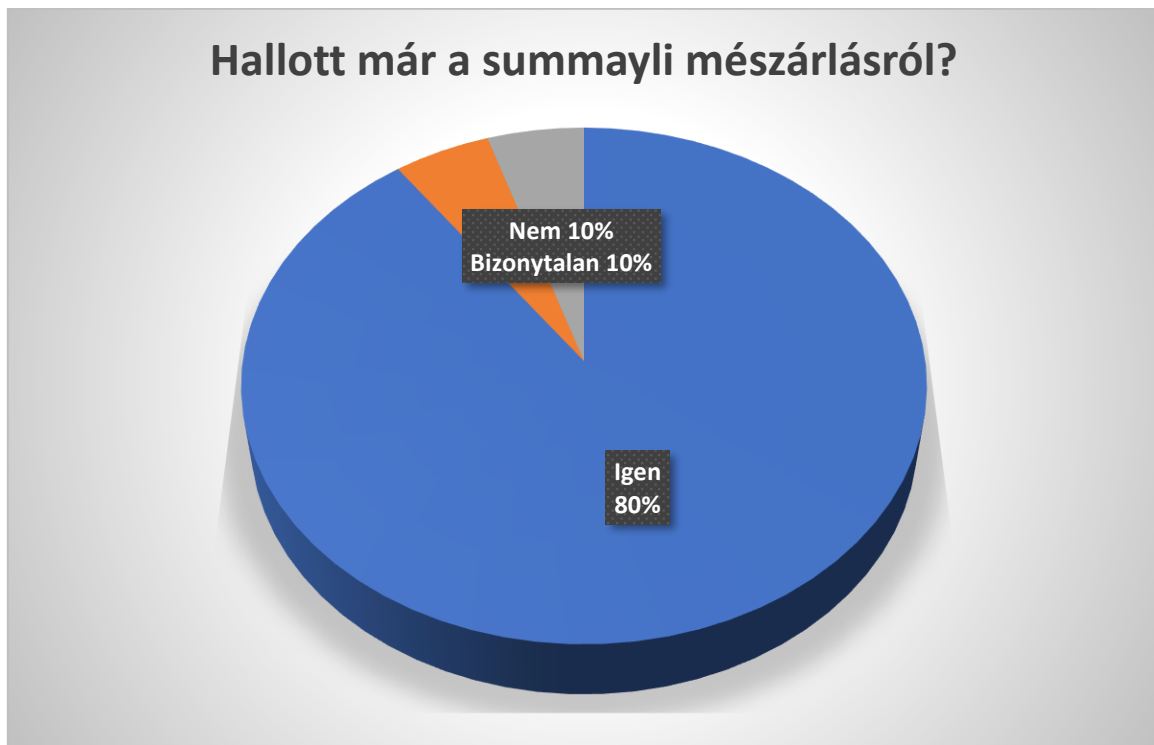
A summayli eseményekkel kapcsolatban arra voltunk a leginkább kíváncsiak, hogy az interjúalanyok pontosan milyen ismeretekkel rendelkeznek a modern asszírokra ért egyik legsúlyosabb népirtásról. A válaszokból könnyen kikövetkeztethető, hogy minimális kivétellel szinte az összes válaszadó tisztában volt az eseményekkel, viszont a részletek ismeretét tekintve már voltak eltérések. Példának okán több válaszadó is az akkori kormányt és hadsereget okolta a tragédiáért, míg mások a kurdok felelősségét firtatták. Több alkalommal is újra előkerült az asszír/szír/káld megnevezés, holott a forrásokban leginkább csak az asszír elnevezéssel lehet találkozni, és kis kivételtől eltekintve önálló nemzetként hivatkoznak közösségükre. Az interjúalanyok szemszögéből nézve, ez a népirtás mélyen meghatározta az asszírok iraki létét és identitását. Az ilyen súlyos traumák és veszteségek hatása hosszú távon érezhető. Az események emlékezete nemcsak az asszír közösség történelmi tudatában maradt meg, hanem kihat jelen identitásukra is.

A következőkhöz hasonló válaszokat jegyeztünk fel az interjúk során:

- *„A fegyvertelen „embereimet” lemészárolta az iraki kormány és a kurd törzsek.”*
- *„Ez egy népirtás volt, amelyet az iraki kormány a kurd törzsek és arabok segítségével követett el fegyvertelen asszírok ellen 1933-ban.”*
- *„Több keresztényeket ért népirtás is volt Irakban, miért a summayli a legismertebb?”*
- *„Irak történetének első mészárlása, amelyet az iraki nemzeti hadsereg követett el a fegyvertelen asszír civil lakosság kárára. Az asszír populáció egy része arra kényszerült, hogy Szíriába meneküljön.”*
- *„Én, mint asszír, ahogy sok más asszír a világon, sokat tudunk a summayli mészárlásról. Megfosztottak egy őshonos nemzetet a legalapvetőbb jogaitól. Az idegen betolakodók elpusztítanak mindent, ami az őshonos népekhez köthető, és megfosztják őket a joguktól.”*
- *„Az iraki kormány lemészárolt egy egész falut azzal az ürüggyel, hogy „átköltöztesse” őket, de megfosztották a falu lakosságát saját élőhelyétől.”*

- „Nemrégiben meglátogattam a mészárlás helyszínét. Ez egy asszírokat/szireket/káldokat ért szörnyű mészárlás volt a régióban.”
- „A summayli mészárlás volt az oka annak, hogy a „népirtás” szót megalkották.”
- „Manapság a Summaylban lévő sírhelyeket meggyalázzák azzal, hogy egy telefontornyot építettek oda, ahol több száz élettelen holttest van, és szemét van mindenütt. Még a piszokból kikandikáló csontokat is lehet látni.”

5. Diagram: Hallott már a summayli mészárlásról?

(6) Az Anfāl-hadművelet

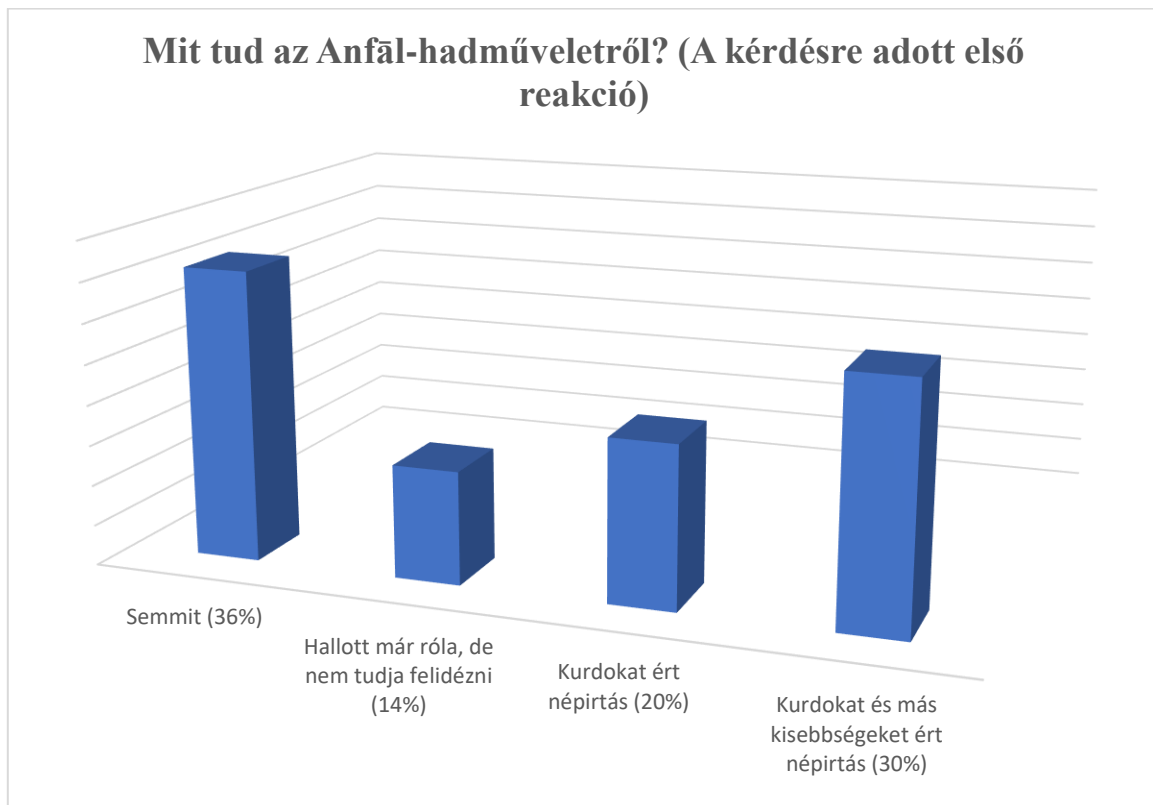
Elsősorban már az is említésre méltó, hogy a válaszadók 36%-a egyáltalán nem volt tisztában az „Anfāl-hadművelet” (Ḥamlat al-Anfāl) elnevezéssel, és 14%-uknak csak homályos feltételezéseik voltak. Csak az interjúalanyok 50%-a volt képes valamilyen szintű leírást adni az 1980-as évek végén bekövetkezett népirtásról. Kijelenthető, hogy kivétel nélkül az összes válaszadó tudott az eseménysorozatról, viszont nem mindenki volt képes nevén nevezni, ezért a válaszok összesítésénél a kérdésre adott legelső reakciójukat számítjuk érvényesnek. Emellett érdekesség, hogy az esetet ismerőknek csak a 60%-a volt tudatában annak, hogy a kurdokon kívül más kisebbségeket is érintett az iraki központi kormány hadművelete. Ez utóbbiak viszonylag pontos ismeretekkel rendelkeztek, habár a pusztítás mértékéről eléggé

szerteágazóan nyilatkoztak. A vegyi fegyveres támadásokra csak a válaszadók 10%-a tért ki, a többiek legfőképpen a mézárálás szót használták. Az esetről tudomással bíró válaszadók 100%-a említette meg Şaddām Ḥusaynt, mint felelős személyt. Többféle magyarázat lehet arra, hogy az 1933-as summayli mézárálásról az interjúkban résztvevőknek miért vannak pontosabb információik, mint az 1986-1989 között történt Anfāl-hadműveletről. Ez utóbbi hosszabb időtartamú volt, nevezetesen három évig tartott, és nem kizárólag az iraki keresztényeket célozta meg, hanem elsősorban Észak-Irak kurd lakosságát. Ennek eredményeként az Anfāl-hadművelet többféle etnikai és vallási csoportot érintett, és nem kizárólag az asszír/szír/káld közösségre korlátozódott. Emiatt elképzelhető, hogy az iraki keresztény közösség tagjainak kevesebb részletes információ áll rendelkezésére az Anfāl-hadműveletről, mint a summayli mézárálásról, amely konkrétan ellenük (a források szerint az asszírok ellen) irányult, mely cselekmény emlékezete – ahogy már említettük – beleivódott közösségük kollektív tudatába. Fontos azonban megjegyezni, hogy az Anfāl emlékezete is módosulhat, és az azt érintő kutatások és tanulmányok segítenek majd jobban megérteni és megőrizni ezeket a történelmi eseményeket.

Többek között a következő válaszok születtek a kérdéssel kapcsolatban:

- *„A kurdok merényletet terveztek Şaddām ellen. Ő ezt megtudta, majd végzett velük.”*
- *„A Şaddām-rezsim megpróbálta felszámolni a kurd lázadó csoportokat, amiért ez utóbbiak súlyos problémát jelentettek az iraki–iráni határ mentén. Sajnos mi asszírok 80 falut és 100 embert veszítettünk el az Anfāl során, de ezt sem az iraki, sem a kurd kormány nem ismerte el hivatalosan.”*
- *„Egy északi településen, Halabğa városában Şaddām kurdok ellen vetett be vegyi fegyvert, valamint kurd és asszír falvakat pusztított el. Nagyon sok kurd és asszír civillel végzett.”*
- *„Az Anfāl-hadműveletet Şaddām Ḥusayn hadserege hajtotta végre 1986-ban. Céljük az volt, hogy elnyomják a kurd felkeléseket a megszállt Asszíriában, ahol kurdok és asszírok ezrei veszítették életüket nagy kínok közepette.”*
- *„Az Anfāl-hadművelet az iraki diktátor által elkövetett népirtás volt még 1990 előtt, ami kurdok és asszírok ellen irányult. Sokukat megkínózták és megölték, mások pedig eltűntek.”*

6. Diagram: Mit tud az Anfāl-hadműveletről? (A kérdésre adott első reakció)

(7) Mit okozott és milyen változásokat hozott a 2003-as amerikai intervenció az iraki keresztények életében?

Az Egyesült Államok 2003-as iraki intervencióját követően optimista légkör uralkodott az Irakban élő kisebbségek, valamint a nemzetközi szervezetek körében, azt remélve, hogy a nem muszlim csoportok helyzetében pozitív változás állhat be a több évtizede tartó diktatúra felszámolását követően.⁴²⁷

Az iraki kisebbségek témával kapcsolatos diskurzusában, valamint az interjúk során is gyakorta előkerült, hogy a 2003-as intervenció a nemzetépítés helyett nemzetromboló folyamatot indított el, mivel az iraki nemzet nációk szerinti felosztása megkülönböztetéssel, megosztottsággal és más rendkívül negatív hatásokkal járt. A sokszor versengő etnikai és vallási csoportok közé szorulva az iraki nem muszlim közösségek célpontjaivá váltak a területszerzésre és a politikai hatalomra való törekvéseknek, ami példátlan és állandó mértékű kivándorlást eredményezett. Ez megváltoztatta Irak etnikai és vallási demográfiáját, az iraki nemzetállam identitását, valamint Irak számos etnikai és vallási csoportja széttöredezett az országon belül és kívül egyaránt. Valójában a nemzetromboló hatások a diaszpórára is

⁴²⁷ Kadhum, 2003, 587-604.

átterjedtek, és távolság teremtődött a külföldön élő, különböző etnikai háttérrel bíró iraki csoportok között. Ez ahhoz vezetett, hogy a diaszpórában eltávolodtak a „transznacionális”⁴²⁸ iraki közösségek az anyaországtól, ami miatt jelenleg nekik az új hazájukba történő asszimilációval, a kultúra és a nyelv elvesztésével is meg kell küzdeniük az Irakkal való fizikai kapcsolatok hiányában.⁴²⁹

Az interjúk során kiemelt figyelmet fordítottunk a 2003-at követő időszakra is, nevezetesen az Egyesült Államok által vezetett intervenció keresztényekkel kapcsolatos következményeire, amelyek a mai napig hatást gyakorolnak mind az országon belül, mind a diaszpórában élő kisebbségek helyzetére. A konkrét kérdés így szólt: Mit okozott és milyen változásokat hozott a 2003-as amerikai intervenció az iraki keresztények életében? Kiemelendő, hogy 100%-ban negatív hangvételű, az Egyesült Államok beavatkozását elítélő válaszok érkeztek, amelyeket négy kategóriába sorolhatunk aszerint, hogy a következményekkel kapcsolatban mit emeltek ki a leginkább:

1. Az intervenció hatására a közösség nagy része emigrált;
2. Több problémát eredményezett számukra, amelyeknek hatásait a mai napig érzik;
3. Az amerikai megszállás miatt a keresztények elvesztették szülőhazájukat;
4. Hozzájárult a magukat asszírnak vallók „asszír identitásának” gyengüléséhez.

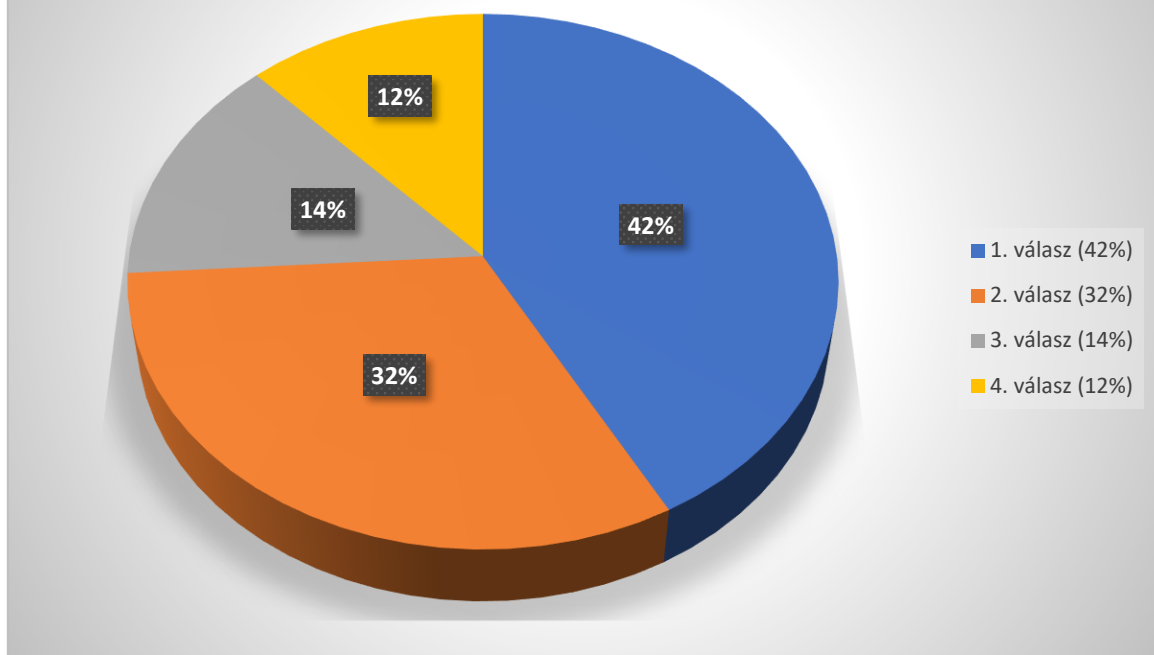
Az első kategória érte el a legmagasabb százalékot, ugyanis a válaszadók 42%-a szerint a keresztények nagyobb része elhagyta Irakot. A válaszadók 32%-a a második kategóriába tartozik, ugyanis szerintük az amerikai intervenció negatív hatásai a mai napig érződnek. Az interjúalanyok 14%-a a harmadik kategóriába került, mivel narratívájuk szerint a beavatkozás következményeként szülőhazájukat elvesztették. A legkisebb csoportot (12%) azok képviselték, akik szerint a 2003-as események még inkább a perifériára lökték az Irakban élő keresztényeket.

7. Diagram: Mit okozott és milyen változásokat hozott a 2003-as amerikai intervenció az iraki keresztények életében?

⁴²⁸ Ezen elnevezés alatt azokat a csoportokat értjük, amelyek magukra, mint az Újasszír és az Újbabiloni Birodalom (kulturális értelemben vett) örököseire tekintenek, de ahogy korábban már tárgyaltuk, ennek ténybeli bizonyítása meglehetősen problematikus.

⁴²⁹ Kadhum, 2003, 587-604.

Mit okozott és milyen változásokat a 2003-as amerikai intervenció az iraki keresztények életében?

(8) Hogyan őrizték meg kulturális életüket az iraki keresztények a különböző korokban?

E kérdésnek rendkívüli jelentősége van, hiszen a kulturális élet megőrzése nem pusztán szentimentalizmus, hanem egy közösség fennmaradásának és folytonosságának létfontosságú tényezője. A kulturális örökség ápolása révén őrzik meg a közösség értékeit, hagyományait és kollektív emlékezetét, identitástudatot és kohéziót biztosítva az idő kihívásai közepette. A mezopotámiai/iraki keresztények a különböző korszakokban egyedi megpróbáltatásokkal szembesültek. Elmondásuk szerint az ősi mezopotámiai civilizációktól a birodalmak uralmáig, a különböző konfliktusok által előidézett zűrzavaroktól a modern kori elvándorlási hullámokig kulturális identitásuk lényege megmaradt, de azt számos tényező alakította, beleértve a történelmi örökséget, a vallást, a nyelvet, de még a politikát is.

Az interjúk során kapott válaszok vegyes nézőpontokat és tapasztalatokat tükröznek, de sok közös vonást is felfedezhetünk bennük. Néhányan az ősi rituálék és gyakorlatok megőrzése iránti szilárd elkötelezettségükről beszéltek, amit ősük nemzedékekről nemzedékekre adtak tovább. E megőrzési tevékenység gyakran a közösség kollektív emlékezetére támaszkodott, mivel az idősek és a közösség vallási vezetői létfontosságú szerepet játszottak a kulturális ismeretek fiatalabb generációk számára történő átadásában. Mások azonban beszámoltak arról, hogy milyen kihívásokkal kell szembenézniük az iraki keresztényeknek kulturális életük megőrzése terén a változó körülmények között. A kényszerű kitelepítés, a gazdasági

nehézségek és a politikai instabilitás mind-mind komoly akadályokat jelentettek, veszélyeztetve a hagyományok folytonosságát. Mégis, még a nehézségek ellenére is felbukkantak történetek az iraki keresztények azon módusairól, amelyeknek célja kulturális örökségük életben tartása. Ezek az adaptációk magukban foglalták az ősi szokások és a modern hatások ötvözését, amelyek rezonálnak életük változó valóságával. Az interjúk során kapott válaszok azt a bonyolult dinamikát tükrözik, amely az iraki keresztények kulturális életének megőrzésében játszik szerepet. Rávilágítanak az alkalmazkodás rendkívüli fontosságára, és a felmerülő sokrétű narratívák feltárása során mélyebben megérthetjük a fennmaradásukért folytatott küzdelmük gyötrelmeit, miközben rendíthetetlenül törekedtek kulturális gyökereik megőrzésére.

A továbbiakban a „Hogyan őrizték meg kulturális életüket az iraki keresztények a különböző korokban?” kérdésre kapott válaszokból mutatunk be néhányat a teljesség igénye nélkül:

- *„A kultúránk megőrzése a közösség összetartása nélkül nem sikerülhetett volna. A hétköznapi cselekvéseken keresztül igyekszünk ápolni kultúránkat, amihez a nyelv és a vallási rituálék is jelentős részben hozzájárulnak.”*
- *„Leginkább azért tudtuk megtartani kultúránkat, mert részt vettünk a saját magunk által kialakított társasági életben, ami segített szokásaink és hagyományaink életben tartásában.”*
- *„Kulturális életünket inkább járásainkban, falvainkban őriztük meg, mint városainkban. A kisebb településeken sokkal erősebben élnek hagyományaink, mint a nagyobb városokban.”*
- *„Kultúránk és hagyományaink megőrzésében az egyház játszotta a legnagyobb szerepet, valamint a nacionalista és művelt vezetők azon próbálkozásai, hogy újságokat és könyveket adtak ki asszír nyelven, valamint az asszírokról. A zene mellett ez volt a leggyorsabb és legegyszerűbb módja a történelem, a kultúra és a történetek megőrzésének és terjesztésének a közösségen belül.”*
- *„Folyamatos üldöztetésünk miatt erősen ragaszkodtunk gazdag kultúránkhoz, és fenntartottuk azt a túlélés érdekében.”*
- *„Kultúránkat a nyelven, ételeken, táncaikon keresztül őriztük meg. Továbbá fiataljainknak megtanítottuk ezeket.”*

- *„Esküvőket, piknikeket, összejöveteleket tartottunk, ami mellett a saját közösségeinkben igyekeztünk ápolni hagyományainkat.”*

(9) Melyek a kapcsolódási pontok a különböző iraki keresztény felekezetek között?

Az iraki keresztényekkel készült interjúk során célunk volt fényt deríteni a különböző keresztény felekezetek közötti kapcsolódási pontokra, mely törekvés során a különbségek helyett a csoportok közös nevezőire igyekeztünk rávilágítani. Megfigyelhető, hogy bizonyos tényezők, mint például a nyelv, a vallás, a közös hagyományok és történelem számottevő egyesítő erőként jelennek meg. Mindezek közül a közös nyelv létfontosságú kapcsolódási pontként szolgál az iraki keresztények között, akiknek jelentős része felekezetétől függetlenül megőrizte ősei nyelvét, teret engedve a tágabb iraki keresztény közösséghez való tartozás érzésének. Emellett a vallás központi helyet foglal el életükben, és erős kötelékként szolgál a különböző felekezetek között. A rituálék és a teológiai értelmezések közötti különbségek ellenére a kereszténységbe vetett közös hit egyesítő erővel bír az eltérő egyházi háttérrel bírók körében. Ez utóbbi megteremti a rokonság érzését, elősegítve az iraki keresztények közötti szolidaritás kialakulását, ami az interjúk során is többször hangsúlyos szerepet kapott. A nyelv és a vallás mellett a közös hagyományok is létfontosságú szerepet játszanak közösségeik összekapcsolásában. A kulturális gyakorlatok, ünnepek és szokások erősítik kötelékeiket, előirányozzák az összetartozást és teret engednek a kollektív identitás kialakulásának. Ezek a hagyományok (mint például az „Akitu”⁴³⁰) a közös örökségükre emlékeztetnek, valamint az egységet propagálják. Nem beszélve közös múltjukról és történelmükről, ami egyesítő erőként hat. Az iraki keresztények régóta jelen vannak a régióban, és még az interjúk alatt is gyakran hangoztatták, miszerint gyökereik az ókorig nyúlnak vissza. Ez a történelmi háttér közös narratívát és kollektív emlékezetet hoz létre, megszilárdítja egymáshoz fűződő kapcsolatukat.

Ezekre a kapcsolódási pontokra gondolva nyilvánvalóvá válik, hogy a nyelv, a vallás, a közös hagyományok és a közös múlt elegendő alapot szolgáltatna az iraki keresztények egységének megteremtéséhez. Ezek az elemek az identitásra és az összetartozásra is hatással vannak, lehetővé téve számukra a különbségek leküzdését és a közös vonásokra való

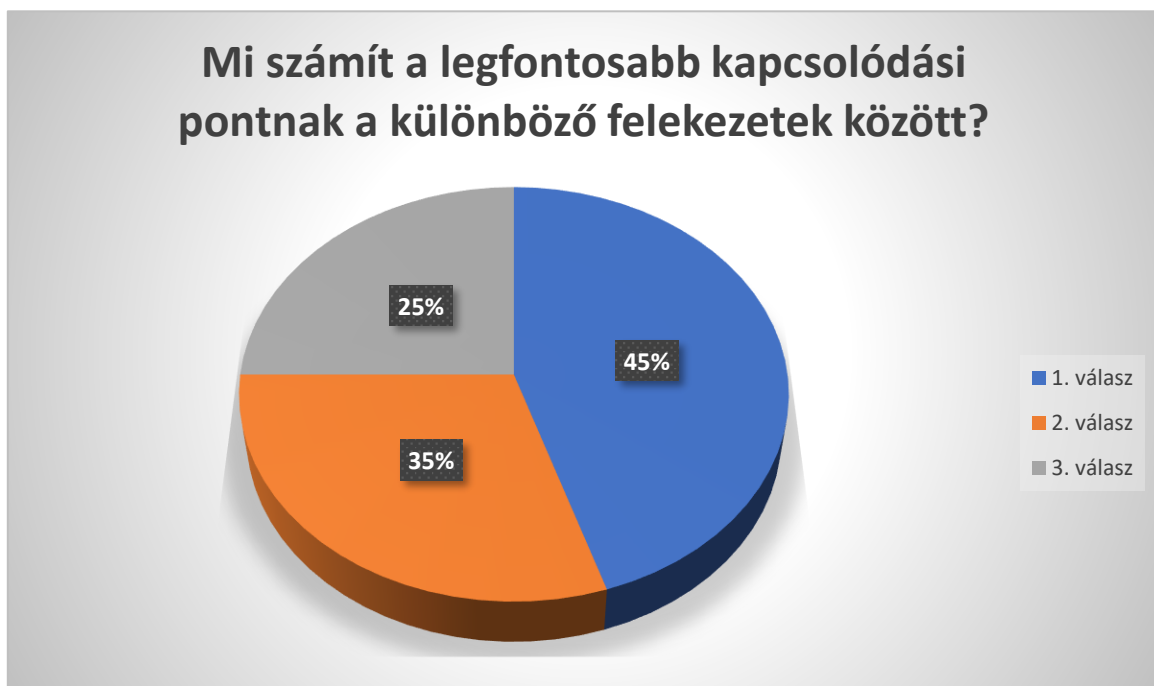
⁴³⁰ Az asszír újévet minden év április elsején ünneplik. Az ünnep egyrészt az új év kezdetét, másrészt a tavasz eljövételét is jelzi. Ez az egyik legősibb vallási ünnep a világon, ugyanis Dél-Mezopotámia (a mai Irak déli része) ősi sumér időszakából eredeztethető. Az ünnepet később az asszírok, majd a babiloniak is átvették. Az ókorban az asszír újévet évente 12 napon át ünnepelték. Szaddám Huszein és az arab nacionalizmus időszakában az ünnepi rendezvények nagyrészt zártkörűek voltak. Napjainkban a modern asszírok az akitut már már nem 12, hanem csak egy napig ünneplik. Legfőképpen Irakban és az asszír diaszpórákban felvonulásokat tartanak, valamint zenés rendezvényeken táncolnak. A szokások közé tartozik még, hogy a tavasz első napján kis tányérokon búzát helyeznek ki otthonaik előtt, ami fontos része az ünnepségnak. Lásd: Bidmead (2002); az idézett szöveg megjelent egy korábbi internetes bejegyzésemben, lásd: Tárik, 2023a; Tárik, 2023b.

összpontosítást. Ezen egyesítő tényezők megértése, értékelése, felkarolása az iraki keresztény egyházak és a magukat asszírnak, szírnek és káldnak nevező csoportok fennmaradásához is hozzájárulhatnának. Mivel ahogy már korábban is említettük, a több, kisebb ágra töredezett iraki keresztény csoportok érdekérvényesítő képessége csak nagyon alacsony szinten képes megvalósulni, amire megoldást jelenthetne a közös vonások hangsúlyozása.

A kérdéssel kapcsolatban a következő válaszok emelhetők ki (az első három lehetőséget az összes válaszadó megemlítette, így a leginkább fajsúlyos válasz alapján kategorizáltunk):

1. Kapcsolódási pontot jelent a közös történelem (45%).
2. Kapcsolódási pontot jelent a közös kultúra (30%).
3. Kapcsolódási pontot jelent a közös nyelv (25%).

8. Diagram: Mi számít a legfontosabb kapcsolódási pontnak a különböző felekezetek között?

(10) Mi az oka annak, hogy a keresztények elhagyják Irakot és miért térnek vissza csak kevesen?

Láthattuk, hogy az iraki kisebbségek miért hagyják el saját hazájukat, viszont súlyos problémát okoz az is, hogy az elvándoroltak sok esetben nem tudnak vagy nem akarnak hazatelepülni. Az iraki keresztényekkel folytatott beszélgetések során több kulcsfontosságú ok is felmerült, hogy mi okozza nagy arányú elvándorlásukat, és sokan miért nem költöznek vissza Irakba. Az

interjúk kiemelten fontos témája volt az iraki biztonsági helyzet romlása. A folyamatos konfliktusok, a felekezeti erőszak, valamint a szélsőséges csoportok tevékenysége destabilizálták településeiket és félelmet keltettek a nem muszlim csoportok körében, különösen az olyan vallási közösségek számára, mint a keresztények vagy jezidiek. A biztonság és a védelem hiánya sokukat arra készítette, hogy más országokban keressen menedéket.

Az interjúalanyok másik jelentős aggodalma az iraki infrastruktúra leromlása volt. A hosszú évek óta tartó konfliktusok megviselték az olyan alapvető szolgáltatásokat, mint az elektromos áram, a víz és az egészségügyi ellátás, és egyre nagyobb kihívást jelentenek a csak nagyon lassan, vagy egyes vidékeken egyáltalán nem javuló életkörülmények. Az alapvető kényelmi szolgáltatások és a megbízható infrastruktúra hiánya még inkább hozzájárult az iraki keresztények lakhelyelhagyásához.

Emellett nyilvánvalóvá vált az is, hogy a gazdasági megfontolások is fontos szerepet játszanak a külföldön maradási döntésben. Sok válaszadó a befogadó országokban hozzáfér a sokszor magas szintű oktatási és egészségügyi szolgáltatásokhoz, ami mellett stabil munkával és kiterjedt közösségi hálózattal rendelkezik. Ezek a tényezők, valamint Irak gazdasági kilátásaival és az évek óta tartó konfliktusok utáni gyenge újjáépítési képességével kapcsolatos bizonytalanságok megnehezítik az egyének számára, hogy visszatérjenek egy bizonytalan jövővel rendelkező országba.

Mindezek tudatában kijelenthető, hogy az iraki biztonsági helyzet, a leromlott infrastruktúra és a befogadó országokban jelen levő szolgáltatások jelentősen befolyásolják a visszaköltözési hajlandóságot. Ezen aggodalmak kezelése, és az ismertett hiányosságok pótlása kulcsfontosságú lenne az iraki keresztények és más lakóhelyüket elhagyni kényszerült polgárok Irakba való visszatérésének ösztönzésében.

A továbbiakban a kérdésre adott válaszokból ismertetünk néhányat:

- *„Az üldöztetés miatt hagyják el sokan az országot. Már csak azért sem térnek vissza, mert instabilitás uralkodik a régióban, valamint sokan már megalapozták életüket egy másik országban.”*
- *„Az emberek nem rendelkeznek a legalapvetőbb jogokkal sem, olyanokkal, amelyek minden emberi lényt megilletnek. A munkalehetőségek hiánya miatt csak kevesen jönnek haza.”*
- *„Azért nem térnek vissza sokan, mert olyan életet akarnak élni, ami külföldön van, beleértve a bulikat, ruhákat és olyan dolgokat, amelyek Irakban nem*

megengedettek. Kevesen térnek vissza, mert nem fogadják el azt az életmódot, ami a hazájukban van.”

- *„Az emberek a háborúk, az etnikai és vallási üldöztetések, valamint a kulturális és politikai szabadság hiánya miatt hagyják el Irakot. A biztonság hiánya miatt kevesen térnek vissza, valamint a gyenge politikai befolyás is hozzájárul ehhez.”*
- *„Az üldöztetés és az asszírok nemzeti jogainak elfojtása miatt menekül el Irak egyetlen őslakos népe. Kevesen térnek vissza, mert nincs biztonság, és nincs érdekképviselő, és nincs egy olyan régió vagy terület, amit az asszírok saját otthonuknak nevezhetnének, és saját védelmük alatt állna.”*
- *„Irakban etnikai és vallási üldöztetés van, továbbá az asszírok kevesebb joggal rendelkeznek, és összességében véve Irak nem biztonságos a nem muszlimok számára. Sokan nem térnek vissza, mert megalapozták az életüket Nyugaton, valamint fogalmuk sincs, hogy mihez kezdenének.”*
- *„A muszlimok és kurdok rendkívül rosszul bánnak a keresztényekkel. A kurdok elveszik vagy elpusztítják a földjeiket, hogy távozásra kényszerítsék őket. Kevesen térnek vissza mert hiányoznak az alapvető szükségletek. A kormány sem javít a helyzetükön és egyszerűen nem éri meg visszatérniük.”*

Összegésképpen elmondható, hogy az iraki keresztényekkel folytatott interjúk készítése a koronavírus-világjárvány kitörése és az iraki belpolitikai helyzet instabilitása miatt összetett feladatnak bizonyult. Ezek a kihívások szükségessé tették az online interjúk felé való elmozdulást, valamint az olyan eszközök használatát, mint a „Google Űrlapok”. Bár a körülmények korántsem voltak ideálisak, azonban az azokhoz való alkalmazkodás lehetővé tette a kutatás folytatását és az iraki keresztény közösség értékes meglátásainak, valamint saját narratívájának összegyűjtését és rendszerezését.

6. AZ IRAKI KERESZTÉNYEK MARGINÁLIS HELYZETE

6.1. Az iraki média a XX-XXI. században és annak kisebbségi vonatkozásai

6.1.1. Az iraki keresztény újságírás kezdetei és hiányosságai

Ami az újságírás kezdetét illeti, a mai Irak területén élő keresztények körében sokan úgy vélik, hogy annak gyökerei az 'Abbászida Birodalom korszakáig nyúlnak vissza. Emlékezhetünk, hogy a nagy fordítómozgalmak is ebben az időszakban működtek, amelyekben a keresztényeknek is fontos szerepe volt. Megfigyelhető, hogy a kalifátus első két évszázadában a tudományok jelentős mértékben fejlődtek, ami az uralkodók nyitott és toleráns hozzáállásának is volt köszönhető. Ekkoriban Nagy Timóteus pátriárka⁴³¹ (740-823) al-Mahdī kalifával híres teológiai vitákat⁴³² folytatott, amelyekből folyóiratokra hasonlító leveleket szerkesztett. Manapság ezeket a röpiratokhoz hasonló írott anyagokat tekintik a keresztény újságírás kezdetének.⁴³³

A modern kori keresztény sajtó mezopotámiai megjelenéséhez a külföldi misszionáriusok is hozzájárultak, akik – ahogy erről már korábban szó volt – eljutottak Mezopotámia egyes részeire, elsősorban a mai Irak, Törökország és Irán területére. Mivel nagy változásokat akartak elérni a közel-keleti keresztények oktatása terén, ezért a modern technológiát magukkal hozva nyomdákat üzemeltettek a tankönyvek nyomtatásához. Emellett a szír nyelv és írás egységesítésére is nagy energiát fordítottak, ami előkészítette a terepet az újságok és folyóiratok kiadása előtt az asszírok által lakott nagyobb településeken.⁴³⁴

Az első valódi értelmében vett újságokat a káldeusok, szírek és asszírok kezdték kiadni a XIX. század közepén. Az első ilyen a „Zahrīrī Dabharā – Aš‘at an-Nūr” című lap volt, amelynek első száma 1849-ben jelent meg Urmiában (egykori Mezopotámia, de a mai Irán területén) szír nyelven.⁴³⁵ Megjelenésének korai szakaszában főként történeti témákra, nevezetesen az asszírok ókori történelmére összpontosított, majd ez kiterjedt a köztük és a szomszédos népek közötti kapcsolatok tanulmányozására is.⁴³⁶

⁴³¹ Timóteus pátriárkát egy rendkívül sokrétű tehetségnek tartották, aki klasszikus görög nyelvű szövegeket fordított le arabra. A missziós munka előmozdítója volt Közép-Ázsiában és azon túl. Továbbá olyan elismert teológus volt, aki képes volt párbeszédet folytatni a muszlim uralkodó osztállyal. Lásd: Kitchen, 2018, 258.

⁴³² Kitchen, 2018, 261-263.

⁴³³ Kitchen, 2018, 257-274.

⁴³⁴ Malick, 2008, 9-12; Becker, 2015, 102-136; Murre-van den Berg, 1999, 88.

⁴³⁵ Erről bővebben: Ishāq, 1948; Murre-van den Berg, 1998, 500-501.

⁴³⁶ Murre-van den Berg, 1998, 500-501.

Általános problémája volt a szír sajtónak, hogy kezdetben elérhetetlenek⁴³⁷ voltak a nyelv leírására használt karaktereket megjelentetni képes nyomdagépek, valamint a nyomdák⁴³⁸ sem voltak túl elterjedtek. Mindezek miatt a szövegírók és a nyomdászok ezen betűk megrajzolására voltak kényszerülve. Ez ahhoz vezetett, hogy sokszor más nyelven nyomtatták az újságokat, vagy a kalligráfusok rajzait használták az újságok nyomtatásához. Ettől függetlenül a XIX. és a XX. században is jelentettek meg szír nyelvű újságokat a régió különböző részein, így a mai Irak területén is. Ez a folyamat idő- és munkaigényes volt, de lehetővé tette az iraki keresztény közösségek számára, hogy saját nyelvükön olvashassák az újságokat. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tény, hogy a mezopotámiai keresztények sokkal nehezebb helyzetben voltak az újságaik nyomtatása terén, mint más kisebbségek, aminek elsődleges oka az eltérő íráskép volt. Elég csak a kurd sajtót megemlíteni, amely nem szenvedett ettől a problémától, mert az arab, majd később a latin betűket használta (habár mindkettőt némileg módosítva).⁴³⁹

Általánosságban véve jellemző volt, hogy e közösségek több sajtókiadvánnyal is rendelkeztek, például folyóiratokkal és újságokkal, viszont folyamatosan olvasóhiánnyal küszködtek, mivel a terjesztést tekintve komoly akadályokba ütköztek. Kijelenthető, hogy a XIX. században és a XX. század elején virágzott a szír nyelvű sajtó a mai Irak területén, ugyanis számos újság és folyóirat jelent meg ezen a nyelven. Ezek a kiadványok azonban sok esetben nem érték el a kívánt célközönséget. A régióban sok keresztény élt kis, elszigetelt közösségekben (pl. az észak-iraki hegyvidéki területeken), és nehéz volt bármilyen kiadványt eljuttatni hozzájuk. Még ha olykor a logisztikai akadályokat át is hidalták, a mai Irak területén működő szír nyelvű sajtó egyéb problémákkal is szembesült, beleértve a cenzúrát és a pénzügyi nehézségeket. A mindenkori kormány vagy uralkodó gyakran cenzúrázta ezeknek (és más) kiadványoknak a tartalmát, és a kiadók nehezen találták meg a nyomdáik fenntartásához szükséges pénzügyi forrásokat. Ennek eredményeként sok szír nyelvű kiadvány korlátozott mértékű olvasótáborral rendelkezett, ami tovább nehezítette a kiadóik pénzügyi kihívásait. Ennek ellenére a mai Irak területén és a mezopotámiai régióban működő szír sajtó továbbra is fontos szerepet játszott a keresztény közösségek kulturális és szellemi életében, viszont egyes

⁴³⁷ Az első, aki szír írásra alkalmas nyomdát vitt Irakba az első világháború után, az nem más, mint az ismert diakónus, Joseph de Kelaïta (1850-1952) volt. Lásd: Baarda, 2020, 126.

⁴³⁸ Van olyan elmélet, amely szerint az első szír nyelvet kezelni képes nyomdagéppel bíró nyomdát egy domonkos rend alapította 1856-ban Moszul közelében. Azonban egy másik elmélet szerint, habár a domonkosok valóban rendelkeztek latin és arab nyelvre szakosodott nyomdával, ám mégis valószínűtlen, hogy képesek voltak hatékonyan nyomtatni szír betűket. Lásd: Albin, 1988, 369; Baarda, 2020, 126.

⁴³⁹ Chatonnet, 2019, 260-262.

kiadványok nem kaptak szinte semmilyen figyelmet, így ezek listázása a továbbiakban elhanyagolható.⁴⁴⁰

További hiányosság volt, hogy a XX. században az újságírásra és médiára szakosodott szakemberekből jelentős hiány volt, mivel a keresztényekhez köthető kiadványokat többnyire egy csoport fiatal amatőr szerkesztette és publikálta. Ez sokszor nem csak a kisebbségi sajtóra vonatkozott. A hivatásos újságírók és médiaszakemberek hiánya Irakban nagyrészt a XX. században uralkodó elnyomó politikai légkörnek tudható be. Irakra egyébként is rendkívül jellemző az agyelszívás jelensége, amiből kifolyólag nagyon sok iraki szakember vándorolt nyugati országokba. A kormány erősen cenzúrázta a sajtót és korlátozta a véleménynyilvánítás szabadságát, megnehezítve a hivatásos újságírók működését. Ezenkívül a kiadók előtt álló pénzügyi nehézségek és az értelmiség elvándorlása megnehezítette a tehetséges újságírók és szerkesztők bevonását és megtartását. Azonban ez nem von le semmit a kiadványokat szerkesztő amatőr médiamunkások és kiadók teljesítményéből, akik közül sokan magas színvonalon végezték a munkájukat, és elkötelezettek voltak a szír kultúra és identitás felélesztése és megőrzése mellett. Összességében elmondható, hogy bár a hivatásos újságírók és médiaszakemberek hiánya sújtotta az iraki keresztény sajtót, de ez nem csökkentette jelentősen e kiadványok számát és minőségét.⁴⁴¹

Ami szintén problematikus a szír nyelvű sajtót tekintve, hogy az elnevezések körüli bonyodalmaktól szenvedett (és szenved a mai napig), mert a szír mellett több más névvel is illetik, mint például *āšūrī*, *āṭūrī* vagy *kildānī*. Az egyik fő probléma, hogy ugyanazzal a kifejezéssel a kontextustól, valamint a vallási és kulturális háttértől függően különböző dolgokra lehet utalni. Például a „szír” kifejezés utalhat általában a szír keresztények nyelvére és kultúrájára, vagy konkrétan a szír ortodox egyházra. Az „arámi” utalhat az arámi nyelvek szélesebb családjára, vagy a keleti asszír egyház követői által beszélt dialektusra. Az „*āšūrī*”, „*āṭūrī*” és „*kildānī*” kifejezéseket a különböző csoportok is eltérő módon használják, ami megnehezíti a terminológia egységesítését. Ez a zűrzavar kellemetlen következményekkel járhat a kutatásra és a tudományosságra nézve is, ugyanis nehéz lehet megtalálni és elérni a releváns kiadványokat, valamint pontosan dokumentálni és tanulmányozni a szír nyelvű sajtó iraki történetét és fejlődését. Ezen felül kiemelendő annak fontossága, hogy a terminológiát szabványosítani és egyértelműsíteni kellene, valamint a szír sajtó kiadványainak és történetének átfogóbb és hozzáférhetőbb dokumentálására lenne szükség. E kihívásokat tovább növeli az a

⁴⁴⁰ Rassam, 2005, 99-101; Ayalon, 1995, 109-137.

⁴⁴¹ Kuttab, 2007, 880-881.

tény is, hogy a témával foglalkozó tudósok sem mindig egységesek a terminológia használatát tekintve.⁴⁴²

Ami jelenkorunkat illeti, az Irakban napjainkban erőteljesen tapasztalható politikai és társadalmi instabilitás, továbbá a vallási és etnikai konfliktusok, valamint az Iszlám Állam terrorszervezet korábbi aktív működése az ország médiaképére és sajtószabadságára is komoly hatást gyakorolt. A kutatásunk során nyilvánvalóvá vált, hogy a kisebbségekhez tartozó iraki sajtó lehetőségei korlátozottak, ami a keresztény sajtóval kapcsolatban is elmondható.

Az iraki sajtószabadság eme korlátozottsága több okra is visszavezethető, de ez a helyzet elsősorban a polgárháborúk, etnikai harcok és a turbulens belpolitika miatt állt elő. Ahogy már említettük, korábban az iraki kormányzat is korlátozta a sajtószabadságot, és az is előfordult már az elmúlt évtizedekben, hogy a mindenkori iraki vezetés büntetőintézkedéseket alkalmazott azokkal szemben, akik kritizálták a hatóságokat.⁴⁴³ Emellett nem elhanyagolható tény, hogy a terrorszervezetek jelenléte és a szektáriánus konfliktusok is további nyomást gyakorolnak a média szabadságára és függetlenségére.

Korábban már említettük, hogy az iraki keresztények száma a különféle háborúk és az Iszlám Állam terrorszervezet jelenléte miatt jelentős mértékben csökkent. Az iraki keresztények kisebbségben vannak, és az 2010-es évek közepén sokan elmenekültek az országból, hogy biztonságosabb helyen éljenek. Az elvándorlás és a demográfiai változások miatt a keresztényeknek kevesebb befolyásuk van az iraki társadalomban, és ez a helyzet a keresztény sajtó számára is nehézségeket okoz.

A Irakban jelenleg működő keresztény újságok tanulmányozásakor szembetűnő, hogy azok nagy része a helyi közösségeknek szól, és kifejezetten a keresztény olvasók igényeit szolgálja. Az ilyen típusú újságok gyakran csak kis példányszámban jelennek meg, és nehéz eljuttatni őket az ország más részeibe. Ez utóbbi probléma egyébként korábban is fennállt.

Emellett az elmúlt tíz évben az is problémát okozott, hogy az iraki keresztény újságírók és szerkesztők gyakran veszélyes helyzetbe kerülnek a munkájuk miatt, ami konkrétan azt jelentette, hogy a különböző terrorszervezetek és milíciák célpontjaivá váltak.⁴⁴⁴

Ezen túlmenően további akadályt jelent, hogy az Irakban működő keresztény újságok általában nagyon szűkös anyagi forrásokkal rendelkeznek, és nehézségekkel küzdenek a

⁴⁴² Donabed, 2012, 115-138.

⁴⁴³ Kemal, 2023.

⁴⁴⁴ Almashat 2023.

megjelenés és terjesztés terén. Az Irakban tapasztalható gazdasági problémák miatt a hirdetési bevételek is csökkentek, és a keresztényekhez köthető újságoknak nehézségeik akadnak az anyagi támogatás megszerzésében.

Ami az újságok tartalmát illeti, megfigyelhető, hogy az Irakban működő keresztény sajtó egyik ismérve a tartalom egyhangúsága. A keresztény újságok többnyire vallási témákkal foglalkoznak, és csak ritkán közölnek politikai vagy társadalmi témákat. Az olvasók körében azonban növekszik az igény a szélesebb körű tájékoztatásra, amivel kapcsolatban elmondható, hogy főképpen az interneten megjelenő keresztényekhez köthető weboldalak képesek adaptálódni a kialakult helyzethez. Az iraki keresztény közösség számára azonban nagy szükség van a nyomtatott sajtóra is, mivel nem mindenki rendelkezik internetszolgáltatással, és a tájékozódás terén sokan csak a helyi szinten megvásárolható újságokra támaszkodnak.

Az Irakban működő keresztény újságoknak tehát számos kihívással kell szembenéznük, de médiájuk még mindig fontos szerepet játszik a keresztény közösség életében. Az iraki keresztények elvándorlásának valószínűségét is csökkentheti az, ha képesek megfelelő mennyiségű és minőségű információhoz jutni, és a keresztény sajtótermékek segíthetnek ebben a folyamatban. Azonban ahhoz, hogy a keresztény sajtó helyzete javuljon Irakban, először a politikai és társadalmi stabilitásra, valamint a sajtószabadság általános helyzetének javítására lenne szükség.

A most felsorolásra kerülő portálok és újságok fontos szerepet töltenek be a kisebbségek kulturális és politikai életének támogatásában, valamint az iraki kisebbségek közötti kommunikáció elősegítésében. Ezek az újságok objektív információkat nyújtanak a kisebbségek életéről, valamint lehetőséget biztosítanak a nem muszlim iraki polgárok hangjának megszólaltatására az iraki közvélemény előtt. Keresztényekhez köthető internetes⁴⁴⁵ és nyomtatott újságok napjainkban:

- „Ishtar” (internetes)
- „AINA” (internetes)
- „ATOUR” (internetes)
- „Zowaa” (internetes)

⁴⁴⁵ A keresztényekhez köthető internetes sajtóról bővebben lásd: 6.7-es alfejezet.

- „The Assyrian Journal”
- „Beit Nahrain”
- A „Bahrā” (aḏ-Ḍiyā’): egy politikai hetilap, amelyet az Asszír Demokratikus Mozgalom ad ki. Az újság Bagdadban jelenik meg, és arab, valamint szír nyelven adják ki.
- „Ṣawt Baḥdīdā”: Az újságot az észak-iraki Qarah Qūšban (szír nyelven: Baḥdīdā), egy történelmi asszír városban, Ninive kormányzóságában adják ki arab nyelven. A Ṣawt Baḥdīdā egy havilap, ami az iraki keresztény közösséggel kapcsolatos kérdésekre és hírekre összpontosít. Beszédesebb, hogy az Egyesült Államok invázióját követően hozták létre, és a terjesztése azóta is töretlen. Az újság számos témával foglalkozik, beleértve az iraki keresztény közösséget érintő politikai, társadalmi és kulturális kérdéseket. Emellett beszámol a helyi és regionális eseményekről, továbbá irodalmi alkotásokat is közöl. Az újság egyik fő célja más keresztény újságokkal egyetemben, hogy hangot adjon az iraki keresztény közösségnek, és előmozdítsa érdekeiket és jogaikat.

Más kisebbségekhez köthető internetes és nyomtatott újságok:

- „Ezdina”⁴⁴⁶ (jezidi), arab és angol nyelvű.
- „Lalish”⁴⁴⁷ (jezidi), arab és angol nyelvű.
- „Türkmeneli” (türkmén), arab, török és angol nyelvű.

6.3. A legjelentősebb kisebbségi rádiók Irakban⁴⁴⁸

A kisebbségeknek szóló rádióadók elenyésző számmal bírtak 2003-ig (de azt követően is csak nagyon kevés működik), és gyakran nem önálló állomásokról volt szó, hanem például egy nagyobb rádióadó által biztosított saját műsoridőről. A múltban időnként felbukkant egy-egy kisebbségi rádió, mint például a Türkmén Rádió, de a diktatúra időszakában ezen állomások sok esetben csak a propaganda eszközeként funkcionálhattak, és gyakran bezárással kellett szembesülniük. Az iraki keresztényekkel folytatott interjúk során azonban kiderült, hogy a múltban ezen rádióadók bizonyos időközönként komoly identitásformáló potenciállal bírtak, és

⁴⁴⁶ Elérhető: <https://www.ezdina.com/>; A 6.3. – 6.5. alfejezetekben ismertett kisebbségi médiumok forrásai nem a felhasznált irodalom jegyzékben, hanem az azt követően közölt „Az iraki kisebbségi médiával kapcsolatos fejezethez felhasznált weblapok forrásai” résznél található meg.

⁴⁴⁷ Elérhető: <https://www.lalishduhok.com/>

⁴⁴⁸ Az alfejezet nem tartalmazza a kurdoknak szóló rádióadókat.

többek között kulturális programokat, színdarabok zenei anyagait, dalokat, verseket sugároztak, ami jelentősen hatott a célközönség azonosságtudatának fejlődésére.

Az elmúlt időszakban több, kisebbségekhez köthető rádióadót hoztak létre⁴⁴⁹. Ilyen például a „Radio Türkmeneli”, amely rádió 2004 óta tevékenykedik azzal a céllal, hogy hozzájáruljon az iraki türkmének kulturális életéhez, és tájékoztassa a közvéleményt a türkmén ügyekről és a törökországi fejleményekről. A rádióállomás nemzeti állomássá vált a frekvenciakiosztás után, ami lehetővé tette számára, hogy Bagdadban és a környező városokban is sugározzon.⁴⁵⁰

Egy másik fontos kisebbségeknek szóló rádióadó a „New Life Radio” (Rādiyyū al-Ḥayāt al-Ġādīda). Ez egy Irakban sugárzó rádióállomás, amelynek központja Erbilben található. Legfőképpen keresztény vallási programokat sugároz a nap 24 órájában arab és kurd nyelven.⁴⁵¹

Szintén jelentősnek mondható Irakban az Asszír Demokratikus Mozgalom hivatalos rádióállomása, a „Radio Ashur”, amely Észak-Irakon kívül még a fővárosban, Bagdadban is fogható. Műsorában többnyire zene, szórakoztató adások, valamint „asszír”⁴⁵² nyelvleckék is hallhatók.⁴⁵³

Mindenképpen említésre méltó a „Radio Ankawa”, amelynek központja a Kurdisztáni Régióban található, Észak-Irakban. A műsorok három nyelven, arabul, kurdul és szíriül készülnek. Elsősorban a nem arab anyanyelvű lakosságot célozzák meg adásaikkal.

A „Babylon FM” modern zenével, szórakoztató műsorokkal és naprakész hírekkel szolgál hallgatóinak. Az adó különleges helyet foglal el Irak médiapalettáján, hiszen egyedülálló módon kizárólag angol tartalmat sugároz, így hidat teremt a helyi kisebbségi és a nemzetközi kultúra között.⁴⁵⁴

6.4. A keresztény média helye az iraki sajtóban

A Ba‘t-rezsim felszámolását követően és a koalíciós erők által biztosított nagyobb szabadságjogok mögött hagyott hatalmi vákuumban az újságok, a televízió- és rádióállomások gyorsan elterjedtek országszerte. Elméletünk szerint ezeknek a médiaforrásoknak a tulajdonlása és finanszírozása alapján mindegyik négy különálló kategória valamelyikébe sorolható.

⁴⁴⁹ Az összeállításban szereplő rádióadók gyűjtése saját munka.

⁴⁵⁰ TIKÁ, é.n.

⁴⁵¹ Lásd: New Life Radio, é. n.

⁴⁵² A szír nyelvre gyakran mint „asszír” nyelvre hivatkoznak.

⁴⁵³ App Store Review, é. n.

⁴⁵⁴ Babylonfm.net, é. n.

Az első típusú média a kormányzati. A koalíciós erők nem sokkal Irak megszállásának kezdete után szükségesnek találták, hogy közöljék politikájukat az iraki néppel, és igyekezzenek megfelelni az új Irakról alkotott elképzelésüknek. Ezen médiumok a Koalíciós Ideiglenes Hatóság feloszlása után is tovább működtek, és ma a legsikeresebb sajtóorgánumok közé tartoznak.

Az iraki média második típusa magánjellelű és pártorientált. Korábban a legtöbb politikai pártot törvényen kívül helyezte a Ba'ŧ-kormány, és amikor azok 2003-ban megalakultak vagy visszatértek külföldről, gyorsan saját érdekeik képviselőjébe és narratívájuk széles körben történő terjesztésébe kezdtek.

A jelenlegi iraki média harmadik típusa privát és valóban független. Ezek a médiumok megőrzik különböző mértékű elfogultságot az események tudósítása során, de nem kötődnek jelentős mértékben a kormányhoz vagy egy politikai párthoz, és ami a legfontosabb, ez a szegmens profitorientált. Többnyire általános iraki szemszögből mutatják be Irakot és a világot, hogy a lehető legszélesebb közönséget éri el.

Az iraki média negyedik típusa tulajdonképpen a harmadik kategória altípusába is sorolható, azonban mindenképpen érdemes külön tárgyalni, mert ezek a kisebbségekhez köthető sajtóorgánumok sok esetben függetlenek, azonban olykor valamelyik párt vagy szövetség befolyása alá tartoznak, de mindegyikükben közös a kisebbségi látásmód, ami által a többségi arab társadalomtól való elkülönülésüket is kiemelik.

6.5. Kisebbségi TV-adók

Irakban több olyan televízióadó is van, amelyek valamely kisebbségi csoportnak szólnak. Ilyen például az⁴⁵⁵:

- „Al Iraqiya Syriac”

Az „Al Iraqiya Syriac” az Iraki Médiahálózat egyik csatornája, és az egyik legfontosabb olyan adó a világon, amely szír nyelven sugározza műsorait. Több más kisebbségeknek szóló csatorna mellett az „Al Iraqiya Syriac” is műholdak segítségével érhető el. A csatorna a különböző műsorok széles spektrumát fedi le, kezdve a hírek ismertetésétől a szórakoztató tartalmakig. Az

⁴⁵⁵ Az összeállításban szereplő televízióadók gyűjtése saját kutatás.

általunk lefolytatott interjúk során kiderült, hogy rendkívül fontos tájékozási felülete a szír nyelven beszélő irakiaknak és nem irakiaknak egyaránt.⁴⁵⁶

- „Al Iraqia Turkmen”

Az „Al Iraqia Turkmen” az „Al Iraqiya Syriac” csatornához hasonlóan az Iraki Médiahálózat tulajdonában van, és az Irakban, valamint külföldön élő iraki türkmén kisebbség (nem összetévesztendő Türkmenisztán népével) igényeit szolgálja ki. A csatorna török nyelvű, és különféle műsorokat kínál.⁴⁵⁷

- „Çira TV”⁴⁵⁸

A „Çira TV” egy jezidi televíziós csatorna. A televízióadó 2012 nyarán kezdte meg működését. E csatorna minden adása kurd nyelvű, és legtöbb műsora a jezidi közösség kultúrájának és életének bemutatására összpontosít. Könnyedebb hangvételű tévéműsorok által is igyekszik követni a világ különböző részein élő jezidiek napi problémáit. A televízióadó a jezidi identitást a komolyabb vallási tartamú témák feldolgozása mellett, a gyermekeknek, fiataloknak, nőknek szóló műsorok által is erősíti.⁴⁵⁹

- „Suboro TV”⁴⁶⁰

Habár a szíriai Damaszkuszban van a központja, Irakban is rendelkezik saját stúdióval, és az Irakban élő keresztények körében egy rendkívül népszerű vallási adóról van szó. A „Suboro TV” nem a szélesebb rétegek szórakoztatására lett létrehozva. Főképpen vallási tartalmakat kínál, és az első olyan szír vallási tévécsatorna, amely az Antiochiai Szír Ortodox Patriarchátus tulajdonában és irányítása alatt áll. A csatorna független minden politikai párttól vagy mozgalomtól, ugyanis egy egyházi személyekből álló testület igazgatja.⁴⁶¹

A „Suboro TV” oldalán a következőket írják: *„A tévéállomást válaszul a szírek és más keresztények vágyára hozták létre szerte a világon, amely elfogulatlan kommunikációs médiumot biztosít, és kielégíti a spirituális műsorok iránti igényt. Beszámol azokról a hírekről és tevékenységekről, amelyek az egyházon belül zajlanak szerte a világon. Küldetése, hogy minőségi és tisztességes tévéműsorokat készítsen és sugározzon, amelyek felismerik és kielégítik szír népünk lelki szükségleteit, vallási, kulturális és társadalmi műsorokat készítenek a közösség*

⁴⁵⁶ Zowaa, 2019.

⁴⁵⁷ Uo.

⁴⁵⁸ A televízióadó weboldala: <http://cira.tv/>

⁴⁵⁹ Çira TV, é. n.

⁴⁶⁰ A televízióadó weboldala: <https://suborotv.net/>

⁴⁶¹ Suboro TV, é. n.

*különböző csoportjai számára, és terjesztik Jézus Krisztus evangéliumát a szír ortodox egyház atyáinak tanításai szerint.*⁴⁶²

- „Ashur TV”⁴⁶³

Az Asszír Demokratikus Mozgalom (al-Ḥaraka ad-Dīmūqrāṭiyya al-Āšūriyya) egy saját csatornát üzemeltet „Ashur TV” néven. A szervezet közismertebb nevén „Zowaa” (szó szerint „a mozgalom”), egy Irakban található asszír politikai párt. A mozgalom fontos célja, hogy képviselje a közösség érdekeit, és segítse hallatni hangjukat a hétköznapiak során. Az Asszír Demokratikus Mozgalom internetes oldalán kifejtik narratívájukat, amely szerint az iraki őshonos keresztényeket (például káldok, szírek, asszírok) nem érheti semmilyen megkülönböztetés, és el kell ismerni az ellenük elkövetett múltbeli mélysárlásokat (például Summayl mélysárlás), és szavatolni kell, hogy az ezekhez hasonló visszaélések ne történhessenek meg újra.⁴⁶⁴ Az „Ashur TV” csatornán gyakran vetítenek olyan műsorokat, amelyek az ősi Asszír- és a ma Irakban élő asszírok közötti kapcsolatot hangsúlyozzák ki.

- „Türkmeneli TV”⁴⁶⁵

A „Türkmeneli Televizyonu” vagy egyszerűen „Türkmeneli TV” egy televíziócsatorna Irakban, amely az iraki türkmén közösséggel kapcsolatos műsorokat sugároz. Adásait a türkmén kisebbség által beszélt török nyelven, valamint arabul sugározza. A csatorna műsoraival a türkmének minden igényét kielégíti, és platformként szolgál a közösség identitásának megőrzéséhez. A kirkūki székhelyű „Türkmeneli TV” az USA invázióját követő évben kezdte meg működését. Mára az iraki fővárosban, Bagdadban is rendelkezik saját stúdióval. A „Türkmeneli TV” együttműködik a Török Rádió és Televízió Társasággal („TRT”), amely lehetővé tette a csatorna számára, hogy a tartalmakat közvetlenül a „TRT”-től vegye át. Emellett más török csatornákkal is hasonló együttműködési megállapodásokat írt alá a különféle műsorok sugárzására.⁴⁶⁶

- „Ishtar TV”⁴⁶⁷

Az „Ishtar Broadcasting Corporation” által működtetett tv-csatorna elsősorban az őshonos iraki keresztényeknek szól. Velük kapcsolatos műsorokat sugároz, amelyek széles spektrumot fednek le. A televízióadó hivatalos honlapján található leírás szerint „*a régóta létező káld-szír-*

⁴⁶² Uo.

⁴⁶³ A televízióadó weboldala: http://www.ashur.tv/index_video.html

⁴⁶⁴ Erről bővebben lásd: Az Asszír Demokratikus Mozgalom hivatalos weboldala, é. n.

⁴⁶⁵ A televízióadó weboldala és bővebb információ: <https://www.turkmenelitv.com/>

⁴⁶⁶ Türkmeneli TV, é. n.

⁴⁶⁷ A televízióadó weboldala és bővebb információ: <https://www.ishtartv.com/en/about.html>

asszír nép, civilizációja és nemzeti identitása jelentősen marginalizálódott. A csatorna által az Irakban élő nem muszlimok hallathatják hangjukat, igényt tarthatnak nemzeti jogaikra, és hirdethetik nemzeti identitásukat, kultúrájukat, hagyományaikat és civilizációjukat".⁴⁶⁸

Koncepciójuk szerint a szír nyelv ismeretét és használatát segítik elő, mivel szerintük ez a legerősebb összekötő kapocs az őshonos felekezetek között.⁴⁶⁹

Az „Ishtar TV” valójában sokkal több, mint kisebbségi csatorna, ugyanis nem titkoltan minden iraki állampolgárnak szól. A közvetítése során az arab és a kurd nyelvet is használják, ami miatt a csatorna sokkal szélesebb rétegeket tud elérni, és az általa közvetített üzenettel sokkal is több ember tud azonosulni. Ami a konkrét témákat illeti, kiemelt hangsúlyt kap az iraki nem muszlim lakosság kihívásainak bemutatása, továbbá elítélik a megkülönböztetés és az elnyomás minden formáját.⁴⁷⁰

6.6. A kisebbségi média hiányosságai

Az iraki kisebbségekhez kötődő médiumok működését tekintve számos hiányosság tapasztalható. Az egyik ilyen, hogy nem képesek ellensúlyozni a nagyobb médiaszolgáltatók azon hozzáállását, miszerint teljesen háttérbe szorítják a nem muszlim csoportokat érintő kérdések tárgyalását. A kisebbségi híroldaloknak az is felróható, hogy nem hangsúlyozzák ki az országhoz való tartozásukat vagy iraki mivoltukat, ami még inkább növeli a távolságot a többségi társadalommal.⁴⁷¹

Az Iraki Médiaház⁴⁷² szerint a kisebbségi média korlátozott befolyása és súlytalansága a tapasztalat és a finanszírozás hiányával hozható összefüggésbe. Kifejtik, hogy a műholdas televíziózásnak jelentős pénzügyi forrásokra van szüksége ahhoz, hogy a stúdiók olyan modern technológiával legyenek felszerelve, amelyen keresztül a közönséget be tudják vonzani. Emellett a médiában dolgozóknak a nem többségi társadalmat érintő kérdések bemutatásakor megfelelő szakértelemmel kell bírniuk, már csak azért is, mert az ilyen típusú híreket nagy valószínűséggel nem lehet nemzetközi hírügynökségeken keresztül elérni és terjeszteni. Továbbá az Iraki Médiaház kifejti, hogy a kisebbségi média számára nagy kihívást jelent a működéshez szükséges források biztosítása. E médiumok többsége a nemzetközi szervezetek és testületek finanszírozásától függ, azonban az elmúlt években tapasztalható globális pénzügyi

⁴⁶⁸ Ishtar TV, é. n.

⁴⁶⁹ Uo.

⁴⁷⁰ Uo.

⁴⁷¹ Baytu-I-I' lām, 2020.

⁴⁷² Az Iraki Médiaházról bővebben lásd: 6.9-es alfejezet.

nehézségek és a nyugati országok csökkenő támogatása miatt a költségvetések megvágására volt szükség.⁴⁷³

Salloum (2019) egy további hibára hívja fel a figyelmet, amit saját médiaelemzésünk⁴⁷⁴ által is meg tudunk erősíteni. Elmondja, hogy „*az iraki médiaszakemberek gyakran hangoztatják, a médiát meg kellene szabadítani attól, hogy áldozatként mutassa be a kisebbségeket, és sokkal inkább arra az elképzelésre kellene összpontosítani, hogy a sokszínűség az ország erejét és gazdagságát jelenti*”.⁴⁷⁵ Az áldozatszerep demonstrálása főképpen a kisebbségekhez tartozó internetes sajtóban érhető tetten, amikor a különböző események leírását a sértett narratívájából közlik. Ez az érdekképviselő gyengeségére hívja fel a figyelmet, amellet, hogy nem szolgál megoldással az adott problémára.

Az iraki kisebbségi média tartalomgyártása szerénynek mondható. Gyakorta hangzik el az a kritika is, hogy sokszor nem is a kisebbségi narratívát képviseli, ugyanis amikor nem áldozatszerepüket emelik ki, akkor éppen a többségi médiában elterjedt általános híreket taglalják. Műsoraik súlytalanok, ami pontosan a perifériára szorultságukat tükrözi. Ezenfelül az Iraki Médiaház szerint egyes kisebbségek szinte teljesen hiányoznak az iraki médiából. Ide sorolhatók például a kaká'ik⁴⁷⁶, a bahá'ik⁴⁷⁷, a šabakok⁴⁷⁸, vagy éppen a zsidók.⁴⁷⁹ E közösségek képviselője gyenge, nem csupán a hétköznapokban, hanem az iraki törvényhozásban és politikában egyaránt.⁴⁸⁰

Ha konkrétan az iraki keresztény sajtó helyzetét vizsgáljuk meg, akkor kitűnik, hogy a számukra kiosztott adásórákon és az általuk működtetett újságokon és weboldalakon kívül

⁴⁷³ Baytu-I-I'ām, 2020.

⁴⁷⁴ Erről bővebben lásd: 6.7.1 Az iraki keresztény sajtóban megjelent cikkek és írások típusai című alfejezet.

⁴⁷⁵ Salloum, 2019, 70-77.

⁴⁷⁶ A kaká'í közösség, vagy más néven Ahl-e Haqq vagy Yārsānī, leginkább Kirkūktól délkeletre és a Ninive-síkságon él, valamint vannak még közösségeik Diyālā, Erbil és Sulaymāniyya városokban is. Ami etnikai hovatartozásukat illeti, általában kurdnak tekintik őket. Az alkotmány nem említi a kaká'í vallást, azonban 2015-ben a kurdisztáni regionális kormány elismerte őket. A kaká'í-k muszlimként szerepelnek az igazolványukon, amit a közösségükön belül állítólag sokan preferálnak, mivel ez megvédi őket a megkülönböztetéstől. Lásd: Tárik, 2022e, 175; DFAT, 2020, 32.

⁴⁷⁷ Az iraki bahá'í közösséget a monarchia idején alapították, amikor is vallási csoportként ismerték el őket. A Ba'ġ Párt felemelkedése azonban a csoport elleni fokozódó elnyomást hozta magával. Megtiltották a bahá'í vallásként való rögzítését az anyakönyvi nyilvántartásban. Ebből kifolyólag, hacsak nem hallgatták el vallási meggyőződésüket, akkor nem szerezhettek be hivatalos okmányokat. Ebben az időszakban sok bahá'í vallású személyt bebörtönöztek és halálra ítélték. Lásd: Tárik, 2022e, 176; Minority Rights Group, 2017.

⁴⁷⁸ A šabak egy Moszultól keletre élő, az általánosan elfogadott nézet szerint kurd népcsoport. Eredetük vitatott, egyes tudósok kurdként, mások viszont külön etnikumként határozzák meg őket. A legtöbb šabak viszont saját közösségére külön etnikai csoportként tekint. Šabak nyelven beszélnek, amely főként a törökből, a perzsából, a kurdból és az arabból merít, és egy vallási közösségben élnek a Ninive-síkságon. Lásd: Tárik, 2022e, 175; Leezenberg, 1994, 5-6.

⁴⁷⁹ Valószínűsíthetően a zsidók képviselik a legkisebb csoportot az Irakban található kisebbségek között.

⁴⁸⁰ Baytu-I-I'ām, 2020.

főként a nyugati országokból sugárzott médiaplatformokra támaszkodnak. Továbbá az is gyakran előfordul, hogy a bizonyos pártokkal kapcsolatos történéseket helyezik fókuszba, ami azért sem meglepő, mert a kisebbségi médiacsatornák többsége a különböző pártokhoz kötődik.⁴⁸¹

6.7. A keresztényekhez köthető internetes sajtó⁴⁸²

Az iraki keresztényekkel folytatott interjúk és beszélgetések során fény derült arra a tényre, hogy a közösségeikhez tartozók szinte kivétel nélkül rendszeresen követnek legalább egy, de sokszor kettő vagy annál is több közel-keleti keresztényeknek szánt internetes portált⁴⁸³, újságot vagy csatornát. A beszélgetések során legtöbbször az „Ishtar”, az „AINA”, az „ATOUR”, a „Zowaa” és a „The Assyrian Journal” nevű internetes oldalakat említették meg. Ezen oldalak többsége nem csak és kizárólag Irak-specifikusak, hanem egy részük a világban élő összes, magát asszírnak valló személyt képviselik⁴⁸⁴, de más keleti egyházakhoz tartozókat is igyekeznek lefedni (pl. káld katolikusok, szír ortodoxok). Az interjúk során egyértelművé vált, hogy a külföldön (nem Irakban) élő iraki keresztények kizárólag az internetes sajtót és webportálokat követik, mivel az arab vagy szír nyomtatott sajtó csak korlátozottan, vagy egyáltalán nem elérhető lakóhelyükön. Mindezek miatt a továbbiakban az iraki keresztényekhez köthető internetes hírportálokat és weboldalakat állítjuk fókuszba.

Fontos megemlíteni, hogy a közel-keleti keresztény média is elköveti azokat a hibákat, amelyeket más kisebbségi médiumok követtek el a múltban, nevezetesen azt, hogy hajlamos az áldozattá válásra összpontosítani. A keresztények olyan politikai, vallási és nemzeti

⁴⁸¹ Uo.

⁴⁸² Nem csupán a keresztény közösségeknek, hanem más nem muszlim csoportoknak is van sajtója Irakban. Például a „Lalish” médiahálózat a jezidi lakosság érdeklődésére számot tartó anyagokat közöl. Az oldal kezdőlapján a „Jezidi hírek” rovatot kiemelten a csoporttal kapcsolatos újdonságoknak szentelték, míg az „Általános hírek” oldalon egyéb politikai, társadalmi és művészeti bejegyzéseket tesznek közzé. Továbbá az is jellemző, hogy olykor a más ügynökségek és weboldalak által készített sajtóanyagokat teszik közzé újból, különösen, amelyek a jezidire vonatkoznak. Lásd: Šabakat Lāliš al-I' lāmiyya, é. n.

Ami a türkméneket illeti, a „Türkmeneli” nevű internetes oldal arab, török és angol nyelven költi tartalmait. Főképpen Kirkük városára összpontosítunk, ahol nagyszámú türkmén lakosság él. Ezen internetes portál is, csakúgy, mint a jezidieknek szánt „Lalish”, összegyűjti a saját közösségükkel kapcsolatos sajtóanyagokat más webhelyekről vagy médiaügynökségek oldalairól. Azonban ez az oldal is politikai alapon szerveződik, mivel egyes pártok saját ideológiájukkal átírt tartalmakat teszik közzé, míg másoknak nem biztosítják ezt a lehetőséget. Lásd: Baytu-I-I' lām, 2020.

Egy további jelentős kisebbségi médium a „Hekar”, ahol java részben jezidikkel kapcsolatos híreket közölnek. Az oldal két nyelven (arab és kurd), valamint három írásmódban (arab, kurd nyelv módosított arab írással, és kurd nyelv módosított latin ábécével) tekinthető meg. Lásd: Baytu-I-I' lām, 2020.

⁴⁸³ Az interjúalanyok nagy része nem Irak területén él, ami miatt csak az interneten található hírportálokon és weboldalakon keresztül követik az iraki és más közel-keleti keresztényeknek szánt tartalmakat, de az Irakban élők is ezen internetes oldalak napi szintű követéséről számoltak be.

⁴⁸⁴ A továbbiakban az asszír sajtó megnevezést preferáljuk.

tényezőknél vannak kitéve, amelyek negatív hatással vannak körülményeik nyilvánosságra hozatalára.

A keresztény médiumok közül kiemelendő az „Ishtar TV”⁴⁸⁵, amelynek internetes oldalán főképpen a káld és asszír közösségekről közölnek híreket. Emellett az általános iraki politikai és gazdasági hírek mellett, megtalálható a „Mi népünk hírei” rovat, amely népszerűnek számít köreikben, és az iraki keresztényekkel folytatott interjúk során is gyakran szóba került, mint népszerű platform. Összességében véve az „Ishtar TV” egy szerteágazó kulturális felület, amely általában Irakkal, különösen pedig a káldok, szírek, asszírok ügyeivel foglalkozik, és arab, valamint angol nyelven szólítja meg a nézőket. Mindezek mellett szír nyelvtanulást segítő tartalmak is megtalálhatók a kínálatukban.⁴⁸⁶

Egy másik gyakran emlegetett internetes oldal az „AINA”⁴⁸⁷, amely egy magánfinanszírozással bíró független hírügynökség, amelyet az 1990-es évek közepén hoztak létre.⁴⁸⁸ Főként híreket és elemzéseket közölnek az asszír vonatkozású kérdésekről. Ezen, valamint az összes, iraki keresztényekkel foglalkozó weboldalon jellemző, hogy külön rovatot tartanak fenn az ókori asszírok történelmével kapcsolatos cikkeknek és elemzéseknek, amivel az Újasszír Birodalom asszírjaihoz való kulturális kötődésüket szándékoznak kiemelni. A modern asszírok XX. századi történelmével kapcsolatban ugyancsak sok publicisztika olvasható, ilyenek többek között az asszír népi történetek (pl.: Summayl mészárlás), az Iszlám Állam terrorszervezet kisebbségekre gyakorolt negatív hatású tevékenységei (ingatlanok lefoglalása, merényletek és gyilkosságok, zsarolás stb.), vagy a Şaddām-rezsim etnikai tisztogatásai. Az „AINA” internetes oldal az iraki mellett a szíriai keresztények helyzetével is foglalkozik.

Az „ATOURL” az elmondások alapján az egyik legnépszerűbb iraki keresztényekkel foglalkozó oldal. A weboldal felépítése rendkívüli módon hasonlít az „AINA”-éra, azzal a különbséggel, hogy az „ATOURL” több arab nyelvű bejegyzést tartalmaz. E weboldal azzal a céllal jött létre, hogy népszerűsítse az asszír történelmet, nyelvet és kultúrát. Külön rovatot tartanak fenn az iraki és a mai Törökország területén élt kisebbségeket ért népi történetek bemutatásának, és bejegyzéseikkel megpróbálják erősíteni az iraki keresztények „asszír-tudatát”. Emellett egy külön „Nemzetközi hírek” rovatban a Közel-Keleten élő keresztényekkel

⁴⁸⁵ Pontosabban: Ishtar Broadcasting Corporation.

⁴⁸⁶ Az arab és az angol nyelvű „Ishtar TV” külön weboldalakon érhető el. Arab: <https://www.ishtartv.com/> Angol: <https://ishtartv.com/en/>

⁴⁸⁷ Teljes nevén: Assyrian International News Agency.

⁴⁸⁸ AINA, é.n.

kapcsolatos híreket gyűjtik össze, többségükben a keresztények, mint áldozatok jelennek meg. E rovatban a korábbi évek nemzetközi híreinek archívumában⁴⁸⁹ az ehhez hasonló címekkel találkozhatunk:

- Nagy-Britannia megfeledkezett az iraki keresztényekkel szembeni adósságáról⁴⁹⁰
- Egyiptom: iszlamisták támadják a keresztény templomokat⁴⁹¹
- A közel-keleti keresztények továbbra is szenvednek⁴⁹²
- A szalafita háború a keresztények ellen és az Egyesült Államok közömbössége⁴⁹³
- Folyamatban van a keresztények elleni globális népirtás?⁴⁹⁴

Az ilyen jellegű cikkek többségében a keresztények rossz körülményeinek bemutatására és a figyelemfelhívásra helyezik a hangsúlyt. Megfigyelhető, hogy a cikkek és leírások közlését követően helyzetükben érdemi változás nem, vagy csak nagyon ritkán és korlátozottan történik.

A „Zowaa” internetes portált az Asszír Demokratikus Mozgalom (Assyrian Democratic Movement) szerkeszti, mely mozgalom kulturális és hagyományőrző feladatokat is ellát. A weboldal angol, arab és szír nyelvű cikkeket és írásokat közöl.⁴⁹⁵ A „Zowaa” politikai, vallási és kulturális híreket egyaránt közzétesz, és külön rovatban jelenteti meg az iraki keresztényekkel kapcsolatos történéseket (Aḥbāru Ša‘binā – Our News), valamint a világ híreit. A saját (keresztényekkel) kapcsolatos híreiket kétféle lehet bontani: egyrészt a politikai képviselőik, valamint egyházi főméltóságok látogatásait közlik, másrészt az iraki keresztények ellen elkövetett bűncselekményekről tudósítanak. Érdekes, hogy a kulturális, valamint oktatási témáknál a „szír” (*syriac*) szót használják, míg a néppel és nemzettel kapcsolatos írásokban az asszír (*assyrian*) szót. A vallással kapcsolatos cikkekben pedig különválasztják a felekezeteket (káld katolikus, szír ortodox stb.).

A „Zowaa” weboldal arab nyelvű verzióját napi szinten töltik meg új tartalommal, viszont az angol és szírt évek óta nem frissítik. Az iraki keresztényekkel folytatott interjúk során többen is problematikusnak nevezték a szír nyelven elérhető tartalmak csökkenését, ami a legnépszerűbb internetes weboldalaik esetében is szembeötlő. Ez a tény hozzájárul az iraki

⁴⁸⁹ ATOUR, é. n.

⁴⁹⁰ ATOUR, 2014.

⁴⁹¹ ATOUR, 2013.

⁴⁹² ATOUR, 2019.

⁴⁹³ ATOUR, 2012a.

⁴⁹⁴ ATOUR, 2012b.

⁴⁹⁵ ATOUR, é. n.

keresztény közösségek nyelvi képességeinek romlásához, és a fiatalabb generációknál az arab nyelvre való átállást ösztönzi.

A „The Assyrian Journal” szlogenje szerint a globális asszír közösség szolgálatában tevékenykedik. Oldalukon nyilvánvalóvá teszik, hogy a mai modern asszírok nem egy vallási csoport. A bemutatkozójukban a következő sorok olvashatók:

„Az asszírok egy Irakban, Törökországban, Szíriában és Iránban őshonos etnikai közösség. Ma szerte a világon élnek asszírok. Az Assyrian Journal-nál arra törekszünk, hogy közösségünk tagjait egy szakmai fórumon egyesítsük azáltal, hogy az eseményekről tudósítunk, kiemeljük a kiemelkedő vezetőket, és platformot kínálunk a pozitív, előremutató vitákhoz.”⁴⁹⁶

A „The Assyrian Journal” tulajdonképpen nem más, mint egy 2017-ben alapított független hírszervezet, amely egyre népszerűbb az iraki keresztények körében is. A weboldal csak angol nyelven tesz közzé híreket és bejegyzéseket. Kilenc rovata van, amelyek a következők: művészetek és szórakozás; események; hit; történelem; politika; profilok; sportok; utazás; világ. Emellett az ősi AsszírIA bemutatására is nagy hangsúlyt fektetnek.⁴⁹⁷

A Katolikus Hírügynökség és Baššār Warda káld érsek a 2020-as évek elején új arab nyelvű hírügynökséget hozott létre az Iraki Kurdisztán fővárosában, Erbilben található Katolikus Egyetemen. Az új hírügynökség neve az „ACI MENA” lett (arabul: *Āsī Mīnā*, angolul: *Association for Catholic Information in the Middle East and North Africa*)⁴⁹⁸, és a régióban tapasztalható egyházi és keresztényüldözéssel foglalkozik.

6.7.1. Az iraki keresztény sajtóban megjelent cikkek és írások típusai

Az keresztényekhez köthető híroldalakon található tartalmak legnagyobb részét négy csoportba sorolhatjuk:

1. Cikkek, melyekben a keresztények áldozatként tűnnek fel (ellenük elkövetett bűncselekmények, pogromok bemutatása);

⁴⁹⁶ The Assyrian Journal, 2022.

⁴⁹⁷ Uo.

⁴⁹⁸ Katolikus Információs Egyesület a Közel-Keleten és Észak-Afrikában.

2. Vallással, egyházakkal kapcsolatos írások (ezekben egységre, összetartásra és párbeszédre szólítanak fel);
3. Az asszírok mint őslakos nép bemutatása;
4. Kultúrával kapcsolatos cikkek.

A továbbiakban két iraki keresztényeknek szánt internetes weboldalt állítunk fókuszba, nevezetesen az arab nyelvű „Zowaa” weboldal „Aḥbār Ša‘binā” rovatát, valamint az angol nyelvű „AINA” oldalán található „News” rovatot.

Az internetes portálok kiválasztásánál fontos szerepet játszott, hogy azok fő profilja ne valamelyik vallási felekezethez kapcsolódjon, mivel abban az esetben vallási és egyházi témájú írások kerülnének túlsúlyba. Egy további fontos szempont volt, hogy a kiválasztott internetes portálok nevei az iraki keresztényekkel folytatott interjúk során nagy számban előjött, így ebben az esetben kijelenthető, hogy népszerű, sokakra hatást gyakorló sajtóorgánumokról van szó. A „Zowaa” internetes portál „Aḥbār Ša‘binā” rovata 2021. szeptember 1. és 2022. szeptember 1. között összesen 285 cikket közölt, míg az „AINA” oldalán található „News” rovat 118-at. A „Zowaa” weboldalon az említett kategóriák (áldozatszerep; vallással kapcsolatos hírek; asszírok, mint őslakos nép bemutatása; kulturális hírek) valamelyike 202 cikkben volt felfedezhető, míg az „AINA” oldalán 107-ben. Fontos megemlíteni, hogy bizonyos cikkekben mind a négy kategória megtalálható, tehát egyszerre jelenik meg a modern iraki asszír emberek áldozatként való bemutatása, a vallási motívumok, az őshonos mivoltuk kihangsúlyozása és a kulturális vonatkozások. Az ilyen írásoknál azt a kategóriát jelöltük meg, amelyik a leginkább domináns a vizsgált cikkben, továbbá a táblázatban közöljük azon cikkek számát, amelyek az összes kategóriát, vagy éppen egyiket sem érintik.

Ami a vizsgált időszakot illeti, 2003 előtt az internethasználat csak az iraki kormány által engedélyezett oldalakra korlátozódott és keresztény internetes sajtóról tulajdonképpen nem is beszélhetünk még. 2003 és 2006 között az országban megjelent cikkek többsége az amerikai megszállásra, Šaddām Ḥusaynra és az ő perére összpontosított. 2006-ban pedig kitört egy felekezetek közötti harc – amire sokan polgárháborúként utalnak –, ami miatt több évig elsősorban az iraki keresztények áldozatként való bemutatásán volt a hangsúly. Ez nem is számít meglepőnek, főként, ha figyelembe vesszük, hogy kisebbségiek ezrei menekültek el otthonaikból az erőszak miatt, és sokukat megölték vagy elrabolták. Kutatásunk során bizonyítást nyert az a tény, hogy a 2013-at megelőző időszakban az iraki keresztényekhez köthető internetes web- és híroldalak csak elenyésző számmal bírtak.

A 2013 és 2018 között publikált cikkekben és bejegyzésekben viszont kezdetben az al-Kaida, majd az Iszlám Állam terrorszervezet működése nyomán olyannyira túlsúlyba került „az asszírok, mint áldozat” kategória, hogy e cikkek számbavétele már erőteljesen torzítaná a kutatás eredményeit.

A 2019 és 2021 közötti periódus cikkeiben főként a társadalmi elégedetlenség⁴⁹⁹, a Covid-19-világjárvány, valamint a síita milíciák sanyargató jelenléte dominált. A következőkben vizsgált időintervallum egyértelműen indokolt, mivel kellő távolságra kerültünk az Iszlám Állam terrorszervezet fenyegető jelenlététől és már a pandémiával kapcsolatos írások sem torzítják a képet. Sőt, a milíciák kisebbségeket hátrányosan érintő tevékenysége sem központi téma. Éppen ezek miatt megfigyelhető, hogy a vizsgált időszakban az írások már nem csak és kizárólag a balsors kihangsúlyozására összpontosítanak, hanem a témák széles skálája jelenik meg bennük.

1. Táblázat A „Zowaa” internetes portál „Aḥbār Ša‘binā” rovatának cikkei 2021. szeptember 1. és 2022. szeptember 1. között

Kategóriák	A cikkek száma (db)	Százalék (az összes cikkhez viszonyítva)	Az adott kategória érintése a releváns cikkeket tekintve (%)
Áldozatszerep	23	8,07	11,38
Vallási hírek	43	15,08	21,28
Asszírok, mint őslakos nép	21	7,36	10,39
Kulturális hírek	115	40,35	56,93
Az első három kategória együttes érintése ⁵⁰⁰	12	4,21	5,94
A vizsgált időszak összes cikke	285	100	-
Releváns cikkek	202	70,87	100
Nem releváns cikkek	83	29,12	-

⁴⁹⁹ 2019 októberében nagyszabású tiltakozások törtek ki Irak-szerte, amelyet a korrupció, a rossz életkörülmények és a munkalehetőségek hiánya motivált. A tiltakozások 2020-ban és 2021-ben is folytatódtak, aminek okán a kormány kemény fellépéssel válaszolt, majd bejelentették az előrehozott választások megtartását.

⁵⁰⁰ E kategória nem számít bele a végösszegbe.

2. Táblázat Az „AINA” internetes portál „News” rovatának cikkei 2021. szeptember 1. és 2022. szeptember 1. között

Kategóriák	A cikkek száma (db)	Százalék (az összes cikkhez viszonyítva)	Az adott kategória érintése a releváns cikkeket tekintve (%)
Áldozatszerep	52	44,06	48,59
Vallási hírek	26	22,03	24,29
Asszírok, mint őslakos nép	23	19,49	21,49
Kulturális hírek	6	5,08	5,60
Az első három kategória együttes érintése ⁵⁰¹	29	24,57	27,10
A vizsgált időszak összes cikke	118	100%	-
Releváns cikkek	107	90,67	100
Nem releváns cikkek	11	9,32	-

Az „AINA” az iraki keresztényekkel/asszírokkal⁵⁰² kapcsolatos írások közzétele mellett a más országokban – Szíriában, Iránban, Törökországban, Örményországban – élő asszírookra is fókuszál. Tevékenységük elősegíti a magukat asszírnak valló emberek számára a közösséghez való tartozás élményének kialakulását, és a weboldal lehetővé teszi, hogy hozzáférjenek a számukra releváns információkhoz. Ez különösen fontos, mivel a modern asszírok Irakon kívül is kisebbségi csoportot alkotnak számos országban, ahol nem férnek hozzá a közösségüket érintő hírekhez és információkhoz. Másrészt az „AINA” a több országra kiterjedő tartalomszolgáltatásán keresztül azt a tudatot igyekszik erősíteni, hogy a modern asszírok egy több országon átívelő transznacionális nemzetet alkotnak. Emellett a webhely a különböző országokban élő asszírookra összpontosítva lehetővé teszi olyan történetek, hagyományok és nézőpontok megosztását, amelyek egyébként nagy valószínűséggel elvesznének. Korántsem véletlen, hogy ez egy rendkívül népszerű internetes hírportálnak számít a közösség berkein belül, és a hazájukat elhagyó, vagy kitelepített modern asszírok számára egy kultúrájukkal való fontos kapcsolódási pontot jelent.

⁵⁰¹ E kategória nem számít bele a végösszegbe.

⁵⁰² Az „AINA” módszeresen asszíroknak nevezi a magukat káldnak, asszírnak, szírnek nevező közösségeket.

3. táblázat Az „AINA” által közölt cikkekben szereplő országok megoszlása a 2021. szeptember 1. és a 2022. szeptember 1. közötti időszakban

Országok	A cikkek száma (db)	Százalék (az összes cikkhez viszonyítva)
Irak	59	50
Törökország	18	15,25
Irán	3	2,54
Szíria	19	16,10
Örményország	2	1,69
Nem országspecifikus vagy más ország	17	14,40
Az összes cikk	118	100%

Ami szintén kiemelendő, hogy az „AINA” webhelyén a különböző országokban élő modern asszírokról szóló tudósítások rávilágítanak azokra a kihívásokra és küzdelmekre, amelyekkel a közösségük világszerte szembesül. A vizsgált periódust tekintve a „News” rovatban közölt cikkek 44,06%-a érinti az üldöztetéssel, diszkriminációval és erőszakkal kapcsolatos témákat, és ezek tudósítása révén igyekeznek felhívni a figyelmet az említett kérdésekre, és a közösség jogaiért való kiállást szorgalmazzák. Ami a releváns cikkeket illeti, 48,59% az arány, tehát a cikkek majdnem felében megjelenik valamilyen formában az „áldozat-központú” látásmód, amivel ez a kategória a négy közül az első helyet foglalja el. Viszont figyelemfelkeltő, hogy a „Zowaa” weboldalának „Aḥbār Ša‘binā” rovatában „az asszírok mint áldozat” kategória a vizsgált időszak összes cikkének csak 8,07%-át érintette, míg a releváns cikkek vonatkozásában a 11,38%-át. Ezzel a négy kategóriát tekintve a harmadik helyet foglalja el.

A vallással kapcsolatos hírek a vizsgált időszakban a „Zowaa” internetes portálon az összes bejegyzés 15,08%-át, míg a négy kategória tekintetében a releváns hírek 21,28%-át tették ki. Ezzel pedig a második helyet foglalja el a csoportok vonatkozásában. Ugyanezen szegmens az „AINA” weboldalán az összes bejegyzés 22,03%-át, míg a releváns bejegyzések 24,29%-át tették ki. Ezzel ugyancsak a második helyet foglalja el a vallással és egyházakkal kapcsolatos hírek kategóriája.

Az „asszírok mint őslakos nép” témája a „Zowaa” internetes oldalán fellelhető „Aḥbār Ša‘binā” rovatában található írások 7,36%-át érintették, míg ha a releváns cikkeket vesszük

alapul, akkor a 10,39%-át. Ezzel az utolsó helyet szerezte meg a négy kategória összehasonlításában. Ezzel szemben az „AINA” weboldalának „News” rovatában viszonylag gyakran, pontosabban a cikkek 19,49%-ában jelent meg ez a kategória, míg a releváns cikkeket tekintve 21,49%-ban. Azonban ennek ellenére is csak a harmadik helyet foglalja el az összehasonlításban.

A kulturális hírek képviselik a legérdekesebb szegmenst abban az értelemben, hogy míg a „Zowaa” „Aḥbār Ša‘binā” rovatának esetében a vizsgált időintervallumban ez a kategória az összes hír 40,35%-át érintette, valamint a releváns hírek 56,93%-át, addig az „AINA” weboldal „News” rovatában a kulturális hírek már korántsem képviselték magukat ilyen nagy számban, mivel csak a cikkek 5,08%-át képviselték, valamint a releváns cikkek 5,60%-át. Megfigyelhető, hogy itt tapasztalható a legnagyobb eltérés a két internetes oldal között. Míg a kulturális hírek kategóriája a „Zowaa” vizsgált rovatának esetében az első helyet foglalja el, addig az „AINA” weboldal „News” rovatának vonatkozásában csak a negyediket a többi rovatval összehasonlítva.

Az „AINA” weboldal „News” rovatában az összes cikk 24,57%-ában volt felfedezhető az első három kategória mindegyike, ugyanez az adat a releváns cikkek vonatkozásában pedig 27,10% volt, vagyis ezen írások mindegyikében megtalálható volt az „áldozatszerep” és a „vallás” kategóriák, valamint az asszírok „óslakos” mivoltának hangsúlyozása. Itt szintén feltűnő különbség figyelhető meg az „AINA” és a „Zowaa” között, mivel ez utóbbiban csak az írások 4,21%-ában, míg a releváns cikkek 5,94%-ában volt felfedezhető az első három kategória együttesen.

Feltűnő, hogy a négy kategórián kívül eső cikkek csak viszonylag elenyésző számban voltak képviselve az „AINA” weboldalának „NEWS” rovatában, mindössze a cikkek 9,32%-a foglalkozott valamilyen egyéb témával. A „Zowaa” internetes oldalának „Aḥbār Ša‘binā” rovatában viszont jóval magasabb volt ez a szám, ugyanis a cikkek 29,12%-a dolgozott fel valamilyen más témát, mint a négy vizsgált kategória. Ide olyan hírek és cikkek tartoznak többek között, mint a halálhírek, reklámok, egyesületi találkozók és sporthírek.

Összességében véve elmondható, hogy az „AINA” webhelyének a különböző országokban élő asszírokra való összpontosítása egy tudatos tevékenység, amelynek elsődleges célja a kultúra és a történelem megőrzése, valamint az asszírok jogainak védelmére való felhívás. Azáltal, hogy platformot biztosít a modern asszírokhoz kapcsolódó hírekhez és

információkhoz, a weboldal egy kapcsolatot jelent a közösség szétszóródott tagjai között, és éber „szemmel” figyeli az előttük álló kihívásokat.

A „Zowaa” ezzel szemben sokkal inkább a kulturális hírekre fókuszál. Ide tartoznak a szír nyelv oktatásával, a beiskolázással, a kulturális rendezvényekkel, a könyvekkel és művészetekkel foglalkozó írások. A kultúra mellett a vallás és az egyházak szerepének és tevékenységének a bemutatása is központi szerephez jut, ami az „AINA” weboldal „News” rovatával összefüggésben is elmondható.

6.7.2. Példák a négy kategóriára

Az áldozatszerep

Az „AINA” internetes oldalán található „AINA News” rovat 2021. szeptember 1. és 2022. szeptember 1. közötti időszakáig vizsgált 118 bejegyzésének⁵⁰³ áttanulmányozását követően megállapítható, hogy az asszírokat, mint áldozatokat bemutató írások képviselik az egyik legnagyobb szegmenst az asszír médiában. Ez a típusú narratíva a cikkek majdnem felében megtalálható és a legkülönbözőbb szituációkban kerül elő. Gyakran emlékeznek meg korábbi tömegmészárlásokról, amikor is ehhez hasonló bejegyzések születtek:

„Iraki asszírok: egyik népiirtástól a másikig

Az Oszmán Birodalom törökjei által, a hit gyűlöletében 1915-ben meggyilkolt két pap földi maradványainak exhumálása rávilágít arra a két népiirtásra, [amelyeket] alig egy évszázad alatt szenvedtek el a keresztények Ninive síkságán.

Ma már jól ismert az örmény keresztények szisztematikus megsemmisítésének politikája, amelyet az Oszmán Birodalom a „Nagy Háború” alatt hajtott végre, ami [viszont] kevésbé ismert, az a mai Irak területén – a törökök által egyidejűleg – a káld katolikusok ellen elkövetett bűncselekmények esete. 1915 és 1918 között azonban becslések szerint 250 000 keresztényt mészároltak le a törökök Mezopotámia síkságain. Közülük mintegy negyvenen a „Nagy Ügy” részét képezi, vagyis elég bizonyosság érkezett a halálukról ahhoz, hogy arra a következtetésre juthassanak, a katolikus hit gyűlöletében gyilkolták meg őket.

⁵⁰³ A 2022 áprilisától 2022 októberéig tartó periódusában közzétett bejegyzések kerültek elemzés alá.

A 20. század eleji „káldeus mártírok” listája most két új névvel bővült: ők Fr. Yousouff Jabo Sakarya szír-katolikus pap Moszulból és Benham Hana Mikho Khozymi, aki a Saint-Ephrem testvérek rendjéhez tartozott. A két papot török csendőrök végezték ki 1915. június 28-án, közvetlenül a Qaraqosh-i Szűzanya-székesegyház előtt, amikor Moszulból tértek vissza, hogy celebrálják Szent Péter és Szent Pál apostolok miséjét.

A két klerikus maradványait nem volt könnyű azonosítani: Számos bizonytalanság volt a temetésük pontos helyét illetően; például csak szóbeli beszámolók voltak a birtokunkban Fr. Benhamról – magyarázza Fr. Luis Escalante, egy argentin pap, aki több káldeus mártír ügyét intézi. A kételyek eloszlatása érdekében egy öt fős igazságügyi szakértőkből álló csapatot küldtek ki Olaszországból abból a célból, hogy visszaszerezzék a maradványokat és hitelesítsék azokat az áldozatok leszármazottaitól származó DNS segítségével. Arra szólítunk fel minden hívőt, hogy fokozzák odaadásukat Qaraqosh e két érdemes fia iránt, akik több mint egy évszázaddal ezelőtt kapták meg a vértanúság koronáját, és akikre, mint közbenjárókra kell emlékeznünk a város és az egész iraki katolikus egyház hitének növelése és virágzása [érdekében], jelentette ki Fr. Escalante, aki úgy véli, hogy ily módon a vér, amit ontottak, nem lesz hiábavaló.

[A maradványok] felfedezése néhány évvel a keresztények megsemmisítésére irányuló kísérlet újabb esete után történt, amelyet az Iszlám Állam terrorszervezet 2014 és 2017 között, alig egy évszázaddal az oszmán üldöztetések után hajtott végre a Ninivei-síkságon.”⁵⁰⁴

Az imént prezentált cikk is azt a szokásos sémát követi, amivel más, asszírokra specializálódott weboldalakon is találkozhatunk, nevezetesen feleleveníti valamely múltban történt, modern asszírokat érintő pogromot, majd kitér az áldozatokra, nevesíti is némelyiküket. A cikkből is kiderül, hogy az emlékezést, mint eszközt használják fel arra, hogy „növekedjen az egyház” hite, és az áldozatok ne legyenek hiábavalók. Érdekesség, hogy az asszír, káld és szír szót szinonimákként használják (vagy legalábbis a két utóbbi elnevezést az asszír „címke”

⁵⁰⁴ AINA, 2022a. Az eredeti cikk angol nyelven íródott.

alá sorolják be), ugyanis az „asszír népirtás” kifejezés szerepel a címben, a szövegben viszont két káldeus pap exhumálásáról van szó, akiket a szövegben néhol síreknék is neveznek.

Egy másik, a korábban már említett „Zowaa” arab nyelvű internetes oldalon ugyancsak ezt a sémát lehet felfedezni:

„Az Asszír Nőszövetség az asszír mártírok napjára emlékezik Ĝalak faluban

Ebből a fájdalmas alkalomból büszkén kell emlékeznünk mártírjainkra, az asszír nemzet mártírjaira az asszír Ĝalak faluban, ahol Ĝazālī elvtársnő, az Asszír Nőszövetség Bīrsafī régió bizottságának felelőse, és sokan [mások], Ĝalak falu lakói közül meglátogatták a mártírok sírját, köztük Šim‘ūn Šlīmūn Ziyā tiszteletesét, akit a Ba‘ġ-rezsim végzett ki a nyolcvanas években. Ezután koszorút tettek a mártírok sírjaira, ezt követően imádkoztak, majd elhangzott a „Mártír üzenete” (Akartah Dasahdā) című vers, Ĝazālī Qariyyū elvtársnő, a bizottság felelőse [tolmácsolásában]. Majd [ezt követően] meglátogatták Yūhannā Munīr mártír sírját – aki [egyébként] Tilkīf faluból költözött Ĝalak-ba, és akit rejtélyes körülmények között öltek meg – és koszorúkat helyeztek rá.

Dicsőség és örökkévalóság az asszír nemzet mártírjainak.”⁵⁰⁵

Általánosságban véve elmondható, hogy a modern asszírokat ért vérontások felelevenítése rendkívül gyakori az asszír médiában, és nem csak és kizárólag az évfordulókra korlátozódik. Ebben az írásban is, csakúgy, mint az előzőben az „asszír nemzetéről” van szó, annak ellenére, hogy hivatalosan a több különböző iraki keresztény felekezet nem tartozik egy nemzethez. Ezen internetes oldalakon viszont tudatosan próbálják elfogadottá tenni ezt a nézetet, és az összes iraki (valamint az egykori Mezopotámia területén élt) keresztényt igyekeznek lefedni, valamint egy egységes nemzeti identitással felruházni. Természetesen ezt a törekvést nem támogatja mindenki⁵⁰⁶, viszont a különböző iraki keresztény csoportokon belül a nyilvánosság előtt csak nagyon ritkán lehet ellenvéleményekkel találkozni.

Vallással, egyházakkal kapcsolatos írások

⁵⁰⁵ Zowaa, 2022a. Az eredeti cikk arab nyelven íródott.

⁵⁰⁶ Az iraki keresztényekkel folytatott interjúk során egy szűk kisebbség különbséget tett a káld és asszír „nép” között.

Az „AINA” internetes oldalon található cikkek és bejegyzések egy része a kereszténységgel és a különböző iraki keresztény egyházakkal foglalkozik. Ezekben gyakran összetartásra, egységre, és a párbeszéd fontosságára szólítanak fel. Általában a pápát, a káld katolikus pátriárkát vagy más egyházi méltóságokat idéznek. Az összes asszír médiumban kiemelt helyet kapnak az ehhez hasonló írások:

„A keleti egyházak problematikus újraegyesítése

Ferenc pápa hétfőn iraki keresztény vezetőkkel találkozott, és arra buzdította az iraki keresztény közösségeket, hogy mozdítsák elő a párbeszédet és építsenek testvériséget az extrémizmus és a fundamentalizmus megelőzése érdekében. [Ferenc pápa] audienciát tartott az iraki keresztény egyházak képviselőivel, akik Rómába látogattak, és megünnepelték a [pápa Irakba tett] 2021 márciusi apostoli útjának első évfordulóját...

Ferenc pápa azt mondta hallgatóságának, hogy Irak a civilizáció és a kereszténység bölcsője, majd hozzátette: Meghajolok azoknak a szenvedései és mártíromsága előtt, akik megőrizték a hitüket, akár az életük árán is.

Azt mondta: Irak keresztények nélkül nem lenne Irak, mert a keresztények a többi hívővel együtt jelentősen hozzájárulnak az ország sajátos identitásának [kialakulásához], és olyan helyé [tették a régiót], ahol az együttélés, a tolerancia és a kölcsönös elfogadás [már] az első évszázadok óta virágzik...

Ferenc pápa kijelentette, hogy a keresztényeknek kötelességük párbeszédet folytatni más vallásokkal és csoportokkal, mivel ez a legjobb ellenszere az extrémizmusnak, amely veszélyt jelent bármely vallás követőjére, és súlyosan veszélyezteti a békét...

Youkhanna [keleti asszír püspök] szerint a látogatás új lendülettel és fénnel járult hozzá az iraki vallási párbeszédhez, hozzátéve: a dialógus emberi kapcsolatokból áll, amelyek folyamatosan emlékeztetnek bennünket arra, hogy mindannyian Isten gyermekei vagyunk, tehát testvérek.”⁵⁰⁷

⁵⁰⁷ AINA, 2022b. Az eredeti cikk angol nyelven íródott.

A nemrégiben elhunyt Ferenc pápa párbeszédre való felszólítása nem egyedülálló, mivel gyakran hangzanak el ilyen típusú mondatok keresztény egyházi főméltóságoktól, akik ezzel azt is kijelentik, hogy a közösségeiket ért krízisek és a többségi társadalommal, vagy szélsőségesekkel vívott konfliktusok dialógus útján kezelhetővé válhatnak, tehát a másiktól alkotott hiányos ismeretek felszámolása egy fontos cél a Közel-Keleten élő keresztények és más vallási kisebbségek számára.

Az „Zowaa” által közölt következő cikkben Sākū bíboros a főszereplő, akinek nyílt levele komoly felzúdulást keltett a nemzetközi sajtóban is:

„Sākū: elképzelhető, hogy a keresztények el fognak tűnni Irakból

Az káld katolikus egyház pátriárkája, Luwīs Sākū bíboros arra figyelmeztetett, hogy eljön az a nap, amikor az országban megszűnik a keresztény jelenlét, és [továbbra is] folytatódik a külföldre való kivándorlásuk.

Sākū sajtónyilatkozatában kijelentette, hogy a legfőbb oka annak, hogy keresztény családok ezrei vándorolnak el folyamatosan a Ninive-síkságról és más észak-iraki területekről, [összefüggésbe hozható] a fegyveres csoportok dominanciájával, valamint a [keresztény] területeken elmaradó újjáépítési [törekvésekkel], hangsúlyozva, hogy Irakban sajnos nincs biztonságos környezet számukra.

Kifejtette: reméli, hogy sosem jön el az a nap, amikor Irakban már nem lesznek keresztények, de a számos [iraki politikai] szereplő keresztényekkel szemben [tanúsított] folyamatos megkülönböztetése fényében sajnos ez a lehetőség [nagyon is] fennáll, beleértve a szolgáltatások, a munkalehetőségek és a világos jövőkép hiányát.

Sākū rámutatott arra, hogy a legtöbb iraki keresztény nem tér vissza lakóhelyére, különösen Moszulba. [Hozzátette, hogy] ez számunkra, valamint az általános helyzetet ismerő irakiak számára érthető okokra vezethető vissza.

Hangsúlyozta, hogy folyamatosan csökken a keresztények száma Mezopotámiában, ami számunkra nagyon sajnálatos, [és] rámutatott arra, hogy még a saját otthonaikba visszatérteket sem támogatta a kormány, és nem is segítette őket, [és] valójában az elmúlt években, a háborúban megsérült házak többségét [illetően] a templom végezte a renoválási munkálatokat.

[A pátriárka] kifejtette, hogy a keresztények száma csökkent Bagdadban, [pedig] a fővárosban 2003 előtt egész kerületeket [népesítettek be], ám az őket ért diszkrimináció, vagyonuk elkobzása és megélhetésük megnehezítése kivándorlásra készítette őket, [és] a legtöbb Bagdadban [élő] keresztény értelmiségi és elit emigrált, és [csak] az emigrációra képtelen szegény családok maradtak.

Sākū [továbbá] azt mondta: Ismerem azokat a keresztényeket, akik külföldön élnek. Biztonságot, stabilitást és tisztességes életet akarnak. Olyanok, mint bármely iraki emigráns, és ezek az [alapvető] követelmények nem állnak rendelkezésre Irakban, ami miatt a kivándoroltak nem térnek vissza a származási országukba.

A káld katolikus egyház pátriárkája utalt arra, hogy a kormánynak, biztonságos környezetet kellene teremtenie a keresztények számára akkor, amikor visszahívja őket Irakba, nem pedig csak a médián keresztül beszélni és [problémáikat] politikai [értelemben] kihasználni.

Hozzátette, hogy a keresztények még a legszimplább követeléseiket sem érték el, egyrészt azért, mert politikai képviselői nem tartották be ígéreteiket, másrészt [pedig azért], mert [ez utóbbiak] összefogtak a nagy pártokkal, ráadásul többségüket nem [is] a keresztények közül választják.

A Ferenc pápa tavalyi iraki látogatásának eredményeivel kapcsolatos jelenlegi vita kapcsán Sākū a következőket mondta: A Vatikán pápája nem felelőse vagy tulajdonosa bankoknak vagy végrehajtó testületnek, hogy változásokat hajtson végre Irakban, [azonban] a látogatás nagyon fontos volt a párbeszéd és a gondolatok megváltoztatása szempontjából.

[Emellett a bíboros] beszélt a toleranciáról és a testvériségről a muszlimok és keresztények, valamint az egyszerű emberek között, valamint [felhívta a figyelmet] az erőszak befejezésének szükségességére [...].”⁵⁰⁸

Sākū bíboros nagy köztiszteletben álló személy az iraki keresztények körében, és muszlim vallási vezetők és politikusok is gyakran fogadják. Mind Irakban, mind a nemzetközi szinten magára vállalta az iraki keresztények fennmaradásának ügyét és kiáltványait gyakran a

⁵⁰⁸ Zowaa, 2022b. Az eredeti cikk arab nyelven íródott.

legnagyobb nemzetközi sajtóorgánumok (pl. The National News, Al Arabiya, Asian News, Reuters, BBC stb.) is közlik. A bíboros régóta hangoztatja, hogy az Irakban élő keresztények jelenlegi helyzete aggodalomra ad okot, és nézete szerint az is elképzelhető, hogy néhány év múlva már csak múlt időben beszélhetünk közösségükről. Legnagyobb problémának az Iszlám Állam terrorszervezet kiűzése után elmaradt újjáépítést és a keresztényeket ért diszkriminációt tartja. Emellett az elmúlt húsz évben regnáló iraki síita politikai elit felelősségét is gyakran firtatja.

Az asszírok mint őslakos nép bemutatása

Ebben a cikkcsoportban az asszírokat mint őslakos népet mutatják be, és tudatosan erősítik az „asszír-tudatot” a közösségeiken belül. E bejegyzéseknek gyakran nincs aktualitása, főként ismertető jelleggel kerülnek bemutatásra. Lényegük, hogy burkoltan vagy sem, de az ókori és modern asszírok közötti relációkra hívják fel a figyelmet. Azonban fontos tudni, hogy ókori és a mai asszírok közötti kapcsolat meglétét több nemzetközi hírű tudós⁵⁰⁹ is tagadja, de a mai asszír média kész tényként kezeli azt az elméletet, amely szerint egy asszír nemzet létezik, és amelynek gyökerei az Újasszír Birodalomból eredeztethetők. A „Zowaa” arab nyelvű oldala különösen sokat foglalkozik a témával, de az alábbiakban közölt hír szinte az összes asszír médiumban megjelent:

„Az európai jelentés az asszírok őslakos népként való elismerésére szólít fel, hogy ők rendelkezhessenek saját ügyeikben

Az európai Modern Diplomacy weboldal az asszírok Irak őslakosainak való elismerésére szólított fel, és hogy tegyék lehetővé számukra az önrendelkezést, mint első lépést kultúrájuk és történelmük megőrzésében, ellenkező esetben a népüket – miután évtizedek óta kiirtással és mészárlásokkal szembesültek – a kihalás veszélye fenyegeti Szíriában és Törökországban is.

Az angol nyelvű európai jelentés, amelyet a Shafak News fordított le, kijelentette, hogy az asszírok történelmi, kulturális és szellemi értelemben kötődnek Észak-Mezopotámiához, [mely földrajzilag] Bagdad északi [részéből kiindulva] a Van-tótól délre [fekvő területekig], [valamint] kelet-nyugati [irányban] a perzsa

⁵⁰⁹ Ahogy korábban említettük, John Joseph (2003, 77-95), Adam H. Becker (2008, 396), David Wilmhurst (2011, 413-415) és még mások is bíralták azt az elméletet, amely a ma élő iraki asszírokat az ókorban élt asszíroktól származtatja és írásaikban cáfolták a reláció meglétét.

határtól [egészen] az Eufrátesz folyóig terjed, hozzátéve, hogy bár az asszírokat jogilag nem ismerik el [különálló etnikumként], sok tudós [mégis] azt állítja, hogy az asszírok egyike Irak őslakos csoportjainak.

A jelentés emlékeztet az asszír származású volt amerikai szenátor, John Nimrod nyilatkozataira, amelyekben [olyasmiket] mondott: Honnan tudhatjuk, hogy az asszírok Irak eredeti őslakosai? Csak fogunk kell egy ást, vájnunk kell a földbe [egy lyukat], és az egyetlen történelem, amit megtalálunk, az az asszírok történelme.

A jelentés foglalkozik azzal is, hogy miképpen definiálható az őslakos nép fogalma, amely [szerinte] attól függ, hogy egyéni és közösségi szinten őslakos népként ismerik-e el magukat, [továbbá függ még] a letelepedés előtti társadalmak időszakától való történelmi folytonosságtól, a földekhez és a természeti erőforrásokhoz való erős kapcsolatuktól, a sajátos társadalmi, gazdasági vagy politikai rendszerek meglététől, [valamint] a saját nyelv, kultúra és hiedelmek birtoklásától, továbbá [azon] eltökéltségüktől, hogy megvédjék és újratermeljék őseik környezetét és rendszereit, mint különálló nép és társadalom. És mindezekkel [kapcsolatban] a jelentés szerint az asszírokra az említett hozzátartozók mindegyike vonatkozik, hozzátéve, hogy az asszír társadalomnak ki kell emelnie és kommunikálnia kell egyedi kultúráját és gazdag történelmét, továbbá meg kell erősítenie jogait történelmi földjeihez és ősei földjéhez.

A jelentés szerint az őslakos népek jogairól szóló 2007-es ENSZ nyilatkozat kibocsátását követően megnyílt az út ennek elérésére, míg az ENSZ őslakos kérdésekkel foglalkozó állandó fóruma platformot biztosít az őslakosok számára, hogy a világ minden tájáról hallathassák hangjukat.

[A jelentés] kiemelte, hogy az asszírok 2012-től 2019-ig minden fórumon részt vettek az Assyrian Aid Society delegációin keresztül. A jelentés szerint az [Assyrian Aid Society] képviselői elmagyarázták, hogy kik az asszírok, [és ezzel kapcsolatban elmondták, hogy ők] nem arabok és nem [is] kurdok, hanem Irak eredeti lakói. Szükséges [volna], hogy a bagdadi és erbili kormány elismerje őket, és megengedjék nekik az önrendelkezést kultúrájuk és történelmük megőrzésének első lépéseként [...].”⁵¹⁰

⁵¹⁰ Zowaa, 2022c. Az eredeti cikk arab nyelven íródott.

E jelentés nagy visszhangot keltett a közel-keleti sajtóban és újból a köztudatba hozta a modern asszírok önrendelkezési igényét, amely téma Irak megalakulása óta időnként fel-felvetődik. Ennek elérésére többek között a cikkben is ismertetett kritériumoknak (saját nyelv és kultúra, földhöz való ragaszkodás stb.) való megfelelés elengedhetetlen, ami az Assyrian Aid Society szerint abszolválva van, de az általános vélekedés szerint szinte esélytelen lesz a rendkívül megosztott és fragmentálódott iraki keresztény közösség számára az autonómia kiharcolása, aminek elsősorban politikai okai vannak.

A következő cikkben – amely az „AINA” weboldalán található „AINA News” rovatában lelhető fel – többek között az elvándorlás okozta problémák jelennek meg, ami mellett külön kihangsúlyozzák az iraki keresztények nyelvét, vallási hovatartozását és etnikai elkülönülését a többségi társadalomtól, emellett konkrétan utalnak arra, hogy közvetlenül a babiloniak leszármazottai. Habár a cikket nem az „AINA” szerkesztősége írta, ám az iraki keresztényekhez köthető újságok mégis előszeretettel közlik le azokat a cikkeket, amelyekben az Újbabiloni vagy Újasszír Birodalomtól való származtatás jelenik meg.

„Húsvét Észak-Irakban a Jézus nyelvét beszélő az asszírok között

[...] Az arámi, amelyet ma néhány közel-keleti keresztény közösség (becslések szerint összesen 400 000 ember) beszél, Jézus nyelvének modern változata. A liturgia viszont még mindig a klasszikus szír és arab nyelvet használja. De a keresztények ebben a régióban nem tartják magukat araboknak, még azoknak sem, akik a sureth helyett arabul beszélnek, mint al-Qoshban, a kurdisztáni regionális kormány és a szövetségi Irak közötti vitatott városban. „Kurd vagy arab vagy?” A keresztényeket szinte sérti ez a kérdés: összeráncolják a szemöldöküket, összerezzenek, a mosoly eltűnik az arcukról: „Nem, én keresztény vagyok”.

Ebben a népek pot-pourrijában, ahonnan sokan már eltűntek (Erbil zsidó negyede lakatlan, míg Bagdadban csak hat zsidó maradt), a keresztények etnikai szempontból asszíroknak nevezik magukat, akik a babiloniak közvetlen leszármazottai. Valójában Ankawában vannak falfestmények, amelyek Babilon híres kék kapuját ábrázolják, egy pár lamassuval körülvéve, akik mitológiai istenségek egy ember fejével, egy bika testével és hatalmas angyalszárnyakkal.

Bár az iraki káld-rítusú keresztények már nem érzik magukat olyan veszélyeztetettnek, mint 2014 és 2017 között - az Iszlám Állam [uralmának] éveiben, amikor családok ezrei menekültek el szülőfalujukból, hogy Hawlerben (Erbil kurd neve) keressenek menedéket -, számuk továbbra is csökken. „Többé-kevésbé 8000 keresztény családnak kell itt lennie” - mondja Bashar Warda püspök. „Az elmúlt években legalább 2 000-en érkeztek Moszulból és a Ninivei-síkságról. És szinte mindegyikük maradt.” De ha egész Irakot nézzük, 2003 óta a keresztények egyharmada emigrált külföldre. A kihívást az jelenti, hogy a fiatalokat az országban tartsuk, akik - akárcsak Libanonban vagy Szíriában - azonnal távoznak, amint lehetőségük van rá, különösen, ha tanultak.

„Igyekszünk olyan területeken dolgozni, ahol látjuk, hogy van esély a boldogulásra, például Erbilben, ahol több mint 400 munkahelyet teremtettünk” – mondja Mgr. Warda. „A kurdisztáni kormány támogatott és bátorított minket, de 2010 óta nemcsak keresztényként próbáljuk fenntartani jelenlétünket itt, hanem a társadalomban is [igyekszünk] hallatni a hangunkat, és ezt elsősorban az oktatás és az egészségügy révén tesszük.”

„Azonban a bagdadi kormánynak meg kell értenie, hogy törvényeket és rendeleteket kell végrehajtani az ország kisebbségeinek és őslakosainak védelme érdekében” - folytatja. Ha eltűnnének, Irak történelmének egy fontos része veszne el [...].”⁵¹¹

Érdekes és fontos megközelítés, hogy etnikai különbözőségük kihangsúlyozása mellett egyben kitérnek arra is, hogy már hosszú idők óta lényeges komponensei az iraki társadalomnak, amivel arra igyekeznek rávilágítani, hogy az „arab” vagy „muszlim” identitás korántsem kizárólagos a mai Irak társadalmi felépítésében, és a különböző etnikai és vallási csoportok nem megtúrt közösségeknek, hanem egyenrangú partnernek kell, hogy számítsanak a közel-keleti országban.

Kultúrával kapcsolatos cikkek

Az iraki keresztényekhez köthető internetes oldalak szemmél láthatóan lényeges szerepet játszanak a vizsgált közösségek kulturális örökségének megőrzésében és ápolásában. Kutatásunk során megállapítottuk, hogy főképpen a történelmükkel, nyelvükkel,

⁵¹¹ AINA, 2022d. Az eredeti cikk angol nyelven íródott.

hagyományainkkal és a közösségeiket érintő aktuális kérdésekkel kapcsolatos tartalmakat közlik. Emellett sok lakóhelyét elhagyni kényszerült iraki keresztény számára ezek az oldalak jelentik az egyetlen fennmaradó kapcsolódási pontot eredeti lakóhelyükkel, mivel hírekkel és információkkal szolgálnak hátrahagyott életükről.

A vizsgált internetes médiaoldalak a keresztényeket érintő kérdésekről szóló tudósítások mellett az asszírok, sírek és káldok iraki társadalomhoz való hozzájárulását is gyakran kihangsúlyozzák. Beszámolnak általuk szervezett kulturális eseményekről, fesztiválokról, kiállításokról, ezzel is elősegítve a saját közösségükről alkotott kép pozitív megítélését. Továbbá ezek az oldalak az iraki keresztény művészek, írók és értelmiségiek számára is felületet biztosítanak, hogy bemutassák munkáikat és megosszák ötleteiket a szélesebb közönséggel.

A „Zowaa” arab nyelvű oldala 115 darab kulturális cikk olvasható a 2021. szeptember 1. és a 2022. szeptember 1. közötti időszakban. Ez az összes ebben az intervallumban közölt cikk 40,35 százaléka. A témával kapcsolatban többek között ilyen jellegű írásokat találhatunk:

„A Mār Afrām nyári iskola 600 diákot lát vendégül egy tanfolyamon, hogy szír nyelven tanuljanak

‘Imād Sālim Ğaġū, a szír tanulmányok [szak] főigazgatója kedden, 2022. augusztus 16-án, látogatást tett a Mār Afrām Szír Egyház nyári iskolájában, amely a jelenlegi nyáron mintegy 600 diákot lát vendégül osztályaiban, hogy megtanítsa nekik a szír nyelvet, Bahdīdā Hamdāniyya kerületében. A látogatásra elkísérte Riyāḍ Qaryāqūs úr, aki a Szír Tanulmány[ok] karának felelőse Hamdāniyya Egyetemen.

A látogatás során Ğaġū úr találkozott az iskola adminisztratív és oktatási személyzetével, és beszélt a Szír Tanulmányok Főigazgatóságának erőfeszítéseiről, amelyek célja a nyári iskola tapasztalatainak és a szír nyelvoktatással kapcsolatos tanfolyamának támogatása és sikeressé tétele. Az iskolavezetés a maga részéről köszönetét és hálóját fejezte ki a főigazgató úrnak, amiért az támogatta tevékenységüket, és megszerezte a szükséges engedélyeket a tankönyvek átvételéhez és a diákokhoz való eljuttatásához az összes [oktatási] szakaszban. Az iskolában tett látogatása során Ğaġū úr bejárást is tartott az osztálytermekben, ahol találkozott az oktatószeméllyel és a diákokkal. Érdemes megjegyezni, hogy a

kurzus Baššār Kađiyyā atya irányítása alatt zajlik, és 'Išām Mīhā Yākū diakónus vezeti, Labīb al-Kātib úrral és egy tanító- valamint tanársoporttal együttműködve, megjegyezve, hogy a tanfolyamot két hónapon keresztül, 2022. augusztus 8-tól 2022. október 9-ig tartják általános iskolások számára a Szent Pál Egyházi Szolgáltatások Házában „Baḥdīdā” Ḥamdāniyya kerületében.”⁵¹²

Megfigyelhető a kultúrával összefüggésbe hozható írások egy része nagy hangsúlyt fektet a szír nyelv népszerűsítésére és az iraki keresztény közösségekben betöltött szignifikáns szerepének kihangsúlyozására. A szír nyelv iránti megújult érdeklődés egyik fő oka az iraki keresztények üldöztetése nyomán kialakult identitásvesztés, valamint az elvándorlás miatt az idegen területeken történő asszimiláció. Sokan arra kényszerültek, hogy elhagyják otthonukat, és más országokban keressenek menedéket, ami a kulturális örökség és a nyelv státuszának megváltozásához vezetett. Továbbá a szír nyelv előtérbe helyezésének és népszerűsítésének másik oka annak történelmi jelentősége. A világ egyik legrégebbi, folyamatosan beszélt nyelve, gazdag irodalmi hagyománya az ókeresztény korszakra nyúlik vissza, és számos fontos teológiai, filozófiai és irodalmi mű született szír nyelven, amit gyakran ki is hangsúlyoznak a különböző cikkekben. Azonban nem árt tudatában lenni annak, hogy fontossága ellenére a szír nyelv évek óta hanyatlóban van, és ahogy korábban már említettük, a fiatalabb generációk inkább arabul vagy a diaszpórának otthont adó ország hivatalos nyelvén beszélnek. Ezt a helyzetet súlyosbítja, hogy a nyelvoktatást illetően kevés forrás áll rendelkezésre, habár az elmúlt években összehangolt erőfeszítések történtek annak népszerűsítésére, aminek köszönhetően támogatott nyelvtanfolyamok indultak⁵¹³.

Az „AINA” internetes oldal „News” rovatában közzétett cikkekben kevesebb kulturális témával kapcsolatos írást találunk a vizsgált időszakban, nevezetesen 6 darabot. Ez az összes ebben az intervallumban közölt cikk 5,08 százaléka. A következő cikkben egy fesztivál leírása olvasható, mely eseményen a szír, asszír, káld és arameus örökséget ünneplik, valamint az úgynevezett „akitu fesztivált”. E rendezvényen nem a vallási, hanem az általuk hangoztatott sokezeréves kulturális örökség kerül fókuszba. A cikkben a szír, káld és asszír elnevezések (az arameussal kiegészülve) nincsenek elkülönítve, sőt egész Irak örökségét is megemlítik az ókori kultúrák felemlgetése kapcsán. A szövegben is olvasható, hogy az asszír identitáshoz olyan

⁵¹² Zowaa, 2022d. Az eredeti cikk arab nyelven íródott.

⁵¹³ Erről bővebben lásd: Zowaa, 2022d.

kritériumok kapcsolódnak, mint a saját öltözék, zene, tánc és ételek, amelyek megkülönböztetik őket más csoportoktól. Az eseményen is ennek kihangsúlyozásán volt a fő hangsúly.

„Az Asszír Örökség Fesztiválja véget ért Irakban

Csütörtökön zajlott az erbili Szír Kulturális és Művészeti Igazgatóság által szervezett háromnapos II. Szír Örökség Fesztivál utolsó napja. A nagy porvihar ellenére is sokan vettek részt a fesztiválon, hogy élvezhessék a tradicionális ételeket, táncokat és zenét. A fesztiválon egy örökség bazár is helyet kapott hagyományos szír, arámi, asszír és káld jelmezekkel, valamint kézzel készített termékekkel.

A fesztivál az ősi asszíriai és babiloni Akitu (Akito) újévet ünnepelte, amelyre április elején kerül sor. Az akitu fesztivál, amelyet az asszírok, szírek, arameusok és káldok ünnepelnek, több mint 6000 éves múltra tekint vissza. Az asszírok ugyancsak megünnepelték az akitut Duhokban április 1-jén.

A ninivei Bartellából származó Muhtaz Nouh Farro, egy bódénál faégetéssel művészeti [termékeket] készít. 2014-ben érkezett Ninivéből Erbilbe, miután elmenekült az Iszlám Állam elől. [Azt mondta:] korábban részt vettem az Asszír Örökség Fesztiválon, [amit] azonban a koronavírus-helyzet miatt két évig nem rendeztek meg. A világjárvány idején az idő nagy részében otthon tartózkodtam, így sok különböző projekten [tudtam] dolgozni. Le tudtam gyártani ezeket a faműveket, de nem tudtam sehol sem bemutatni [azokat], ami miatt a fesztivál jó alkalom volt termékeim bemutatására – tette hozzá. Farro kifejtette, hogy a fesztivál a tavasz eljövételét [és] az asszír babiloni újévet ünnepli.

A hagyományos ruhákba öltözött Faeze Ayas Yaqoub a Szíriai Örökség Igazgatóságának tagja. A fesztivál bemutatja a szír, káld és asszír nép örökségét – mondta. A káld babilóniaiak ősi iraki emberek. Az itt bemutatott jelmezek Irak minden népét képviselik. [Yaqoub továbbá közölte, hogy] a fesztiválon ruhákat, ételeket vagy bármi [egyebet bemutatnak], ami az örökségükhöz kapcsolódik. Vannak olyan zenei együttesek is, akik a fesztiválon különböző résztvevő csoportok dalait adják elő. Yaqoub azt is elmondta, hogy Ankawa [városát választották] a fesztiválra, ami „a testvériség városaként” ismert, mivel sokszínű közösségei

*továbbra is békében élnek együtt. A fesztivál előzenével és hagyományos asszír táncokkal zárult.”*⁵¹⁴

A cikk címében az asszír szó szerepel („az Asszír Örökség Fesztivál”), azonban a szövegben több helyen is „Szír Örökség Fesztiváljának” nevezik az eseményt. Emellett a több különböző elnevezést is gyakorta kevergetik, és megjelenik a káld babilóni kifejezés is, ami tovább bonyolítja a képet. A cikkek olvasása és elemzése során az a következtetés vonható le, hogy ez a sok különböző elnevezés egyetlen etnikumot fed le. Ezzel az elmélettel sokan nem értenek egyet, ettől függetlenül sok, az asszír média által publikált írásban találkozhatunk vele.

6.8. A többségi társadalomhoz köthető iraki internetes sajtó

Az előzőekben láthattuk azokat a jellegzetességeket, amelyek az iraki kisebbségi sajtóhoz köthetők, azonban nagyon fontos, hogy bemutassuk a másik oldalt, nevezetesen a többségi társadalomnak szánt sajtótermékek keresztényekkel kapcsolatos megnyilvánulásait. Ezt a kategóriát két részre oszthatjuk:

1. A független iraki sajtó;
2. Médiumok, amelyekben gyűlöletbeszéd, sztereotípiák és ignorálás manifesztálódik.

Míg az első csoportban főként olyan független iraki médiumok tartoznak, amelyek a hírek objektív közlésére helyezik a hangsúlyt, addig a második csoportban már valóban találhatunk olyan problematikus hangvételű írásokat, amelyeket például jelentésében az Iraki Médiaház is kifogásolt.

6.8.1. A független iraki internetes sajtó

Irakban léteznek olyan médiumok is, amelyeket függetlennek tekinthetünk. Ezek szintén gyakran foglalkoznak kisebbségi témákkal. Az „Al Mada” internetes híroldal például gyakran publikál prominens keresztény személyiségektől származó nyilatkozatokat vagy tanulmányok kivonatait. Luwīs Sākū bíboros gondolataival is találkozhatunk időnként a weboldalon. A Sākū bíboros által írt tanulmány kivonatában a következőket olvashatjuk:

⁵¹⁴ AINA, 2022c. Az eredeti cikk angol nyelven íródott.

„Az iraki káld egyház pátriárkája, Luwīs Sākū bíboros hangsúlyozta, hogy az iraki alkotmány másodrendű állampolgároknak tekinti a keresztényeket és más vallási közösségeket, és nem hajlandó kisebbségnek tekinteni őket, vagy elismerni a hozzájuk tartozó polgárok felmenőit, mint az ország eredeti őslakóit. Emellett erős kritikát fogalmazott meg a keresztény pártokkal szemben, hangsúlyozva, hogy kudarcot vallottak munkájukban.

Az iraki keresztények mindennapi életének nehézségeit és lehetőségeit kommentálva a bíboros azt mondta, hogy az iraki keresztények az őslakos népek egy szegmensét képviselik, akiknek története az iszlám megjelenése előtti időkig és a mezopotámiai civilizáció mélységéig nyúlik vissza.

Sākū hozzátette, hogy a keresztények elkötelezettségükkel és kreativitásukkal döntően járultak hozzá a régió civilizációjának kialakulásához és formálásához.

Rámutatott arra, hogy az az ábrázolás, amely a keresztényeket hitetleneknek és politeistáknak mutatja be, sérti az emberiséget és a közgondolkodást.

Sākū bíboros ezeket a problémákat egy elemzésében fejtette ki, és azokra a krízisekre és lehetőségekre összpontosított, amelyek az iraki keresztény közösség tagjainak mindennapi életét jellemzik a jelenlegi időszakban.

Sākū bíboros hangsúlyozta, hogy Irakban a korábbi rezsim 2003. áprilisi bukása óta nem alakult ki normális politikai élet, figyelembe véve a kormányok ismételt kudarcait.

Bírálta az alkotmányt, ugyanis szerinte a jogszabályok jogalapot szolgáltatnak olyan politikai és társadalmi gyakorlatoknak, amelyek kétségtelenül hátrányosan különböztették meg a keresztényeket és más vallási csoportokat, és másodrangú állampolgároknak minősítik őket.

Sākū bíboros azt mondta, hogy az a mentalitás, amelynek célja, hogy egy vallást másokra rákényszerítsen, nem fejezi ki a tiszteletet, együttélést toleranciát.

Rámutatott arra, hogy minden olyan megnyilvánulást, amely vallási okokból megkülönböztetést, kirekesztést és gyűlöletet szít a polgárok körében, a törvénynek megfelelően el kell ítélni.

Ebben az összefüggésben Sākū pátriárka bírálta azt a felfogást is, hogy a nem muszlim vallási közösségeket az iraki társadalom szétszórt alkotóelemeiként azonosítják. Ezt úgy jellemezte, mint egy olyan koncepciót, amely kiemeli a törzsi és szektariánus identitásokat, ami nem segít létrehozni egy olyan modern nemzetállamot, amely az állampolgárság és az egyenlő jogok elvein alapul.

A keresztények Irak őslakos [közössége], nem egy másik országból származó csoport. Ennek a földnek a fiai, ezért elfogadhatatlan, hogy kisebbségnek minősítsék őket – mondta Sākū beszédében.

A pátriárka élesen bírálta a keresztény pártokat, mondván, hogy azok olyan iraki politikai entitások, amelyeket olyan keresztény egyének és csoportok hoztak létre, akik arra törekszenek, hogy a helyi keresztény közösségek képviselőinek mutassák be magukat.

Hozzátette, hogy ezek a pártok csak a regionális nacionalizmust erősítik, és nem játszanak valódi szerepet a keresztény csoportok közötti harmónia megteremtésében, valamint az egységes név megtalálásában.

Sākū bíboros a 102. német katolikus kongresszuson való legutóbbi részvételekor zárómiséje során kijelentette, hogy minden embernek joga van méltóságban és szabadságban élni, ugyanis erre teremtett, és életének értelme e körül forog. Minden egyén és vallás ugyanazt az értéket és méltóságot élvezi, nincsenek első- és másodrangú polgárok, a tisztelet az együttélés, a demokrácia, a jólét és a béke alapja – tette hozzá Sākū.

Nemzetközi sajtójelentések szerint a keresztények száma 2003-at követően csökkenésnek indult, nevezetesen 1,5 millióról a jelenlegi maximum 400 000 főre. Továbbá 2003-ban még több mint 24 000 keresztény élt Moszulban, azonban miután a város felszabadult az Iszlám Állam terrorszervezet fennhatósága alól, mindössze csak 350 ember tért vissza - tették hozzá a jelentések.”⁵¹⁵

A „Sotaliraq” nevű rendkívül népszerű szintén független iraki internetes híroldal is többnyire tárgyilagosan, a kisebbségi szempontokat figyelembe véve közli a keresztényekkel kapcsolatos

⁵¹⁵ Al Mada, 2022. Az eredeti cikk arab nyelven íródott.

híreket. A most bemutatásra kerülő cikkben is éles kritika, valamint a probléma egy eléggé alternatív megközelítése fogalmazódik meg:

„A keresztények javainak lefoglalása Irakban: Az etnikai tisztogatás másik oldala”⁵¹⁶

Az iraki keresztények szisztematikus kampányoknak vannak kitéve, amelyek vagyonuk lefoglalására irányulnak. A keresztények többségének véleménye szerint ezen kampányok azzal a céllal valósulnak meg, hogy rávegyék őket apáik és nagyapáik földjének elhagyására. Történelmi források szerint a keresztények Mezopotámia eredeti lakói közé tartoznak. Ezek a vagyonukat célzó kampányok az etnikai tisztogatás, az ország felekezeti uralmának, valamint az iraki társadalom kisebbségeitől való megszabadulásának egy másik oldala.

A keresztény médiaszemélyiség, Sanā` Māsīyūs azt nyilatkozta, hogy a keresztények érzik az elidegenedést és az üldöztetést, ami azért is lehet, mert távol állnak a vérontás, a bosszú és a fegyverkezés kérdésétől. Elmondta, hogy ha nincs valódi állam, amely figyelembe veszi az iraki őslakosokat és a kisebbségeket, és ha nem vezetnek be valódi törvényeket, amelyek védik a jogaikat, akkor a nem is oly távoli jövőben egy keresztényektől mentes Irakra lehet számítani.

Ami jelenleg történik, az a keresztények megfélemlítése és fenyegetése. Ez egy világos terv a keresztények kitelepítésére és tulajdonuk lefoglalására - mondta, megjegyezve, hogy ezeket a gyakorlatokat politikai és szektáriánus menetrendek hajtják végre, és nemcsak helyi, hanem regionális szinten is. Vannak országok, amelyek azt akarják, hogy Irak ne legyen multikulturális ország, annak érdekében, hogy a vallás és annak doktrínái nevében irányítsák.

A Bayt Nahrayn Nemzeti Unió Pártjának vezetője, Yūsuf Yāqūb Matti ezzel kapcsolatban elmondta, hogy a keresztények tulajdonának védelme a parlamenti szakkbizottságok által kidolgozott törvény kibocsátásával valósul meg, és maguk a keresztények kívánsága szerint, megjegyezve, hogy egy ilyen törvény kibocsátása nemcsak a demokrácia alapelvei szerint a leggyengébb kisebbséget védi meg,

⁵¹⁶ Sotaliraq, 2021. Az eredeti cikk arab nyelven íródott.

hanem inkább a pozitív differenciálási törvény elvét testesíti meg a demokratikus rendszerekben.

A Bayt Nahrayn Nemzeti Unió vezetője hatékony törvények kiadására szólított fel az iraki városokban élő keresztények tulajdonának védelme érdekében, hangsúlyozva, hogy a keresztényeket 2005 óta egészen mostanáig etnikai tisztogatásnak vetették alá. A jelenlegi és az előző kormányok hozzájárulnak a keresztény jelenlét megszüntetéséhez Irakban, kezdve a fővárostól, Bagdadtól egészen Irak többi tartományáig, mivel nem tették meg a szükséges intézkedéseket a keresztények és tulajdonaik védelme érdekében. Továbbá rámutatott arra, hogy a keresztények tulajdonának lefoglalása mögött rasszista, vallási és felekezeti célok állnak.

Matti kifejtette, hogy az Irakot eddig kényszerből elhagyó keresztények számát 1,3 millióra becsülik. Úgy véli, hogy a keresztény földek kisajátításának hivatkozási alapjai, valamint a jogi eljárások rendkívül gyengék. Elmondja, hogy a kurdisztáni régió kivül Irak minden tartományában élő keresztények számát körülbelül 350 ezerre becsülik. 60 000-en közülük Moszulban, 3 000-en Baszrában, 40 000-en Bagdadban, 13 000-en Kirkūkban, 150 000-en Erbilben, 60 000-en Dohukban, 3 000-en Sulaymāniyyában, valamint a többi tartományban pedig szórványosan még körülbelül 2 000-en élnek.

Matti hangsúlyozta, hogy a legtöbb keresztény azért szándékozik elhagyni otthonát, mert rossz a kormány, nem érznek igazságot, és ezek miatt sok esetben szándékosan marginalizálódnak [...].”

A cikkben közlik a keresztények dinamikus csökkenő lélekszámát és azt a ritkán hallott megközelítést, hogy az etnikai tisztogatás nemcsak fizikai értelemben vett kiirtást vagy elűldözést jelent, hanem a javak elkobzása is közvetetten hozzájárulhat ahhoz. A cikkben is közölt keresztény narratíva szerint ezek a „hadjáratok” azt a célt szolgálják, hogy egyszer és mindenkorra kiűzzék közösségeiket Észak-Irakból, és a térségben megszűnjön az évezredek óta létező vallási pluralizmus. A földek kisajátítására szolgáló jogalapot illegitimnek tartják, amely gyakorlattal szemben gyenge érdekérvényesítő képességük miatt ki vannak szolgáltatva. A cikkben elhangzott mondat, miszerint: „vannak országok, amelyek azt akarják, hogy Irak ne legyen multikulturális ország, annak érdekében, hogy a vallás és annak doktrínái nevében

irányítsák”, több mint valószínű, hogy egy Iránra tett utalás, amellyel egyre gyakrabban találkozhatunk a különböző internetes felületeken. Erre egy jó példa az úgynevezett „Philos Project”, a közel-keleti keresztények védelmével foglalkozó szervezet által kiadott jelentés, amely a keresztények helyzetét vizsgálja a négy, „Teherán ellenőrzése” alatt álló országban, ahol a keresztények lakóhelyük kényszerből való elhagyásával néznek szembe. Farhād Riḏā’ī, a szervezet kutatója és a jelentés szerzője elmondta:

„Ḥumaynī támogatói azt állítják, hogy megtisztítják az iszlámot és Iránt a judaizmustól és a kereszténységtől. Amikor egy úgynevezett Muḥammad Taqī Miṣbāḥ Yazdī ajatollah – az egyik Ḥumaynī-hoz közel álló vezető iráni klerikus – rájött, hogy a rezsim nem tud tömegesen keresztényeket gyilkolni, akkor alternatív politikát választott, ami az említett közösségek elűzését jelentette.”⁵¹⁷

A jelentés hozzátette, hogy:

„[...] az Iránhoz köthető csoportok lényeges szerepet játszottak abban, hogy megakadályozzák az [iraki] keresztények visszatérését a Kurd Autonóm Régióhoz közeli Ninivébe. Az áldozatok kilakoltatásokról, kiutasításokról, elkobzásokról és az ingatlanok kikényszerített eladásáról számoltak be. Továbbá az iraki keresztények problémaként jelölték meg a diszkriminációt, a szolgáltatások nyújtásának hiányát, a munkához való jog csorbítását, a termények elégetését és az egyházi tulajdon megrongálását is.”

6.8.2. Internetes médiumok, amelyekben gyűlöletbeszéd, sztereotípiák és semmibe vétel jelenik meg

Általánosságban véve a pártokhoz vagy meghatározott csoportokhoz köthető médiumokról elmondható, hogy írásaikban csak rendkívül korlátozottan számolnak be a vallási kisebbségi kérdésekről.

⁵¹⁷ Rezaei, 2022, 8-10. A hivatkozott részek a jelentés arab nyelvű verziójából készültek, lásd: Linga, 2022.

A vallási vagy etnikai alapú gyűlöletkeltés különösen veszélyes jelenség, mivel amellet, hogy diszkriminációt és társadalmi feszültséget eredményez, gyakran az erőszak közvetlen előszobájának számít. Az ilyen típusú uszítás negatív folyamatokat indíthat el, amelyek a kisebbségek biztonságát veszélyeztetik. A történelem számos példát szolgáltat arra, hogy a verbális agresszió hogyan csúszhat át társadalmi szintű konfliktusba és gyűlöletből táplálkozó támadásokba.⁵¹⁸ Hasonló események zajlottak az 1941-es iraki Farhūd idején, amikor a kisebbségellenes propaganda konkrét fizikai atrocitásokba csapott át.

Salloum (2019) kifejti, hogy a gyűlöletkeltés különös ereje abban rejlik, hogy gyakran vallási vagy politikai tekintéllyel rendelkező személyek hirdetik. Ezek a személyek jelentős befolyással bírnak közösségeikre és az egyének életére. Amikor ők állítanak fel ellenségeképeket vagy uszító gondolatokat terjesztenek, az üzenetük legitimációt nyer. Pontosan ez a helyzet áll fenn abban a kívülről szekulárisnak tűnő Irakban, ahol a valóságban az egyházi méltóságoknak nagy a beleszólása a társadalom működésébe. Ez különösen igaz a közösségi média világában, ahol a manipuláló vagy tartalmak szélesebben terjedhetnek.⁵¹⁹

Salloum (2019) hozzáteszi, hogy:

„az összeesküvés-elméletek gyakoriak az ilyen diskurzusokban, és a »másik« szó kihangsúlyozása komoly károkat okoz, valamint segíti a sztereotípiák elterjedését, amelyek megzavarják a kritikai gondolkodást, mozgósítják a vallási vagy felekezethez fűződő érzelmeket, valamint rosszindulatú és lázító módon manipulálják azokat, akik különböznek a »másik« csoporttól. Az összeesküvés-elméletek hatása általában pusztító a széles körben elterjedt előítéletek és sztereotípiák miatt, amelyek kollektív paranoiává alakulhatnak át. A gyűlöletpolitika vonzóvá válik annak követői szemében, mert »bűnbakot« jelöl meg, akit a többszörös félelmekért okolhatnak, és leegyszerűsített megoldásokat kínálnak olyan összetett társadalmi és politikai problémákra, amelyeket a politikusok nem tudnak megoldani diplomáciai eszközökkel vagy a bölcs és megfontolt döntések, valamint párbeszéd segítségével.⁵²⁰

⁵¹⁸ Salloum, 2019, 52-54.

⁵¹⁹ Uo.

⁵²⁰ Salloum, 2019, 52-53.

Ebből kiindulva kijelenthetjük, hogy az összeesküvés-elméletek vonzereje abban rejlik, hogy látszólag rendet teremtenek a káoszban: egyszerű válaszokat adnak összetett kérdésekre, miközben egyértelműen megnevezik a „bűnösöket”. Ez sokak számára megnyugtató lehet, mert feloldja a bizonytalanságot, de közben komoly társadalmi károkat okoz. Az olyan kisebbségek, mint az iraki keresztények általában az efféle hozzáállás áldozatai.⁵²¹

Zahabi (2018) a „MASARAT for Cultural and Media Development” tanulmányát ismerteti, amely szerint „az iraki állampolgárok 2017. február 1. és 2017. július 1. között napi 37 gyűlöletüzenetet kaptak a különböző médiumoktól a választási kampány időszaka során, miközben ez a szám napi 176 gyűlöletüzenetre emelkedett a 2017. július 1. és 2017. július 11. közötti időszakban, a Kurd Autonóm Régió függetlenségéről tartott népszavazás során”.⁵²² A tanulmányból levonható az a következtetés, hogy politikai válsághelyzetekben vagy belső hatalmi vákuum kialakulásakor a média a feszültségek fokozásának eszközévé és a társadalmi nyugtalanság előidézőjévé válhat. Továbbá a gyűlöletbeszéd széles körű terjedése hátráltatja a békés viszonyokat, nem mellesleg hosszú távon jelentős károkat okozhat a különböző etnikai és vallási csoportok közötti kapcsolatokban.

Az iraki közéletben, politikai diskurzusokban és a médiában gyakorta történik megkülönböztetés, amikor kihangsúlyozzák az adott egyén vagy csoport etnikai vagy vallási hátterét.⁵²³ Eme gyakorlatnak súlyos következményei vannak a társadalmi kohézióra és az egységes iraki identitás kialakítására vagy fenntartására nézve. Egyes televíziós és rádiós műsorok vagy újságcikkek gyakorta hozzájárulnak a nemzeti összetartozás érzésének gyengítéséhez, valamint az etnovallási közösségek közötti szakadék mélyítéséhez. Ezekben egyes tulajdonságokat bizonyos csoportokkal társítanak, amelyek később előítéleteket szülnek a társadalom körében.⁵²⁴ Éppen emiatt az Irakban élő jezidiket sokan sátánimádóknak (főként hitrendszerük különlegessége miatt), a keresztényeket pedig az imperialistákkal együttműködőknek (vagy olykor „keresztéseknek”) gondolják. Emellett ugyanerre volt példa az 1940-es években és az 1950-es évek elején, amikor egy több éven keresztül zajló zsidóellenes propaganda zajlott az országban. Ez utóbbi befolyásolta a többségi társadalom gondolkodását, nem mellesleg hozzájárult az 1941-es pogromhoz, a Farhúdhhoz, valamint az iraki zsidó közösség későbbi emigrálásához is.

⁵²¹ Uo.

⁵²² Zahabi, 2018, 60-61.

⁵²³ Salloum, 2019, 53-54.

⁵²⁴ Uo.

Az előítéletek médiában történő, akár csak burkolt megjelenítése őshonos közösségeket tehet idegenné, ami az iraki zsidók esetében is történt. Egy megközelítőleg két és fél évezreden át a mezopotámiai régióban élő csoport mindössze néhány év alatt elhagyta szülőhazáját. Ebből kiindulva a keresztények szándékosan negatív színben való feltüntetése szintén hasonló veszélyeket hordoz magában.

6.9. Az Iraki Médiaház

A kisebbségi kérdések alapvetően hiányoznak az újságcikkekből és a hírportálok oldalairól. Az elmúlt években ezek főként csak az Iszlám Állam terrorszervezet támadásai okozta szenvedéseik és sérelmeik bemutatására korlátozódtak, vagy éppen a kisebbségi kérdésekkel kapcsolatos kormányzati hozzáállás tükröződik az írásokban. Úgy tűnik, hogy a kisebbségi médiának nincs egyértelmű stratégiája az ügy kezelésére. Nem tűnik célravezetőnek, amikor a kisebbségeket úgy mutatja be, hogy a többségtől való elszigeteltségüket hangsúlyozza ki, nem pedig az irántuk tanúsított nyitottságot.

Az Iraki Médiaház (Baytu-l-I‘lām al-‘Irāqī) a „Kisebbségek médiája” című nemrégiben megjelent jelentésében (I‘lāmu-l-Aqalliyyāt) a következő javaslatokat tette⁵²⁵:

- *„Az iraki médiában fel kell hívni a figyelmet a kisebbségi kérdésekre és ügyekre, valamint arra, hogy a szakmai testületek és a civil társadalmi szervezetek vállalják az ezzel kapcsolatos felelősségüket.*
- *Tantervet kellene kidolgozni az iraki egyetemek és főiskolák média tanszékei számára.*
- *A kisebbségi kérdéseket a társadalom sokszínűségének, történelmének és örökségének összefüggésében kellene meghatározni.*
- *Sürgetni kellene a médiát, hogy szenteljenek nagyobb teret a kisebbségek ügyeinek, és úgy mutassák be őket, mint az iraki társadalom szerves alkotóelemeit, továbbá ajánlatos kihangsúlyozni az ország felépítésében betöltött szignifikáns szerepüket.*

⁵²⁵ Baytu-l-I‘lām, 2020.

- *Rá kell erősíteni arra, hogy ugyanannyi jogosultságuk van, mint az Irakban élő más csoportoknak arra, hogy a szülőföldjükön a többségi társadalom partnereként és ne alárendeltjeként éljenek.*
- *Továbbra sem szabad elhanyagolni a marginalizálódás, kirekesztés és üldöztetés kérdéseit, csak törekedni kell az áldozatszerep kihangsúlyozásának megszüntetésére.”*

6.9.1. Ajánlások az iraki kormányoknak

Probléma a vallási kisebbségek médiában való elégtelen reprezentációja, mivel hiányzik hangjuk és befolyásuk a negatív megnyilvánulásokkal szemben. A sokszínűsége és a vallások közötti párbeszédre fókuszáló „MASARAT Kulturális és Médiafejlesztési Alapítvány” a média emberi jogi és kisebbségi jogi témákkal foglalkozó kapacitásának javítása érdekében ajánlásokat fogalmaztak meg az iraki kormány számára⁵²⁶:

1. *„Az iraki kormányoknak intézkedéseket kell hoznia vagy politikákat kell elfogadnia az iraki közösségek és etnikumok közötti sokféleség és együttélés kérdéseivel kapcsolatos információk és ismeretek terjesztésének ösztönzésére, emellett teret kell teremtenie a különböző etnikai, vallási és kulturális nézetek interakciójához és cseréjéhez. Mindezekre azért van szükség többek között, mert a kisebbségek pozitív részvétele a közéletben a békés és demokratikus társadalom alapvető eleme, és ebben az összefüggésben létfontosságú a vallási kisebbségek kultúrájáról, történelméről és örökségéről szóló rádió- és televízióműsorok készítése.*
2. *A médiával visszaélhetnek a megbélyegzés, a diszkrimináció és a kirekesztés platformjaként, sőt a gyűlöletbeszéd és az erőszakra való uszítás terjesztésében is. Ebben az összefüggésben a jogi környezetből még mindig hiányoznak a diszkrimináció és a gyűlöletbeszéd elleni küzdelemre vonatkozó jogszabályok, de még ha más büntetőjogi jogszabályokban vannak ide kapcsolódó cikkelyek, a törvény végrehajtása gyakran elégtelen, és a bíróságok elé kerülő ügyek száma rendkívül alacsony. Ezért az elkövetkező időszakban a kormány és az Országgyűlés egyik legfontosabb feladata az ilyen jogszabályok elfogadásán és betartatásán való munka kell, hogy legyen.*

⁵²⁶ Salloum, 2019, 76-77.

3. *Az iraki kormánynak olyan politikát kell elfogadnia, amely lehetővé teszi a kisebbségek számára, hogy hozzáférjenek a közmédiához, és méltányos módon képviseltetve legyenek ott, továbbá más kommunikációs csatornákon és a hivatalos szerveknél is.*
4. *A kormány sűrűsse a hivatalos és félhivatalos médiahálózatokat, az állami rádiót és televíziót, hogy szánjanak több időt a kisebbségi nyelveken történő sugárzásra, és lehetőség szerint biztosítsák a kisebbségek nyelvén elérhető rádió- és televíziócsatornák elindítását.*
5. *Az államnak szorgalmaznia kell a köz- és a magánmédiumoknál, hogy biztosítsanak méltányos lehetőséget a vallási kisebbségek tagjai számára, hogy hallathassák hangjukat és reagálhassanak az összeesküvés-elméletekre, a tévhitekre és a sztereotípiákra.*
6. *Ösztönözni kell a vallási kisebbségekhez tartozókat, hogy diszkrimináció nélkül tehessenek közzé információkat és hozzá is férhessenek azokhoz, valamint mozdítsák elő a kisebbségek jogát/tegyék lehetővé számukra saját információs intézményeik létrehozását és használatát, ideértve azokat az intézményeket is, amelyek saját nyelvükön nyújtanak információkat a napilapokon, hírügynökségeken, rádión és televízió keresztül.”*

Az ehhez hasonló ajánlásokból kiderül, hogy reformokra lenne szükség, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy azok bevezetése rendre elmarad. Ahogy az első pontban is olvasható, a helyzetük javítása érdekében elengedhetetlen a kisebbségek médiareprezentációjának növelése és pozitív színben való feltüntetésük. Az ajánlásból továbbá kiderül, hogy az uszítás és kirekesztés összes megnyilvánulási formájának is gátat kell szabni, amit csak szigorú törvényekkel és azok következetes betartásával lehetne garantálni. A keresztények esetében továbbá pozitív változást eredményezhetne az is, ha nem arab, hanem saját, szír nyelvű platformokat is létrehoznának számukra, akár állami támogatás segítségével. Kétségtelen, hogy a prekoncepcióktól mentes párbeszéd lehet a kulcsa annak, hogy a nem arab etnikumúak és nem muszlim vallásúak egy olyan Irakban élhessenek, ahol származásuk miatt nem indulnak hátrányból.

7. ANALÓGIÁK AZ IRAKI ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETÉVEL⁵²⁷

Az iraki zsidóság története sok átfedést mutat disszertációnk témájával, ezért annak ismeretében törekszünk prognózist adni az arab országban élő keresztények jövőjével kapcsolatban. Elméletünk szerint bizonyos kisebbségekkel összefüggésbe hozható sémák folyamatosan megismétlődnek a közel-keleti államban (valamint annak megalakulása előtt Mezopotámiában), ezért a korábbi példák kiindulópontot jelenthetnek.

A zsidók tömeges kivándorlása a XX. század közepén számos összetett tényező eredményeként következett be. Az elmúlt évtizedek során különböző elméleteket és véleményeket fogalmaztak meg e folyamat magyarázataként, de az események szélesebb kontextusa és sokszínűsége lehetetlenné teszi az egyértelmű, minden részletre kiterjedő magyarázatot. Történelmi szempontból – a keresztényekével egyetemben – az iraki zsidóság helyzetét, identitását és politikai viszonyait hosszú időn át meghatározta a környezetükkel kialakított kapcsolat, amely az idők során dinamikusan változott. A brit mandátum időszakától kezdve az arab nacionalizmus megerősödésén át a második világháború utáni geopolitikai átalakulásig, számos tényező befolyásolta helyzetüket, de Izrael Állam 1948-as megalakulása felgyorsította az iraki zsidók modern kori exodusát.⁵²⁸

A zsidók történelmi jelenléte a mai Irak területén a keresztényeknél (etnikai szempontokat figyelmen kívül hagyva) korábbi időkre, a babiloni fogságig vezethető vissza, így az egyik legrégebben fennálló zsidó diaszpóráként voltak jelen a térségben, gyarapítva a mezopotámiai civilizációk gazdasági és kulturális életét.⁵²⁹ Az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt, különösen a millet rendszer bevezetésétől, mindkét közösség viszonylagos vallási szabadságot és társadalmi elfogadottságot élvezett, szerepük jelentős volt számos területen (pl. a zsidók a banki szolgáltatások és a kereskedelem, míg a keresztények az oktatás terén voltak nélkülözhetetlenek). A brit mandátum időszaka új politikai és társadalmi viszonyokat eredményezett számukra. Ekkoriban a nem muszlimok olyan kiváltságokat élveztek, amelyek korábban nem álltak rendelkezésére: a brit gyarmati igazgatás gazdasági lehetőségekhez juttatta őket, és számos területen fontos pozíciókba kerültek.⁵³⁰

Az arab nacionalizmus térnyerésével azonban fokozatosan megváltozott az említett közösségek státusza és megítélése. Láthattuk, hogy a helyi nacionalista eszmék a brit

⁵²⁷ Az alfejezet történelmi része a Zsidók egy arab országban című könyvem utószavára épül. Lásd: Tárik, 2025.

⁵²⁸ Tárik, 2025, 133.

⁵²⁹ Braude, 2003, 9; Hunt, 2005, 30-31; Tárik, 2025, 133.

⁵³⁰ Hourani, 1947, 21; Stillman, 1991, 5-6; Tárik, 2025, 133.

hegemónia elleni ellenállásból táplálkoztak, és a zsidók és a keresztények a brit érdekekhez fűződő viszonyuk miatt egyre inkább a társadalmi ellenállás célpontjaivá váltak. Az 1930-as évekre a gazdasági szerepvállalásuk (főként a zsidóké) is csökkent, ami részben a britellenes érzelmek fokozódásának és a szunnita muszlim középosztály megerősödésének volt köszönhető. A palesztin kérdés és az arab nacionalista vezetők határozott kiállása a brit és francia gyarmati hatalmak ellen tovább mélyítette az ellentétet. Ebben az időszakban az iraki zsidó közösség számos tagja, valamint sok keresztény is szembesült közvetlen diszkriminációval, és hátrányból indultak az élet számos területén.⁵³¹

A második világháború alatt kialakuló nemzetközi feszültség a Közel-Keletet is elérte. Az európai antiszemita ideológiák hatottak egyes kormányokra, valamint a náci Németország és az arab nacionalista mozgalmak között is erős kapcsolatok alakultak ki. A német propaganda és az arab nacionalista irányzatok egy része erőteljes zsidóellenes narratívát közvetített, amely a zsidók elleni erőszakos megnyilvánulásokhoz vezetett. Ekkoriban a keresztények sokkal inkább háttérben maradtak, és innentől figyelhetők meg markáns különbségek a két csoport jogállását tekintve. A legemlékezetesebb esemény az 1941-ben lezajlott Farhúd, amely során több száz zsidót mészároltak le egy pogrom részeként. A Farhúd által okozott sokk, az anyagi veszteségek, valamint a társadalmi megbélyegzés egyaránt hozzájárultak a zsidó közösségen belüli bizonytalanság növekedéséhez, és egyre többen tekintettek a kivándorlásra, mint a lehetséges megoldásra. A keresztények esetében ez jóval később következett be.⁵³²

Izrael Állam 1948-as megalakulását követően az iraki kormány a zsidókat potenciális ellenségként kezelte. A térség arab államai közötti fokozódó feszültség és a palesztin kérdés központi szerepe miatt az iraki zsidók is gyanúba keveredtek, amely még inkább súlyosbította társadalmi helyzetüket. Értelemszerűen a keresztények nem kapcsolódtak ehhez a konfliktushoz, ami miatt egy kis időre lekerült a fókusz közösségükről. Az 1948 és 1951 közötti időszakban az iraki kormány több diszkriminatív intézkedést vezetett be, amelyek közvetlenül csak a zsidó lakosságot érintették. Az életüket szabályozó intézkedések és törvények az iraki társadalomban is egyre mélyebb szakadékot eredményeztek a zsidók és a muszlim lakosság között. Ezzel párhuzamosan a brit kormány nem lépett fel határozottan a kisebbségi csoportok, védelme érdekében, ami hozzájárult további marginalizálódásukhoz, viszont csak a zsidók szorultak ki az országból.⁵³³

⁵³¹ Meir-Glitzstein, 2004; Tárik, 2023c, 79; Tárik, 2025; 134.

⁵³² Kaplan, 2014, 13-15; Gilbert, 1993, 114; Meir-Glitzstein, 2004, 10; Tárik, 2025, 134.

⁵³³ Tárik, 2025, 55, 135.

A korszak sajtója gyakran ábrázolta a zsidókat az ország és az arab világ ellenségeiként. Habár keresztényeket degradáló írások is készültek bőven az adott korszakban, viszont azok hatásait nem lehet összehasonlítani a zsidóellenes propaganda következményeivel. A különböző lapok Izrael elleni írásokat közöltek, amelyekben a zsidókat olyan veszélyforrásként jelenítették meg, akik árulást követnek el Irak és a muszlim társadalom ellen. Ezek az állandósuló politikai és társadalmi nyomás végül a közösség egyre nagyobb részét készítette arra, hogy végleg elhagyják Irakot. A kivándorlásnak azonban az ideológiai mellett, súlyos anyagi vonzatai is voltak. A kivándorló családok kénytelenek voltak hátrahagyni vagyonukat, ingatlanaikat és üzleti érdekeltségeiket, így emigrációjuk hosszú távú komoly gazdasági veszteségekkel is járt. Ez hasonlóságot mutat a keresztények jelenlegi helyzetével, ugyanis sok asszír, szír vagy káld iraki hagyta el az otthonát az elmúlt évtizedben, akik közül egyesek hátrahagyták otthonaikat és vállalkozásaikat, amelyeket a muszlim helyi lakosság egyszerűen csak elbirtokolt.⁵³⁴

Az 1950-es évek elején az iraki zsidók legnagyobb része Izraelbe vándorolt, részben a cionista szervezetek segítségével, amelyek titokban támogatták a kivándorlási folyamatot. Az iraki kormány egy sor intézkedést hozott, amivel a zsidó közösség kivándorlását igyekezett megakadályozni és kriminalizálni, majd később az ország elhagyását olyan feltételekhez kötötte, amelyek vagyonuk elkobzásához vezettek. Az akkoriban bevezetett törvények értelmében, ha valaki külföldre emigrált, az kénytelen volt iraki állampolgárságáról is lemondani, ami teljes vagyonának elvesztésével is járt.⁵³⁵ Ez mind különbséget jelent a keresztények helyzetével összehasonlítva, akik szabadon hagyhatják el az országot, habár mint ahogy említettük, vagyonuk vagy annak egy része, ha nem is központilag irányítottan, de olykor elkobzásra vagy kisajátításra kerül.

Nem túlzás kijelenteni, hogy a zsidók tömeges kivándorlása az iraki társadalom jelentős átalakulásához járult hozzá, de az ő közösségük is egy merőben új helyzetben találta magát. Az Izraelbe való beilleszkedésük során számos kihívással szembesültek, amihez hozzájárult az is, hogy az akkori izraeli kormány nem minden esetben tudta megteremteni a megfelelő feltételeket az újonnan bevándorlók számára. A beilleszkedési folyamat viszontagságai ellenére megőrizték kulturális hagyományaikat és közösségi identitásukat, ami az idősebb generációknál a mai napig tetten érhető. Az új környezetben is megtartották szokásaikat; többek

⁵³⁴ Tárik, 2025, 135.

⁵³⁵ Tárik, 2025, 70; 135-136.

között fennmaradtak a zenei és gasztronómiai hagyományaik, a nyelvük, továbbá Irakból hozott szokásaik, amelyek a mai napig gazdagítják Izrael kulturális sokszínűségét.⁵³⁶

Ha a diaszpórában élő iraki keresztények kérdését vizsgáljuk meg, akkor kitűnik, hogy esetükben nem áll fent egy olyan állam (mint Izrael), ahova „alanyi jogon” bebocsátást nyerhetnek. Míg az iraki zsidóknál a zsidó identitás továbbélését Izrael Állam garantálja, addig az idegen földön élő Irakból származók kultúrájának a hanyatlása figyelhető meg, a főképpen a fiatalabb generációk esetében, akik már jóval alacsonyabb szinten beszélnek őseik nyelvét, és sokuk asszimilálódott az új környezetbe.

Az hosszú történelmi jelenlétük ellenére Irak mára már nem rendelkezik önálló zsidó közösséggel. A mai iraki társadalomban a zsidóság emlékét leginkább kulturális örökségként, történelmi emlékként és archív dokumentumokban őrzik, amelyeket különféle szervezetek és intézmények próbálnak megőrizni. Emlékezetük azonban tovább él a diaszpórában, főként Izraelben és az Egyesült Államokban, ahol a közösség tagjai közösen ápolják az iraki kulturális hagyományokat, és törekszenek arra, hogy továbbadják azokat a következő generációknak.⁵³⁷

Kivándorlásuk egy komplex történelmi, politikai és társadalmi folyamat eredménye, amely hozzájárult a közel-keleti térség etnikai és vallási szerkezetének átalakulásához is. A történelem tanulságai felhívják a figyelmet arra, hogy a kisebbségek védelme és kulturális örökségük megőrzése a teljes társadalom szempontjából is alapvető jelentőségű.⁵³⁸

Éppen ezért, ha a mai Irakban élő nem muszlim csoportok nem kapnak megfelelő védelmet, és nem biztosítják számukra a szükséges életfeltételeket, akkor az is megtörténhet, hogy a több mint kétezer éve létező iraki kereszténység már csak a történelemtanulmányokban fog fennmaradni.

⁵³⁶ Bashkin, 2017, 7; Tárik, 2025, 136.

⁵³⁷ Tárik, 2025, 136.

⁵³⁸ Tárik, 2025, 137.

8. ÖSSZEGRZÉS

A disszertáció megírása során több szempontot is szem előtt tartottunk. Megindokoltuk a témaválasztást és kitértünk a téma tudományos aktualitására is. Emellett meghatároztuk a célkitűzéseket, számos hipotézist állítottunk fel, és feltettük a kutatási kérdéseket.

Részletesen kifejtettük, hogy mely kutatási módszerekre támaszkodtunk a vizsgálódás során, továbbá a tudományági kapcsolódásra is kitértünk. Mindezek mellett a tartalmi és időbeli kereteket is meghatároztuk.

A disszertációban több nagyobb témakör került kifejtésre, amelyek további alfejezeteket tartalmaznak. Az identitás kérdéseinek taglalása szolgáltatta az első nagyobb blokkot, amelyben arra az egyszerűnek tűnő, de a valóságban rendkívül bonyolult kérdésekre kerestük a választ, hogy a valóságban kik is azok az iraki keresztények, hogyan kerültek Mezopotámia területére, és hogyan pozicionálhatók a térség életében és társadalmában. Emellett nyelvi, valamint etnikai és vallási összefüggésekkel kapcsolatban is részletesen ismertettük a téma sajátosságait.

A következő nagyobb blokkot a keresztények jogállásának vizsgálata képezte a különböző korszakokban, különös fókusszal a XX-XXI. századra. A téma feldolgozása során a forrás- és tartalomelemzés módszertanát hívtuk segítségül. Ennek keretein belül titkos belügyi jelentéseket, korabeli esetleírásokat és tárgyalások jegyzőkönyveit vettük górcső alá, eredeti arab nyelven.

Továbbá az elmúlt években számos iraki kereszténnyel folytattunk beszélgetéseket és interjúkat. Ezek egy része személyesen, egy része pedig online módon került lefolytatásra. Tíz konkrét kérdésre kerestük a választ, és az ebből levont következtetéseket egy külön fejezetben közöltük.

A disszertáció utolsó nagyobb egységét az a fejezet jelenti, amelyben a keresztények marginális helyzetét állítottuk középpontba. Ennek demonstrálása érdekében korabeli, valamint modern iraki napilapok és internetes tartalmak anyagait vizsgáltuk, amivel kapcsolatban egy kvantitatív elemzést is prezentáltunk.

Végezetül pedig röviden kitértünk más iraki kisebbségi csoportok (főképpen a zsidók) helyzetére, és párhuzamot vontunk a keresztények körülményeivel, valamint prognózissal is igyekeztünk szolgálni.

8.1. A téma összegzése

A mezopotámiai majd iraki kereszténység történelme csaknem kétezer éves. A Szászánidák mezopotámiai uralma alatt már nagy lélekszámú keresztény közösség jött létre, amit több bizonyíték is alátámaszt.

A muszlimok mezopotámiai megjelenésekor a helyi lakosság tekintetében idővel sokan áttértek az iszlámra, amihez hozzá járult az is, hogy a muszlimokkal alacsonyabb adókat fizettettek, társadalmilag elfogadottabbak voltak. Az iszlám egyistenhívő mivolta is meggyorsította ezt a folyamatot, valamint az a tény is, hogy a meghódított területek lakóit sok esetben másodrangú polgárokként kezelték.

A muszlimok kinyilatkoztatott vallásként tekintettek a judaizmusra, a kereszténységre, a zoroasztrizmusra, a mandeusok vagy szábeusok hitére, és e közösségekhez tartozókra úgy hivatkoztak mint „könyves népekre” (*ahl al-kitāb*). E nem muszlim csoportok védelemben (*ḍimma*) részesültek, amiért fejadót (*ḡizya*) fizettek. Az uralkodó és a tartományi vezetők fontos jövedelmi forrásként tekintettek rájuk, ezért nem voltak érdekeltek tömeges áttérésükben.

Az 'Abbászidák (750-1258) idején változások álltak be a nem muszlim közösségek életében. Az iszlám világ új fővárosa, Bagdad, számos népcsoport gyűjtőhelyéül szolgált. Uralkodótól függően az arab származású muszlimokat és a nem arab muszlimokat részben egyenlőnek tekintették, habár a könyves népekhez tartozókat továbbra is adót fizető védett kisebbségként kezelték. Társadalmi szinten viszont könnyebben érvényesülhettek, és egészen magas pozíciókig is eljuthattak. Az 'Abbászida Birodalom első két évszázada számottevő kulturális fejlődést hozott, amelyhez a nem muszlimok is jelentősen hozzájárultak. Latin és görög nyelvű tudományos műveket fordítottak le arabra, de sok esetben perzsa, hindi és kínai nyelvről is készültek fordítások. Egyes esetekben képesek voltak korrigálni vagy továbbfejleszteni a korábbi tudományos eredményeket. Ebben az időszakban nem muszlim szerzők is maradandót alkottak.

1258-ban a Hülegü vezette mongol seregek leigázták Bagdadot és végeztek az 'Abbászida Birodalom utolsó kalifájával. A keresztények elkerülték Hülegü seregeinek öldöklését, és a XIII. század végéig fontos szerepet tölthettek be a mongolok által vezetett birodalmi adminisztrációban.

A XV. században két türkmén törzsi szövetség rivalizált Mezopotámia vezetéséért. A krónikák és Ibn Tagrī Birdī beszámolója szerint a kereszténységnek figyelemre méltó szerep jutott ebben a korszakban, ugyanis Šāh Muḥammad regnálása alatt áttért a keresztény hitre.

A XVI. század elején a Šafavidák mezopotámiai kereszténységgel és más kisebbségekkel való bánásmódja korántsem volt toleránsnak mondható. A šafavida uralkodók és a nem muszlim alattvalók olykor még meg is ütköztek egymással. Ez utóbbiakat gyakorta hitetleneknek bélyegezték, és viszályok robbantak ki az általuk fizetendő magas adók miatt is.

Az oszmánok 1534-et követően uralkodtak Mezopotámia felett. A keresztényekkel szemben ebben az időszakban viszonylagos toleranciát tanúsítottak, aminek ugyanakkor feltételei voltak. Megőrizhették kulturális identitásukat és vallásukat, amiért cserébe adót kellett fizetniük és lojalitást tanúsítaniuk a szultán és az Oszmán Birodalom felé. Joguk volt saját nyelvük használatára, szabályozhatták saját ügyeiket, szabadon gyakorolhatták vallásukat és megszervezhették oktatásukat. Az oszmán politika nem olvasztotta be a kisebbségeket a muszlim többségbe. Az oszmánok által bevezetett, úgynevezett *millet* rendszer gazdasági lehetőségeket rejtett magában és garantálta belső autonómiájukat. Emellett részt vettek bizonyos mesterségek űzésében, amelyeket a muzulmánok elítélendőnek tartottak, és később sem gyakoroltak szívesen.

A keresztények nyugatosodása a XIX. században kiváltotta a többségi társadalom ellenszenvét, ami miatt felborult a felekezetek és etnikai csoportok közötti kényes egyensúly. A Nyugat most már közvetlen módon is beavatkozott az oszmán belügyekbe, ami a keresztény lakossággal való konfliktusok előidézőjévé vált.

A mai Irak területén a XVIII. században és a XIX. század első harmadában a mamlúkrok gyakoroltak teljhatalmat. E korszakban az oszmánok uralkodásának első felében tapasztalható toleranciának már nyoma sem volt, egyes kisebbségi csoportok pedig gyakorta fellázadtak, de felkeléseiket mindig elfojtották. A mamlúkrok regnálása idején feszült légkör alakult ki a muszlim többség és a különböző etnikai és vallási kisebbségek között.

A XIX. század végén az ifjútürök mozgalom követői a töröktől eltérő identitások elnyomásába fogtak, és eltökéltek voltak a török kultúra megtisztítása mellett. Ez jelentős hatással volt a Mezopotámiában élő keresztényekre. Közösségük szenvedett az etnikai feszültségektől, de próbálták megóvni kulturális és vallási identitásukat még e nehéz körülmények között is. A keresztényeket ezen időszak alatt számos atrocitás érte.

Az első világháború alatt és az azt követő évtizedben Irak brit megszállásával jelentős változások álltak be a területen élő keresztények életében. A mezopotámiai keresztény közösségek új határok között találták magukat, és sokuk az 1925-ös Irak és Törökország közötti határmegállapítás eredményeként szülőföldjük elhagyására kényszerült. Feszültség alakult ki a különböző csoportok között, majd a konfliktusok felerősödtek, aminek következtében a keresztények gyakran pogromok és üldöztetés áldozataivá váltak.

Az 1930-as években az európai befolyás eredményeként az iraki keresztények státusza megváltozott. Sok esetben szociális szinten képesek voltak a muszlim lakosság szintjére felküzdeni magukat, vagy akár föléjük is kerekedni. Sok szempontból is a középpontba kerültek, de ez ellenséges magatartást váltott ki a többségi muszlim lakosság részéről.

Nemcsak a mai Irak területén, hanem Hakkariban, a mai Törökország keleti részén is éltek keresztény törzsek. Az első világháború elején az oszmánok és kurdok által elkövetett visszaélések miatt a többségük Északnyugat-Iránba menekült, ahol ideiglenesen Urmiában rendezkedtek be. Ezt követően a britek által elfoglalt mezopotámiai zónába menekültek. Azon 1925. decemberi döntés, aminek értelmében Irak és Törökország határainak megállapítására került sor, szertefoszlatta a Hakkariból származó keresztények abbéli reményét, hogy visszatérjenek eredeti otthonaikba. E magukat asszirként tituláló csoportot nem tudták a multikulturális Irakba integrálni, ami döntő szerepet játszott az 1933 nyarán bekövetkezett drámai eseményekben. Közösségük vezetője, a pátriárka ellenezte, hogy a Hakkariból származó asszírok beilleszkedjenek az iraki társadalomba. Mār Ešai Šim‘ūn sokkal inkább a keresztények fegyveres ellenállását támogatta északon. Mindezek az események az 1930-as évek derekán elvezettek az úgynevezett summayli mészárláshoz.

A Rašīd ‘Ālī al-Gaylānī (1933, 1940-1941, 1941) vezette iraki nacionalista vezetés jelentősen rontotta a nem muszlimok életkörülményeit. A nacionalisták átvették az irányítást a frissen megalakult iraki államban, és mivel az ott élő keresztények a britek szövetségeseiként számontartott közösség volt, jogsértéseknek és zaklatásnak voltak kitéve.

Ebben az időszakban egy nagyfokú elvándorlás következett be, ami a demográfiai adatok megváltozásával járt együtt. A kisebbségek (köztük keresztények) tömegei hagyták el az országot. Olyan pogromok történtek, mint a Farhūd, vagy a summayli mészárlás (maḍbaḥat Summayl), de a médiában is gyűlöletkeltő propaganda terjedt, ami a többségi lakosságot a nem muszlimok ellen hangolta. E történések Rašīd ‘Ālī al-Gaylānī kormányzása alatt egyre csak fokozódtak.

A második világháború idején Irakban súlyos gazdasági válság bontakozott ki. A vidéki területeken a szegénység mértéke a kritikus szintet érte el, és az északi-iraki régióban autonómia és szervezethez híján élő keresztényekre ez rendkívül negatív hatást gyakorolt, kiszolgáltatottságuk mértéke jelentősen megnőtt.

1958 júliusában 'Abd al-Karīm Qāsim vezetésével a Szuverenitási Tanács került hatalomra. Qāsim iraki nacionalista eszméi mellett elfogadta a keresztények kulturális- és vallási gyakorlatainak nyilvánosság előtti megélését, és felszámolta a kisebbségekkel szembeni diszkriminatív politikát. Elsődleges célja az etnikai és vallási hovatartozástól független egységes iraki identitás megteremtése volt. Ehhez hozzátartozott a nem muszlim csoportok, azon belül az iraki keresztények támogatása és védelme, valamint a vallásszabadság biztosítása. Ezen időszakban a szektariánus ellenségeskedés háttérbe szorult, és a társadalmi feszültségek jelentősen redukálódtak.

Az 1963-at követő politikai irányvonal merőben különbözött 'Abd al-Karīm Qāsim rendszerétől. Tekintélyelvű és totalitárius kormányzatok váltották egymást, amelyek célpontja a nem-arabok, vagy ideológiájuktól eltérően gondolkodó arabok, mint pl.: a síiták vagy kommunisták voltak. A Ba' ı Párt regnálásának korszakában, főképpen Şaddām Ḥusayn uralma alatt a keresztények már nem élvezték azt a szabadságot, mint az 1950-es évek végén, és vigyázniuk kellett arra, hogy ne helyezkedjenek szembe a nacionalista rendszerrel, mert ellenkező esetben súlyos retorziókra számíthattak.

A keresztények befolyása és jogai 1963-at követően számottevően csökkentek. Továbbá problematikus volt, hogy szándékosan generálták a különböző felekezetek közötti feszültségeket, ellentéteket és szakadásokat előidézve közösségeikben.

A keresztények a Ba' ı Párt uralma alatt elhagyták addigi identitásukat. A magukat asszírnak, szírnek vagy káldnak valló közösségeket a rezsím hivatalosan „arab keresztényeknek”, az 1977-es népszámlálás idején pedig araboknak vagy kurdoknak nevezte. Saját anyanyelvük használatát is korlátozták, valamint az asszír nacionalizmust is elfojtották. A külvilág előtt működött a rezsím azon propagandája, hogy Irakban vallásszabadság uralkodik, azonban ez legfeljebb csak a rituálékat érintette. A Ba' ı Párt emellett elejét vette minden olyan kezdeményezésnek, ami elősegítette a kapcsolatok kialakulását az Irakban élő keresztények és a külföldi hittársaik között.

Az 1980-1988 között zajló iraki-iráni háború során a keresztények is behívót kaptak, akiket aztán egyenesen a frontvonalra küldtek. Sokan nem tértek vissza közülük, mások pedig

elhagyták Irakot, és a környező országokba vagy Nyugatra menekültek. 1990-re az asszír-szír-káld identitás szinte teljesen eltűnt, továbbra is az arab keresztény megnevezés maradt használatban.

Az 1991-es kuvaiti háború után tovább folytatódott az iraki keresztények elvándorlása. Elsősorban Ausztráliába, Kanadába és az Egyesült Államokba menekültek, ami miatt mára hatalmas Irakból származó keresztény közösségek élnek Észak-Amerika különböző területein.

Az 1990-es években a Kurd Autonóm Régióban élő keresztények alkalmanként megkülönböztetésről számoltak be, de összességében véve kulturális és vallási életük másképpen alakult, mint Irak egyéb részein. Itt kulturális különbözőségüket megélhették, nyelvüket szabadon használhatták, vallásukat nyíltabban gyakorolhatták.

A 2003-as amerikai intervenció nem váltotta be az iraki politikai helyzet javulásával kapcsolatos reményeket. Az amerikaiak megjelenését követően az iraki adminisztráció szétesett, ami a korábbinál is kaotikusabb helyzetet idézett elő. A vallási és etnikai csoportok között erőszak bontakozott ki, és a keresztényekhez hasonló közösségeket rendkívül hátrányosan érintették a rendszerváltozást követő események. Megjelentek és megerősödtek a radikális csoportok, például az al-Kaida és az Iszlám Állam, és tevékenységük sok esetben szándékosan a kisebbségi csoportokat sújtotta. Az erőszak tovább rontotta a kisebbségek életkörülményeit Irakban. 2003 óta pedig már egyértelműen a fennmaradásukért kell megküzdeniük.

A 2003 és 2017 közötti időszakban az iraki keresztények titokban tartották meg szertartásaikat. Nem gyülekezhettek nyilvánosan, sok pap pedig felfüggesztette a misék megtartását. Irak vatikáni nagykövete is felhívta a figyelmet a növekvő erőszakra, és kijelentette, hogy „a keresztények az életüket féltik, csakúgy mint más kisebbségek, akik az etnikai tisztogatás politikájában rekedtek”.

2004-et követően terrortámadások sorozata vette kezdetét, amelyeknek nem a keresztények voltak az elsődleges célpontjai, de több offenzíva áldozatává váltak. Az iraki keresztény közösséget ugyanezen év augusztusában érte az első jelentősebb támadás, amikor a fővárosban, Bagdadban több templomot is célba vettek. Ebben az időszakban a közhiedelem szerint az Irakban élő keresztények jó anyagi helyzetben, viszont védelem híján élő békés emberek voltak, ami miatt a bűnözői csoportok és terrorszervezetek váltságdíjat szedtek tőlük, továbbá sokukat nemi erőszak és más súlyos atrocitások is érték. Az egyik legfőbb bevételi forrásuktól, az alkohol árusításától is igyekeztek megfosztani őket, sokuk ellen követtek el merényletet az

alkoholárusító üzletekben. Az italboltok legnagyobb részét be is zárták a szélsőséges csoportok fenyegetései miatt.

2003-at követően az iraki kormány nem volt képes az ország egészében hegemoniát gyakorolni, emiatt nem tudták megakadályozni, hogy több helyen is különadót fizettessenek a keresztényekkel, amelyre, mint a védett kisebbség számára kötelezően fizetendő adóra hivatkoztak.

Kutatásunk során megállapításra került az a tény, hogy az iraki keresztények egy részének körében létezik az asszír elnevezés, mint identitáskategória, azonban az elmúlt évszázad különböző iraki kormányai ezt sosem ismerték el hivatalosan. A magukat asszírnak vallók narratívája szerint ők egy arámi nyelvet beszélő, az egykori Mezopotámia területeiről származó közösség, amely túllépi a nemzeti kereteket, és már jóval a kereszténység előtt is létezett. Elmondásuk szerint ők egy olyan transznacionális népesség, akik őshonosok a mai Észak-Irakban, Törökország délkeleti részén, Irán északnyugati részén és Szíria északkeleti részén.

Közösségük megnevezésének vizsgálata bizonyítékokkal szolgálhat eredetmeghatározásuk szempontjából. Az Újasszír Birodalom i. e. 612-ben megszűnt, de ez nem jelentette az asszír megnevezés eltűnését. A görög-római világban szíreknek és asszíroknak nevezték a levantei, föníciai és nabateus népeket. A klasszikus görög nyelvhasználatban a Szíria és Asszír szavakat gyakran felcserélve használták. Az iszlám uralom korai időszakában az „Asszír” és „asszírok” kifejezések bekerültek az arab nyelvbe és irodalomba. A X. századi arab tudós, Ibn al-Nadīm a *Kitáb al-Fihrist* című munkájában az „āsūriyyūn” szót Jézus követőire használta. Továbbá az is jellemző volt, hogy a történelem folyamán sokan felcserélve használták az asszír és a káld elnevezéseket.

A modern kori kutatók általánosságban két táborra oszlanak: egy részük bizonyíthatónak véli az ókori és a mai asszírok kulturális rokonságát, egy másik részük viszont elveti azt. Az előbbiek táborába sorolható a dán-amerikai orientalista Patricia Crone, a brit történész Michael Cook, az asszirológus Henry Saggs, az ókori Közel-Kelet tudósa, Stephanie Dalley, valamint Efrem Yildiz, a Salamanca Egyetem héber és arámi tanulmányok professzora, akik többnyire azon a véleményen vannak, hogy egy állam vagy birodalom bukása korántsem jelentette a területen élő nép eltűnését.

Azonban ellenvéleményeket is találhatunk, ugyanis napjaink kutatói közül sokan nem látják bizonyíthatónak az ókori és modern asszírok közötti kontinuitást. Az iraki születésű asszír-amerikai történész John Joseph (1923-2020), a vallástudomány professzora Adam H. Becker,

vagy a keleti egyházzal foglalkozó történész, David Wilmschurst azon a véleményen vannak, hogy a különböző korokban élt asszírok közötti relációra és folytonosságra nem lehet döntő bizonyítékkal szolgálni.

A sok különböző vélemény taglalásán túl elengedhetetlen annak ismerete, hogy maguk az asszírok miként tekintenek magukra. Az 1945-ös San Franciscó-i Világbiztonsági Konferencián felolvasott „Asszír Nemzeti Petíció” bevezetője sokat elárul identitásfelfogásukról: *„A mai asszír nemzet az egykori nagy Asszír Birodalom és a világ legnagyobb valaha ismert missziós egyházának maradványa.”*

Ha pusztán a történelmi tényekre hagyatkozunk, akkor láthatjuk, hogy a soknemzetiségű Újasszír Birodalom i. e. 911-ben jött létre és területének egy nagyobb hányada a mai Irak részét képezi. Vezető rétegét egy akkád nyelvet beszélő populáció alkotta, de a hódítások során a meghódított területek egy részén arámi nyelvet beszélő népesség élt. Nyelvük a gyakori deportálások következtében az i. e. IX. századtól kezdve egyre elterjedtebbé vált, és amikor i. e. 612-ben megalakult az Újbabiloni Birodalom, akkor az arámi nyelvű népesség került túlsúlyba. Ezzel összefüggésben jelenkorunk iraki (egykori mezopotámiai területen élő) arámi nyelvet beszélő keresztényei magukra, mint az Újasszír Birodalom, valamint az Újbabiloni Birodalom örököseire tekintenek, mivel véleményük szerint nincs bizonyíték azt illetően, hogy a korábbi arámi nyelven beszélő népesség eltűnt volna. Ez az elmélet nem bizonyítja egyértelműen az ókori és a mai modern iraki asszír keresztények közötti közvetlen kontinuitást, viszont ez utóbbiak sok tekintetben kötődnek az egykori mezopotámiai birodalmakhoz.

Ami a nyelvi kérdéseket illeti, az arámi nyelv elterjedése az egykori Mezopotámia területén mintegy háromezer évre nyúlik vissza, és a mai napig beszélik Irakban. A keleti dialektusához tartozó szír (neoarámi) virágzása az i. sz. III. sz.-tól a VII. sz.-ig tartott. A VII. században azonban változások álltak be, ugyanis is az arab hódítások után jelentősége lényegesen csökkent, de nem tűnt el teljesen. A keresztény népesség arámi nyelvről arabra váltása valójában a mai napig is tart, mivel Észak-Irakban közülük sokan csak minimális szinten beszélnek az arab nyelv iraki dialektusát.

Fontos fejlemény volt, hogy a XIX. század folyamán a Nagy-Britanniából és az Egyesült Államokból érkező keresztény missziók hozzájárultak az arámi nyelvjárások megszilárdításához. 1834-ben érkeztek meg Urmiába, amikor is kezdetét vette a nesztoriánus szír felvilágosodás. A mai asszír nemzettudat kialakulásának kezdete is innentől számítható.

Az iraki keresztények az 1961 óta zajló áttelepítések következtében folyamatos mozgásban vannak. Egyfajta dominóhatás alakult ki, ami demográfiai és nyelvi változásokat idézett elő. Sok keresztény Irak legészakibb falvaiból a fővárosba, vagy az ország déli területeire vándorolt. Kutatások azt bizonyítják, hogy a keresztények első és második generációja még beszéli a szírt, de a harmadik és negyedik generációja már nem. Általánosan megfigyelhető, hogy ha a keresztények elhagyják saját településeiket, akkor a nyelvcseré folyamatok néhány generáció elteltével végbemegy.

Továbbá kutatásunk megállapította, hogy az iraki nyelvpolitikát tekintve hat különböző korszakot különböztethetünk meg:

1. A brit mandátum időszakában az iraki alkotmány jóvoltából nyelvi sokszínűség bontakozott ki. A kisebbségeknek joga volt olyan iskolákat létrehozni, ahol az adott kisebbség nyelvén folyt az oktatás. Erről az 1925-ben elfogadott királyi alkotmány rendelkezett.
2. Az 1930-as évek közepétől az iraki köztársaság megalakulásáig pártatlan nacionalista eszmék nyertek teret, és az arab identitás kihangsúlyozása háttérbe szorította a kisebbségi csoportokat.
3. 1958 és 1963 között 'Abd al-Karīm Qāsim vezetése idején az iraki nacionalizmus került előtérbe. Irak összes állampolgárát egyenlőnek tekintették, és a nem muszlim közösségek nagyobb szabadságot élveztek a kulturális és vallási szokásaik felvállalását, valamint nyelvhasználatukat tekintve.
4. Az 1963 és 1970 közötti időszak az úgynevezett „sötét periódus”. Ekkor a kisebbségi csoportokat (pl. keresztényeket), és úgy általában az iraki állampolgárok diverzitását erőteljesen elnyomták. E nacionalista ideológiával átítatott korszakban nem maradt helye a kisebbségi nyelveknek, az arab nyelv kizárólagossága érvényesült.
5. A Şaddām-érában (egészen 2003-ig) a társadalmi egyenlőség ténylegesen nem valósult meg, csak annak látszata mutatkozott meg. Elejét vették az iraki keresztények kulturális kibontakozásának, és megindult a ba'ṭista rezsim elnyomó politikája.
6. A 2003-as amerikai intervenciót követően egészen 2014-ig a törvényeket tekintve lehetőség adódott a kisebbségi nyelveknek az oktatási rendszerben és közéletben való használatára, azonban jellemzően elmaradt a jogszabályok végrehajtása.

Ha témánkat a vallás szempontjából vizsgáljuk meg, akkor megállapítható, hogy a vizsgált csoport(ok) őshonosak Mezopotámiában, ugyanis kereszténység térségbeli története az apostolok koráig nyúlik vissza. A magára, mint a keleti egyház folytatására tekintő asszír keleti egyház (ekkor még nem önálló felekezeti formát) hatalmas ütemben kezdett növekedni a IV. században. Ebben az időszakban számos krisztológiai vitára került sor, ami egészen 451-ig tartott. Azok, akik ellenálltak a khalkedóni zsinaton elfogadott döntéseknek 451-ben megalapították a később szír ortodox egyházként ismertté vált közösséget.

Az V. és a VI. században megkezdődött az asszír keleti egyház missziós tevékenysége, amely elsősorban Perzsiát és Közép-Ázsiát érintette. Az évszázadok során a követők száma egyre csak növekedett. Mezopotámia muszlimok általi meghódításának idején a helyi lakosság többsége keresztény volt, azonban fokozatosan háttérbe szorult az iszlám javára.

A mongolok 1258-as bagdadi leigázása során a helyi keresztények üdvözölték Hülegü csapatainak és keresztény feleségének megjelenését. E számukra viszonylagos pozitív időszak csak 1295-ig állt fenn, amikor Ġāzān kán áttért az iszlámra, és ezt követően elszaporodtak a nem muszlimokkal szembeni visszaélések és pogromok. A mezopotámiai keresztények körülményei a XV. században tovább romlottak. Timūr Lenk és seregei üldözték a helyi lakosságot, valamint járványok is pusztítottak, ezért a keresztények Mezopotámia északi területeire menekültek. 1553-tól kezdve a nyugati missziós egyházak megjelentek a mai Irak területén, akik segítettek az első egyházmegyék létrehozásában.

A XIX. század derekán misszionáriusokat küldtek Mezopotámia északkeleti részébe, hogy az ottani nesztoriánusok között terjesszék az igét. Kezdetét vették a szír nyelv standardizálási törekvései és az asszírok „nemzetté válásának” folyamata.

A kereszténység mezopotámiai történelme során több egyházzsakadás is történt. Legkorábban az asszír keleti egyház (korábban nesztoriánus egyház) és a szír ortodox egyház különválása vagy kiválása következett be az epheszoszi (431) és a khalkedóni zsinaton (451). A római katolikus hittérítők XVI. századi megjelenését követően újabb hitközösségek jöttek létre: a káld katolikus egyház (1552) és a szír katolikus egyház (1662). Ma mindkét vallási közösség számottevő követővel rendelkezik Irakban.

Ezenfelül a disszertáció egyik lényeges eleme a magukkal az érintettekkel készített interjúk. A munkánkban prezentált iraki keresztényekkel folytatott beszélgetések három fő témakört jártak körbe:

- az identitás,
- a nyelvhasználat,
- és a kollektív történelmi emlékezet kérdéseit.

E témák feldolgozásán keresztül fény derül a keresztények saját narratívájára és körülményeikről alkotott nézeteikre. A beszélgetésekből kiderült, hogy a válaszadók többsége szerint nem létezik ún. arámi identitás, mivel ez legfeljebb csak a nyelv megnevezésére szolgálhat.

Emellett a válaszok 76%-a pozitív volt arra a kérdésre vonatkozóan, hogy az „asszír” elnevezés vajon önálló etnikumot jelöl-e. Az összes válaszadó 14%-a szerint nemcsak, hogy önálló etnikumot jelöl a megnevezés, hanem a szíreket és a káldokat is lefedi.

További fontos kérdés volt, hogy az interjúkban résztvevők szerint mely elnevezés fedti le az összes iraki keresztényt? A válaszok 28%-a az asszír, 44%-a pedig az asszír/szír/káld hármas megnevezés volt, míg 14% említette a keresztény, és másik 14% a szír elnevezést.

A szír még mindig sok iraki keresztény anyanyelve, akik több különböző elnevezéssel illetik azt, de a nemzetközi tudományos életben legfőképpen (angol átírással) sureth-nek nevezik. Így arra a kérdésre, hogy miképpen nevezik az iraki keresztények saját nyelvüket, az angol nyelvű beszélgetések során három elnevezésről esett szó. A „syriac” elnevezést 22,22%, a „sureth” elnevezést 55,55%, míg az „assyrian” elnevezést a válaszadók 22,22%-a említette. Az arab nyelvű interjúkban pedig csak a „sūrīṭ” név hangzott el, továbbá elenyésző százalékban megemlégték az „āṭūrāyā”-t is, mint a „sūrīṭ” szinonim alakját.

A summayli mézárálás a mai napig beszédtema az iraki keresztények körében, az eseménysorozat emlékezete mélyen beleivódott közösségeik azonosságtudatába. Az interjúkban résztvevők 80%-a tökéletesen tisztában volt az esettel, akik markáns véleményt alkottak az 1933-ban történt mézárálásokkal kapcsolatban.

Az 1986-1989 között lejátszódó Anfāl-hadművelettel viszont már kevesebben voltak tisztában. Habár az összes válaszadó tudatában volt annak, hogy az említett időszakban egy kisebbséget sújtó hadjárat történt, viszont a válaszadók 36%-a nem volt képes a nevének nevezni a mézárálást.

A 2003-as amerikai intervenció keresztényekre gyakorolt hatásairól vegyes válaszok születtek, jóllehet ezek többsége a helyzetük romlásával és problémáikkal voltak kapcsolatosak.

Annak a kérdésnek, hogy miképpen őrizték meg kulturális életüket az iraki keresztények a különböző korokban, rendkívüli jelentősége van. Válaszaikból kiderül, hogy számukra sokat jelent az ősi rituálék és vallási gyakorlatok megőrzése, ami nemzedékekről nemzedékekre száll. Ezek fennmaradása azért is sikerülhetett, mert saját településeiken lehetőségük nyílt ezek ápolására, leszámítva a diktatúrával telt évtizedeket.

Az iraki keresztény felekezetek közötti kapcsolódási pontok megismerése az interjúk szerves részét képezték. A válaszadók 45%-a a közös történelmet, 30%-a a közös kultúrát, míg 25%-a a közös nyelvet jelölte meg a legfontosabb kohéziós erőnek.

Végezetül szintén kiemelendő kérdés volt az is, hogy az iraki keresztények miért hagyják el saját szülőföldjüket és miért térnek vissza olyan kevesen. Az interjúkban résztvevők többsége a rossz biztonsági helyzetet, a leromlott infrastruktúrát és a gazdasági lehetőségek hiányát említette meg.

Az identitás kérdéseinek megválaszolása mellett a vizsgált közösségek perifériára szorult helyzetét jártuk körbe azáltal, hogy vizsgálat alá vetettük az iraki média kisebbségi, főként keresztényekkel kapcsolatos vonatkozásait. Irakban jellemző, hogy a legtöbb politikai párt vagy tömörülés az általa finanszírozott média felületét propagandaként használja fel, ami jelentősen csökkenti a sajtószabadság mértékét. Az is jellemző, hogy az újságíróknak követniük kell a pártjuk által szabott politikai irányvonalat.

A korai keresztény sajtó létrehozásában nagy szerepet játszottak a külföldi misszionáriusok, akik nyomdákat alapítottak, ahol iskolai tankönyveket nyomtattak, és megteremtették a lehetőségét az újságok és folyóiratok kiadása előtt három egykori mezopotámiai területen, Diyarbakirban, Urmiában és Ninivében. A legelső újságokat a káldeusok, szírek és asszírok kezdték kiadni és terjeszteni a XIX század közepén.

A szír nyelvű sajtó folyamatos problémákkal küszködött. Kezdetben híján voltak azon nyomdagépeknek, amelyek képesek lettek volna nyelvük speciális karaktereinek leírására. Sokszor a szírtől eltérő írásjelekkel jelentettek meg újságokat, vagy a kalligráfusok rajzait hívták segítségül. A XIX. és a XX. században több különböző szír nyelvű kiadvány jelent meg Mezopotámia területén. Sajtójuk további nehézségekkel is szembesült, mivel az elszigetelt területeken élőkhöz rendkívül nehéz volt a kiadványok eljuttatása, emellett a cenzúra és a pénzügyi akadályok is útját állták zavartalan működésüknek.

Napjainkban más típusú problémákkal szembesül az iraki keresztény sajtó. A politikai és társadalmi instabilitás, a folyamatos háborúk és konfliktusok, továbbá a terrrorszervezetek és milíciák jelenléte az ország sajtószabadságára is negatív hatással bír. Az iraki keresztény média lehetőségei korlátozottak, és jelenleg a következő nehézségekkel küzdenek:

- Sajtótermékeik alacsony példányszámban jelennek meg, és ezeket nehéz eljuttatni más területekre;
- Szerkesztőik és újságíróik sok esetben veszélynek vannak kitéve, nevezetesen terrrorszervezetek és milíciák célpontjaivá váltak;
- Szűkös anyagi forrásokkal bírnak, ami akadályozza az újságok terjesztését;
- Egyhangú tartalom.

A kisebbségi és azon belül keresztény rádióadók elenyésző számban működtek 2003-ig, de azt követően sem történt számottevő növekedés. Emellett megszokott volt, hogy nem különálló állomások jöttek létre, hanem csak egy országos rádióadónak köszönhetően tettek szert némi műsoridőre. A korlátozott hozzáférhetőség miatt ezen rádióadók identitásformáló erővel rendelkeztek, és főképpen kulturális tartalmak sugárzásán keresztül szolgálták ki hallgatóikat.

2003 után változás állt be, és több különböző szereplő irányítása alá kerültek az iraki médiumok. Ezek a következő négy kategória valamelyikébe sorolhatók:

- kormányzati média;
- magánjellegű és pártorientált média;
- privát és független média;
- kisebbségekhez köthető sajtóorgánumok, amelyek a többségi arab társadalomtól való elkülönülésüket is hangsúlyozzák.

Ha konkrétan az iraki keresztényekhez köthető médiát elemezzük, akkor kijelenthető, hogy számos hiányossága van:

- gyakran kifelejtik iraki mivoltuk hangsúlyozását, amivel elkülönülésüket erősítik meg;
- az iraki keresztény média súlytalan és alacsony szintű befolyással bír;
- a legtöbbször áldozatként mutatják be a kisebbségeket.

Az (internetes) iraki keresztény híroldalakon fellelhető tartalmak többségét négy csoportba sorolhatjuk:

- áldozatszerep hangsúlyozása;

- vallási hírek;
- őslakos mivoltuk kihangsúlyozása;
- saját kultúrájuk népszerűsítése.

Az iraki arab muszlimok keresztényekkel kapcsolatos írásait két kategória szempontjából lehet értékelni:

1. a független iraki sajtó;
2. médiumok, amelyekben ellenséges hangnem és gyűlöletbeszéd jelenik meg.

Az első csoportra az objektív hírközlés a jellemző, viszont a második csoportban már gyakran találhatunk olyan írásokat, amelyekben kisebbségeket érintő gyűlöletbeszéd jelenik meg.

A médiaelemzésen túl, más elsődleges forrásokat is analizáltunk. A disszertációban vizsgált történeti szövegek alapján megállapítható, hogy az iraki keresztények XX-XXI. századi történelmében három nagyobb fordulópont következett be:

1. a summayli mészárlás,
2. az Anfāl hadművelet és a
3. az Iszlám Állam terrorszervezet megjelenése.

A summayli mészárlás idejében uralkodó keresztényellenes hangulatról árulkodik az Iraki Honvédelmi Minisztérium egy korabeli jelentése, ami az asszír keresztények iraki tiszték elleni támadásáról szól. Az iraki hatóságok a keresztények legkisebb kihágásait is súlyos eseményként tüntették fel. A dokumentum jól árulkodik arról a tényről, hogy a Hakkariból származó asszír keresztények idegenek voltak a formálódó Irakban, emellett közeli viszonyt ápoltak a brit mandátum intézményeivel, ami mélyítette a közöttük, valamint az iraki állam és társadalom közötti szakadékot. Ez egyenesen az 1933-as eseményekhez vezetett, amelynek emlékezete a mai napig fennmaradt, még a fiatalabb iraki keresztények körében is.

Azonban nem a summayli mészárlás volt az egyetlen XX. századi tragikus esemény Irakban. A ba'ġista rezsim 1986-1989 számos kurd, keresztény és más kisebbségi haláláért volt felelős az ún. Anfāl hadművelet során. Az iraki haderő kurdokat, keresztényeket és türkméneket érintő támadássorozata súlyos csapást mért az említett közösségekre. Az ezzel kapcsolatos források tanulmányozásánál kiderül, hogy az eseményekre, mint kurdokat sújtó népirtásra hivatkoznak, és a keresztény áldozatokra legtöbbször még említés szintjén sem hivatkoznak. Sőt, az Anfāl per arab nyelvű jegyzőkönyve is kurdokat érintő agresszióként írja le az eseményeket. Nagy problémát jelent, hogy az Irakban élő keresztények önálló jogérvényesítési képességei

jelentősen korlátozottak, ami abban is megmutatkozik, hogy a népiirtás kapcsán még csak fel sem merült az érintettségük. A XXI. század hajnalán (habár ez korábban sem volt másképp) a keresztények egyfajta „láthatatlan” közösséget alkotnak Irakban.

Egy évtizeddel ezelőtt, az Iszlám Állam terrorszervezet térszerésekor a keresztények helyzete tovább romlott. A szervezet megtámadta a civileket és a települések infrastruktúráját is megkárosította. A keresztény lakosság körülményei az Iszlám Állam visszaszorulását követően sem javultak számottevően. Ezt főképpen a terrorszervezet kiűzésében szerepet játszó milíciák előretörése és megerősödése befolyásolja negatívan. Emellett a saját településeiket elhagyó keresztény közösségek csak csekély mértékben költöznek vissza egykori otthonaikba, ami tovább mélyíti krízisüket.

Megállapításunk, hogy az Irakban élő kisebbségi csoportok fokozatos szétesése zajlik napjainkban, és az iraki kormány nem képes hatékony intézkedéseket fogantatosítani ennek megakadályozása érdekében. Habár az iraki hatóságok „általában” tiszteletben tartják a vallásszabadságot, azonban előfordul, hogy hozzájuk köthető csoportok is részt vesznek a keresztények és más kisebbségek sanyargatásában. Az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) egy jelentést tett közzé 2019-ben, amelyben a szervezet kifejtette, hogy: *„[...] az évek során jelentések érkeztek olyan esetekről, amikor a kormányhoz kötődő bűnözői és fegyveres csoportok szektariánus vagy egyéb ideológiai meggyőződésből gyilkosságokat és emberrablásokat hajtottak végre vallási kisebbségek tagjai ellen, beleértve a keresztényeket és a szábeus-mandeusokat.”*

8.1. A célkitűzések teljesítése

1. Fontos személyes céloom volt, hogy a több mint másfél évtizede megkezdett vizsgálódásomat elmélyítsem, és a közel-keleti keresztények helyzetét mélyebben feldolgozzam. A disszertáció fejezeteinek megírása során fokozatosan haladtam e céloom elérése felé, és a korábbiaknál jóval hosszabban és részletesebben foglalkoztam a témával.
2. További személyes motivációm volt, hogy a témában való jártasságomat az eddigiéknél magasabb szintre emeljem, amit kétségtelenül sikerült elérnem.
3. A szakmai célokat tekintve pedig alapvető fontosságú volt, hogy bemutassam a mezopotámiai keresztények jogállásnak változásait a különböző történeti korszakokban. Ismertettem azokat a politikai, társadalmi és jogi kereteket, amelyek

meghatározták életvitelüket. Kutatásom nagyobb részében ez utóbbiakat állítottam középpontba, ami miatt ez erős vázát képezi a disszertációnak.

4. Az iraki kereszténységen belüli szakadások, valamint az asszír, szír és káld egyházakkal kapcsolatos kérdések, valamint a közöttük lévő különbségek és hasonlóságok taglalása szintén fontos motivációt jelentett. Emellett külön hangsúlyt fektettünk az asszír közösségre, mind társadalmi, vallási és nyelvi szempontból, ami nem szerepelt az előzetes tervekben, de a téma kidolgozásakor egyértelművé vált, hogy ennek körbejárása elengedhetetlen.
5. A kutatás további fontos célját a vizsgált csoportok jelenlegi körülményeinek bemutatása jelentette. Ennek keretein belül a többség–kisebbség közötti kapcsolatrendszerre, jogérvényesítési problémáikra, valamint emigrációjukra összpontosítottunk.

8.2. A hipotézisek megerősítése vagy cáfolata

Korábban hat állításunk volt, melyek nagyobb része megerősítésre került:

1. A disszertációban igazoltuk azt a hipotézist, hogy a keresztények a térség kulturális, vallási és társadalmi életének meghatározó részei volt. Konkrét példákat hoztunk arra vonatkozóan, hogy jelentős szerepet játszottak a korai keresztény teológia, filozófia és irodalom fejlődésében, valamint a görög és szír nyelvű tudományos hagyományok megőrzésében és átadásában. Azonban hozzájárulásuk mértékének megállapítása csakis szubjektív módon lehetséges, ezért ilyen irányú fejtegetésekre nem vállalkoztunk.
2. Azt is igazoltuk, hogy az asszírok, szírek és káldok olyan őshonos közösségeket alkotnak, amelyek a múlt különböző időszakában, valamint jelenkorunkban a perifériára szorultak, viszont mindig is komoly ellenállást tanúsítottak az asszimilációval szemben. Ezzel kapcsolatban számos elsődleges és másodlagos forrás került feldolgozásra és ismertetésre; például középkori leírások, asszírok által írt petíciók, nemzetközi jelentések, vagy éppen az iraki keresztény vallási vezetők kiáltványai.
3. További hipotézisünk volt, hogy egyes iraki keresztény csoportok mellett, hogy önálló vallási közösségek, még az arabságtól eltérő etnikummal is bírnak. Hogy állításunkat igazoljuk, más kutatók munkáit, valamint az Irakban folytatott személyes interjúk tapasztalatait mutattuk be. Minden kétséget kizáró bizonyítékokkal csak a genetikai vizsgálatok szolgálhatnának, így a kutatás ezen része egyrészt szintén szubjektív tapasztalatokra, másrészt történeti szemléletű vizsgálódásra, valamint a nyelvhasználat

kérdéseinek taglalására épült. Ezek segítségünkre voltak az ókori és mai asszírok közötti részbeni kulturális folytonosság megállapításakor.

4. A kutatás során igazoltuk azon feltevésünket, hogy a különböző iraki keresztény felekezetek eltérő névhasználata széthúzást idéz elő, és ez jelentősen csökkenti az önérvényesítési képességüket. Ezen elméletet főként a magukat asszírnak valló kutatók, történészek és más, a témában jártas személyek is hangoztatják. A források tanulmányozásakor, valamint az érintett személyekkel folytatott beszélgetések során nyilvánvalóvá vált, hogy ez utóbbiak sokszor nincsenek tisztában az asszír keleti egyházban bekövetkezett múltbeli szakadásokkal, és nem veszik figyelembe közös eredetüket. Elméletünk⁵³⁹ szerint a felekezetek eltérő névhasználata is közrejátszott a jelenlegi állapot kialakulásához.
5. Fontos feltevésünk volt, hogy marginális helyzetükhöz hozzájárul az is, hogy gyakorta saját áldozatszerepüket hangsúlyozzák ki. Ezt igazoltuk, mivel ezzel kapcsolatban számtalan példa lelhető fel, főképpen az általuk működtetett sajtóban. A megoldások keresése rendre elmarad, ami összefügg az előbb ismertetett problémával, miszerint a széthúzás okán az érvényesítő képességük hanyatlik, így sokszor csak áldozati szerepük kiemelése az egyetlen elérhető eszköz számukra.
6. Szintén hipotézisünk volt, hogy más iraki kisebbségek történelmi példájából levezetve (pl. zsidók) prognózist lehet adni a keresztények közösségek jövőjéről. Ezzel összefüggésben igazoltuk, hogy kialakult egy séma Irakban (valamint más közel-keleti országokban is), amiből az olvasható ki, hogy ha külső hatások érik az országot (nyugati intervenció vagy gyarmatosítás), akkor rövid időn belül nagyon rosszra fordul a nem muszlim közösségek biztonsági helyzete. Az iraki zsidók múltjában is pontosan ez történt, és valami hasonló zajlik napjainkban az iraki keresztények esetében is.

8.3. Új tudományos eredmények

Öt fő pontban foglaljuk össze azokat a tényezőket, amelyek miatt a disszertáció újdonságot jelenthet:

1. A kutatás során elsőként feltártuk az iraki keresztények marginális helyzetének történelmi és strukturális okait. Körülményeik hanyatlása nem a jelenkorban kezdődött el, hanem voltaképpen az attól az időszaktól datálható, amikor kisebbségbe kerültek saját területeiken. Ez utóbbi szorosán összefügg az iszlám VII.

⁵³⁹ Ez az elmélet más kutatók munkáiban is megjelenhet.

századi megjelenésével, amikor is az egymást követő birodalmak másodrendű polgáraivá váltak, de a különböző korszakokban a védelmi adó megfizetése ellenében védelmet élveztek. Ebben fordulópontot a Nyugat térségbeli megjelenése jelentette, amikor egy nagyon rövid pozitív időszakot követően visszaéléseket követtek el velük szemben, és az élet számos területén diszkriminációval szembesültek. Mai kihívásaik csak nagyon nehezen érthetők meg az előbb említett ismeretek hiányában.

2. A dolgozattal hozzájárultunk a témával kapcsolatos tudományos diskurzushoz, és igazoltuk, hogy bizonyos iraki keresztény csoportok (például az asszír keleti egyház követői) saját narratívájuk szerint valóban az arabságtól független, különálló etnikummal bírnak. Ezen elmélet rendkívül nehezen bizonyítható, és a kutatás során mind történeti, nyelvi és kulturális szempontokat is megvizsgáltunk. Állításunkat az arámi és az arab nyelv iraki viszonyának feltárása, és az előbbi fontos, identitásformáló szerepének kihangsúlyozása által is igazoltuk. Ez a magyar tudományos életben újdonságot jelent, de még nemzetközi szinten is kevés objektív forrás lelhető fel az iraki keresztények identitás-felfogása kapcsán. Sőt, tapasztalataink szerint még az érintett közösségek képviselői is sokszor bizonytalanok e kérdésekkel kapcsolatban.
3. Feltártuk a disszertáció kidolgozása során, hogy az áldozati narratíva kihangsúlyozása negatív következményekkel bír, és gyengíti az iraki keresztények képességeit a kihívások leküzdésében. A diplomatikus hozzáállás és a más közösségekkel való kapcsolatok fejlesztésének elmaradása csak az elszigeteltséget erősíti, míg a nehézségek fennmaradnak. A különböző keresztényekhez köthető médiumok hozzájárulnak az említett problémák fennmaradásához, és nem kínálnak elegendő publicitást és alternatívát.
4. Elsőként adtunk prognózist és tanulságot az iraki zsidók történetével és száműzetésével kapcsolatos következtetéseket felhasználva az arab országban élő és onnan származó keresztények jövőjével kapcsolatban. Ilyen jellegű elemzés tudomásunk szerint nem jelent meg még a témát behatóan ismerő kutatók műveiben sem. E téma feldolgozásához elengedhetetlen az iraki zsidóság történetének beható ismerete, amelynek vizsgálatával korábban hosszú éveket töltöttem el, és amellyel kapcsolatban számos publikációm is megjelent.

5. A disszertációban új, eddig még feldolgozatlan arab nyelvű források kerültek feltárássra, elemzésre. A Šaddām-per egy részének magyar nyelvű átírata, belügyi jelentések, valamint pogromokról szóló leírások és újságcikkek lefordítása, kivonatolása és elemzése a dolgozat egyediségét szolgálják.

BIBLIOGRÁFIA

I. Elsődleges források

- AINA. 2022a. *Iraqi Assyrians: From One Genocide to Another*. <http://www.aina.org/news/20220522134124.htm> (Letöltve): 2022.10.20.)
- AINA. 2022b. *The Difficult Reunification of Eastern Churches*. <http://www.aina.org/news/20220424014411.htm> (Letöltve: 2022.10.21.)
- AINA. 2022c. *Assyrian Heritage Festival Concludes in Iraq*. <http://www.aina.org/news/20220408145512.htm> (Letöltve: 2022.10.26.)
- AINA. 2022d. *In North Iraq, Easter Among Assyrians Who Speak the Language of Jesus*. Link: <http://www.aina.org/news/20220416165731.htm> (Letöltve: 2023.03.10.)
- AINA. é. n. *About AINA*. <http://www.aina.org/aboutaina.html> (Letöltve: 2022.10.17.)
- Al Mada. 2022. *Sākū: Al-Masīhiyyūn Laysū Aqalliyya wa-l-Distūr I'tabarahum Mawāṭinīn min al-Daraġa at-Tāniya*. <https://almadapaper.net/view.php?cat=266240> (Letöltve: 2022.11.03.)
- Apa Senuti életrajza. A fordítást készítette kopt nyelvről: Egedi, B., Hasznos, A., Luft, U. In *Istenek, szentek, démonok Egyiptomban*, Kairosz Kiadó 2003.
- ATOUR. é. n. *International News Archivum*. <https://www.atour.com/news/international/> (Letöltve: 2022.10.10.)
- ATOUR. 2012a. *The Salafi War on Christians and U.S. Indifference*. <https://www.atour.com/news/international/20120423d.html> (Letöltve: 2023.09.14.)
- ATOUR. 2012b. *Is there a global genocide of Christians underway?* <https://www.atour.com/news/international/20120423a.html> (Letöltve: 2023.09.14.)
- ATOUR. 2013. *Egypt: Islamists hit Christian churches*. <https://www.atour.com/news/international/20130818a.html> (Letöltve: 2023.09.14.)
- ATOUR. 2014. *Britain has forgotten its debt to the Christians of Iraq*. <https://www.atour.com/news/international/20140730a.html> (Letöltve: 2023.09.14.)
- ATOUR. 2019. *Middle East Christians Suffer Still*. <https://www.atour.com/news/international/20190713a.html> (Letöltve: 2023.09.14.)

- ATOURL. 2021. *Assyrian National Petition*. https://www.atour.com/Assyrian_Nation.shtml
(Letöltve: 2022.02.01.)
- Distūr ġumhūriyyat al-‘Irāq. Aṭ-ṭaba‘a al-ḥāmisa. Bahdad. 2011.
- Hamadānī, Rašīd ad-Dīn. *Ĝāmi‘ at-Tawārīḥ*. Cairo: Dār Iḥyā’. 1960.
- Hérodotosz. *Herodotos Történeti Könyvei*. Fordította: Geréb József. Budapest: Franklin-Társulat. 1892.
- ICTJ. 2006. *Maḥākamat al-Anfāl*. <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Iraq-Anfal-Tribunal-2006-Arabic.pdf> (Letöltve: 2022.03.11.)
- Josephus, Flavius. *Antiquitates Iudaicae*. Angolra fordította: Whiston, William. Philadelphia: Lippincott. 1895.
- Justinus, Marcus Junianus. *Historiae Philippicae*. Angol nyelvre fordította: Brown, T. Farmington Hills: Gale ECCO. 2010.
- Kaṭīr, Ibn. *Al-Bidāya wa-n-Nihāya*, al-ġuz’ as-sābi‘ ‘aşar. Riyad: Bayt al-Afkār ad-Duwaliyya. 2009.
- Keleti Újság. 1933. október 20.
- Layard, Austen H. *Niniveh and its Remains: With an Account of a Visit tot he Chaldean Christians of Kurdistan*. London: John Murray. 1849.
- Mako, Shamiran. *The Current Situation of the Indigenous Assyrians of Iraq*. Skokie: Assyrian Academic Society. 2005.
- Marcellinus, Ammianus. *Róma Története*. Fordította: Szepesy Gyula. Budapest: Európa Könyvkiadó. 1993.
- Keleti Újság, 1933. október 20.
- Nadīm, ibn al-. *Kitāb al-Fihrist*. Bejrút: Dār al-Ma‘rifa. 2013.
- Prágai Magyar Hírlap. 1933. augusztus 23.
- Qalqašandī, al-. *Šubḥ al-a‘šā fi šinā‘at al-inšā’*. Cairo. 1922.
- Qānūn al-Maṭbū‘āt Raqam (206) li-Sanat 1968. *Al-Qawānīn wat-Tašrī‘āt al-‘Irāqiyya*. <http://wiki.dorar-aliraq.net/iraqilaws/law/18816.html> (Letöltve: 2022.10.12.)
- Qānūn al-‘Uqūbāt Raqam (111) li-Sanat 1969. *Al-Qawānīn wat-Tašrī‘āt al-‘Irāqiyya*. <http://wiki.dorar-aliraq.net/iraqilaws/law/20706.html> (Letöltve: 2022.10.13.)

- Southgate, Horatio. *Narrative of a Visit tot he Syrian (Jacobite) Church of Mesopotamia*. New York: Appleton. 1844.
- Ṭabarī, Muḥammad ibn Ġarīr al-. *Tārīḥ ar-Rusul wa-l-Mulūk*. Aṭ-Ṭab‘a aṭ-Ṭāniya. Cairo: Dār al-Ma‘ārif. 1967.
- Ṭaġrībirdī, Abū l-ḥāsīn Ġamāl ad-Dīn Yūsuf Ibn. *Al-Manhal aṣ-Ṣafī wa l-Mustawfā ba‘d al-Wāfi*. Amin, M. M. (ed.), 13 vols., Cairo, 1984.
- Ṭaġrībirdī, Abū l-Muḥāsīn Ġamāl ad-Dīn Yūsuf Ibn. *An-Nuġūm az-Zāhira Fī Mulūk Miṣr wa l-Qāhira*. Bejrūt: Dār al-Kutub al-‘Ilmīya. 1992.
- The Australian Jewish News, 1950. március 10.
- The Journal of the Royal Central Asia Society, Vol. XVIII. Part 4. 1931.
- The Palestine Post, 1933. augusztus 20.
- The Palestine Post, 1933. augusztus 21.
- The Palestine Post, 1933. november 24.
- The Palestine Post, 1934. november 30.
- The Sentinel, 1950. május 04.
- Thuküdidész. *Thukydides*. Második kötet. Fordította: Zsoldos Benő. Budapest: Franklin-Társulat. 1887.
- Vitry, Jacques de. *Historia Orientalis*. Párizs: Honoré Champion Éditeur. 2005.
- Zowaa. 2022a. *Ittihād an-Nisā’ al-Āšūrī Yastaḍkiru Yawm aš-Šahīd al-Āšūrī fī Qariyat Ġalak*. <https://tinyurl.com/2bb3pyan> (Letöltve: 2022.10.19.)
- Zowaa. 2022b. *Sākū: al-‘Irāq qadd Yuṣbiḥ Ḥāliyyan min al-Masīhiyyīn*. <https://tinyurl.com/3y57y2ma> (Letöltve: 2022.10.23.)
- Zowaa. 2022c. *Taqrīr Awrūbī Yad‘ū lil-‘Itirāf bil-Āšūriyyīn ka-Sukkān Aslīyyīn li-Ḥukmi Šu‘ūnihim Dātiyyan*. <https://tinyurl.com/yc3ef464> (Letöltve: 2022.10.20.)
- Zowaa. 2022d. *Madrasat Mār Afrām aṣ-Ṣayfiyya Taḥtaḍinnu 600 Ṭālib fī Dawratihā li-Ta‘līmi l-Luġa as-Sūryāniyya*. <https://tinyurl.com/3bhbrpyd> (Letöltve: 2023.03.01.)

II. Másodlagos források

- Abbo, Cal. 2023. *New Catholic News Agency in Erbil will serve Christian community in Iraq*. <https://www.chaldeanews.com/features-1/2022/3/30/new-catholic-news-agency-in-erbil-will-serve-christian-community-in-iraq> (Letöltve: 2023.02.05.)
- ‘Abd al-Ḥāliq, Ḥusayn, 2010. *Aṭ-Ṭā’ifa fī l-‘Ahd al-Ġumhūrī, al-Qāsimī wa l-‘Ārifī*. Ahewar.org. <https://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=239526> (Letöltve: 2023.10.03.)
- Abdel-Haleem, Muhammad. 2010. *Understanding the Qur’ān: Themes and Style*. London: I. B. Tauris and Co Ltd.
- Abdulla, Adnan K. 2021. *Translation in the Arab World. The Abbasid Golden Age*. Milton Park, Abingdon: Routledge.
- Abiew, Francis Kofi. 1991. *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*. Philadelphia: Kluwer Law International.
- Aboud, Ibrahim George. 2008. *Religion in language policy, and the survival of Syriac*. Theses Digitization Project. 3426. <https://scholarworks.lib.csusb.edu/etd-project/3426/> (Letöltve: 2021.11.08.)
- Abraham, May. 1984. *Assyrian Ethnicity in Chicago*. Dissertations, 2246. Loyola University Chicago. https://ecommons.luc.edu/luc_diss/2246 (Letöltve: 2023.11.10.)
- Adamec, Ludwig W. 2009. *Historical Dictionary of Islam*. Second Edition. Plymouth: The Scarecrow Press, Inc.
- Ahmed, Z. – Ahmad, Z. 1975. The concept of Jizya in early Islam. *Islamic Studies*, Vol. 14 (4), 293-305.
- Albin, Michael W. 1988. Recent Studies in Middle Eastern Printing History: A Review Essay. *Libraries & Culture*, Vol. 23 (3). 365-373.
- Al-Deen, H. N. 2005. Changes and challenges of the Iraqi media. *Global Media Journal*, Vol. 4 (6).
- Al-Rawi, K. H. 1992. *History of radio and television in Iraq*. Bagdad: Dar Al-Hikma for Printing and Publishing.
- Al-Rawi, A. K. 2012. *Media Practice in Iraq*. London: Palgrave Macmillan DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137271648>

- Al-Waqā'ī al-'Irāqiyya. 2011. *Qānūn al-Ma'had al-'Ālī li-Tašhīṣ al-'Aqm wa l-Taqniyyāt*. <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/91407/105995/F1516111281/4206.pdf> (Letöltve: 2023.03.20.)
- Al-Yawm al-Ṭāmin. 2016. *Preliminary statistics for victim's of Tikrit's Speicher Massacre*. <https://web.archive.org/web/20161008140137/http://8th-day.com/?p=103640> (Letöltve: 2021.08.01.)
- Albuarabi, Saja. 2018. *A linguistic history of Iraqi Arabic*. *Journal of Advances in Linguistics*, Vol. 9. (1). DOI: 10.24297/jal.v9i2.7391
- Alexander, Yonah – Alexander, Dean. 2015. *The Islamic State*. Lanham: Lexington Books.
- 'Alī, Majid Hassan. 2017. *Religious Minorities in Republican Iraq Between Granting Rights and Discrimination: A sociopolitical and historical study*. Doctoral Thesis. University of Bamberg.
- Almashat, Zainab. 2023. 'My questions are turned into a weapon to kill me': the deadly war against Iraq's journalists. *The Guardian*, 2023. március 22. <https://www.theguardian.com/global-development/2023/mar/22/deadly-war-against-iraq-journalists-killed> (Letöltve: 2025.01.25.)
- Alotaibi, Hussah. 2021. „A Glimpse of Tolerance in Islam Within the Context of Al-Dhimmah People (Egypt and Baghdad Model). *Journal of Islamic Thought and Civilization*. Vol. 11 (1), 99-111. DOI: <https://doi.org/10.32350/jitc.111.06>.
- Aral, Berdal. 2004. The Idea of Human Right as Perceived in the Ottoman Empire. *Human Rights Quarterly*, Vol. 26 (2), 454-482. JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/20069734>. (Letöltve: 2021.02.10.)
- Arnold, Bill T. – Michalowski, Piotr. 2006. *Achaemenid Period Historical Texts Concerning Mesopotamia*. In: Chavelas, Mark W. (ed.): *The Ancient Near East: Historical Sources in Translation*. London: Blackwell.
- Amos, Clare. 2003. *Christian-Muslim relations in a future Iraq*. London: NIFCON Management Group.
- Arberry, A. J. 1950. *Sufism: An Account of the Mystics of Islam*. London and New York: Routledge.

- Aslan, Sonya. 2009. „*I want to find a better place*”: *Assyrian immigrant women and English-language acquisition*. Theses and dissertations. Paper 570. Toronto: Ryerson University.
- Audisho, M. Gorges. 2013. *1933 Simele Disaster – Reasons and Its Local & International Impact*. Doktori disszertáció, Doctor of Philosophy, Matriculation Number: 18768. Duhok, Iraqi Kurdistan: St. Clements University.
- Wehrey, Frederic M. 2001. *Negotiating Assyrian Identity in Iraq, 1919-1933*. <https://www.atour.com/government/docs/20011229a.html> (Letöltve: 2025.01.19.)
- ATOUR. 2004. *The Tragedy of the Assyrians. About the Author*. <https://www.atour.com/library/government/20040222a.html> (Letöltve: 2022.03.29.)
- Atwood, Christopher P. 2004. *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*. Bloomington: Facts on File, Inc.
- Awad, Abir – Eaton, Tim. 2013. *The media of Iraq ten years on. The problems, the progress, the prospects*. Policy Briefing 8. London: BBC Media Action.
- Awrāham, Šlimūn Dāwūd. é. n. *Īd aš-Šahāfa as-Sūryāniyya*. Ishtar TV. <https://ishtarTV.com/public/ar/articles/shlemoon.html> (Letöltve: 2023.09.17.)
- Axworthy, Michael. 2007. *Iran: Empire of the Mind. A History From Zoroaster to the Present Day*. London: Penguin Books.
- Ayalon, Ami. 1995. *The Press in the Arab Middle East: A History, Studies in Middle Eastern History*. New York: Oxford Academic. 109-137. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195087802.003.0006>
- Baarda, T. C. 2020. *Arabic and Aramaic in Iraq: Language and Syriac Christian Commitment to the Arab Nationalist Project (1920-1950)*. Leiden: Leiden University.
- Bahtyin, Mihail Mihajlovics. 1986. *A beszéd műfajai*. In Bahtyin, Mihail Mihajlovics: *A beszéd és a valóság. Filozófiai és beszédelméleti írások*. Budapest: Gondolat. 357-419.
- Bailey, Benjamin. 2012. *Heteroglossia*. In: Martin-Jones – Blacklodge – Creese (eds.): *The Routledge Handbook of Multilingualism*. London and New York: Routledge. 499-507.
- Baker, Colin. 2011. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Bristol: Multilingual Matters.
- Baumer, C. 2016. *The Church of the East: An Illustrated History of Assyrian Christianity*. London: Bloomsbury Publishing.

- Bauscher, Glenn David. 2007. *The Original Aramaic New Testament in Plain English*. Morrisville, North Carolina: Lulu Publishing.
- Bashkin, Orit. 2012. *New Babylonians: History of Jews in Modern Iraq*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bashkin, Orit. 2017. *Impossible Exodus. Iraqi Jews in Israel*. Stanford: Stanford University Press.
- Basri, Carole. 2002. The Jewish Refugees from Arab Countries: An Examination of Legal Rights – A Case Study of the Human Rights Violations of Iraqi Jews. *Fordham International Law Journal*, Vol. 26 (3), The Berkeley Electronic Press.
- Basri, Mayr. 2004. *A 'lām as-Siyāsa fil- 'Irāq al-Ḥadīth*. London: Dār al-Ḥikma.
- Baṭī, Fā'iq. 2011. *Al-Mawsū'a al-Saḥafiyya al-Kurdiyya fi-l- 'Irāq*. Bagdad: Dār al-Madā.
- Baum, Wilhelm – Winkler Dietmar W. 2003. *The Church of the East: A Conise History*. London: Routledge.
- Bayley, Robert – Lucas, Ceil. 2007. *Sociolinguistic Variation. Theories, Methods, and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baytu-l-I'lām (2020). *I'lāmu-l-Aqalliyāt* [Az „Iraki Médiaház” jelentése]. Bagdad, Irak: Iraqi Media House.
- Becker, Adam H. 2008. *The Ancient Near East in the Late Antique Near East: Syriac Christian Appropriation of the Biblical East*. In: Gardner, Gregg – Osterloh, Kevin (eds): *Antiquity in Antiquity: Jewish and Christian Pasts in the Greco-Roman World*. Tübingen: Mohr Siebeck. 394-415.
- Becker, Adam H. 2015. *Printing the Living Word: Moral Reform and the Awakening of Nation and Self (1841–70)*. Chicago: The University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226145457.003.0004>
- Beeman, William O. 1986. *Language, Status, and Power*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Belloc, Hilaire. 1924. Gibbon and the First Council of Ephesus. *An Irish Quarterly Review*, Vol. 13 (51), 381-394. JSTOR: <https://www.jstor.org/stable/30093633> (Letöltve: 2021.03.09.)
- Benke József. 1997. *Az Arab Országok Története I*. Pécs: Alexandra Kiadó.

- Bidmead, J. M. 2002. *The Akitu Festival: Religious Continuity and Royal Legitimation in Mesopotamia*. Nashville: Vanderbilt University.
- Biran, Michal. 2018. *Violence and Non-Violence in the Mongol Conquest of Baghdad*. In: Gleave, Robert – Kristó-Nagy, István (eds.): *Violence in Islamic Thought from the Mongols to European Imperialism*. Edinburgh: Edinburgh University Press. 15-31.
- Black, J. A. – Zólyomi, G. 2005. The study of diachronic and synchronic variation in Sumerian. *Acta Sumerologica* 22. 335-360.
- Black, Edwin. 2004. *Banking on Iraq. Inside Iraq's 7,000-Year History of War, Profit and Conflict*. Hoboken, New Jersey: John Wiley and Sons, Inc.
- Blau, Joshua. 1988. *The influence of living Aramaic on ancient South Palestinian Christian Arabic*. Jerusalem: Magnes Press – Hebrew University.
- Boháč, Artur. 2010. *Assyrian Ethnic Identity in a Globalizing World*. In: *Beyond Globalisation: Exploring the Limits of Globalisation in the Regional Context*. 2010. Ostrava: University of Ostrava. 67-72.
- Bosworth, C. E. – Van Donzel, E. – Heinrichs, W. P. – Pellat, Ch. 1993. *The Encyclopaedia of Islam*. Volume VII. Leiden: E. J. Brill.
- Bosworth, C. E. – Van Donzel, E. – Heinrichs, W. P. – Lecomte, G. 1995. *The Encyclopaedia of Islam*. Volume VIII. Leiden: E. J. Brill.
- Boyd, Douglas A. 1982. Radio and Television in Iraq: The Electronic Media in a Transitional Arab World Country. *Middle Eastern Studies*, Vol. 18 (4), Milton Park, Oxfordshire: Taylor & Francis. 400-410.
- Brack, Jonathan. 2019. A Jewish Vizier and his Shī'ī Manifesto: Jews, Shī'īs, and the Politicization of Confessional Identities in Mongol-ruled Iraq and Iran (13th to 14th centuries). *Der Islam*, Vol. 96, (2), 374-403. DOI: <https://doi.org/10.1515/islam-2019-0028>
- Bucholtz, Mary – Hall, Kira. 2014. *Language and Identity*. In: Duranti, Alessandro (ed.): *A Companion to Linguistic Anthropology*. Hoboken, New Jersey: Blackwell Publishing. 369-394.
- Bush, Kristina – Penn, Michael – Crouser, R. Jordan – Howe, Nicholas – Wu, Shuangxia. 2018. Challenging the Estrangela / Serto Divide: Why the Standard Model of Syriac Scripts Just Doesn't Work. *Journal of Syriac Studies*, Vol. 21 (1), 43-80.

- Buttī, Rafā'īl. 1955. *Aṣ-Ṣaḥāfa fī-l-‘Irāq*. Kairó: Ma‘had al-Dirāsāt al-‘Arabiyya al-‘Ālamiyya.
- Braude, Joseph. 2003. *The New Iraq*. New York: Basic Books.
- Brock, Sebastian. 1982. Christians in the Sasanian Empire: A Case of Divided Loyalties. *Studies in Church History*, Vol. 18, Religion and National Identity. 1-19.
- Brock, Sebastian. 1999. *The Christology of the Church of the East in the Synods of the Fifth to Early Seventh Centuries: Preliminary Considerations and Materials*. New York and London: Garland Publishing.
- Browne, J. Gilbert. 1932. *The Iraqi Levies 1915-1932*. London: Royal United Service Institution.
- Burgess, Henry. 1853. *The Repentance of Niniveh*. London: Sampson Low, Son and Co.
- Campo, Juan E. 2009. *Encyclopedia of Islam*. New York: Infobase Publishing.
- Carothers, Thomas. 2007. *U.S. Democracy Promotion During and After Bush*. Washington – Moscow – Beijing – Beirut – Brussels: Carnegie Endowment.
- Cetrez, Önver Andreas. 2011. The next generation of Assyrians in Sweden: religiosity as a functioning system of meaning within the process of acculturation. *Mental Health, Religion & Culture*, Vol. 14 (5), 473-487. DOI: <https://doi.org/10.1080/13674676.2010.484061>
- Cetrez, Önver A. – Donabed, Sargon G. – Makko, Aryo. 2012. *The Assyrian Heritage: Threads of Continuity and Influence*. Uppsala: Uppsala University.
- Chadwick, Henry. 1967. *The Early Church*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Chambers, James. 1979. *The Devil's Horsemen*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Chatonnet, Françoise Briquel. 2011. *Syriac as the Language of Eastern Christianity*. In: Weninger, Stefan (ed.): *The Semitic Languages. An International Handbook*. Berlin and Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. 652-657.
- Chatonnet, Françoise Briquel. 2019. *Writing Syriac: manuscripts and inscriptions*. In: King, Daniel (ed.): *The Syriac World*. London and New York: Routledge. 243-265.
- Chittick, William C. 2007. *Sufism: A Beginner's Guide*. London: Oneworld Publications.
- Choman, Hardi. 2011. *Gendered Experiences of Genocide: Anfal Survivors in Kurdistan-Iraq*. Burlington, VT: Ashgate.

- Clyne, Michael. 2003. *Dynamics of Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coakley, James F. 2011. *Hakkari*. In: Brock, Sebastian P. - Butts, Aaron M. - Kiraz, George A. - Van Rompay, Lucas (eds.): *Hakkari*. Beth Mardutho: The Syriac Institute. <https://gedsh.bethmardutho.org/Hakkari> (Letöltve: 2021.08.23.)
- Cochrane, Paul. 2006. *The 'Lebanonization' of Iraq's Media: An Overview of Iraq's Television Landscape*. Transitional Broadcasting Studies. Cairo: The American University in Cairo, Kamal Adham Center for Television and Digital Journalism.
- Cockburn, Patrick. 2014. *The Rise of Islamic State*. London: Verso.
- Coghill, E. 2020. *Northeastern Neo-Aramaic and language contact*. In: Aikhenvald, A. Y. & Dixon, R. M. W. (eds.): *The Oxford Handbook of Language Contact*. Oxford: Oxford University Press. 494-518.
- Cohen, Getzel M. 2013. *The Hellenistic Settlements in the East from Armenia and Mesopotamia to Bactria and India*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Cohen, Mark R. 1994. *Under Crescent and Cross: the Jews in the Middle Ages*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Cohen, Mark R. 2012. *Historical Memory and History in the Memoirs of Iraqi Jews*. In: Yassif, Eli – Ishay, Haviva – Kfir, Uriah (eds.): *Ot Letova. Essays in Honor of Professor Tova Rosen*. Beer Sheva: Dvir. 110-137.
- Creason, Stuart. 2008. *Aramaic*. In: Woodard, Roger D. (ed.): *The Ancient Languages of Syria-Palestine and Arabia*. Cambridge: Cambridge University Press. 108-144.
- Crone, Patricia – Cook, Michael A. 1977. *Hagarism: The Making of the Islamic World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Csepeli, György. 2006. *Antiszemitizmus a változó világban*. In: Grüll, Tibor – Répás, László (eds.): *A zsidóság és Európa*. Budapest: Kossuth Szabadegyetem Egyesület – Józsefvárosi Műhely. 117-134.
- Curtin, Jeremiah. 2003. *The Mongols*. Cambridge: First Da Capo Press.
- Czellár, Katalin. 1980. *Irak*. Budapest: Panoráma.

- Dallal, Ahmad. 1999. *Science, Medicine and Technology. The Making of a Scientific Culture*. In: Esposito, John L. (ed.): *The Oxford History of Islam*. Oxford: Oxford University Press. 155-213.
- Dalley, Stephanie. 1993. Ninive after 612 BC. *Altorientalische Forschungen*, Vol. 20 (1), 133-147.
- Daniel, Elton L. 1997. Arabs, Persians, and the Advent of the Abbasids Reconsidered. *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 117, (3), 542-548.
- Daniel, Elton L. 2000. *The History of Iran*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group.
- Daryaee, Touraj. 2009. *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*. London – New York: I. B. Tauris.
- Daryaee, Touraj. 2016. *Persian Lords and the Umayyads: Cooperation and Coexistence in a Turbulent Time*. In: Borrut, Antoine – Donner, Fred M. (eds.): *Christians and Others in the Umayyad State*. Chicago: The Oriental Institute. 73-82.
- Dawisha, Adeed. 2009. *A Political History from Independence to Occupation*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Desbois, Father Patrick – Nastasie, Costel. 2018. *The Terrorist Factory. ISIS, The Yazidi Genocide, and Exporting Terror*. New York: Arcade Publishing.
- Dezső, Tamás. 2021. *Preface*. In Marsai, Viktor (ed.): *Terrorism 3.0. Current Security Challenges and Prospects*. Budapest: Századvég Foundation.
- Diakonoff, I. M. 1985. *Media. The Cambridge History of Iran*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diamond, Larry. 2006. *Squandered Victory: The American Occupation and the Bungled Effort to Bring Democracy to Iraq*. New York: Henry Holt.
- DFAT. 2020. *Country Information Report Iraq*. Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade. <https://www.ecoi.net/en/file/local/2036511/country-information-report-iraq.pdf> (Letöltve: 2024.03.12.)
- Dobos, Károly Dániel. 2013. *Sém fiai – A sémi nyelvek és a sémi írásrendszerek története*. Budapest: Pázmány Egyetem eKiadó és Szent István Társulat.

- Donabed, Sargon. 2012. Rethinking Nationalism and an Appellative Conundrum: Historiography and Politics in Iraq. *National Identities*, Vol. 14 (2), 115-138. DOI: 10.1080/14608944.2011.646973
- Donabed, Sargon George. 2015. *Iraq and the Assyrians in the Twentieth Century*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Donner, Fred M. 1981. *The Early Islamic Conquests*. Princeton: Princeton University Press.
- Donner, Fred M. 2010. *Umayyad Efforts at Legitimation: The Umayyad's Silent Heritage*. In: Borrut, Antonie – Cobb, Paul M. (eds): *Umayyad Legacies*. Leiden – Boston: Brill. 187-212.
- Donzel, E. J. von. 1994. *Islamic Desk Reference*. Leiden: Brill Academic Publishers.
- Dudas, Victor. 2022. *Exploring the identity of a group of Assyrian/Syriac young adolescents in Sweden: A mixed-methods study within the discipline of Psychology of Religion and the research field of Identity Development*. Doktori értekezés. Uppsala University, Disciplinary Domain of Humanities and Social Sciences, Faculty of Theology, Department of Theology, The Social Sciences of Religion, Psychology of Religions.
- Dweik, Bader S. – Al-Obaidi, Tiba A. 2014. Syriac Language Maintenance among the Assyrians of Iraq. *Journal of Sociology and Social Work*, Vol. 2 (1). Madison: American Research Institute for Policy Development. 269-282.
- Dweik, Bader – al-Obaidi, Tiba A. 2014. Language Contact, Use And Attitudes Among The Chaldo-Assyrians Of Baghdad, Iraq: A Sociolinguistic Study. *Journal of Advances in Linguistics*, Vol. 3, (3), 219-232. DOI: 10.24297/jal.v3i3.5212.
- Dwight, H. O. – Tupper, H. A. – Bliss, E. M. 1904. *The Encyclopedia of Missions*. Second Edition. New York and London: Funk & Wagnallis Company.
- Edcumbe, Sarah. 2020. „We're Real Iraqis”: *Securing Roma Rights and Integration in Post-conflict Iraq*. Erbil: Middle East Research Institute.
- Egedi, Barbara. 2005. A kopt kereszténység a kezdetektől az egyházszakadásig. In: Böröczki, T. - Mészáros, B. - Tamás, Á. - Vámos, P. (eds.): *Ókor. Folyóirat az antik kultúráról*. 2005. Vol. 4 (1-2). Budapest: Új Mandátum Lap- és Könyvkiadó.
- Emberling, Geoff. 2014. *Ethnicity in Empire*. In: McInerney, Jeremy (ed.): *A Companion to Ethnicity in the Ancient Mediterranean*. Chichester, West Sussex: Wiley Blackwell. 158-174.

- Eppel, Michael. 2014. *Iraq from Monarchy to Tyranny. From The Hashemites to the Rise of Saddam*. Gainesville: University Press of Florida.
- Ergün, Naif. 2022. Identity development of Assyrian/Syriac youth: Narratives of becoming a self. *International Journal of Intercultural Relations*, Vol. 90. 129-141. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2022.08.005>
- Etheredge, L. S. 2011. *Iraq*. Edinburgh: Britannica Educational Publishing.
- Evans, Jean M. 2008. *Kassite Babylonia*. In: In: Aruz, Joan – Benzel, Kim – Evans, Jean M. (eds.): *Beyond Babylon. Art, Trade, and Diplomacy in the Second Millenium B.C*. New Haven and London: Yale University Press. 200-205.
- Fadiman, James. 1998. *Essential Sufism*. Edison, New Jersey: Castle Books.
- Fagen, Patricia Weiss. 2009. Iraqi Refugees: Seeking Stability in Syria and Jordan. *CIRS Occasional Papers*. 1-49. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2825853>
- Fahmy, Shahira. 2007. „They Took It Down”: Exploring Determinants of Visual Reporting in the Toppling of the Saddam Statue in National and Internnational Newspapers. *Mass Communication & Society*, Vol. 10 (2), 143-170. London and New York: Routledge.
- Fales, F. M. 2013. *Ethnicity in the Assyrian Empire: A View from the Nisbe*. In: Vanderhooft, D. S. – Winitzer, A. (eds.): *Literature as Politics, Politics as Literature: Essays on the Ancient Near East in Honor of Peter Machinist*. Winona Lake: Eisenbrauns. 47-74.
- Al-Ḥiṭāb, Fāris: العرقية السياسية المعادلة في والعرقية الدينية الأقليات [Vallási és etnikai kisebbségek az iraki politikában]. Al Jazeera Centre for Studies, 2020, <https://studies.aljazeera.net/en/node/4691> (Letöltve: 2022.07.20.)
- Farooqhi, Suraiya. 2004. *The Ottoman Empire and the World Around It*. London and New York: I. B. Tauris.
- Farouk-Sluglett, Marion – Sluglett, Peter. 2001. *Iraq Since 1958. From Revolution to Dictatorship*. London and New York: I. B. Tauris.
- Far‘ūn, Farīq al-Mazhar al-. 1995. *Al-Ḥaqāiq an-Nāṣi‘a fī-t-Ṭaura l-‘Irāqīya Sanat 1920 wa Natāiḡihā*. Jedda (SA): Dār al-Balāḡ.
- Filipec, Ondrej. 2020. *The Islamic State. From Terrorism to Totalitarian Insurgency*. Delhi, India: Routledge India.

- Filoni, Fernando Cardinal. 2017. *The Church in Iraq*. (ford. Condon, Edward) Washington, D.C.: The Catholic University of America Press.
- Fischel, W. J. 1956. A New Latin Source on Tamerlane's Conquest of Damascus (1400/1401): (B. de Mignanelli's "Vita Tamerlani" 1416). *Oriens*, Vol. 9 (2), 201-232. DOI: <https://doi.org/10.2307/1579274>
- Fishman, J. 1991. *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fox, Samuel Ethan. 1994. The Relationships of the Eastern Neo-Aramaic Dialects. *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 114 (2), 154–162. DOI: <https://doi.org/10.2307/605827>
- Gabrieli, F. 1986. 'Asabiyya. In: Gibb, H. A. R. – Kramers, J. H. – Schacht, J. (eds.): *The Encyclopaedia of Islam*. Vol. 1. Leiden: E. J. Brill.
- Gallagher, Edmon L. 2012. *Hebrew Scripture in Patristic Biblical Theory: Canon, Language, Text*. Leiden: Brill.
- Gartner, Heinz – Cuthbertson, Ian M.: *Introduction*. In: Gartner, Heinz – Cuthbertson, Ian M. (eds.): *European Security and Transatlantic Relations After 9/11 and the Iraq War*. New York: Palgrave Macmillan. 1-15.
- Gaspa, Salvatore. 2017. *Garments, Parts of Garments, and Textile Techniques in the Assyrian Terminology: The Neo-Assyrian Textile Lexicon in the 1st-Millennium BC Linguistic Context*. In: Gaspa, Salvatore – Michel, Cécile – Nosch, Marie-Louise (eds.): *Textile Terminologies from the Orient to the Mediterranean and Europe, 1000 BC to 1000 AD*. Lincoln, NE: Zea Books. 47-90.
- Gecse, Gusztáv. 1973. *Vallástörténeti Kislexikon*. Második, bővített és részben átdolgozott kiadás. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Gettleman, Jeffrey. 2004. *G. I.'s Padlock Baghdad Paper Accused of Lies*. The New York Times, 2004. március 29. <https://www.nytimes.com/2004/03/29/world/gi-s-padlock-baghdad-paper-accused-of-lies.html> (Letöltve: 2023.06.10.)
- Ghareeb, Edmund A. – Dougherty, Beth. 2004. *Historical Dictionary of Iraq*. Lanham, Maryland, and Oxford: The Scarecrow Press, Inc.
- Ghazali, Alwani. 2019. Characteristics of the Prophetic Interfaith Dialogue. *Afkār*, Vol. 21 (2), 75-102. Kuala Lumpur: Academy of Islamic Studies.

- Gibb, H- A. R. – Kramers, J. H. – Levy-Provencal, E. – Schacht, J. 1986. *The Encyclopaedia of Islam*. Volume I. Leiden: E. J. Brill.
- Gilbert, Martin. 1993. *The atlas of Jewish history*. New York: William Morrow and Company.
- Gillespie, Alexander. 2011. *A History of the Laws of War*. The Customs and Laws of War with Regards to Arms Control. Oxford: Hart Publishing.
- Girling, Kristian. 2018. Dominican Contributions to Christian Life in Mesopotamia-Iraq (c. 1750–2017). *The Downside Review*, Vol. 136 (2), 85-98. DOI: <https://doi.org/10.1177/0012580618771536>
- Glatz, Carol (2006). *Iraq's Vatican Ambassador Acknowledges Rising Toll, Seeks More Help*. Courtesy of the Catholic News Service.
- Grousset, Rene. 1970. *The Empire of the Steppes*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Ġāf, Ḥasan Karīm al-. 2008. *Mawsū'at tāriḥ Īrān as-Siyāsī*. Beirut: Dār al-'Arabīya li-l-Mawsū'āt.
- Goddard, Hugh. 2000. *A History of Christian-Muslim Relations*. Chicago: New Amsterdam Books.
- Goldstein-Sabbah, Sasha. 2016. Censorship and the Jews of Baghdad: Reading between the lines in the case of E. Levy. *The Journal of the Middle East and Africa*. Vol. 7 (3). London: Routledge. 283-300. DOI: <https://doi.org/10.1080/21520844.2016.1227927>
- Gray, P. T. R. 1979. *The Defense of Chalcedon in the East (441-553)*. Leiden: Brill.
- Gutman, Ariel. 2018. *Attributive Constructions in North-Eastern Neo-Aramaic*. Berlin: Language Science Press.
- Gzella, Holger. 2018. *The Syriac Language in the Context of the Semitic Languages*. In: King, Daniel (ed.): *The Syriac World*. London and New York: Routledge. 205-221.
- Hamelink, Wendelmoet. 2016. *The Sung Home. Narrative, Morality and the Kurdish Nation*. Leiden: Brill
- Hanish, Shak. 2008. The Chaldean Assyrian Syriac People of Iraq: An Ethnic Identity Problem. *Digest of Middle East Studies*, Vol 17. 32-47. Wiley Online Library. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1949-3606.2008.tb00145.x> (Letöltve: 2021.01.29.)

- Hanish, Shak. 2009. Christians, Yazidis, and Mandaean in Iraq: A Survival Issue. *Digest of Middle East Studies*. Spring, 2009. 1-16.
- Hanoosh, Yasmien. 2016. Minority Identities Before and After Iraq: The Making of the Modern Assyrian and Chaldean Appellations. *The Arab Studies Journal*, Vol. 24 (2), 8-40. JSTOR: www.jstor.org/stable/44742878. (Letöltve: 2021.01.17.)
- Harris, G. S. 1977. Ethnic Conflict and the Kurds. *SAGE Journals*, Vol. 433 (1), 112-124.
- Hatch, William. 1946. *An Album of Dated Syriac Manuscripts*. Boston: The American Academy of Arts and Sciences.
- Hatem, Mohamed, K. – Ahmed, Abdullah H. 2019. The Issues of Youth in the Talk Shows in the Iraqi Satellite Channels: (An Analytical Study of the Shabab wa Banat Program at Al-Sumaria TV Channel and of the Hala Shabab at Al-Iraqia TV Channel). *Abahith Alalami*, Vol. 11 (46), 173-189. DOI: <https://doi.org/10.33282/abaa.v11i46.412>
- Hathaway, Jane – Barbir, Karl. 2008. *The Arab Lands under Ottoman Rule: 1516-1800*. London: Pearson Education.
- Hatoss, Aniko – Sheely, Terry. 2009. Language Maintenance and Identity among Sudanese-Australian Refugee-Background. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 30 (2), 127-144. DOI: <https://doi.org/10.1080/01434630802510113> (Letöltve: 2021-02-17).
- Hawting, G. R. 2000. *The First Dynasty of Islam: The Umayyad Caliphate AD 661-750*. Second edition. New York: Routledge.
- Healey, John. F. 2011. Syriac. In: Weninger, Stefan (ed.): *The Semitic Languages. An International Handbook*. Berlin and Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. 637-652.
- Hellot-Bellier, Florence. 2017. *The Resistance of Urmia Assyrians to Violence at the Beginning of the Twentieth Century*. In: Gaunt, David – Atto, Naures, Barthoma, Soner O. (eds.): *Let Them Not Return*. New York: Berghahn Books. 70-99.
- Hess, Andrew C. 1968. The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain. *The American Historical Review*, Vol. 74 (1), 1-25. JSTOR: https://www.jstor.org/stable/1857627?seq=metadata_info_tab_contents (Letöltve: 2021.02.11.)
- Hillenbrand, Carole. 2016. *Az iszlám. Új történeti bevezetés*. Budapest: Kossuth Kiadó.

- Hirschberg, H. Z. 1969. *The Oriental Jewish Communities*. In: Arberry, A. J. (ed.): *Religion in the Middle East: Three Religions in Concord and Conflict*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hitti, Philip K. 2002. *History of the Arabs*. Revised 10th edition. Houndmills, Basingstoke, England: Palgrave Macmillan.
- Holstein, J. – Grubium, J. 2016. *Narrative practice and the active interview*. In: Silverman, D. (ed.): *Qualitative Research*. Los Angeles: Sage. 67–82.
- Hourani, Albert. 1947. *Minorities in the Arab World*. London: Oxford University Press.
- Hourani, Albert. 1991. *A History of the Arab Peoples*. London: Faber and Faber Ltd.
- Hovannisian, Richard. 2007. *The Armenian Genocide: cultural and ethnical legacies*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Hoyland, Robert G. 1998. *Seeing Islam as Others Saw It: A Survey and Evaluation of Christian, Jewish and Zoroastrian Writings on Early Islam (Studies in Late Antiquity and Early Islam)*. Feltham, Middlesex: The Darwin Press.
- Hughes, Erin E. 2017. When the Nation is Under Threat: The Assyrian and Chaldean-American Diaspora and the Complicated Politics of Refugee Resettlement. *St Antony's International Review*, Vol. 12 (2), 44-65. JSTOR: www.jstor.org/stable/26229173. (Letöltve: 2023.01.25.)
- Hunt, C. 2005. *The History of Iraq*. Westport: Greenwood Press.
- ʿIbādī, Aḥmad Muḥtār al-. 1988. *Fī t-tārīḥ al-ʿabbāsī wa l-andalusī*. Dubai: Dār an-Nahḍa
- Imber, Colin. 2002. *The Ottoman Empire, 1300-1650. The Structure of Power*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ishāq, Rafāʿil Bābū. 1948. *Tārīḥ Naṣārā al-ʿIrāq mundu Intiṣār an-Naṣrāniyya fī-l-Aqtār al-ʿIrāqiyya ilā Ayyāminā*. Bagdad: Maṭbaʿat al-Mansūr.
- Ismael, Tareq Y. – Haddad, William W. 2004. *Iraq. The Human Cost of History*. London: Pluto Press.
- Iqirāq. 2021. *Kurdistān: Markaz Ḥāṣ li-Tasḡil Ṣakāwa Tutālib bi-Ḥuqūq Ḍaḥāyā al-ʿIbāda al-Ġamāʿiyya*. <https://www.iqirraq.news/political/26306--.html#> (Letöltve: 2022.03.12.)
- Iraqi Jewish Archive (é. n.): *Report Regarding Attack by Assyrians on Officers in Mosul*. Forrás: <https://ijarchive.org/s/iraqi-jewish-archive/item/12621> (Letöltve: 2025.01.19.)

- Iványi, Tamás. 2000. *Arámi szócikk*. In: Fodor István (ed.): *A Világ Nyelvei*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 92-93.
- Iványi, Tamás. 2004. *Égi utazás. Szúfi szentek felemelkedése*. Budapest: Kőrösi Csoma Társaság.
- Iványi, Tamás. 2007. *Szúfi szertartások*. Egyetemi tankönyv. Budapest: Séri Filológiai és Arab Tanszék.
- Jabar, Faleh A. – Mansour, Renad – Khaddaj, Abir. 2012. *Maliki and the Rest: A Crisis Within a Crisis*. London: Iraq Institute for Strategic Studies.
- Jackson, Peter – Lockhart, Lawrence. 1986. *The Cambridge History of Iran*. Vol. 6. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jackson, A. (2018). *Persian Gulf command: a history of the Second World War in Iran and Iraq*. New Haven and London: Yale University Press.
- Jawad, Saad N. 2013. The Iraqi Constitution: Structural Flaws and Political Implications. *LSE Middle East Centre Paper Series*, Vol. 1, 1-24. London: LSE Middle East Centre.
- Johna, Samir. 2002. *Hunayn ibn-Ishaq: A forgotten legend*. *The American Surgeon*, Vol. 68 (5), 497-499.
- Joseph, John. 2000. *The Modern Assyrians of the Middle East*. Leiden: E. J. Brill.
- Joseph, John. 2003. „We are Assyrians” A Response by John Joseph. *Journal of Assyrian Academic Studies (JAAS)*. Vol. 16 (1), 77-95.
- Juraszov, Mihail Konsztantinovics. 1989. *Batu magyarországi hadjáratának jellegéről és a tatárok elvonulásának okairól*. In: Nagy Márta (ed.): *Világtörténet 1989. tél*. Budapest: MTA Történettudományi Intézet. 92-103.
- Kadhun, Oula. 2023. Nation-destroying, emigration and Iraqi nationhood after the 2003 intervention. *International Affairs*, Vol. 99 (2), 587–604. DOI: <https://doi.org/10.1093/ia/iia322>
- Kaplan, Robert D. 2014. *In Defense of Empire*. Washington, DC.: The Atlantic.
- Karīm, Muḥammad ‘Alī. 2017. *Dikriyyāt ‘an Ta’sīs Idā’a wa Tilfizziyyūn al-‘Irāq*. Bagdad: Al Mada.

- Kárpáti, Judit (2009): *A zsidó-arab koegzisztencia kultúraszociológiai és vallástörténeti dimenziói*. Doktori értekezés. Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem. Zsidó Vallástudományi Doktori Iskola, Budapest.
- Kassem, Niveen & Jackson, Mark. 2020. Cultural Trauma and its Impact on the Iraqi Assyrian Experience of Identity. *Social Identities*, Vol. (26) 3, 388-402. DOI: 10.1080/13504630.2020.1762557
- Kaválek, T. 2015. From al-Qaeda in Iraq to Islamic State: The story of insurgency in Iraq and Syria in 2003-2015. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 14 (1), 1-32.
- Kazemzadeh, F. 1991. *Iranian Relations with Russia and the Soviet Union to 1921*. The Cambridge History of Iran. Cambridge: Cambridge University Press. 314–349.
- Kerkulu, M. S. 2009. *A Report Into Kurdish Abuse in Turkmeneli*. Dublin: Auther.
- Kéki, Béla. 1996. *Az Írás Története*. 3. kiadás. Miskolc: Miskolci Bölcsész Egyesület.
- Kemal, Mizar. 2023. *Law No. 111 in Iraq: Speaking up is a crime!* Jummar, 2023. március 31. <https://jummar.media/en/3173> (Letöltve: 2025.01.25.)
- Kennedy, Hugh. 2008. *Great Arab Conquests: How the Spread of Islam Changed the World We Live In*. Cambridge, Massachusetts: Da Capo Press.
- Khadduri, Majid. 1960. *Independent Iraq: 1932-1958*. Oxford: Oxford University Press.
- Khan, Geoffrey. 2007. *Aramaic in the medieval and modern periods*. In: Postgate, J. N. (ed.): *Languages of Iraq, Ancient and Modern*. Cambridge: Cambridge University Press. 95-114.
- Khan, Sihaam. 2019. Parthian Ashur as a Possible Pilgrim Hub in Light of Architecture and Aramaic Epigraphy. *Journal of the Canadian Society for Syriac Studies*, Vol. 19. 70-80. DOI: <https://doi.org/10.31826/jcsss-2019-190108>
- Kinnane, Derk. 1964. *The Kurds and Kurdistan*. Oxford: Oxford University Press.
- Kitchen, Robert A. 2018. *Timothy I of Baghdad: A Stranger in His Own Land*. In: Houston, James M. – Zimmerman, Jens (eds): *Sources of the Christian Self: A Cultural History of Christian Identity*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans Publishing Company. 257-274.
- Klíma, Josef. 1983. *Mezopotámia*. Budapest: Gondolat.
- Knott, E. – Rao, A.H. – Summers, K. 2022. Interviews in the social sciences. *Nat Rev Methods Primers* Vol. 2 (73). DOI: <https://doi.org/10.1038/s43586-022-00150-6>

- Krstic, Tijana. 2011. *Contested Conversions to Islam. Narratives of Religious Change in the Early Modern Ottoman Empire*. Stanford: Stanford University Press.
- Komoróczy, Géza. 1992. *Bezárkózás a Nemzeti Hagyományba*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Komoróczy, Géza. 2005. *Az asszír nemzet*. Előadás az Ókortudományi Társaság közgyűlésén, 2005. május 27-én.
<https://web.archive.org/web/20141205094228/http://www.hebraisztika.hu/attachments/00000134.pdf> (Letöltve: 2021.10.20.)
- Komoróczy, Géza. 2006a. *Asszírok: az identitás változásai*. In: Böröczki Tamás – Tamás Ábel – Vámos Péter (eds.): *Ókor. Folyóirat az antik kultúrákról*, Vol. 5 (1). 58-67.
- Komoróczy, Géza. 2006b. *Az ókori Kelet*. *Ókor. Folyóirat az antik kultúrákról*. Vol. 5 (3-4). 3-18.
- Korbani, Agnes G. 1995. *The Political Dictionary of the Modern Middle East*. Lanham, Md.: University Press of America.
- Kruczek, Gregory J. 2018. *Christian Minorities and the Struggle for Nineveh. The Assyrian Democratic Movement in Iraq and the Nineveh Plains Protection Units*. Doktori disszertáció. Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Kuhr, Amélie. 2005. *Az Ókori Közel-Kelet*. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Kurdistan Regional Government. 2018. *Anfal Campaign and Kurdish Genocide*.
<https://us.gov.krd/en/issues/anfal-campaign-and-kurdish-genocide/> (Letöltve: 2022.03.10.)
- Kuttab, Daoud. 2007. The media and Iraq: a blood bath for and gross dehumanization of Iraqis. *International Review of the Red Cross*. Vol. 89 (868).
- Lamani, Mokhtar. 2009. *Minorities in Iraq: The Other Victims*. Waterloo, Ontario: Centre for International Governance Innovation.
- Lemeni, Daniel. 2015. Saint Cyril of Alexandria (the Hierarchical Authority) and Abba Shenoute of Atripe (the Ascetic Authority): a Case of Interaction of the Century V. *Orthodox Theology Journal in Dialogue*, Vol. 1 (1), 164-181.
- Lapidus, Ira. 2002. *A History of Islamic Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lapidus, Ira. 2012. *A History of Islamic Societies*. Third edition. Cambridge: Cambridge University Press.

- Larsen, Morgens Trolle. 2008. *The Old Assyrian Merchant Colonies*. In: Aruz, Joan – Benzel, Kim – Evans, Jean M. (eds.): *Beyond Babylon. Art, Trade, and Diplomacy in the Second Millennium B.C.* New Haven and London: Yale University Press. 70-81.
- Levy, Avigdor. 1992. *The Sephardism in the Ottoman Empire*. Princeton: The Darwin Press.
- Leick, Gwendolyn. 2003. *The Babylonians. An Introduction*. London and New York: Routledge.
- Lewis, Bernard. 1966. *The Arabs in History*. New York: Harper & Row Publishers.
- Lewis, Bernard. 1984. *The Jews of Islam*. Princeton: Princeton University Press.
- Lewis, B. – Pellat, Ch. – Schacht, J. 1991. *The Encyclopaedia of Islam*. Volume II. Leiden: E. J. Brill.
- Lewis, Jonathan Eric. 2003. Iraqi Assyrians: Barometer of Pluralism. *Middle East Quarterly*, Vol. 10 (3), 49-57.
- Leezenberg, Michiel 1994. *The Shabak and the Kakais: Dynamics of Ethnicity in Iraqi Kurdistan*. Institute for Logic, Language and Computation. Amsterdam: University of Amsterdam.
- Lia, Brynjar – Aarseth, Mathilde Becker. 2022. Crusader Hirelings or Loyal Subjects? Evolving Jihadist Perspectives on Christian Minorities in the Middle East. *Islam and Christian–Muslim Relations*, Vol. 33 (3), 255-280. DOI: 10.1080/09596410.2022.2096761
- Linga. 2022. *Taqrīr Istihbārātī*. <https://www.linga.org/international-news/MTIwNzc> (Letöltve: 2022.11.06.)
- Loevy, K. (2016). The Sykes-Picot Agreement's Regional Moment: Drawing Lines of Development in a New and Open Space. *American Journal of International Law*, Vol. 110, 120-126. DOI: <https://doi.org/10.1017/S2398772300002920>
- Longrigg, S. H. 1991. Faysal. Lewis, B. – Pellat, Ch. – Schacht, J. (eds.): *The Encyclopaedia of Islam*. Volume II. Leiden: E. J. Brill.
- Luce, A. A. 1920. *Monophysitism Past and Present. A Study in Christology*. New York: The Macmillan Co.
- Lukitz, Liora. 1995. *Iraq: The Search for National Identity*. London: Frank Cass.
- Maclean, A. J. 1971. *Grammar of the Dialects of Vernacular Syriac*. Amsterdam: Philo Press.

Magyar Katolikus Lexikon. é. n. *Püspöki szinodus*.
<http://lexikon.katolikus.hu/P/p%C3%BCsp%C3%B6ki%20szinodus.html> (Letöltve:
2021.12.02.)

Maḥzūm, Muḥammad. 1986. *Azmat al-Fikr wa Muškilāt al-Sulṭa al-Siyāsīya fī l-Mašriq al-Ġarbī fī ‘Ašr al-Nahḍa*. Beirut: Ma‘had al-Anmā’ al-‘Arabī.

Malek, Yusuf. 2018. *The British Betrayal of the Assyrians*. London: Forgotten Books.

Malick, David G. 2008. *The American Mission Press. A Preliminary Bibliography*. Illinois: ATOUR Publications.

Malik, Hamdi. 2021. *Profile: The Iraqi Radio and Television Union*. Policy Analysis. Washington: Washington Institute.

Mansour, Renad. 2016. *The Sunni Predicament in Iraq*. Washington: Carnegie.

Marr, Phebe. 2012. *The Modern History of Iraq*. Third Edition. Boulder, Colorado: Westview Press.

Masters, Bruce. 2001. *Christians and Jews in the Ottoman Arab World*. Cambridge: Cambridge University Press.

Masters, Bruce. 2006. *Semi-autonomous forces in the Arab provinces*. In: Faroqhi, Suraiya (ed.): *The Cambridge History of Turkey. The Later Ottoman Empire, 1603-1839*. Cambridge: Cambridge University Press.

Meir-Glitzenstein, Esther. 2004. *Zionism in an Arab Country. Jews in Iraq in the 1940s*. London and New York: Routledge.

Menze, Volker. 2018. *The Establishmnet of the Syriac Churches*. In: King, Daniel (ed.): *The Syriac World*. London and New York: Routledge. 105-118.

Middle East Forum. 1995. Saad al-Bazzaz: An Insider’s View of Iraq. *Middle East Quarterly*, December 1995. 67-75.

Millard, Alan. 2007. *Early Aramaic*. In: Postgate, J. N. (ed.): *Languages of Iraq, Ancient and Modern*. Cambridge: Cambridge University Press. 85-94.

Miller, Debra. 2003. *The War Against Iraq*. San Diego, CA: Lucent Books.

Mišhadānī, Sa‘d Salmān al-. 2015. *Tārīḥ Wasā’il al-I‘lām fī l-‘Irāq*. Amman: Dār Usāma.

- Mitchell, T. C. 1988. *Biblical Archeology: Documents from the British Museum*: London: Cambridge University Press.
- Moreh, Shmuel. 2008. *The Historical Context*. In: Morad, Tamar – Shasha, Dennis – Shasha, Robert. (eds.): *Iraq's Last Jews*. New York: Palgrave Macmillan. 1-10.
- Morris, Benny – Zeevi, Dror. 2019. *The thirty year genocide: Turkey's destruction of its Christian minorities, 1894-1924*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Müller-Kessler, Christa. 2003. The Mesopotamian Particles of Existence. *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 123, 641-646.
- Murre-van den Berg, H.L. 1998. A Syrian Awakening. Alqosh and Urmia as Centres of Neo-Syriac Writing. *Orientalia Christiana Analecta*, Vol. 256, 499-515.
- Murre-van den Berg, H.L. 1999. *From a Spoken to a Written Language: The Introduction and Development of Literary Urmia Aramaic in the Nineteenth Century*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
- Murre-van den Berg, H. L. 2009. *Chaldeans and Assyrians: the Church of the East in the Ottoman Period. The Christian Heritage of Iraq*. In: Erica Hunter (ed.): *The Christian Heritage of Iraq. Collected Papers from the Christianity of Iraq I-V Seminar Days*. Piscataway NJ: Gorgias Press. 146-164.
- Murre-van den Berg, H. L. 2016. *Searching for Common Ground: Jews and Christians in the Modern Middle East*. In: Goldstein-Sabbah, S. R. – Murre-van den Berg, H. L. (eds.): *Modernity, and the Public Sphere*. Leiden: Brill. 3-38.
- Naoum, Jonah. 2018. *When the Rivers Wept: Government Persecution of Iraq's Minorities*. Senior Honors Thesis. University of California, San Diego.
- Need, Stephen W. 1995. Language, Metaphor, and Chalcedon: A Case of Theological Double Vision. *The Harvard Theological Review*, Vol. 88 (2), 237-255. JSTOR: <https://www.jstor.org/stable/1509887> (Letöltve: 2021.10.04.)
- New Life Radio. é. n. *New Life Radio*. <https://radiotolive.com/asia/iraq/new-life-radio/> (Letöltve: 2022.10.01.)
- Newby, Gordon. 2002. *A Concise Encyclopedia of Islam*. Oxford: Oneworld
- Newman, Andrew J. 2006. *Safavid Iran. Rebirth of a Persian Empire*. London and New York: I. B. Tauris.

- Nissen, Hans J. 1986. The Archaic Texts from Uruk. *World Archeology*, Vol. 17 (3), 317-334. JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/124698> (Letöltve: 2021.02.09.)
- Nissen, Hans J. – Heine, Peter. 2009. *From Mesopotamia to Iraq. A Concise History*. Chicago and London: Chicago University Press.
- Oded, Bustenay. 1979. *Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Odisho, Edward Y. 2009. *Linguistic and Cultural Studies in Aramaic and Arabic*. Piscataway, New Jersey: Gorgias Press.
- Oehring, Otmar. 2017. *Hoping for a Miracle. On the Possible End of a Christian Presence in Iraq*. Bonn: Konrad Adenauer Stiftung.
- Oehring, Otmar. 2017. *Christians and Yazidis in Iraq: Current Situation and Prospects*. Bonn: Konrad Adenauer Stiftung.
- Official Site of General Board of Tourism of Kurdistan. 2015a. *Summayl*. <http://bot.gov.krd/arabic/duhok-province-simele/visit/%D8%B3%D9%85%D9%8A%D9%84> (Letöltve: 2022.03.28.)
- Official Site of General Board of Tourism of Kurdistan. 2015b. *Dohuk*. <http://bot.gov.krd/arabic/duhok-province/duhok> (Letöltve: 2022.03.28.)
- OMCT. 2021. *Iraq: Systematic targeting of human rights defenders*. World Organisation Against Torture. <https://www.omct.org/en/resources/statements/iraq-systematic-targeting-of-human-rights-defenders> (Letöltve: 2022.03.15.)
- Oppenheim, A. Leo. 1982. *Az Ókori Mezopotámia*. Budapest: Gondolat.
- Owens, Jonathan. 2008. *Indeterminacy and the comperative method: Arabic as a model for understanding the history of Aramaic*. In: al-Wer, Enam – de Jong, Rudolph (eds.): *Arabic Dialectology*. Leiden: Brill. 3-16.
- Parolin, Gianluca Paolo. 2009. *Citizenship int he Arab World*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Parpola, Simo – Porter, Michael. 2001. *The Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period*. Helsinki: Neo-Assyria Corpus Text Project.
- Parpola, Simo. 2004. National and Ethnic Identity in the Neo-Assyrian Empire and Assyrian Identity in Post-Empire Times. *Journal of Assyrian Academic Studies*, Vol. 18 (2), 5-22.

- Peacock, A. C. S. 2019. *Islam, Literature and Society in Mongol Anatolia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Penksa, Susan E. 2005. *Defining the Enemy: EU and US Threat Perceptions After 9/11*. In: Gartner, Heinz – Cuthbertson, Ian M. (eds.): *European Security and Transatlantic Relations After 9/11 and the Iraq War*. New York: Palgrave Macmillan. 19-33.
- Penn, Michael. 2015. *When Christians first met Muslims: A sourcebook of the earliest Syriac writings on Islam*. Oakland: University of California Press.
- Penn, Michael. 2018. *Early Syriac Reactions to the Rise of Islam*. In: King, Daniel (ed.): *The Syriac World*. London and New York: Routledge. 175-188.
- Petrosian, Vahram. 2006. *Assyrians in Iraq*. Caucasica Centre for Iranian Studies, Yerevan. Leiden: Brill.
- Philipps, Axel – Mrowczynski, Rafael. 2019. Getting more out of interviews. Understanding interviewees' accounts in relation to their frames of orientation. *Qualitative Research*, Vol. 21 (1), 59-75. DOI: <https://doi.org/10.1177/1468794119867548>
- Pierce, B. N. 1995. Social Identity, Investment, and Language Learning. *TESOL Quarterly*, Vol. 29 (1), 9-31. JSTOR: www.jstor.org/stable/3587803. (Letöltve: 2021.02.18.)
- Pieri, Caecilia. 2005. *Baghdad 1921-1958. Reflections on history as a „strategy of vigilance”*. Amman, Jordan: World Congress for Middle-Eastern Studies.
- Pierre, E. A. (2008). Decentering Voice in Qualitative Inquiry. *International Review of Qualitative Research*, Vol. 1 (3), 319-336.
- Postgate, Nicholas. 1977. *Az Első Birodalmak*. Ford.: Háklár Noémi. Budapest: Helikon Kiadó.
- Power, S. 2002. *„A Problem from Hell”: America and the Age of Genocide*. New York: Harper Perennial.
- Radi, Wisam Fadil. 2021. *Al-Idā‘a wa-t-Tilfiziyyūn fī-l-‘Irāq*. Bagdad: Dār an-Nahrayn.
- Randal, Jonathan C. 1997. *After Such Knowledge, What Forgiveness?: My Encounters With Kurdistan Hardcover*. New York: Farrar Straus & Giroux.
- Rassam, S. J. 2005. *Christianity in Iraq: Its origins and development to the present day*. Leominster, Herefordshire: Gracewing Publishing.
- Rāwī, Ḥālīd Ḥabīb al-. 2010. *Tārīḥ aṣ-Ṣaḥāfa wa l-I‘lām fī l-‘Irāq mundu al-‘Ahd al-‘Uṯmānī wa ḥattā Harb al-Ḥalīġ aṭ-Ṭāniya*. Damascus: Safahat House for Studies and Publishing.

- Rāwī, Ayman ‘Alī Ṣāliḥ al-. 2022. *Naša’t aṣ-Ṣaḥāfa al-‘Irāqiyya al-Maṭbū‘a wa Taṭṭawwuruhā*. Cairo: Ain Shams University Press.
- Recchia, Francesca. 2012. *From Forced Displacement to Urban Cores: The Case of Collective Towns in Iraqi Kurdistan*. Erbil and London: Architexturez South Asia.
- Recknagel, Charles. 2004. *Iraq: Christians Seek To Escape From Islamist Extremists, Kidnappers*. Radio Free Iraq, 2004. szeptember 30. <https://www.rferl.org/a/1055092.html> (Letöltve: 2025.01.02.)
- Rezai, Farhad. 2022. *The Invisible Jihad. The Treatment of Christians by Iran Proxies*. The Philos Project. New York. <https://philosproject.org/wp-content/uploads/2022/06/Invisible-Jihad-Report.pdf> (Letöltve: 2025.01.23.)
- Rezakhani, Khodadad. 2017. *East Iran in Late Antiquity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ricchiardi, Sherry (2011): *Iraq’s News Media After Saddam: Liberation, Repression, and Future Prospects*. A Report to the Center for International Media Assistance. Washington: Center for International Media Assistance.
- Río Sánchez, Francisco del. 2013. *Influences of Aramaic on dialectal Arabic*. In: Monferrer-Sala, Juan Pedro – Watson, Wilfred G. E. (eds.): *Archaism and Innovation in the Semitic Languages*. Cordoba: Oriens Academic – CNERU – DTR. 129-136.
- Ritchie, Nick – Rogers, Paul. 2007. *The Political Road to War With Iraq*. London and New York: Routledge.
- Roaf, Michael. 1998. *A Mezopotámiai Világ Atlasza*. Budapest: Helikon Kiadó – Magyar Könyvklub.
- Robertson, John. 2016. *Iraq: A History*. London: Oneworld Publications.
- Robinson, Andrew. 2009. *Writing and Script. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Roggema, Barbara. 2017. *Envisioning Islam: Syriac Christians and the Early Muslim World*. *Islam and Christian–Muslim Relations*, Vol. 28 (1), 117-119, DOI: 10.1080/09596410.2016.1271584
- Rollston, Christopher A. 2010. *Writing and Literacy in the World of Ancient Israel*. Atlanta: Society of Biblical Literature.

- Roulston, K. 2010. *Reflective interviewing: A guide to theory and practice*. Los Angeles: Sage.
- Rousu, David A. 2010. *Iraq: A Diverse Media*. Arab Media & Society 10. Cairo: The American University in Cairo.
- Roux, George. 1992. *Ancient Iraq*. London: Penguin.
- Royel, Mar Awa. 2017. The Assyrian Church of the East: A Panoramic View of a Glorious History. *Church of Beth Kokheh Journal*. Vol. 5, 1-12. <https://bethkokheh.assyrianchurch.org/articles/855> (Letöltve: 2021.03.07.)
- Rubin, H. Avshalom. 2007. Abd Al Kareem Qasim and the Kurds of Iraq: Centralization, Resistance and Revolt, 1958-1963. *Middle Eastern Studies*, Vol. 43 (3).
- Šabakat Lāliš al-I'lāmiyya (é. n.): *Man Naħnu*. Link: <https://www.lalishduhok.com/%d9%85%d8%ab%d8%a7%d9%84-%d8%b9%d9%84%d9%89-%d8%b5%d9%81%d8%ad%d8%a9/> (Letöltve: 2022.11.01.)
- Šadīqī, Amīr. 2007. *Al-Ḥilāfa wa-l-malakīya fī Īrān fī l-'Aṣr al-Wasīṭ*. Beirut: Manšūrāt al-Ġemel.
- Saggs, Henry W. F. 1984. *The Might That Was Assyria*. London: Sidwick & Jackson.
- Salām, 'Abd Allāh. 2022. *57 Qanāt Tilfizyūniyya Tabuttu fī-l-'Irāq: Man Yumawwilahā wa Kayfa Yunzar Lahā*. Al Jazeera, 2022.10.13. <https://tinyurl.com/ym6tjfv5> (Letöltve: 2023.05.12.)
- Salamey, Imad – Abouaoun, Elie. 2017. *Rights of Non-Muslims in the Middle-East*. In: Abouaoun, Elie – Al-Qarawee, Hasan Harith – El Fegiery, Moataz – Fadel, Mohammad – Iharchane, Omar – Maghraoui, Driss – Salamey, Imad – Uddin, Asma T. (eds.): *Islam and Human Rights*. Washington: Atlantic Council. 20-26.
- Salihy, R. 2019. *Terror and Torment: The Civilian Journey to Escape Iraq's War Against the "Islamic State"*. In: Eriksson, J. & Khaleel, A. (eds.): *Iraq After ISIS. The Challenges of Post-War Recovery*. London: Palgrave Pivot. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-00955-7_6
- Salim, Sahar Khalifa. 2021. *Iraq: Media between Democratic Freedom and Security Pressures*. In: Richter, Carola – Kozman, Claudia (eds.): *Arab Media Systems*. Cambridge: Open Book Publishers. 73-90. DOI: <https://doi.org/10.11647/OBP.0238>

- Salloum, Saad. 2013. *Minorities in Iraq. Memory, Identity and Challenges*. Baghdad – Beirut: Masarat.
- Salloum, Saad. 2019. *Media and Minorities issues in Iraq*. Copenhagen: IMS.
- Samuel, Sigal. 2018. *It's Disturbingly Easy to Buy Iraq's Archeological Treasures*. The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/03/iraq-war-archeology-invasion/555200/> (Letöltve: 2022.03.12.)
- Savrun, Ergenekon. 2017. *From Skyes-Picot to Present. International Journal of Humanities and Education*: <https://www.researchgate.net/publication/322138177> (Letöltve: 2021.02.15.)
- Sayfū, Šākīr Mağīd. 2012. *Qirā`a `amma fī ṣ- Ṣaḥāfa as-Suryāniyya*. Ṣaḥīfat Ṣawt al-Āḥar, al-`Adad 408. fī `Ām. 2012.10.24.
- Schacht, J. 1986. *Abū Ḥanīfa*. In: Gibb, H. A. R. – Kramers, J. H. – Schacht, J. (eds.): *The Encyclopaedia of Islam*. Vol. 1. Leiden: E. J. Brill.
- Schmandt-Besserat, Denise. 2014. *The Evolution of Writing*. In: Wright, James (ed.): *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier. 1-13.
- Schmidt, Dana Adms. 1964. *Journey among Brave Men*. Toronto, Boston: Brown and company.
- Schmidt, Brian B. 2006. *Neo-Assyrian and Syro-Palestinian Texts I: the Moabite stone*. In: Chavalas, Mark William (ed.): *The Ancient Near East: Historical Sources in Translation*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Schrauf, R. W. 1999. Mother Tongue Maintenance in North American Ethnic Groups. *Sage Journals. Cross-Cultural Research*, Vol. 33, 175-192. DOI: <https://doi.org/10.1177/106939719903300203>
- Sefatgol, Mansur. 2006. Rethinking the Safavid Iran (907-1148/1501-1739). *Journal of Asian and African Studies*, No. 72. 5-16.
- Shakiba, Fahimeh. 2019. The Social Life of Zoroastrians in the Safavid Era 1501-1722. *Journal of History, Culture and Art Research*, Vol.8 (2).
- Sharkey, Heather. 2017. *A History of Muslims, Christians, and Jews in the Middle East*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Shathaya, Ghassan Hanna. 2001. *One Nation, Two Names: The Chaldean/Assyrian Dilemma*. Chaldeans Online. <https://www.chaldeansonline.org/ghassan/dilemma-part1.html>. (Letöltve: 2021.01.29.)
- Shehadeh, Lamia Rustum. 1994. The Name of Syria in Ancient and Modern Usage. *Al-Qantara. Revista de Estudios Arabes*, Vol. 15, No (2), 285-296.
- Shehadi, Nadim – Mills, Dana Haffar. 1988. *Lebanon: a history of conflict and consensus*. London and New York: I. B. Tauris.
- Shiblak, Abbas. 2005. *Iraqi Jews: A History*. London: Saqi Book.
- Shilani, Mustafa. 2019. *Christians in Nineveh concerned of demographic change*. Erbil: Kurdistan24.
- Shoumanov, Vasili. 2018. *Images of America. Assyrian American Association of Chicago: 100 years*. Charleston: Arcadia Publishing.
- Silverman, D. 2017. How was it for you? The interview society and the irresistible rise of the (poorly analyzed) interview. *Qualitative Research*, Vol. 17 (2): 144-158.
- Silverstein, Brian. 2009. Sufism and Governmentality in the Late Ottoman Empire. *Comperative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, Vol. 29 (2), 171-185. Duke University Press. <https://www.muse.jhu.edu/article/315171>. (Letöltve: 2021.02.09.)
- Simon, Róbert. 1997. *A Korán Világa*. Budapest: Helikon Kiadó.
- Simons, Geoff. 1998. *Saudi Arabia. The Shape of a Client Feudalism*. London: Palgrave Macmillan.
- Sindī, Riyāḍ al-. 1997. *Tārīḥ aṣ-Ṣahāfa as-Suryāniyya fī l-‘Irāq*. Mağallat Aṭurā (al-Waṭan), al-‘Adad 16 li-‘Ām 1997. Dohuk, Iraq.
- Sinjari, Hussein. 2006. *The Iraqi Press after Liberation: Problems and Prospects for Developing a Free Press*. Arab Media in the Information Age. Emirates Center for Strategic Studies and Research.
- Sizgorich, T. 2004. Narrative and community in Islamic late antiquity. *Past & present*, 185, 9-42.
- Sluglett, Peter. 1976. *Britain in Iraq, 1914-1932*. London: Ithaca Press.
- Somel, Selcuk Askin. 2010. *The A to Z of the Ottoman Empire*. Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, Inc.

- Somogyi, Joseph De. 2005. *A Qaṣīda on the Destruction of Baghdad by Mongols*. In: Hawting, G. R. (ed.): *Muslims, Mongols and Crusaders*. London and New York: RoutledgeCurzon. 55-67.
- Stafford, R. S. 2006. *The Tragedy of the Assyrians*. Piscataway, New Jersey: Gorgias Press.
- Starr, S. Frederick. 2013. *Lost Enlighement. Central Asia's Golden Age From The Arab Conquest to Tamerlane*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Steenbergen, Jó Van. 2019. *Mamluk Cairo, a Crossroads for Embassies. Studies on Diplomacy and Diplomatics*. In: Baudaen, Frédéric – Dekkiche, Malika (eds.): *Islamic History and Civilization. Studies and Texts 161*. Leiden: Leiden Brill. 143-148.
- Stillman, Norman A. 1991. *The Jews of Arab lands in modern times*. Philadelphia: Jewish Publication Society.
- Strange, Guy Le. 1900. *Baghdad During the Abbasid Caliphate: Contemporary Arabic and Persian Sources*. Oxford: Clarendon Press.
- Strasser, F. 2017. *How Iraq's Minorities Can Secure a Future After ISIS*. *United States Institute of Peace*. <https://www.usip.org/publications/2017/08/how-iraqs-minorities-can-secure-future-after-isis> (Letöltve: 2022.01.19.)
- Syed, Muzaffar Husain. 2011. *Concise History of Islam*. New Delhi: Vij Books India Pvt Ltd.
- Szombathy, Zoltán. 2009. 'Aṣabijja - összetartás, szolidaritás. In: Maróth, Miklós (ed.): *Az iszlám politikaelmélete: Terminológiai vizsgálat*. Piliscsaba: Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete. 90-94.
- Ṭaqqūš, Muḥammad. 2009. *Tārīḥ ad-Dawla aš-Šafawīya*. Beirut: Dār an-Nafa's.
- Ṭaqqūš, Muḥammad. 2015. *Tārīḥ al-'Irāq*. Beirut: Dār an-Nafa's.
- Tárik, Mészár. 2022a. Az iraki asszírok nyelvi helyzete a kereszténység felvétele után. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, Vol. 22 (1), 129-142. DOI: doi:http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2022.1.008
- Tárik, Mészár. 2022b. Az iraki zsidó közösség múltja, jelene és jövője. In: Kőbányai, János (ed.): *Múlt és Jövő*. Zsidó Kulturális Folyóirat. 2022/1. Budapest: Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó. 49-60.
- Tárik, Mészár. 2022c. *Szaporodó terrortámadások Irakban – éledezik az Iszlám Állam*. Index, 2022. január 13. Forrás: <https://index.hu/velemeney/2022/01/13/szaporodo-terrortamadasok->

[irakban---eledezik-az-izslam-allam-
/?fbclid=IwAR1GUcQHvQ41ysMQdJFyOek1u0VPeHKI9zhXIol71zCDAdv1XCyDB1nR
4og](#) (Letöltve: 2025.02.13.)

Tárik, Meszár. 2022d. *Irak*. In: Demkó, Attila (ed.): *A világ 2022-ben*. Budapest: MCC Press Kft. 351-358.

Tárik, Meszár. 2022e. *Az Irakban élő etnikai és vallási kisebbségek helyzete az Iszlám Állam terrorszervezet fennhatósága alatt és kiűzését követően*. In: Dudlák, Tamás – Tóth, Zoltán Balázs (eds.): *Válságtól Válságig. Válogatott tanulmányok az észak-afrikai és a közel-keleti régió országairól az „arab tavasz” és a Covid-19 pandémia közötti időszakban*. Budapest – Pécs: Külügyi Műhely Alapítvány. 169-184.

Tárik, Meszár. 2023a. *Akitu, az asszír újév*. Facebook, 2023. április 11. Forrás: https://www.facebook.com/photo?fbid=608544234625636&set=a.436618578484870&locale=hu_HU (Letöltve: 2025.01.19.)

Tárik, Meszár. 2023b. *Akitu, the Assyrian new year*. Eurasia Magazine, 2023. április 12. Forrás: <https://tinyurl.com/5n6jf499> (Letöltve: 2025.01.19.)

Tárik, Meszár. 2023c. *Az iraki zsidó közösség vészorszaka és az ellenük folytatott propagandatevékenység*. In: Dezső, Tamás – Pócza, István (eds.): *Batthyány Lajos Alapítvány Doktori Ösztöndíjprogram Tanulmánykötet 2022/2023*. Budapest: Batthyány Lajos Alapítvány – BLA Tudástár. 276-284.

Tárik, Meszár. 2024. *Az asszír, szír és káld keresztények kihívásai Irakban*. *Horizont* 2024/6. Migrációkutató Intézet. Forrás: https://migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2024/05/20240507_HORIZONT_2024_6_tarik_meszar_az_asszir_szir_es_kald_keresztenyek_kihivasai_irakban.pdf (Letöltve: 2025.01.21.)

Tárik Meszár. 2025. *Zsidók egy arab országban*. Budapest: Dream Vision Kiadó.

Thackston, Wheeler M. 1999. *Introduction to Syriac*. Bethesda, Maryland: IBEX Publishers.

The Assyrian Journal. 2022. *Who are the Assyrians?* Forrás: <https://theassyrianjournal.com/> (Letöltve: 2022.10.12.)

The Jewish Library. é. n. *Pre-State Israel: The Sykes-Picot Agreement*. Forrás: https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-sykes-picot-agreement-1916?utm_content=cmp-true (Letöltve: 2024.12.03.)

- TIKA. é. n. *TIKA Supports Radio Turkmeneli in Iraq*. Forrás: https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_supports_radio_turkmeneli_in_iraq-67303 (Letöltve: 2023.03.16.)
- Thomas, David. 2003. *Christians at the heart of Islamic rule: church life and scholarship in 'Abbasid Iraq*. Leiden: Brill
- Travis, Hannibal. 2010. *Genocide in the Middle East*. Durham: Carolina Academic Press.
- Tripp, Charles. 2007. *A History of Iraq*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tsereteli, Konstantin G. 1978. *The Modern Assyrian Language*. Moscow: NAUKA Publishing House.
- Tucker, Michael. 2004. *Hell Is Over*. Guilford, CT: Lyons Press.
- Ufheil-Somers, Amanda. 2013. *Iraqi Christians: A Primer*. MERIP. Middle East Report 267. <https://merip.org/2013/06/iraqi-christians-a-primer/> (Letöltve: 2022.03.10.)
- ‘Umar. Fārūq. 1998. *Al-Hilāfa al-‘Abbāsiya*. Jordánia: Dār aš-Šurūq
- Ursinus, M. O. H. 1993. Millet. In: Bosworth, C. E. – Van Donzel, E. – Heinrichs, W. P. – Pellat, Ch. (eds.): *The Encyclopaedia of Islam*. Vol. VII. Leiden: E. J. Brill.
- Van De Mieroop, Marc. 2007. *A History of the Ancient Near East ca. 3000-323 BC*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Vera and Donald Blinken Open Society Archives weboldala. é. n. *Iraqi TV Monitoring*. <https://www.osaarchivum.org/film-catalog/378-0-1> (Letöltve: 2023.03.15.)
- Versteegh, Kees. 1984. *Pidginization and Ceolization: The Case of Arabic*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Vér Ádám. 2018. *Az Újasszír Birodalom Keleti Tartományai*. Pécs-Budapest: L’Harmattan.
- Watt, William Montgomery. 2000. *Az iszlám rövid története*. Budapest: Akkord Kiadó.
- Weltecke, Dorothea. 2009. *Michael The Syrian and Syriac Orthodox Identity*. In: Romeny, R. B. Ter Haar (ed.): *Religious Origins of Nations? The Christian Communities of the Middle East*. Leiden: Brill. 115-126.
- Werner, Arnold. 1990. *New materials on Western Neo-Aramaic*. Studies in Neo-Aramaic. Atlanta: Scholars Press. pp. 131–149.

- Wessel, Susan. 2000. *Cyril of Alexandria and the Nestorian Controversy*. Ann Arbor: Bell & Howell Information and Learning Company.
- Widengren, Geo. 1987. *Āšōristān*. In: Yarshater, Ehsan (ed.): *Encyclopaedia Iranica*, II/8. London: Routledge & Kegan Paul. 785-786.
- Wiesehöfer, Josef. 1996. *Ancient Persia*. New York: I. B. Tauris.
- Wing, Patrick. 2016. *The Jalayirids*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Weiss, Bernard G. – Green, Arnold H. 2008. *Az arabok rövid története*. Budapest: Kőrösi Csoma Társaság.
- Wilmshurst, David. 2000. *The Ecclesiastical Organisation of the Church of the East, 1318–1913*. Louvain: Peeters Publishers
- Wilmhurst, David. 2011. *The martyred Church: A History of the Church of the East*. London: East & West Publishing Ltd.
- Wilson, M. Brett. 2017. *The Twilight of Ottoman Sufism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Winkler, Dietmar W. 2019. *The Syriac Church Denominations: an overview*. In: King, Daniel (ed.): *The Syriac World*. London and New York: Routledge. 119-133.
- Winkler, G. – Coakley, J. F. 1993. *The Nestorian Churches: A Concise History of Nestorian Christianity in Asia from the Persian Schism to the Modern Assyrians, Etc...* New York: St Martin's Press.
- Yaseen, Bilal Huri. 2016. The Planning Policy of Bilingualism in Education in Iraq. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*. Vol. 5 (3), 1-6. Australian International Academic Centre. <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.ijalel.v.5n.3p.1> (Letöltve: 2021.02.21.)
- Yezidis International. 2014. *History*. Yezidis International. <http://www.yezidisinternational.org/abouttheyezidipeople/history/> (Letöltve: 2023.10.01.)
- Yildiz, Efrem. 1999. The Assyrians: A Historical and Current Reality. *Journal of Assyrian Academic Studies*, Vol. 14 (1). 15-30.
- Yildiz, Sara Nur. 2012. *Post-Mongol Pastoral Politics In Eastern Anatolia During The Late Middle Ages*. In: Beyazit, Deniz (ed.): *At The Crossroads of Empires: 14th-15th Century Eastern Anatolia*. Istanbul: Institut Francais d'Études. 27-48.

- Zahabi, A. al-. 2018. *Countering Hate Speech* (Guide for Iraqi Journalists and Media), Baghdad: Masarat Foundation.
- Zāhida, Ibrāhīm. 1973. *Kaššāf bi-l-Ġarā'id wa-l-Mağallāt al-'Irāqiyya*. Bagdad: Dār al-Hurriyya lil-Ṭabā'a.
- Zólyomi Gábor. 2000. *Akkád szócikk*. In: Fodor István (ed.): *A Világ Nyelvei*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 32-34.
- Zou'bi, Moneef R. – Shah, Mohd Hazi. 2017. *Science Institutionalization in Early Islam: Bayt Al-Hikma of Baghdad as a Model of an Academy of Sciences*. Human and Social Sciences, Vol. 44 (3), 240-247. DOI: 10.12816/0040579
- Zowaa. 2019. *Šabakat al-I'lām: Musta'iddūn li-Iṭlāq Qanāt al-'Irāqiyya as-Sūryāniyya*. <https://tinyurl.com/2fc4jrv7> (Letöltve: 2023.03.29.)
- Zürcher, E. J. 2000. Young Turks, Ottoman Muslims and Turkish Nationalists: Identity Politics 1908–1938. In *Ottoman past and today's Turkey. Social, Economic and Political Studies of the Middle East and Asia*, Vol. 76, 150-179 Leiden: Brill. DOI: https://doi.org/10.1163/9789004492271_007

Szervezetek:

- Enabling Peace in Iraq Center. 2021. *The Long Game: Iraq's "Tishreen" Movement and the Struggle for Reform*. EPIC: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Tishreen_Report_October_2021.pdf (Letöltve: 2022.03.11.)
- Human Rights Watch. 1993. The Anfal Campaign Against the Kurds. <https://www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal/ANFALINT.htm> (Letöltve: 2022.03.12.)
- IOM. 2019. *UNHCR Press Release*. <https://reliefweb.int/report/iraq/goverment-iraq-and-iom-share-findings-first-ever-nationwide-migration-profile-enarku> (Letöltve: 2021.07.21.)
- League of Nations. 1938. Report on the Economic Conditions of the Assyrians in the Northern Provinces in Iraq. C.296.M.172.1938.VII. Geneva.
- MENA Rights Group. 2021. Increasing repression against activists, journalists and other critics in Iraq's Kurdistan Region. <https://menarights.org/en/articles/increasing-repression-against-activists-journalists-and-other-critics-iraqs-kurdistan> Letöltve: 2022.03.15.)

Middle East Watch. 1993. *Genocide in Iraq. The Anfal Campaign Against the Kurds*. New York: Human Rights Watch.

Minority Rights Group International. 2011. *Iraq's Minorities: Participation in Public Life*. London: MRG.

Minority Rights Group (2017). Bahá'í. Minority Rights Group International. World Directory of Minorities and Indigenous Peoples.

United Nations Assistance Mission for Iraq. 2007. *Human Rights Report*, 1 January-31 March 2007. Baghdad, Iraq: OHCHR.

UNHCR. 2004. *Minorities at Risk Project, Chronology for Kurds in Iraq*. <https://www.refworld.org/docid/469f38a6c.html> (Letöltve: 2021.05.05.)

UNHCR. 2005. Background Information on the Situation of Non-Muslim religious Minorities. <https://www.refworld.org/pdfid/4371cf5b4.pdf> (Letöltve: 2023.10.12.)

UNHCR. 2019. *International Protection Considerations with Regard to People Fleeing the Republic of Iraq*. <https://www.refworld.org/docid/5cc9b20c4.html> (Letöltve: 2021.12.02.)

UNHCR. 2021. *Iraq Refugee Crisis*. <https://www.unrefugees.org/emergencies/iraq/> (Letöltve: 2021.06.24.)

UNHCR. 2022. *About the Crisis in Iraq*. <https://www.unrefugees.org/emergencies/iraq/> (Letöltve: 2022.03.11.)

Az iraki kisebbségi médiával kapcsolatos fejezethez felhasznált weblapok forrásai

App Store Review (é. n.): *Radio Ashur*. <https://apps.apple.com/us/app/radio-ashur/id1439049892> (Letöltve: 2025.02.09.)

Ashur TV (é. n.): http://www.ashur.tv/index_video.html (Letöltve: 2025.02.10.)

Asszír Demokratikus Mozgalom hivatalos weboldala (é. n.): <https://www.zowaa.org/%d9%86%d8%a8%d8%b0%d8%a9-%d8%b9%d9%86-%d8%a7%d9%84%d8%ad%d8%b1%d9%83%d8%a9/#.Y-JkJnbMJPY> (Letöltve: 2025.02.10.)

Babylonfm.net (é. n.): <https://babylonfm.net/> (Letöltve: 2025.02.10.)

Ishtar TV (é. n.): <https://www.ishartv.com/en/about.html> (Letöltve: 2025.02.10.)

Lalish (é. n.): <https://www.lalishduhok.com/> (Letöltve: 2025.02.10.)

Türkmeneli TV (é. n.): <https://www.turkmenelitv.com/> (Letöltve: 2025.02.10.)

Çira TV (é. n.): <http://cira.tv/> (Letöltve: 2025.02.10.)

Suboro TV (é. n.): <https://suborotv.net/> (Letöltve: 2025.02.10.)

Chaldean News (é. n.): <https://www.chaldeannews.com/> (Letöltve: 2025.02.10.)